
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01309117 8

OPERE COMPLETE

AL. I. ODOBESCU

OPERE COMPLETE

VOLUMUL II

BUCUREŞTI
«MINERVA», Institut de Arte Grafice şi Editură, B-dul Academiei, 3 — Edgar-Quinet, 4.
1908

In acest al doilea volum al scrierilor lui Odobescu am grupat articolele şi studiile lui privitoare la literatură şi etnografie. La cele cunoscute am adăugat altele, inedite, îndeosebi lucrările scoase din ziarul „Epoca“, la care autorul nostru a fost un distins colaborator, prin anul 1887.

Volumul din urmă — pus sub tipar şi acela — va coprinde la un loc cercetările arheologice şi istorice ale lui Odobescu.

CÂNTICELE POPORANE

ÎN RAPORT CU ŢARA, ISTORIA ŞI DATINELE ROMÂNILOR.

Pe la sfârşitul secolului din urmă, (1778—79), un critic şi filosof eminent al Germaniei, I. Gotfried Herder, avù frumoasa idee de a adunà şi de a publicà, traduse pe limba sa, o culegere de cântice poporane ale deosebitelor naţiuni, sub titlul foarte nimerit de *Glasuri ale popoarelor* [1]).

Din toată a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a mai multor urmaşi critici şi culegători de cântice naţionale, s'au păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, luminoasa inspiraţiune ce a îndemnat pe filosoful german să caute, în sânul poeziei poporane, caracterul şi amintirile unei naţiuni, şi apoi încă şi acel titlu atât de adânc şi plin de adevăr, *glasuri ale popoarelor!*

Glas al poporului e, cu bună seamă, acea neregulată şi adese ori monotonă poezie, care, transmisă din gură în gură, purtată din secol în secol, păstrează cu simplitate, dar şi cu sânţenie, tradiţiunile şi legendele vechi, care aduce aminte fiilor vitejiile şi suferinţele părinţilor, care, mai colorată în veci decât chronica, ne înfăţişează cu feţe mai vii şi mai felurite, viaţa vremilor trecute şi ne pătrunde inima cu toate simţirile ce a încercat o naţiune în frământările sale, pe care istoria ştie mai adesea numai a ni le povestì.

---

[1]) *Stimmen der Völker in Liedern, gesammelt, geordnet und zum Theil übersetzt von* I. Gottfried Herder.

Tot Herder, în prefaţa acelei publicări, vorbind despre ce a fost poezia în timpurile cele mai antice, despre isvorârea ei şi despre elementul în care ea trăeşte, ne dă o definiţiune în care se vădeşte toată însemnătatea poeziei poporane; el zice: «Ea vieţuia în urechea poporului, pe buzele şi pe har-«pele cântăreţilor de atunci; ea cântà istoria şi felurite în-«tâmplări, tainele şi minunele şi semnele prevestitoare; ea «erà floarea prin care se caracterizà poporul cu limba şi ţara «sa, cu îndeletnicirile şi prejudecăţile, cu patimele şi cu tru-«fiile, cu muzica şi chiar cu sufletul său!» [1])

Dela Herder încoace, mai toate naţiunile Europei, sau prin critici pământeni, sau prin scriitori străini, 'şi-au adunat cânticele poporane [2]); din acele felurite colecţiuni, purtând fiecare stema unei naţionalităţi, -nu e de tăgăduit că şi literile şi istoria s'au înavuţit cu noţiuni mai lămurite şi mai drepte despre caracterul şi despre principiul vital al popoarelor, cu isvoare mai îmbelşugate şi mai sporitoare de o inspiraţiune ce atinge mai de aproape şi mişcă mai cu tărie inimile noastre.

Aceasta ne-o arată şi nemuritorul poet polonez Adam Miczkievicz când, cu glasul coprins de entuziasm, el face

---

[1]) Vorrede der Volkslieder.

[2]) În Germania, în Franţa, în Italia, în Spania şi în mai toate ţările europene s'au făcut colecţiuni însemnate de cântice naţionale. Având a ne ocupà mai cu deosebire de ale Europei răsăritene, adică ale popoarelor care înconjoară pe Români şi se învecinesc cu dânşii, vom menţionà pentru cânticele greceşti: *Chants populaires de la Grèce moderne, publiès et traduits en français par* C. Fauriel. *Paris 1824. Didot;* care au fost şi traduse în limba germană: *Neugriechische Volkslieder gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, übersetzt... von* Wilhelm Müller, *Leipzig, 1824. 2 Bände in-8.* -- Mai târziu Contele Demarcin du Tyrac de Marcellus a publicat o nouă colecţiune sub titlul: *Chants populaires de la Grèce. Paris. 1851, 2 vol.,* care s'a retipărit la 1860.

Pentru poeziile poporane ale Sârbilor, un literat însemnat din acea ţară, Wuk Stefanovici Caragici a lucrat ne'ncetat de patruzeci de ani şi mai bine şi a publicat, la 1815, în Viena, o mică colecţiune sub titlul: Народнѣ србске песне; *Cântice populare sârbeşti),* pe care a complectat-o în două ediţii tipărite, una la Lipsca (4 vol. în 12 mare, 1823–1834)

această călduroasă invocaţiune: «Cântice poporane, voi, sicriu «sfânt al credinţei, ce legaţi timpurile cele vechi de cele nouă, «în voi îşi depune o naţiune trofeele eroilor săi, speranţa «cugetărilor şi floarea simţirilor sale. Sicriu plin de sfinţenie! «Pe tine nici te atinge, nici te sfarămă vre-o lovire, precât «poporul tău chiar nu te-a profanat. O cântic poporan! Tu «stai şi păzeşti templul amintirilor naţionale; tu ai aripi şi «glas ca de archangheli, adesea ai şi arme ca dânşii. Flacăra «mistueşte lucrările pensulei, tâlharii jefuesc comorile, dar «cânticul scapă în veci cu viaţă şi se strecoară printre oa- «meni. Dacă sufletele înjosite nu ştiu să-l hrănească cu dor «şi cu speranţă, el fuge la munţi, se acaţă de ruine şi de «acolo spune din vremile trecute. Tot astfel şi privighetoarea «sboară afară dintr'o casă ce a ars şi se opreşte un minut «pe învelitoare; dar dacă şi învelitoarea se cufundă, atunci «pasărea fuge în păduri şi, din mijlocul ruinelor, din mijlocul

şi alta la Viena (3 vol. în 8, 1841-1846, cărora se va adaoge un al 4-lea volum la care încă lucrează editorul), — Domnişoara Iacob-Robinson a tradus o parte din cânticele sârbeşti în limba germană, sub pseudonymul de Talvy: *Serbische Lieder, Halle, 1826, 2 Bände,* reproduse şi adăogite la 1853. — Domnişoara Elisa Voïart a reprodus această traducere pe franţuzeşte: *Chants populaires des Serviens, Paris, 1834, 2 vol.* iar apoi Dozon a publicat o altă colecţiune de cântice sârbeşti, traduse pe limba franceză: *Poésies populaires des Sêrbes, traduits par* Aug. Dozon, *Paris, 1859, in 18.*

Pentru cânticele române, cele două mici volume publicate de d. Vasile Alecsandri, *Poesii populare, Balade (cântice bătrâneşti) adunate şi îndreptate de* V. Alecsandri, *Iaşi, 1852—1853 în 18,* precum şi cânticele populare din foaia *România literară,* anul 1855, sunt cele mai însemnate culegeri. In *Spitalul amorului de* Anton Pann, *Bucureşti 1850, în 12,* în *Balade culese şi corese de* M. Marian Marienescu, *Pesta, 1858* şi într'alte mici volume precum: *Dorul, culegere de 72 cântice naţionale, Colecţiune de cântice populare prin* O. Dumitrescu, *Culegere de mai multe cântice naţionale din ambele Principate etc., culese de* Cristu Ioanin, se găsesc ceva cântice poporane, însă de o mai mică însemnătate. Colecţiunea d-lui Alecsandri s'a tradus franţuzeşte: *Ballades et Chants populaires de la Roumanie, recoueillis et traduits par* V. Alecsandri, *avec une introduction par* M. A. Ubicini, *Paris, 1856,* — O parte din cântice s'a

«mormintelor, ea cântă călătorilor, cu glas răsunător, doina «cea din jale!»

Cuvintele acestea din urmă, în care se simte dureroasa mângâiere ce'şi crease poetul exilat, cântând patria sa depărtată şi căzută, ne destăinuesc totdeodată şi una din cele mai solide virtuţi ale poeziei poporane, adică stăruinţa cu care cântecele poporului, lipsite de toate mijloacele de perpetuare ale literaturilor cultivate, se păstrează necontenit chiar în sânul naţiunilor bântuite de soartă. In asemenea ceasuri însă, caracterul lor oare-şi-cum se preface. Ca o suflare de jale, ca un dor nestins se revarsă asupră-le; în povestirea faptelor celor mai strălucite se strecoară o amarnică zâmbire; un răsunet tânguios se îmbină cu strigătele de veselie şi chiar sărbătorile îşi au lacrimile lor. Dar cât de adâncă fie durerea, cât de mare fie umilinţa, precât încă poporul le simte, poezia veghiază la porţile templului unde se păstrează amintirile naţionale. Mai vrednic încă de însemnat e că atunci, chiar accentele ei devin mai pătrunzătoare. Şi 'ntr'adevăr, dacă ea este *glasul poporului*, când oare glasul scoate-

tradus şi nemţeşte în colecţiunile următoare: *Romänische Dichtungen für Deutschen, übersetzt von* S. Möckesch, *Hermanstadt, 1851, în 8.— Romänische Volkspoesie gesammelt und gedruckt von* Alecsandri, *deutsch übersetzt von* Wilh. Kotzebue, *Berlin, 1851, in 8. — Romänische Volkslieder, metrisch übersetzt und erläutert von* Ioh. Karl Schuler, *Hermanstadt 1859, în 12.* — Şi Ungurii au tradus cânticele poporane româneşti: *Virágok a Román (Oláh) népköltészek mezejéröl. Ismertet és kiadja* Acs Károly, *Pest, 1858, în 12.* — Ca atingătoare de datinele Românilor, putem cità încă colecţiunea de basme adunate în Banat şi traduse în limba germană: *Walachische Märchen, herausgegeben von* Arthur und Albert Schott, *Stuttgart und Tübingen, 1845, Gotha, în 8.* E de dorit ca o asemenea colecţiune şi mai complectă să avem şi în limba naţională, precum este iar de dorit ca colecţiunea începută de d-l Alecsandri să se complecteze cu toate cânticele ce nu au fost cunoscute sau încă publicate de d-lui.

In ziua de azi (1887) s'ar puteà mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s'ar mai adăogà şi notiţe despre cânturile poporane ale Albanezilor, ale Magiarilor, ale Polonilor, ale Malo-Rosienilor (Ruşii din mica Rusie) şi ale altor naţiuni vecine.

va mai din adâncul inimii, răsunetele sale, decât în ceasurile de durere? Care popor cântà-va mai frumos, mai cu foc, mai cu duioşie decât acela ce'şi a perdut bunurile strămoşeşti, ce cunoaşte gloria şi fericirea numai ca o amintire din trecut, ca o dorinţă, ca o aspiraţiune către viitor?

E în firea omului de a cântà în ceasurile de mâhnire; atunci sufletul e împins de sine-şi spre gândiri poetice; mintea zăreşte natura şi soarta omenească printr'o rază amurgită ce'i ascunde amăruntele banale ale vieţei şi glasul chiar, înmuiat în lacrime, are un nu ştiu ce mlădios care se 'nvoieşte cu dispunerile inimii, şi ast-fel cântarea sporeşte.

Nu voim însă a zice că întristarea e singurul isvor de inspiraţiuni poetice; lauda şi mirarea, recunoştinţa facerilor de bine, veselia isbândei şi a plăcerilor, şi însfârşit mai toate mişcările sufleţeşti îşi au răsunetele lor prin viersul poeziei. Acea cuvântare cadenţată, pe care mintea o crează cu măiestrie, în minutele de inspiraţiune, pe care memoria, ajutată de modulaţiunile repeţite ale versului, o păstrează mai cu înlesnire, pe care glasul o rosteşte cu plăcere, desfătându-se în armonia ritmului, a fost învederat cea d'întâi producţiune a geniului omenesc, stimulat de patimile sufletului.

Să nu ne prinză dar mirarea când vedem poezia figurând în leagănul tutulor literaturelor începânde. Omul a vorbit mai întâi în proză, dar, ca *Burghezul Gentilom* al lui Molière, fără de a cunoaşte puterea prozei; când însă a început să îi vină în minte idei vrednice de a fi împărtăşite unui cerc mai lăţit, de a fi transmise generaţiunilor viitoare, pentru acele idei el a inventat o limbă măiestrită, cadenţată, înaltă: aceia a fost *poezia*.

La toate popoarele ea astfel s'a manifestat; astfel s'a urzit pretutindeni poezia poporană, în veci imperfectă în privinţa prosodiei, care de o dată cu dânsa s'a născut, mai adesea semănată cu simplităţi copilăreşti, cu noţiuni greşite, ba uneori şi monstruoase, dar plină de verdeaţă şi de putere, de un parfum de junie ce învie şi întăreşte sufletele.

«Poezia poporană şi curat firească», ne zice Montaigne [1]) «are simplităţi şi graţii prin care se poate potrivì cu cea «mai însemnată frumuseţe a poeziei desăvârşite depre artă». Şi Herder, tot în prefaţa mai sus citată, adaoge: «Aibă chiar «un cântic de *felul* celor bune mai multe greşeli însemnate, «greşelile îi se pierd, strofele rele se trec, cu cântarea; dar «spiritul cânticului, care singur stăpâneşte sufletele, acel «spirit e nemuritor şi poartă mintea înainte. Cânticul nu *se* «*vede*, ci *se ascultă*; se ascultă cu urechea sufletului, care nu ştie să numere, să măsoare şi să cumpănească silabele «izolate ci se pătrunde de răsunetul lor general, şi, răpit de dânsul, înoată cu el înainte.»

Să ne oprim un minut asupra importanţei acelor cuvinte: «Cântecul nu se *vede* ci *se ascultă*!» şi acì care martor, care desluşitor al acestor cuvinte putea-vom aduce mai vrednic de crezământ, în ceeace se atinge de impresiunile sufletului, decât pe nemuritorul filosof elen, pe Platon? Să'l urmărim dar un minut pe malul Ilisului, în ocolul Atenei, şi să ascultăm cu dânsul convorbirea plină de graţie şi de adâncime a lui Socrat cu Fedru, umbriţi amândoi sub un platan, în vecinătatea templului Dianei [2]):

„*Socrat:* — Ştii tu oare prin ce fel de cuvinte am place mai mult Zeului; prin cele scrise sau prin cele grăite?

„*Fedru:* De loc; dar tu?

„*Socrat:* Am să-ţi spun şi eu ce am auzit dela cei bătrâni, căci vezi, aceia spuneau adevărul. Ş'apoi de am puteà noi înşine găsì adevărul, ne-ar mai fi păsut nouă ceva de părerile celorlalţi oameni?

„*Fedru;* — Ciudată întrebare; dar spune-mi tu ce ai auzit?

„*Socrat*: — Am auzit că odinioară pe lângă Naucratis, în Egipt, s'ar fi născut unul din zeii lor cei vechi de pe acolo, aceluia căruia era închinată şi pasărea ce-i zice ibis. Numele acestui demon erà Teut; zice că el ar fi născocit mai întâi numerile şi socoteala şi geometria şi astro-

---

1) *Essais* de Michel Montaigne, Liv. I chap. 64 «La poësie populaire «et purement naturele a des naïfvetez et grâces, par où elle se compare «à la principale beauté de la poèsie parfaite, selon l'art.

2) Platon, *Fedru* LIX şi LX.

nomia, ba şi şahul, zarul şi încă şi scrisoarea (γράμματα); fiind pe atunci rege al Egiptului întreg Taumas, care sta în cetatea cea mare din susul ţărei, pe care Elenii o numesc Teba din Egipt, iar pe zeul de acolo Amon, şi venind la dânsul Teut, îi arătă aceste măiestrii şi îi spuse că trebueşte să le împărtăşească şi celorlalţi Egipteni; iar el întrebă de ce folos ar fi fiecare dintr'însele şi, desbătând ce i se părea că e bun şi ceeace nu e bun, pe una o defaimă pe alta o lăudă. Astfel zic că multe de tot felul ar fi spus Taumus lui Teut, în privinţa fiecărei măiestrii, pe care lucruri ar fi lungă vorbă de a le spune; dar când ajunse la scrisoare: — «Această învăţătură, o rege, zise Teut, va face pe Egipteni mai învăţaţi şi mai lesnicioşi la memorie (μνημονίκωτέρους); căci am găsit un leac pentru memorie şi pentru ştiinţă». — Iar el spuse: «O prea măiestreţule Teut, unul e vrednic să născocească măiestriile, iar altul să preţuiască câtă parte de pagubă sau de folos poate eşi din întrebuinţarea lor; tu dar acum, fiind părintele scrisorii, din dragoste către dânsa, ai arătat'o altfel decât cum este; căci ea va aduce în sufletele celor ce învaţă numai uitarea şi neîngrijirea memoriei, pe care încredinţând'o scrierii, o vor lăsà pe seama acestor semne străine şi în sineşi chiar, ei nu vor ţine minte nimica. Aşà dar tu n'ai găsit un leac pentru memorie, ci numai pentru păstrarea amintirilor; (οίκουν μνήμης ἀλλ᾽ ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες); ceeace arăţi şcolarilor tăi este umbra ştiinţei şi nu adevărul; căci, după ce ei vor fi citit multe, fără de a le fi învăţat la dascăli, ei vor crede că sunt foarte înţelepţi, deşi cei mai mulţi vor fi fără cunoştinţe şi grei la trai, ca unii ce, în loc de ştiinţă, vor aveà numai umbra ei.

„*Fedru:* — O Socrate, minunat ştii tu să faci, când vrei, cuvinte ca din Egipt sau din orice alt loc.

„*Socrat:* — Prietine, cei din templul lui Joe dela Dodona spuneau că cele dintâi cuvinte prooroceşti au eşit dintr'un stejar; acei oameni dar, cari nu erau aşa de învăţaţi ca noi aceştia de acum, primeau din simplitate să asculte ş'un stejar şi chiar o peatră, numai adevărul să zică. Tu însă, dinpotrivă, vrei să ştii cine şi de unde este acel ce vorbeşte, şi nici nu bagi în seamă dacă lucrul este sau nu precum el îl spune,

„*Fedru:* — Ai cuvânt să mă dojeneşti. Insă şi mie mi se pare că, în privinţa scrierii, este precum zice Tebeul.

„*Socrat:* — Aşa dar cel ce crede că ştiinţa se poate însuşi în scrisoare. (ὁ τέχνην οἰόμενος ἐν γράμματι καταλιπεῖν) şi iarăşi cel ce crede că poate să o capete numai din cele scrise, ca când ar putea să iasă ceva curat şi lămurit (σαφὲς καὶ βέβαιον) din scrisoare, acela zace într'o mare nedomirire şi într'adevăr nu ştie vorbele lui Amon, de vreme ce socoteşte că cuvintele scrise sunt ceva mai mult decât un mod de a'şi aduce aminte, pentru cei ce cunosc mai din vreme cele ce s'au scris.

„*Fedru:* — Ai dreptate.

„*Socrat:* — Căci, vezi tu, o Fedre, scrisoarea are un mare defect, pe care îl are asemeni şi pictura. Şi făpturile acestei arte se arată pare c'ar fi vii; dar, de le vei întrebà ceva, ele îţi vor stà tot grave şi mute; tot astfel sunt şi cuvintele scrise; ai crede că ele îţi vor spune toate lucrurile înţelepte; dar de le vei întrebà, vrând să afli ceva mai mult despre cele scrise într'însele, atunci ele îţi vor da în veci acelaşi răspuns. Orice cuvânt, îndată ce s'a scris, se rostogoleşte pretutindeni, atât pe la cei ce nu-l înţeleg, cât şi pe la cei cărora nu se cade, şi el nu ştie chiar către cine trebue să se îndrepteze şi către cine nu. Dispreţuit şi gonit fără dreptate, el în veci are trebuinţă de ajutorul părintelui său, căci el însuşi nu poate nici să se apere nici să-şi ajute».

Soarta cântecului poporan nu este aceia a cuvântului scris. Libér fiu al poporului, încredinţat zburdalnicei memorii, el aleargă din om în om, din secol în secol; fiecare îi adaogă un semn dela sine, o vorbă, un vers, un episod, şi adesea modificat de pe vremuri, abia 'i mai cunoşti origina şi starea primitivă, dupăce a trecut sub aşa multe prefaceri. În cazul de faţă poate că, cu părere de rău, vom primi a zice ca Platon că aceasta e un folos; dar însă trebue să mărturisim că cânticul poporan n'ar putea existà fără de libertate, şi că azi, în epoca când toate aspiraţiunile geniului literar sunt mai mult sau mai puţin supuse la regule dictate şi urmate din secolii clasici, acea libertate este chiar caracteristica poeziei poporane.

Povestirea naivă a basmelor locale şi a faptelor glorioase sau jalnice ale timpilor trecuţi, simţiminte fragede şi adânci, exprimate cu o nespusă vigoare, descrieri simple dar viu colorate ale vieţii străbune, fraze şi întorsături vârtoase ce adesea lipsesc în limbile nouă, ziceri bătrâne, rămăşiţe din dialecte stinse, o cadenţă lesnicioasă şi de multe ori monotonă, o versificare liberă şi neînstrunată, ce rar jertfeşte sensul vorbii, iată, spre a ne rezumà, elementele de căpetenie ce alcătuesc cânturile poporane.

Aveam trebuinţă de aceste desluşiri pregătitoare spre a intrà în materia ce voim să cercetăm.

Ţara noastră, ca cele mai multe ţări europene, mai ales cele ce se bucură de o natură măreaţă şi bogată, şi care au suferit mult în luptele lor pentru neatârnare, îşi are cânticele sale poporane, casnice şi vitejeşti. Noi, într'unele din ele ne vom silì a căutà desluşiri asupra evenimentelor istorice, asupra caracterului intim şi asupra limbei chiar a naţiunii noastre, în deosebitele epoci şi în deosebitele localităţi în cari aceste cântice au isvorît din imaginaţiunea popoarelor. Pentru aceasta ne vom încercà a precizà, precât se va puteà, epoca şi locul compunerii lor.

Vom merge şi prin ţările vecine, cu cari România a întreţinut relaţiuni de amicie sau de rivalitate, mai mult sau mai puţin lungi şi intime, spre a cercetà în cântările lor poporane, ce datine au schimbat cu noi acele naţiuni apropiate pe ţărmurile Dunării sau pe plaiurile Carpaţilor şi ale Balcanilor şi, repurtând apoi orce lumină ni se va ivì sau ni se va nălucì, la ţara noastră, ne vom cercà într'astfel să lămurim oareşicum vechile noastre datine.

Prin asemenea comparaţiuni vom aveà, credem, prilejul a dovedì tainica înfrăţire ce uneşte aceste popoare, cari au trăit secoli îndelungaţi, împărtăşind *mai* aceleaşi glorii şi aceleaşi nevoi, resimţind aceleaşi loviri şi cântând într'un acord, fiecare pe lira sa naţională, cântări de acelaş fel! Aşa străbune legăminte poate că încă nu s'au stins cu totul în inima popoarelor, şi ar fi de dorit ca o generoasă impulsiune să înfrăţească în viitor acele naţiuni ce sunt, credem, menite a formà în Europa răsăriteană un stat federal creştin, tare atât prin unirea cât şi prin varietatea chiar a puterilor sale!

Răsunete ale Pindului în Carpaţi

DIOCHIUL. — NĂLUCA. — MIOARA. — MOŞ-AJUN.

I.

Moartea silnică şi fără veste, mai ales în vârsta juniei, a înfloririi, este o idee tristă, care în totdauna pătrunde inima oamenilor de o mâhnire adâncă. Acest simţimânt e vechiu ca lumea; tot neamul omenesc poartă, de secoli întregi, jalea tânărului păstor Abel, ucis cu mânie de crudul său frate Cain; lacrima picată din ochiul părintelui omenirii, vaietul ieşit din peptul mumei noastre obşteşti, toate generaţiunile pe rând le-au vărsat şi în veci inima omului, cât de multe mângâieri i-ar putea aduce religiunea, filosofia şi ştiinţa, ea tot va plânge pe cel răpit vieţii cu cruzime, în floarea anilor săi.

Un simţimânt atât de firesc, atât de general, atât de adânc, a trebuit negreşit să se manifeste, chiar în timpii primitivi, prin glasul mlădios al poeziei. Toate popoarele au plâns cu plângeri modulate, pe junele ucis la floarea vârstei, şi, în ţările meridionale, unde soarele dogoritor al verii arde şi mistueşte regulat toată încântătoarea podoabă a naturei, unde vegetaţiunea zâmbitoare a primăverei piere ofilită sub arşiţa stelei câneşti, a lui Siriu, aceste două simţiri întristătoare, ce înfăţişează minţii o aşa intimă analogie, s'au îmbinat mai

adesea, ca să dea naştere unor serbări anuale, unor cântece de doliu, repeţite neîncetat de popoare. Dintr'asemenea porniri de spirit au isvorît negreşit, în Egipt, în Asia-Mică şi în vechea Eladă, sărbătorile şi cânticele ce se leagă cu numirile de *Maneros*, *Bormos*, *Hylas*, *Linos*, *Adonis* şi altele, înfăţişând toate, în diverse localităţi şi cu puţine deosebiri, acelaş caracter general. Aceasta ne-o dovedeşte Erodot când zice, vorbind despre Egipt [1]) :

«Este (acolo) şi un cântec, un *Linos*, precum şi în Fenicia, in Cipru şi in alte locuri; însă de pe popoare are şi cânticul numirea sa; dar toţi se învoesc a zice că este chiar jălirea pe care Elenii o cântă sub numele de *Linos*. Iar printre multe lucruri despre care mă minunez la Egipteni, este şi de unde au luat ei *Linul*; se vede însă că întotdauna l-au cântat; *Linul*, pe limba egipteană, se numeşte *Maneros*. Egiptenii zic că el ar fi fost un copil singur născut al celui dintâi rege al Egiptului, şi murind el fără vreme, l'ar fi [illegible]rbat Egiptenii prin asemenea vaietări, şi astfel această cântare ar fi [illegible] cea dintâi şi singură a lor.»

[illegible]redin[illegible]

Dacă apoi, înt[illegible]l, din [illegible]pe însemnarea istoricului elin, vom căută pe ţărmu[illegible] unele epo[illegible] răsăritene, urmele acestei vechi credinţe şi ale acestui [illegible]ntă, secular, printre nenumărate tradiţiuni de felul acesta, vom găs[illegible] la Mariandini, naţiune de origină frigică [2]), vechi locuitori ai Bitiniei, aşezaţi pe locul învecinat de Pontele-Euxin (Marea-Neagră) unde s'a clădit în urmă Prusia (astăzi Brusa), vom găsì, zicem, la Mariandini, tradiţiunea tânărului *Bormos*, răpit de nimfele isvoarelor, când mergea să scoată apă pentru secerători, şi pe carele în zadar îl cătau locuitorii, făcând să răsune pădurile de strigătele lor de jale [3]). Aceste strigăte erau aşa de răspândite, încât Eschil le dă ca exemplu de văietare, de cântic de doliu, când corul său de Perşi, plângând căderea Asiei, sdrobită la Salamina, întâmpină cu aceste cuvinte, pe regele Xerxes ce se întorcea învins în patria sa [4]).

---

[1]) *Erodot*, cart. II § 79.

[2]) *Strabon*, XII, 3, § 4.

[3]) *Hesychius;* Βῶρμος — Scholiastul lui Eschil, la Perşi, v. 939.

[4]) *Eschil*, Perşii v. 935 et sq.

„Cu glas cobitor, cu gemete duioase, cu plângerile lăcrimătoare ale cântecului de jale mariandin, voiu serbà a ta înturnare!»

Precum frigicul *Bormos*, asemeni şi Hilas Misianul, iubitul lui Hercul, perì şi el jertfă al iubirei ce frumuseţea sa insuflă nimfelor dela isvoare, când se duse să aducă apă pentru Argonauţi, şi locuitorii din Chios, urmând pilda dată de Hercul, îl jăleau în cântice tradiţionale, alergând după dânsul prin păduri [1]). Dar nu numai aceştia, ci încă şi frumosul Narcis, fiul râului Cefisul şi al nimfei Liriope, a murit, plâns de Tespieni, înecat în undele ce'i răsfrângeau faţa[2]). E o superstiţiune veche aceia d'a crede că apa are în sine un farmec atrăgător ce pricinueşte moartea; chiar vechii Indieni, în legile primitive ale lui Manù[3]), orânduiau ca «un brahman (adică un preot)... să nu'şi privească chipul răsf[illegible]ânt în apă. Aşa e regula stabilită». Urmând aceiaşi idee, s[illegible] avem voie a străbate într'o clipă secoli îndelungaţi, prin [illegible] această superstiţiune s'a strecurat neatinsă şi să cerce[illegible]re nu este aceiaşi, credinţa care domneşte în cântecul [illegible]ai ales în[illegible] repeţit de poporul român [4]): [illegible] în totdau[illegible]

Frunză verde alunică!
Mircea suie pe potică,
şi 'ntâlneşte o fetică,
cu cofiţa într'o mână
cu apă dela fântână;
— «Copiliţo, stai să beu».—
— «Ba, bădiţă, ba nu vreu,
că mă tem de dragul meu»—
—«Nu te teme, fata mea,
că dacă s'o mânià,
cu baltagul l'oi lovi
cu pământ l'oi înveli»—
— «Mergi în vale, la fântână,

[illegible]ncă [illegible]
[illegible] plină
scoasă [illegible]na mea;
descalecă şi o b[illegible]
da'ţi fă cruce şi o suflă,
să nu fie vr'o *Nălucă*,
să nu fie descântată
de baba cea blestemată»,—
Mircea fetei mulţumeà,
la fântână se duceà,
cofa plină o găseà;
dar el cruce nu'şi făceà,
pe d'asupra nu suflà,
ci la ea năvală da

[1]) *Theocrit* Idila XIII.—*Properţiu*, c. 45.—*Petroniu*, 83.
[2]) *Ernst von Lasaulx*, Die Linosklage.
[3]) Legile lui *Manu*. IV. 38.
[4]) Balade culese de d-l *V. Alecsandri*, col. II, faţa 98: Năluca.

şi'nghiţeà numai odată
şi simţeà dorul de fată.
şi'nghiţeà de două ori
şi'l apucà reci fiori;
şi'nghiţeà a treia oară
şi cădeà mort la isvoară:
că 'nghiţise o *Nălucă...*
In pustii ducă-s'ar, ducă!»

Ce ar fi trebuit să facă Mircea ca să se ferească de a înghiţi *Năluca*, de a cădeà mort la izvoare? — «Să'şi facă cruce şi să sufle pe apă», zice cântecul, prefăcut după ideile creştine; dar mai întreabă pe ţăranul român; el îţi va spune încă, păgânul, că trebue *să'şi scuipe de trei ori în sân*, ca să depărteze descântecul sau diochiul. Fă aceiaşi întrebare şi Ciclopului din Teocrit şi ascultă cum el îţi va răspunde [1]):

«Eu n'am obraz aşa urât, precum îmi spun; mai deunăzi m'am zărit în mare, căci erà liniştită, şi barba mea se arătà frumoasă, şi singura mea pleoapă asemeni mi se părea frumoasă, şi albeaţa dinţilor mei străluceà mai mult decât peatra din Paros. Atunci ca să nu mă diochiu, de trei ori 'mi-am scuipat în sân».

Astfel, multe credinţe poporane se perpetuă pe nesimţite din secol în secol, din ţară în ţară; un fir misterios leagă unele naţiuni şi unele epoce între dânsele. Într'adevăr e greu lucru, e chiar peste putinţă, a urmărì acel lanţ în toată întinderea sa, căci, pe une locuri, vremile îl întunecă, urma i se face nesimţită; dar apoi el apare adesea învederat mai departe şi astfel, în deosebite timpuri, sub deosebite preschimbări, multe idei, multe credinţe, multe creaţiuni ale imaginaţiunii vechimii se regăsesc în sânul naţiunilor moderne, ca un depozit strămoşesc.

Să urmăm dar şi noi, fără d'a ne obosì, răspândirea cânticului de jale al juneţei învinse de moarte, printre popoarele antice ale Europei răsăritene, căci poate doară acea idee n'a perit cu totul din imaginaţiunea naţiunilor moderne şi mai ales din cercul de legende al poporului român.

La Eleni, *Linos* erà cântecul poporan cel mai însemnat, în care se caracterizà mai cu seamă moartea nevinovată în floarea juniei, şi a cării origină se îmbinà cu un cult primi-

---

[1]) *Theocrit*, Idila VI, 34 et sq.

tiv al naturei [1]); printr'însul erà simbolizată, sub forma unui june mort fără timp, întoarcerea greleĭ vremi a iernei [2]).

Omer [3]) ne arată cum, la culesul viilor, un tânăr băiat sta în mijlocul lucrătorilor şi, pe o liră melodioasă, cântà cu glas dulce un *Linos* frumos. Intr'adevăr, *Linos* a fost dela început un cântic al ţăranilor şi al lucrătorilor de pământ [4]). Negreşit că cei dântâi *aezi* (ἀοιδοὶ) sau cântăreţi ai Eladei au cântat asemenea poezii de dor; dar nimeni nu ne-a păstrat acele inspiraţiuni câmpene şi primitive; abia dacă găsim în scholiastul lui Omer [5]) aceste cuvinte dintr'o epocă mult mai târzie:

«Linul e o cântare de jale ce se cântă cu glas slăbit; căci astfel plângeau Muzele pe Linos: «O Line, tu eşti cinstit de toţi zeii, căci ţie ţi-au dat mai întâi a cântà cu dulceaţă. Febus (Apolon) ţi-a pricinuit moartea şi Muzele te plâng».

Iată dar că acì numirea *Linos* nu se mai dă unei simple cântări, unei lucrări a închipuirii, ci devine chiar numele unei fiinţe, care a luat dela zei darul de a cântà mai nainte de toţi, cu glas dulce, şi care pere jertfă a geloasei rivalităţi a zeului Apolon. Esiod ne întăreşte într'această idee, căci el ne dă chiar şi genealogia lui Linos [6]):

„Urania născù pe Linos, fiu mult plăcut,
pe carele, câţi muritori sunt cântăreţi şi citarişti,
toţi îl plâng în ospeţe şi în jocuri,
şi la început şi la sfârşit chiamă pe Linos;«

şi apoi într'alt loc [7]), el spune că aedul *Linos* erà «*dedat cu ştiinţa*».

---

1) *F. G. Welcker*, Ueber den Linos.

2) *Alfred Maury*, Histoire des religions de la Grèce ancienne. t. I, p. 242.

3) *Omer*, Iliada XVIII, v. 567.

4) *Iuliu Polluce.*

5) *Omer*, Iliada XVIII, v. 570.

6) *Esiod*, în fragmente.

7) *Clement din Alexandria,* în Stromate I.

Cu acest chip, acel june păstor, cântăreţ zeesc, cu părul cununat cu flori şi cu achiŭ amar, devine un semi-zeu sau

«Ut Linus hic illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crines ornatus amaro [1]....»

un erou al ştiinţei, pe care Elenii îl cinstesc printre vechii poeţi sau aezi legendari ai Traciei, ce au introdus cultul lui Apolon şi al Muzelor pe poalele muntelui Olimp. Impreună cu Orfeu, cu Muzeu, cu Eumolp, Linos ajunge şi el a fi dintre acei creatori închipuiţi ai poeziei, cari pe tărâmul vechei Pierii Tesalice, pe coasta septentrională a Olimpului, aşezară leagănul culturei greceşti [2]. Intr'acele părţi pune în adevăr şi Esiod locul de naştere al Muzelor [3]:

«Aidem, să începem cu Muzele, ce înveselesc prin imne
măreţul suflet al părintelui Joe, întru Olimp,
povestind şi cele ce sunt, şi cele ce vor fi, şi cele ce au fost,
şi amestecând glasurile lor; necontenit le curge în viers
plăcut din gură şi râd palatele părintelui
Joe sgomotosul, când glasul zeiţelor, dulce ca crinul,
se răspândeşte printr'însele; răsună şi culmea Olimpului noios,
locaş al nemuritorilor . . . .
. . . .
Şi veselesc măreţul suflet al lui Joe, întru Olimp,
Muzele Olimpiade, fiicele lui Joe, ce poartă pavăză neînvinsă,
pe care le născù în Pieria; Mnemosina ce 'ngrijeşte de colnicele
Eleuterei,
împreunându-se cu părintele Joe, fiul lui Cronos».

Tot acolo, sub poalele Olimpului erà şi fântâna Libetra închinată Muzelor şi în preajma-i se 'nălţà o columnă funerară cu o urnă deasupra, presupus mormânt al lui Orfeu, fiul şi şcolarul Muzelor [4]. Mormântul lui Linos, şi el fiu al Muzelor, se puteà vedeà la Teba [5], unde negreşit tradiţiunea

[1]) *Virgiliu*, Eclog. VI, v. 73.
[2]) *Alf. Maury*, op. cit. — *K. Ot. Müller*, Istor. liter. elene t. 1.
[3]) *Esiod* Teogonia, v. 36.
[4]) *Preller*, Griechische Mythologie I, p. 279.—*Pausanias*, IX, 20, § 3.— *Poqueville*, Voy. en Grèce, III, p. 90.
[5]) *Pausanias*, IX, 29, § 3.

lui, împreună cu serbarea sa prin cântice de jale, se strămutase deodată cu cultul Muzelor şi cu toate legendele cele din Pieria Tesalică, pe care le adusese pe plaiurile Eliconului şi în lunca Beoţiei, coloniile tracice ale Mineilor [1]).

Mai vrednică încă de însemnat este serbarea numită Ἀρνῆϊς (a mieilor) ce se făceà în toate verile, în oraşul Argos, şi în care, prin văietări şi plânsuri, muierile şi fetele jăleau pe junele păstor *Linos*, fiul lui Apolon şi al nimfei Psamate, sfăşiat de câini. Drept aceea, în zilele consacrate acestei serbări, se înjunghiau numeroase jertfe de câini şi de miei, spre a alinà jalea, cu răzbunări plăcute şi cu odoare priincioase semizeului ucis [2]). Iată dar că ne-am apropiat iarăş de vechea religiune a naturei, în care arşiţa lunelor de vară, când cânii turbează şi sfăşie, precum arde şi soarele, erà simbolizată printr'un câne pustietor.

Nu putem însă părăsì această veche tradiţiune religioasă fără de a face vorbă şi despre vestita serbare (Ἀδωνιασμὸς), precum şi despre repeţita cântare a lui *Adonis*, şi mai ales să nu uităm că poetesa lesbiana Sapfo a cântat pe *Adonis*, împreună cu *Œtolinos* sau *Linos cel de jale* [3]), şi că într'astfel identitatea acestor două legende nu mai rămâne tăgăduită. Numele lui Adonis ne repoartă îndată mintea către cultul Fenicilor, în limba cărora *Adon* şi *Adonai* vrea să zică *Domn*, *Stăpân* [4]); poate că şi fabula mai târzie ce se repeţea prin Biblos, prin Alexandria şi mai la urmă şi'n Atena, n'a perdut cu totul acest caracter fizic, căci ea ne spune cum că Adonis a fost un frumos şi tânăr păstor, de care zeiţa chiar a frumuseţei, Vinerea, se înamorase şi pe care un mistreţ îl ucise la vânătoare, în păduri. Zeiţa îl căută, alergând pretutindeni desperată, şi-l plânse cu lacrimi nesfârşite, iar poeţii repeţiră pe mii de tonuri văietările ei [5]). Cu toate acestea, junele

---

[1]) *K. Ot. Müller*, Orchomenos.
[2]) *Welcker*, *Preller*, oper. cit. — *Pausanias*, II, 19, § 1.
[3]) *Pausanias*, IX, 29, § 8.
[4]) *Movers*, Die Phœnicier.
[5]) *Theocrit*, *Bion* şi alţii.

Adonis fu silit să se scoboare în Iad, unde insuflă o nouă patimă stăpânei Tartarului, Persefonei. Lupta se declară atunci între amândouă zeiţele şi, spre a le împăcà, tribunalul zeiesc hotărî ca Adonis să petreacă o parte a anului pre pământ, în dezmierdările Vinerii, iar cealaltă sub aspra ocrotire a negrei zeiţe. Toată această fabulă, în care e învederat personificată natura cu preschimbările sale, dete naştere unei înduoite serbări, din care o parte, tristă şi duioasă, purtà numele de „ὁ Ἀφανισμός" adică *Perirea* şi se vesteà prin cânturile jalnice ale fluierilor *gingreene* (γίγγρινοι αὐλοί); iar cealaltă, veselă şi zgomotoasă „ἡ Εὕρεσις" adică *Aflarea*, serbà întoarcerea zeului pre pământ:

«Fii-ne întru ajutor acum, iubite Adonis, şi la anul să ne fii priincios, căci şi acum ai venit, Adonis, şi când te vei mai întoarce, tot prieten [să ne vii [1]) ?

Această serbare, răspândită peste toate ţărmurile unde se lăsară mai târziu Elenii, este cea din urmă faţă sub care ni se vădeşte, în religiunea anticităţii, acea veche tradiţiune a morţii premature a unui june nevinovat, pe care tradiţiune am văzut-o răsărind sub poalele Olimpului, dintr'o simplă cântare tânguioasă, şi care, răslăţită, dezvoltată, împrăştiată, prefăcută de pe ţări şi de pe vremuri, a ajuns a se întrupà în cultul asiatic al soarelui şi a fi cântată de poeţii măiestreţi ai şcoalei alexandrine. Dar, pe când legenda luà o formă statornică şi consfinţită, trecând chiar în cultul regulat al popoarelor, termenul care, la Eleni, însemnà acea cântare primitivă, zicerea Λίνος, Οἰτολίνος, rămase în limba lor, ca o expresiune prin care se destăinuiau cele mai adânci dureri ale sufletului.

«Spune *vai line! vai line!......*»

strigă, în mai multe rânduri, chorul din Agamemnonul lui Eschil [2]), văitându-se asupra tristei ursite a unui aşa mare

---

1) *Theocrit,* Idila XV.
2) *Eschil,* Agamemnon, v. 120.

împărat; şi, într'alt loc[1]), iar chorul, descriind trudnica soartă ce aşteaptă pe biata mumă a lui Aiax, după deşanţata sinucidere a acestui erou, începe a zice:

«Muma lui, care l'a hrănit, împovărată acum de zile multe şi de cărunte bătrâneţi, când va auzi această rătăcire nebunească, ea nu va răspândi nenorocita, cântări triste ca ale privighetorii, ci cu cântări ascuţite îl va jeli, strigând: *vai line! vai line!* şi, isbindu-se tare cu mânele de pept, îşi va smulge pletele cele albe!»

Tot astfel şi nenorocita Antigonă, în Fenicele lui Euripid, aruncându-şi vederea asupra răstrişţelor casei lui Edip, strigă cu glasul înecat de lacrimi:[2])

«Nenorocită (maică), vezi cum te jelesc! Ce pasăre oare, stând pe un stejar sau pe ramurile cele mai înalte ale unui brad, va vărsà, împreună cu mine, plângeri asupra maicei mele? Cu astfel de văitări, eu strig: *vai line!* căci de acum înainte, în viaţă'mi singuratică, vremea mi se va petrece răspândind lacrimi.»

Intr'această strofă, cuvintele prin care se exprimă durerea în limba Elenilor, sunt grămădite cu o măiestreaţă emfasă, demnă de Euripid; printre dânsele mai cu seamă să deosebim zicerea Ἐλελίζω şi, alăturând'o cu exclamaţiunea: Αἴ λινον să ne fie iertat, în urma criticului german Welcker,[3]) a ne lăsà în voia unor asemuiri, poate cu totul întâmplătoare, spre a recunoaşte că litera L, la deosebite popoare şi însoţită de felurite vocale, are în sine darul de a exprimà simţiri de jale şi de durere, de veselie şi de isbândă. Spun că femeile egiptene strigau *lulululu*, când se văitau, şi *lilili* când se veseleau. Лелекать zic Slavii de la Dunăre *a se jăli*, şi Леле sau Лало sunt exclamaţiuni de întristare în cântecile sârbeşti. Şi Bascii sau Cantabrii, acea poporaţiune antică rămasă în sânul Pireneilor, ca un fosil între două tărâmuri vii, Francia şi Spania, şi dânşii au un cântic păstrat din timpii răsboaietor cu Ro-

1) *Sofocle*, Aiax, v. 621.
2) *Euripid*, Fenicele, v. 1519.
3) Op. cit.

manii, în capul căruia ei plâng, cu aceste cuvinte mereu repeţite, pe un june *Lelo* mort prin trădare! [1])

«Lelo! il Lelo!	«Lelo! mort (e) Lelo!
Lelo! il Lelo!	Lelo! mort (e) Lelo!
Leloa, Zarac	Pe Lelo, Zarac
Il Leloa!»	a omorât pe Lelo!»

Apoi şi Elenii 'şi-au avut exclamaţiunile lor de bucurie şi de jale! Strigătul ἀλαλὁ răsună pe câmpurile de isbândă şi văitările αἴλινε, ὄλολυ sau ἐλελεῦ! umpleau inimile de întristare!

«Eleleu, eleleu! în sânu'mi s'aprinde o turbare şi furii ce'mi muncesc minţile...»

strigă Io fumegândă şi turbată de groază, în Promoteul lănţuit al lui Eschil, şi în veci această strigare, prin conglăsuirea chiar a sunetelor, ne-a repurtat mintea la strigătul de dor al Românilor: *Aoleu* şi *Oliolio*, sau şi mai mult *Alelei* şi *Elelei,* precum se pronunţă dincolo de Milcov.

«*Alelei!* fecior de lele,
căci răpişi zilele mele!...»

zice «*Toma Alimoş, boier din ţara de jos*» şi «*Stoian Şoimul, popă vechiu, cu potcapiul pe urechi*», zice Vidrei, dragei sale:

«*Ololio*, mândruţa mea,
de când, dragă, te-am luat,
nici un cântic n'ai cântat
Cântă'mi, mândro, cânticul
să'mi mai dreagă sufletul!»

II.

Încă odată ierte-ni-se această digresiune, ce nu este însă fără de oarecare însemnătate, încât se atinge de analogia exclamărilor, la deosebite popoare. Negreşit că trebuie să fie oareş-ce asemuire, oareş-ce acord în sunetele ce es din peptul

[1]) *Eschil* Promoteu lănţuit, v. 877.

omului mişcat de aceleaşi impresiuni, chiar sub deosebite clime şi în epoce diferite. Intinzând apoi cercul analogiilor la ideile şi la simţirile ce încearcă sufletul, precum şi la creaţiunile geniului omenesc, e învederat că şi întipăririle cele mai adânci, tradiţiunile cele mai temeinice, cânturile cele mai răspândite, au trebuit să se ivească pretutindeni sub forme asemuite sau să se transmită dela un popor la altul cu aceleaşi caractere generale. Pe aceste temeiuri şi în urma amănuntei analize ce am consacrat legendei şi cântului poporan numit la Eleni, *Linos*, să aruncăm acum ochii asupra unui cântic cules în poporul nostru şi să citim cu toată luare aminte ce merită, frumoasa baladă intitulată *Mioara*:

«Pe-un picior de plaiu,
pe-o gură de raiu
iacă vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei;
unu'i Moldovan,
unu'i Ungurean
şi unu'i Vrâncean;
iar cel Ungurean
şi cu cel Vrâncean,
măre, se vorbiră
şi se sfătuiră,
pe l'apus de soare
ca să mi'l omoare
pe cel Moldovan,
că'i mai ortoman,
ş'are oi mai multe
multe şi cornute,
şi cai invăţaţi
şi câni mai bărbaţi!...
Iar cea mioriţă
cu lâna plăviţă
de trei zile 'ncoace
gura nu'i mai tace
iarba nu'i mai place.
— «Mioriţă laie
laie, bulucaie!
de trei zile 'ncoace
gura nu'ţi mai tace.
Ori iarba nu'ţi place?
Ori eşti bolnăvioară,
Mioriţă, mioară?» —
— «Drăguţule bace!
Dă'ţi oile 'ncoace,
la negru zăvoiu,
că'i iarba de noi
şi umbra de voi.
Stăpâne, stăpâne!
Iţi chiamă ş'un câine,
cel mai voinicesc,
cel mai bărbătesc,
că l'apus de soare
au să mi te-omoare
baciul Ungurean
şi cu cel Vrâncean! —
«Oiţă Bârsană,
de eşti năsdrăvană
şi d'a fi să mor
în câmp de mohor,
să spui lui Vrâncean
şi lui Ungurean,
ca să mă îngroape
aicea p'aproape
în strunga de oi,
să fiu tot cu voi!

din dosul stânii,
să'mi aud eu câinii!...
Astea să le spui;
iar la cap să-mi pui
fluieraş de fag,
(mult zice cu drag!)
fluieraş de os,
(mult zice duios!)
fluieraş de soc
(mult zice cu foc!)
Vântul că 'mi-a bate,
prin ele-a străbate
ş'oile s'or strânge,
pe mine m'or plânge
cu lacrămi de sânge!
Iar tu de omor
să nu le spui lor;
să le spui curat
că m'am însurat
c'o mândră crăiasă,
a lumii mireasă! .....
că la nunta mea
a căzut o stea!...
Soarele şi luna
'mi-au ţinut cununa;
brazi şi păltinaşi
i'am avut nuntaşi;
preoţi munţii mari,
pasări lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!...
Iar de'i întâlni
şi mi'i întâlni
măicuţa bătrână
cu brâul de lână,
din ochi lăcrămând,
pe câmp alergând,
pe toţi întrebând
şi la toţi zicând:
— «Cine-au cunoscut,
cine 'mi-au văzut
mândrul ciobănel
tras printr'un inel?
Feţişoara lui,
spuma laptelui!
Mustăcioara lui,
spicul grâului!
Perişorul lui,
pana corbului
Ochişorii lui,
mura câmpului!
Tu, mioriţa mea,
să te'nduri de ea
şi să'i spui curat
că m'am însurat
c'o fată de crai,
pe-o gură de raiu!
Iar la cea măicuţă
să nu-i spui, drăguţă,
că la nunta mea
a căzut o stea,
c'am avut nuntaşi,
brazi şi păltinaşi,
preoţi munţii mari,
pasări lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!
. . . .»

Să despuiem acum, prin puterea închipuirii, această elegică şi graţioasă baladă, de tot coprinsul ei local şi curat atingător de ţările Româneşti, să lepădăm dintr'însa puţinul amestec cu idei creştineşti şi moderne ce se zăresc pe ici şi colea, şi nu vom putea tăgădui că Mioara este isvorită şi dânsa din aceiaş pornire de spirit ca toate cânticele antice ce jeleau pe un tânăr păstor ucis fără vreme, în floarea ju-

neţei; dar însă, făcând partea asemuirii, nu trebue să nesocotim şi unele diferenţe însemnate. Intr'adevăr, dacă simţimântul şi idea sunt aceleaşi în duiosul cânt al *Linului* antic şi în pastorala întristătoare a Românilor, înţelesul general însă al legendei, dela una până la alta, s'a preschimbat; caracterul religios ce dà antichitatea acestei tradiţiuni, acel cult al naturei fizice, ascuns sub o poetică legendă, au perit cu totul în amintirea modernă, descolorate, risipite şi nimicite prin ideile mai înalte şi mai morale ale religiunii creştineşti. Aceasta a fost soarta tuturor credinţelor religioase ale păgânilor, câte s'au păstrat în sânul popoarelor din timpii noi: sau că zeităţile lor protectoare au căzut subt urgia creştinilor şi *Demonii* (δαἰμωνοι) şi *Idolii* (εἴδωλα) lor, odinioară plini de daruri şi de virtuţi, au devenit spirite duşmane şi infernale, sau că tradiţiunile şi practicele lor religioase, despodobite de înţelesul lor sacramental, au rămas în popor ca nişte simple legende şi obiceie casnice şi câmpeneşti. De aceea şi în cântecul nostru, nici *zeul* gelos al luminei şi al poeziei, nici *cânii* sau *mistreţii* turbaţi de arşiţa caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului, ci alţi doi semeni ai săi, alţi doi păstori ca dânsul, vorbind numai poate limbi străine lui. Astfel ideia de patrie încolţeşte pe tulpina secată a religiunii; astfel caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri şi timpi, lăsând abia urmă de existenţa lor.

Ideile însă de căpetenie, acelea pe cari nici o lege nu le poate tăgădui, acelea se păstrează mai cu sfinţenie, căci mintea poporului mai cu greu cutează a le preschimbà. Astfel modul de a privì moartea ce-l vedem dezvoltat în *Mioara*, adică acea nuntă mistică cu «*o mândră crăiasă, a lumii mireasă*», cu «*o fată de crai, pe o gură de rai*», acea serbare măreaţă la care toată natura şi «*soarele şi luna*, şi *brazi şi păltinaşi*», şi «*păsările şi stelele*» sunt toate părtaşe, nu sunt ele oare o amintire învederată a cultului primitiv al naturei? Acea «*mândră crăiasă, a lumii mireasă*», nu este ea oare zeiţa Iadului, Persefona, mândra mireasă a lui Adonis? Chiar acea idee despre moarte, aşa senină, aşa lipsită de du-

reri, aşa trupească chiar, nu este oare însăşi ideia ce-şi plăsmuise antichitatea despre moarte? Cei vechi nu şi-au putut închipuì nici odată desăvârşita despărţire a sufletului de trup, după încetarea acestei vieţi lumeşti; pentru dânşii, câmpiile Elisee şi adâncimile Tartarului erau locuite de umbre purtând formele lor pământeşti; moartea, la dânşii, nu ştià încă bine să despoaie sufletul de lanţurile trupeşti, să-l avânte limpede şi liber, în regiuni nevăzute, lăsând pe pământ numai un groaznic şi fioros schelet de oase. Pierirea atomului material al omului nu se înfăţişà lor sub această icoană spăimântătoare, în veci prezentă imaginaţiunii moderne, ci sub aceia, mai blândă, a unui june geniu aripat, stingând pe pământ o făclie şi purtând, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenuşi, sau un fluture, emblemă a metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi [1]).

Porniţi pe întinsul câmp al acestor asemuiri, mai mult de cugetări decât de cuvinte, oare nu vom auzì răsunând prin acele «*fluieraşe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de os, ce mult zic duios*», chiar tristele fluiere *gingreene*, cari cântau cu viers înfocat, plin de dor şi de jale, *Perirea* (ὁ' Ἀφανισμὸς) nenorocitului zeu Adonis?

Când apoi ciobănelul Moldovan cere ca să-l îngroape pe aproape «*din dosul stânii să-şi auză cânii*», nu vom crede oare că acei lătrători sunt chiar:

«*Dragii (săi) câni (ce) urlă împrejurul tânărului (Adonis)*» [2]).

şi iar acea venerabilă «*măicuţă bătrână, cu brâul de lână, din ochi lăcrămând, pe câmpi alergând, pe toţi întrebând*», nu a luat ea oare locul amantei disperate, al acelei Vinere păgâne care:

«cu părul desfăcut, rătăceşte prin păduri
jalnică, despletită, desculţă, şi spinii
o rănesc când umblă şi se umplu cu sânge zeiesc;

---

[1]) *Lessing*, Wie die Alten den Tod gebildet.
[2]) *Bion*, Epitafium Adonidis.

iar de strigătele ei ascuţite lungile văi răsună,
când cere pe Asiricul ei soţ, când chiamă pe junele-i iubit.» [1])

Mulţi ar putea să ne conteste tăria acestor asemuiri de amănunte, dar nimeni, credem, după câte am spus, nu va tăgăduì că o idee identică domneşte în cântul vechiu al *Linului* şi în balada *Mioara*. Intemeiaţi pe această credinţă, voim acum să ne cercăm a descurcà iţele istorice prin care s'a cutreerat această legendă, ca să treacă din imaginaţiunea vechilor câmpeni eleni, până în gura poporului nostru, şi astfel poate vom ajunge a bănuì şi *ţara* şi *epoca*, în carele cântul elenic 'şi-a făcut loc în limba română.

Dovezi pentru aceste sfârşite trebue să găsim chiar în textul baladei române. Intr'adevăr, dacă îl vom analizà cu deamăruntul, vom găsì într'însul o bogată adunare de ziceri româneşti, curat derivate din limba latină; apoi câţiva termeni uzuali (vre-o zece, douăzeci), împrumuturi din dialectele slavone şi maghiare, şi însfârşit un prea mic număr de cuvinte, a căror origină e îndoioasă şi al căror înţeles e necunoscut în dialectele Românilor dunăreni. Acele cuvinte se află în versurile:

«Mioriţa *laie*
laie, bulucaie»
şi
«că'i mai *ortoman*».

Laiu, laie e un adiectiv necunoscut în limbele noastre din Ţara Românească, din Moldova şi din Ardeal. Noi zicem într'adevăr *ţigan de laie* şi Lesiconul Românesc-Latinesc din Buda, [2]) traduce vorba *Laie* prin *Caterva* şi o derivă din greceasca ἴλη. Fie-ne iertat a vedeà acì o greşeală, mai cu seamă când aflăm că Românii din Macedonia, ce vorbesc un dialect oareşcât diferit de al nostru, zic: *laiu* şi *laie*, în loc de *negru* şi *neagră*. Aşa dar *Ţiganii de laie*, ar fi *Ţiganii*

[1]) Idem.
[2]) La pagina 341.

cei mai negrii, precum şi sunt, şi *Mioriţa laie* este *Mioriţa neagră*.

Bulucaiu, bulucaie n'are nici el o întrebuinţare desluşită. Vedem adesea in cronicari, mai ales în cei moldoveni zicerile: *buluc* şi a *bulucire*, şi ştim că aceste ziceri, luate din limba turcească, însemnează: *grămadă, a grămădî. Mioriţă laie* poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse împrumuturi dela Turci, o mioriţă înfăţişând o «mare grămadă» adică «o mioriţă lânoasă» sau «grăsulie».

Ortoman, fără de a avea în limba română un inţeles precis, se derivă încă de sineşi din zicerea elinească: ὀρθὸς, *drept* şi din cea latină: *manus, mână*, ceeace 'i-ar compune înţelesul *drept la mână* şi cine e drept la mână, e onest, e măestru, e tare, are «oi mai multe, multe şi cornute» şi «cai învăţaţi şi câini mai bărbaţi» şi trebue doui «să se vorbească, să se sfătuiască ca să mi-l omoare». Am putea încă împrumutà înţelesul cuvântului elinesc ὀρθομάντις, spre a explicà zicerea *ortoman*, prin *drept ghicitor, drept prevestitor* şi cunoscător al ştiinţei întregi, precum e Τηρεσίας ὀδθομάντις[1]). In orice chip, origina acestui cuvânt ne apropie de Elada. Tot asemenea şi celelalte două ziceri *laie* şi *bulucae* ne strămută peste Dunăre, în sânul fraţilor noştrii din Tesalia şi Macedonia.

Dar nu numai aceste cuvinte, ci încă şi idea predomnitoare a legendei din *Mioara*, ne a mutat cu gândul pe acel tărâm clasic al poeziei elene, pe poalele septentrionale ale Olimpului, în lunca Pieriei, ce sunt astăzi locuite de Români. Să mai adăogăm că şi caracterul cu totul păstoresc al baladei, că şi descrierea acelei măreţe naturi munteneşti, pare că ne trag de sine printre Ciobanii *(Çobani)* români din Tesalia şi pe plaiurile încântătoare ale Olimpului şi ale Pindului.

Să cercetăm dar cum au ajuns, cum au trăit şi cum trăesc încă azi Românii, prin acele locuri depărtate de patria lor centrală; prin ce mijloace şi în ce timp au comunicat ei cu

1) *Pindar*, Nemea I. v. 92.

fraţii lor de peste Dunăre, şi astfel poate vom ajunge a crede că tradiţiuni şi obiceiuri mai multe s'au strecurat din sânul anticei Elade pe tărâmul mai nou al României şi că, printre dânsele, au putut fi şi legenda lui *Linos*, strămutată în balada *Mioarei*.

Mai 'nainte însă de a ne atinge de dovezile istorice, să hotărîm un punct însemnat de critică, care ne va sluji în tot cursul cercetărilor noastre asupra cânturilor poporane şi fără de care, credem c'ar fi peste putinţă a stabilì vre un fapt cel puţin probabil într'aceste libere şi schimbătoare creaţiuni ale închipuirii poporane.

Iată despre ce e vorba.

Ca să se poată determinà cu oarecare preciziune epoca şi localitatea în care a început a se cântà de către o naţiune cântecele ce nu port în sine o însemnare exactă despre timpul şi scena în care evenimentele cântate s'au petrecut, critica, în lipsă de dovezi venite din afară, nu poate pune temeiu decât numai pe unele indicaţiuni, fie cât de rare, provenite din textul chiar al acelor cântece. Astfel când într'un cântic dăm peste cuvinte vechi şi locale, care nu pot fi intrat în cântic decât la *cutare* epocă depărtată şi în *cutare* parte din ţară, atunci, fie măcar acele ziceri caracteristice cufundate în mii de altele mai nouă, fie ele alăturate cu mii de însemnări de localităţi diferite, pentru noi zicerile cele mai vechi au în sine mai multă valoare doveditoare; ele singure ne dau epoca şi localitatea în care s'a compus mai întâiu cânticul; căci într'adevăr, cum am mai spus, cânticul aleargă din ţară în ţară, din secol în secol, şi nu e de mirare ca fiecare cântăreţ iscusit să cate a 'şi-l însuşi, a 'l localizà, întroducând în sânu-i inovaţiuni; iar acele inovaţiuni, ca să înfăţişeze un interes mai viu, un înţeles chiar mai pipăit nouilor ascultători, vor fi negreşit idei mai proaspete sau cuvinte noui întrebuinţate în ţara şi în vremea lor, iar nu flori vestejite, culese pe câmpii trecutului. Poporul, trebue să mărturisim, are în general foarte puţin patima antichităţilor străine; el păstrează datine şi obiecte ce 'i-au rămas lui din vechime, dar nu

caută a adunà şi de pe la alţii; ce e al lui bun rămas dela părinţi îl ţine cu respect, dar vechitura străină o leapădă şi o despreţuieşte. Aşa dar, bizuiţi pe aceste cuvinte şi spre a ne mărginì în cercul cântecilor poporane, pentru noi zicerile vechi şi locale dintr'un cântic, vor fi, în lipsa altor probe mai explicite, marca prin care vom determinà, precât se va puteà, la ce *epocă* şi pe ce *tărâm* au născut deosebitele inspiraţiuni poetice ale poporului român.

Când dar, în balada *Mioarei* găsim alăturate cu nişte ziceri provenite dela Românii din Tesalia *(laie, bulucaie, ortoman)*, îmbinate cu nişte idei ce ne poartă mintea spre ţara ocupată de dânşii *(păstorul Linos pe Olimp, moartea sau nunta lui Adonis la Eleni)*, când găsim, zicem, într'însa numiri locale, precum *Moldovan*, om de pe malul Moldovei, *Ungurean*, adică român de peste Carpaţi sau Ungur, *Vrancean*, locuitor din munţii Vrancei, din ţinutul Putnii, *oiţă bârsană* adică din ţara Bârsei de lângă Braşov şi altele de felul acestora, însemnând localităţi şi populaţiuni din Dacia, noi nu ne îndoim de a spune că aceste cuvinte sunt adaose mai noui, că ele sunt localizări introduse în baladă, după ce cânticul, eşit din plaiurile poeticului Olimp, cu dialectul original al Românilor Tesalici, s'a răspândit printre Românii dela Dunăre şi dela Carpaţi, şi s'a strămutat pe dialectul acestora, rămânându-i, din vechia sa redacţiune, numeroase ziceri ce sunt comune ambelor idiome, şi numai foarte puţine cuvinte originale tesalice, care au ajuns a se repeţi, fără de a fi înţelese, de popoarele ţărilor Dunării.

Dar când? La ce vreme oare? a putut să se facă această strămutare a cânticului dintr'o ţară într'alta, din Tesalia în Dacia, căci noi astăzi, într'o epocă de regeneraţiune a naţiunii Române, abià-ştim că există acei fraţi cu totul înstrăinaţi de noi? Când a fost ceasul acela, vrednic de dor şi de laudă, de ne-am întins cu toţii mâna peste Balcani şi am trăit traiu frăţesc împreună?

III.

Să dăm un minut ascultare istoricilor şi mai ales cronicarilor bizantini. Demnul de laudă Petru Maior a desbătut cu multă sagacitate, în «*Istoria* sa *pentru începutul Românilor*», trecerea Romanilor celor din Dacia înapoi peste Dunăre şi cotropirea ţărei lor de către gintele străine. Fără de a intrà în controversele subiectului, este un fapt netăgăduit că coloniile romane, fie Ulpiane, Aureliane sau altele, au stat în cei d'întâi secoli ai creştinătăţii răspândite pe amândouă ţărmurile Dunării, atât în Dacia cât şi în Mesia, Tracia şi chiar în nordul Greciei, şi că au împărtăşit mai adesea, atât mărimile cât şi smăcinările imperiului. La anul 292, un simplu păstor de vite din satul *Romulianum în Dacia râureană* (Dacia ripensis), om frumos, voinic şi norocos oştean, se urcă pe tronul Cesarilor din Roma şi păstrează pe lângă numele împărătesc de *Galeriu*, pe acela de *Armentarius* adică *Păstorul*[1]; cu vre-o două sute cincizeci ani mai în urmă (527—555), pe scaunul Constantinopolei, domneşte cu tărie vestitul împărat şi legiuitor *Justinian*, care se mândreşte cu *Dacia mediterană*, numind'o fericita sa patrie [2].

Dar după aceste zile de onoare, Românii avură şi zile mai negre; împresuraţi şi ameninţaţi de barbari adesea nedreptăţiţi, de răii împăraţi ai Orientului, ei trăiră însă împărtăşind sub numele general de Βλάχοι (Vlahi), mai aceeaşi soartă pe ambele maluri ale Dunărei. Alexie Comnenul, tatăl Anei, în vremea căruia ei erau o naţiune aspră şi câmpeană, rătăcind cu turmele atât pe ţărmurile Mării Negre, la Anhial cât şi pe şesul din muntele Kisovo, anticul Osa, şi oraşul Trikala, Alexie îşi recrutează oştirea sa printre Românii din Tracia şi din Mesia, şi apoi altădată, mergând împotriva lui Bohemund, care intrase cu normanzii în Elada, el trece în Tesalia, printr'un

---

1) *Sextu Aureliu Victor.*

2) Novela XI.

oraş isolat de Români[1]). Puţin în urmă, fratele lui Manoil Comnenul întărâtă pe Românii din nordul Dunării ca să năvălească asupra Magiarilor [2]), şi astfel împăraţii bizantini se slujesc cu vitejia Românilor, spre a-şi împlinì intrigele lor ambiţioase. Dar ei nu răbdară aceste amăgiri; sub Isaac Angelos, pe la 1200, doui fraţi Români din muntele Emu, Petru şi Asan, întărâtaţi printr'o palmă nedreaptă ce dase Sevastocratorul, lui Asan, răsculară pe Bulgari, pe Cumani şi pe Români, sătui de birurile grele ce le impusese împăratul ca să serbeze nunta sa cu fata lui Bela, craiul Ungurilor, punându-se în capul lor, întemeiară în sânul imperiului oriental, un imperiu Românesc [3]) sau Bulgaro-Vlah. Sub Ioniţiu cel frumos, al treilea frate, puterea Rrmânilor se urcă la culmea sa; de peste Dunăre, stăpânirea lor se întindea prin Tracia, prin Mesia până în Grecia [4]); dar aşezămintele de căpetenie ale împărăţiei erau în munţii Emului sau Balcanii. Atunci fu epoca de înflorire a cetăţei Târnovului, mai spre mează zi de Şiştov; în preajma-i Românii mergeau pustiind cu cruzime, pe o întinsă linie ce duceà din hotarul Servieii dela Nisa, astăzi Niş, până la Varna, pe Marea Neagră, şi până la Filipopol, la Burgas (Arcadiopol), la Ciorli şi la Bizia în peninsula bizantină; prădările lor ajungeau până în suburbiile capitalei [5]). Apoi, spre miazăzi, ţara de pe lângă Serre erà a Românilor şi un căpitan d'ai lor, numit Chrisos, domnea în Strumniţa şi în Prosocul din Macedonia şi stà împotriva lui Isaac Comnen [6]). Această parte de loc, cu toţi munţii Tesaliei, dintre Larisa şi Trikala, purtà mai de mult numele de Μεγάλη Βλαχία [7]) (Vlahia Mare) sau şi 'Ανοβλαχία (Valachia de sus) şi Teodor Ducas, socrul lui Guy de la Roche,

[1]) *Anna Comnena*, V. p. 138; VIII. p. 274; X. p. 274.
[2]) *I Cinamu*, VI, cap. 3.
[3]) *Niceta Choniatul*, I. 4.
[4]) Idem, IX.
[5]) *G. Pachymer*, I. c. 37.
[6]) Idem.
[7]) *Niceta Choniatul*, IX.

care stăpânea Tessalia, e numit *Duce al Valachiei* (κύρ Θεόδωρος αὐθέτης ντῆς Βλαχιας [1]), într'o cronică în versuri greceşti din timpii împăraţilor franci din Constantinopol.

Secolii al XII-lea şi XIII-lea sunt epoca măririi Românilor; răspândiţi şi stăpâni pe tot locul ce se întinde în linie dreaptă din munţii Pindului până la Carpaţi, imperiul bizantin se cutremură de dânşii şi Francezii chiar, pe câmpul de bătaie de la Andrianopol, le lăsară robit în mâni, pe eroul lor imperial, Baldovin din Flandra [2]; dar desbinările ce intrară în familia Asanilor slăbiră cu iuţeală acest stat înălţat ca prin farmec. Pe la sfârşitul secolului al XIII-lea (1290), pe când încă posesiunlie Românilor se întindeau până în vecinătatea Constantinopolei şi ameninţau cu groază capitala Orientului, împăratul Andronic Paleologul, cu o măiestreaţă iscusinţă, isbutì a strămutà în Anatolia, o mare parte din Românii Traciei şi Mesiei; cruzimile şi asuprirea ce încercară într'acel tărâm depărtat, unite cu asprimea ernei, secerară o mare parte din aceà populaţiune [3]. Cei din Tesalia, pe la 1332 se cercară, izolaţi, a se revoltà, dar fură învinşi; zece ani mai în urmă ei se supuseră de bună voie lui Ion Cantacuzenul, şi nu mult apoi suferiră cotropirea Catalanilor, înţeleşi cu despoţii greci [4].

Cu toate aceste restrişti ale soartei, Românii până în secolul al XV-lea, cu limba, cu obiceele, cu portul lor încă italice, stau răspândiţi din fundul Daciei până în vârfurile Pindului [5]. Trebuia o lovire mai straşnică, mai hotărâtoare ca să rupă unirea lor. Aceia fu intrarea Turcilor în Europa. Dinaintea armelor asiatice, învingătoare la Adrianopol, Românii se risipiră cu totul din Tracia şi din munţii Balcani, cei mai mulţi trăgându-se la Nord, ca să pună Dunărea între dânşii şi îngrozitorii duşmani; iar alţii cătând o scăpare în

[1] Chroniques étrangerès, publiées par *Buchon*.
[2] *Villehardouin*.
[3] *Pachymer*, I, 27.
[4] *I. Cantacuzenul*, II, 28.
[5] *Laonicu Chalcocondyla*, I. 16.

stâncile sălbatice ale Macedoniei, ale Epirului şi ale Tesaliei. De atunci putem crede cu temei că relaţiunile au încetat cu totul între acele două grupe de Români depărtate, şi Mircea Bătrânul e cel din urmă Domn al ţării care poartă titlul de «Domn al amânduror laturile Dunării, până în Marea Neagră şi al cetăţii Drâstoriul (Silistra) Stăpânitor» [1]. Cunoaştem de atunci încoace destinele provinciilor româneşti dela Dunăre.

Ursita mai umilită a Românilor meridionali sau Mezodaci, îi plecase, încă dela anul 1360, lui Amurat I; dar supunerea desăvârşită se făcù sub Amurat al II-lea, după luarea Salonicului la 1429 [2]. Slaba lor împotrivire la acest jug nou le merită clemenţa Turcilor şi'i puse sub ocrotirea sultanelor Validele, cărora ei plăteau un tribut de patru sute lei, rămânându-le dreptul a se administrà ca şi în vechime, în târguleţele lor, cu sfaturile de bătrâni şi după obiceiurile vechi, simple şi patriarchale [3]. Crudul Ali Paşa din Ianina a stricat, în secolul din urmă, aceste blânde aşezăminte şi poate azi Românii din Macedonia se bucură de mai puţină libertate ca în trecut. Cu toate însă, traiul lor se vede că foarte puţin s'a schimbat din timpii Anei Comnene, care ni'i descrie ca nişte oameni câmpeni, dedaţi cu îngrijirea turmelor. Puţini ani în urma porfirogenetei istorice (1173), un călător rabin din Navara, Beniamin din Tudela, mergând să viziteze sinagogele din Orient, şi plecând dela Corfu spre Constantinopole, ne spune că a trecut prin Vlahia, trei zile departe de Teba, şi că locuitorii de pe acolo sunt «sprinteni ca cerbii şi că adesea se coboară din munţii lor cei înalţi ca să prade pe Greci». In secolul XIV-lea, Pachymer vede într'inşii o naţiune rătăcitoare, care a dobândit bogăţii însemnate cu turmele de vite şi mai ales de oi, şi cari, prin viaţa sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.

Călătorii moderni ni-i descriu sub aceleaşi colori. Printre

[1]) Chrisov dela 6915 (1407) şi altele din Archiva Statului.
[2]) *Ducas*, 2—29.
[3]) *Poqueville*, Voyage en Grèce, II, p. 337—356.

alţii mai mulţi, Wiliam Leake, Poqueville şi mai în urmă d-l Heuzey au vizitat aşezămintele lor, şi iată în ce chip ei vorbesc cu dânşii.

Sub numele de *Mesodaci* şi *Kuţovlahi (Κουτζόβλαχοι)* adică *Români Schiopi*, acele populaţiuni vorbind o limbă foarte apropiată de româneasca Principatelor Dunărene[1]), dar mai curcită cu ziceri şi cu intonaţiuni greceşti, albaneze şi turceşti, ocupă centrul Macedoniei şi al Tesaliei, grămădite mai ales pe trei puncte însemnate. Cea mai importantă şi mai numeroasă a lor colonie se întinde pe şira munţilor Agrafa, anticul Pindos, pe locurile pe unde au stat în parte Perebii, şi Selii Dodonei şi sălbaticii Dolopi,[2]) supuşii lui Achil şi unde moderna Trikala a Vlahilor a luat loc anticei Trica, patria zeiescului medic Esculap. Intr'acest ocol, făcând astăzi parte din districtele Zagora, Ianina şi Aspropotamò, oraşele şi satele lor cele mai de căpetenie sunt, mergând dela nord spre miazăzi: *Samarina* sau *San-Marina, Perivoli, Avdela, Voschopoli, Furca, Laişta, Leşiniţa, Carpenişu, Malacaşi* şi alte sate; în partea centrală a Pindului, unde populaţiunea română e mai compactă, se află *Meţovo, Seracu, Calarites, Chaliki, Clinovu, Gardiki* şi *Tricala*. In vecinătatea acestui din urmă oraş sunt monastirile numite *Meteora*, aşezate, mai multe în apropiere, pe nişte stânci de o formaţiune geologică cu totul minunată.

Altă colonie de Români se află stabilită pe poala septentrională a Olimpului, numită azi *Lahe*, în valea formată de muntele *Şeapca* care leagă Olimpul de şira *Voluţei* sau *Munţilor Cambunici*. Umbriţi sub piscul măreţ al Olimpului ce se înalţă la 6000 picioare în sus, ascuns în nouri şi în veci acoperit cu zăpadă, Românii au întemeiat aci din vechime câteva sate, printre care deosebim pe cele următoare: *Vlaholivadi* sau *Livedea Românilor, Kokinopolo, Neohori, Ftera* şi *Milia*.

---

1) *Leake*, p. 367.

2) *Omer*, Iliada, XVI, v. 234, — IX, v. 484.

In sfârşit pe câmpia ce desparte lacul Castoriei de târguleţul Saraghiol se mai află un orăşel locuit de Kuţovlachi şi cunoscut sub numele de *Vlahoklisura:*

Prin aceste localităţi, mai mult aspre şi sălbatice, prin văi, prin strâmtori şi prin coaste de munţi şi-au întemeiat Românii meridionali locuinţele lor cele statornice, cari se compun mai adesea de căşcioare de piatră aninate de stânci, ca cuiburile de şoim. Acolo îi adună soarele de vară, căci toţi vin în lunile cele călduroase, să răsufle aerul mai curat, să se bucure de priveliştea măreaţă a muntoasei lor patrii. Iar apoi, când într'acele înălţimi stâncoase, începe a se vestì asprul timp al iernei, prin vifore şi prin furtuni, o mică parte de locuitori rămâne închisă în munţi, ca să păzească satele, iar ceilalţi, unii se duc ca să câştige viaţa şi să strângă stări însemnate, exercitând negoţ sau industrii prin toate oraşele câmpene şi maritime ale Turciei şi ale Orientului întreg; alţii mai numeroşi, adunaţi în grupe de vreo patruzeci până la o sută de familii, ce poartă numirea generică de *stâne* şi se pun sub poruncile unui *Scutieriu* ereditar[1]), rătăcesc prin ţările împrejmuitoare, păscând pe şesuri, unde clima iernei e mai blândă, nenumărate turme de vite şi mai ales de oi. Toate câmpiile Eladei sunt străbătute de acei nomazi Români, cărora Albanezii şi Turcii nu ştiu a le da alt nume decât acela de *Ţobani*[2]). Cu sarica lor neagră, la spate cu glugă[3]), cu lungi toiege în mână, ei colindă locuri depărtate, cătând, cu o tăcută răbdare, păşuni şi adăposturi pentru vitele lor, şi acolo unde găsesc cu ce să întâmpine puţinele lor trebuinţe, ei poposesc numai câteva zile, fac colibe[4]) de frunză şi adorm împrejurul focurilor aprinse. Caracterul păstoresc e atât de însuşit într'înşii, iubirea şi îngrijirea ce ştiu a da oilor sunt aşa de proverbiale, încât Grecii nu mai au pentru ciobani alt

1) *Heuzey,* L'Acarnanie, p. 272.
2) *Leake,* p. 364.
3) *Heuzey*, p. 268.
4) *Poqueville.*

nume decât acela de Βλάχοι; vestiţi păstori ai Arcadei şi-au lăsat locul *Vlahilor* cu gluga neagră (Βλάχοι Καραγούνοι).

Acea viaţă de stână, aspră dar liberă, rătăcindă dar regulată, are un farmec nespus de poezie. Cine a văzut, pe munţii noştrii despre Ardeal vre-una din stânele de oi aşezate vara pe livezile şi pe întorcătorile unui munte, ale cărui piscuri de piatră ating de nouri, va înţelege ce viaţă de dulci şi triste visări e aceia a Ciobanilor, carii, izolaţi de lume, trăiesc numai cu dragele lor turme, cu câinii lor credincioşi, privind ziua tabloul măreţ şi încântător al naturei, noaptea bolta cerească luminată de mii de stele care acolo par a fi mai aproape de om, şi cântând pe fluier sau pe caval doinele lor duioase repeţite numai de echo! Acelaş este şi traiul ciobanilor din Tesalia. Poqueville, urmând călătoria sa pe şira Pindului, astfel ne descrie viaţa lor:

«Eşind din satul Tista, noi urmarăm ca un sfert de leghe, calea împărătească printre doi păreţi de molifţi maiestoşi; dar curând după aceea, suindu-ne mai sus pe Pind, intrarăm în regiunea brazilor unde văzurăm urma focurilor aprinse de *Vlahii* ce se urcau pe atunci la sălaşele lor de vară. După focuri s'ar fi putut socoti numărul stânelor şi al conacelor şi direcţiunea ce a urmat fiecare, atât de nestrămutate sunt obiceele în umbletele lor [1])...

«Râuleţul ce curgea dinainte'mi naşte dintr'un isvor pe care Vlahii îl numesc *Gura* şi care se află 8 mile la nord de Kaliki, în muntele Gonez. In timpul verei, care abia ţine trei luni în aceste regiuni aeriane, sumedenie de turme pasc împrejurul urnei sale fluviale, care adapă pe cel mai mare râu al Eladei, Peneul. Acolo se adună mai cu seamă *Vlahii* nomazi, ce petrec nopţile lor sub nişte colibe luminate de focuri şi păzite de cânii moloşi care sperie fearele prin groaznicele lor lătrături [2])».

Această frumoasă descriere a vieţei ciobanilor Români din munţii măreţi ai Pindului şi ai Olimpului, fără de voie pare că ne strămută cu gândul

«pe acel picior de plaiu
pe acea gură de raiu

[1]) *Poqueville*. t. III, p. 100.
[2]) Idem p. 366.

unde vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei;»

pare că vedem colo «*negrul zăvoiu, unde e iarba de oi* şi *umbra de ciobani*;» apoi pare că auzim «*lătrând câinii, adunaţi din dosul stânii*», şi «*fluierul cel de fag, ce mult zice cu drag*»; de aruncăm însă privirea în sus, vedem toată natura împodobită ca la o nuntă mare: «*soarele şi luna* pare că *ţin cununa, brazii şi păltinaşii* pare că *sunt nuntaşii, preoţii munţii mari, pasări lăutari, păsărele mii şi stele făclii!*»

Iată-ne dar şi noi extaziaţi dinaintea acestei sublime priveliştî, precum au fost şi primii *aezi* câmpeni ce au inventat pe aceste plaiuri, cântecul lui *Linos*. Secolii şi 'l-au trecut unul altuia, adăogându'i idei şi expresiuni felurite; unii — poeţi iscusiţi şi dogmatici, — l'au îmbinat cu cultul asiatic al lui Adonai şi astfel l'au cufundat în subtilizările păgânismului degradat; alţi Eleni, fii ai munţilor şi ai naturei, l'au păstrat simplu, duios, plin de graţie şi de melancolie şi apoi, în secolii mai târzii, coloniile cotropitoare de Romani l'au cules cu sfinţenie dela dânşii, l'au întors pe limba lor şi l'au răspândit prin toată întinsa lor stăpânire. Poate că de atunci încă, negreşit nu mai târziu de al XV-lea secol, acest cântic păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s'a împlântat în memoria poporului, sub forma baladei *Mioara*. Timpii şi împrejurările au ştiut să schimbe multe într'însul; dar tot au rămas urme netăgăduite de clasica sa origină.

IV.

Să nu părăsim însă cu totul cercul tradiţiunilor şi al cânticelor ce se repoartă la vechiul cult al naturei, fără de a pomenì despre un obiceiu poporan al antichităţii, cu care se leagă şi un cântic copilăresc ce în parte, s'a păstrat, ca o amintire depărtată în cetăţile noastre.

Ateneu[1]) ne spune că:

«A cântà rândunica se chiamă la Rodieni oareşcare colindă despre care Teognis vorbeşte în a doua din scrierile sale asupra serbărilor din Rodos, astfel; Rodienii numesc a *cântà rândunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion; numele acesta vine din cuvintele ce se cântau atunci şi care sunt acestea:

«Venit'a venit' rândunica;
cu dânsa şi vremea frumoasă,
cu dânsa şi timpul cel bun.
E albă curată pe guşă
şi neagră cu totul pe spate.
Asvârlă-ne 'ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
şi dă-ne şi vin în ulcică,
ş'o coşniţă plină cu brânză;
dar fie şi pâne de rişca
şi turtă de ouă, tot ad-o;
primeşte orice rândunica...
Luăm ceva ori să ne ducem?
Dar dă-ne, căci altfel nu mergem,
ba încă luăm cu noi uşa,
or poliţa cea de d'asupra
ori chiar şi pe nevasta'ţi ce şade
în casă colo, tocmai sus.
Măruntă'i şi lesne o ducem
Dar dă-ne cevaşilea mai bine,
şi cată vr'un lucru mai mare!
Deschideţi, deschideţi toţi uşa!
căci iată a venit rândunica:
Şi noi, ia! nu suntem unchiaşi,
ci suntem copii copilaşi!

«Această colindă» adaogă Ateneu «a arătat'o mai întâiu «Cleobul Lindianul, când începù a face prin Linos strângere «de bani».

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei şeapte înţelepţi ai Greciei, sau fiica sa Cleobula, cum zic alţii, această cântare are negreşit un înţeles mai adânc decât al unei co-

---

[1]) Despre sofişti, VIII, 360.

lecte de bani sau de merinde. Intr'însa vedem că se vesteşte sosirea vremei frumoase şi a timpului celui bun, căci, în toamnă, arşiţa soarelui s'a potolit şi casele s'au umplut de avuţii; rândunica, prevestitoare de bunuri, revine sprintenă şi veselă. Deschideţi, deschideţi'i uşa! Bogatule, înpărţeşte-ţi cu săracii comorile! Astfel vă grăeşte glasul nevinovat al copiilor!

Astăzi încă, pe toate ţărmurile Greciei şi chiar în Atena, pe la începutul primăverei, copii, adunaţi în cete şi ţinând în mână o morişcă cu aripi de şiţă, ce învârtindu-se închipueşte o rândunică, aleargă din casă în casă, cântând un cântec de felul acesta: [1])

«Rândunica vine de pe mare; ea trece marea şi'şi face un foişor şi şeade într'însul să răsufle şi zice:

«Martie, martie noios şi fevruarie ploios! iaca dulcele aprilie se vesteşte că'i aproape.

«Pasările ciripesc, pomişorii înverzesc, găinile cloncănesc şi încep să clocească.

«Turmele purced la munte; iezii sar şi pasc mugurul cel nou.

«Animale, păsări, oameni, toţi se veselesc din suflet; ghiaţa zăpada şi crivăţul au încetat.

«Martie, martie noios şi fevruarie ploios! iacă vine aprilie cel frumos!

«Eşi afară, fevruarie! şi tu martie, du-te, cară-te!»

ş'apoi sfârşesc cu sunetul ce'l facem noi pe buze ca să gonim o pisică.

Cine poate tăgădui cà acest cântec nu este o variantă modernă a vechiului *Chelidoniasmos* rodian? Cine nu va zări în amândouă, ideea comună şi firească de a vesti lumii o ştire înveselitoare: sosirea timpului plăcut al căldurei cumpătate, al zefirului primăvăratic, al vegetaţiunii înflorite?

O altă veste bună de o natură mai mistică, mai puţin pipăită simţurilor, dar mai mângâietoare pentru inimi, deşteaptă noaptea din somn pe copii, în clima mai aspră, în ţara mai creştină a Românilor. Pe când zăpada acopere pământul, pe când gerul sleeşte chiar apele, o *Stea*, icoană a celei ce s'a

[1]) *Marcellus*, Chants populaires dela Grèce,

înălţat odinioară pe cer ca să călăuzească pe cei trei crai de la răsărit, mână cetele de copii prin întunericul uliţelor viforoase, în ajunul Crăciunului şi-i îndeamnă a vestì, cu glasuri nevinovate, creştinilor adormiţi, că peste puţin o să vină ceasul solemn şi dorit al Mântuirei! Ei nu'i ameninţă, ca copii din antichitate, cu furtişaguri; dar le e frig, le e foame, bieţilor copii, şi după ce au strigat:

«Bună dimineaţa la moş-ajun!»

ei cer să le dea măcar «*un covrig, că mor de frig*, măcar *o nucă că se dau cu capul de ulucă*, măcar *un măr că se trag de păr!*»

. . . .

O! vechi datine şi vechi cântice ale poporului! ce dulce farmec coprindeţi voi în naivele voastre expresiuni! Aspra critică se sfăramă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăţia'i primitivă. Voi sunteţi pentru noi amintiri suave ce înviează junia în suflete!

Pentru popoare sunteţi floarea neuitării, lanţul sunteţi nesfârâmat al frăţiei!

La răsunetele voastre, aceleaşi doruri fac să bată inimile pe culmele Pindului şi sub poalele Carpaţilor!

Bucureşti, 1861.

Tipărit în ***Revista Română*** din 1861; şi apoi, la 1880, în ***Albumul Macedo-Român***, sub direcţiunea d-lui V. A. Urechiă.

Rectificare. — Am retipărit aci, pentru a doua oară, acest studiu astfel cum a apărut cu douăzeci şi şase de ani mai apoi. N'avem de gând acum să'l îndreptăm, deşi nu ne încumetăm a pretinde că nu va fi conţinând erori multe de fapte şi chiar unele apreţuiri şi asemuiri prea îndrăzneţe. Stăruim totuşi a crede în transmisiunea şi în răsleţirea cânturilor poporane dela o naţiune la alta, împreună chiar cu ceva din graiul local al împrumutătorilor, care trece pe nesimţite în acela al împrumutaţilor. Dar însuşi pe acest tărâm de positivă limbistică, sunt de temut

primejdii întâmplătoare, sunt viclenii neaşteptate şi curse ale soartei. Intr'o comică rătăcire de felul acestora ne-a încurcat pe noi, tipograful ieşan carele a publicat mai întâi cânticile pororane adunate de d-l V. Alecsandri. Am râs împreună cu hohote, când măiestrul culegător al baladelor naţionale ne-a spus că cuvântul *bulucaie* pe care noi ne-am muncit a'l explică prin vorba turcească *buluc*, era o simplă greşală de tipar. In manuscrisul d-lui Alecsandri fusese scris *bucălaie*; iar jeţarul a intervertit literile *c* şi *l*. Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelii, şi, cât despre noi, venim acum cu umilinţă a ne recunoaşte vinovat, în cazul de faţă, de a fi cercat să facem un zadarnic *buluc* de erudiţiune deşeartă. Ierte-ni-se însă păcatul, de oare ce îl mărturisim! (Nota lui Odobescu).

V. Cârlova

«Où sont-ils, Vierge souveraine?...
Mais où sont les neiges d'antan!»
Villon.

Din acordurile stinse ale lirei române, să ne fie iertat din când în când a deşteptà câte un echo sonor.

Sunt momente în care fieşicărui Român cu simţire îi vine a zice ţărei sale, împreună cu poetul [1]).

Ce vânt amar de moarte, vai! suflă peste tine
De sufere şi moare,
Ori ce d'abia 'nverzeşte sub dulcele'ţi lumine,
Ori ce'i d'abia în floare?
«Fatală, crudă soartă! Tot ce e drag în lume
Curând din lume pere!
Ferice care lasă măcar un dulce nume
L'a patriei durere!»

Aşa *dulce nume la a patriei durere*, e negreşit şi acela al junelui poet *Vasile Cârlova*, născut la 1809 în Bucureşti şi răpit vieţei la vârsta de 23 de ani. Erà de optsprezece ani când compuse suava elegie a *Păstorului întristat;* de nouăsprezece ani când deplânse cu aşa energice cuvinte *Ruinele Târgoviştei*, vărsând în versurile sale un foc de durere, o vigoare de expresiune care destăinuiesc într'însul un suflet adânc poetic, o inimă adevărat patriotică, ce promiteau mult

---

1) *V. Alecsandri*, La moartea lui P. Casimir, 1850.

ţărei lui. La 1831 imaginaţiunea tânărului poet se 'nflăcărează de speranţa reînvierei naţiunei; el îmbrăţişează cu ardoare cariera renăscândă a armelor şi compune cu grăbire *Marşul la oştirea Românească*, plin de vii speranţe, de aspiraţiuni vitejeşti; tot de odată el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, începând a traduce tragedia lui Voltaire, *Zaira;* dar într'această înflorire a talentului şi a juneţelor sale, o moarte repede şi timpurie îl pândea. Nu ne putem gândì la moartea lui Cârlova, fără ca să ne aducem aminte de acea încântătoare elegie a lui Victor Hugo, in care poetul plânge pe o tânără fecioară murind a doua zi după un bal: [1])

«Elle est morte!—à quinze ans, belle heureuse, adorée!...
Morte, au sortir d'un bal qui nous mit tous en deuil;
Morte, hélas! et des bras d'une mère égarée
La mort aux froides mains la prit toute parée,
Pour l'endormir dans le cercueil!»

Aşa murì şi Cârlova. O plăcere de o oră, trecătoare, zadarnică, stinse într'acel june de douăzeci şi trei de ani toate razele geniului, toate făgăduinţele viitorului. Patria sa poate zice umbrei lui: [2])

«Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
Hic saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere! «. . . . .»

Socotim ca o datorie a rechemà din uitarea publicului memoria tânguioàsă şi preludările harmonioase ale acestui june poet. De aceia am retipărit în *Revista română* două din cele mai frumoase ale sale poezii, care s'au reprodus de vre-o câteva ori prin deosebite foi.

Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă ale d-luì Ioan Văcărescu, in care acest părinte al poeziei române da compatrioţilor săi acum, vre-o treizeci de ani, poveţe, ce din nenorocire azi încă nu le sunt de prisos.

---

[1]) Les fantômes.
[2]) *Virgil*, Eneida. Cânt. VI.

VREMEA

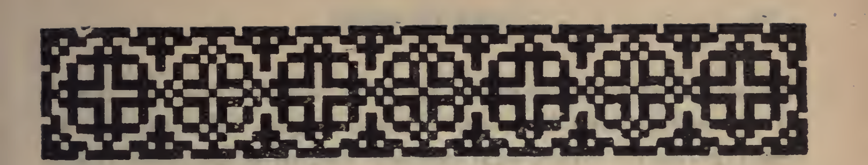
Vremea nu perdeţi ! ascultaţi
    Când glasul meu vă spune :
«Uniţi, Românilor, lucraţi
    Virtuţi şi fapte bune !»

* * *

Până când ai a te teme,
Tot de rele chinuit ?
Cine vremea-a preţuit
Fiiul lui sub jug nu geme !

Ah ! d'ar putea glasurile vechilor poeţi să fie cel puţin acum ascultate !

Bucureşti, 1861 Tipărit în *Revista Română*, tom. I.

Poeţii Văcăreşti

TRADUCEREA LUI BRITANNICU.—
STRĂBUNII VĂCĂREȘTILOR. — BANUL IANĂKIŢĂ.

Toţi scriitorii de merit, cari au dobândit un nume lăudat în literatura vre unei naţiuni, au avut mai mult sau mai puţin în talentele lor, un caracter îndoit; toţi au lăsat, imbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi preţuiţi şi în zilele vieţii lor, şi în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sunt menite a rămâne neuitării pot negreşit, cu cea mai norocită fecunditate să inventeze creaţiuni noui şi sublime, să emită idei nalte şi premature în secolul lor, să introducă în stil şi în limbagiu, mii de preschimbări fericite; dar or cât de novator ar fi geniul lor, ei totuşi, cu o parte din sine, trebue să ţină de timpul şi de locul în care au trăit. Ceva din limba, din năravurile, din gândurile, din credinţele contimporanilor şi compatrioţilor lor trebuie neapărat să li se strecoare în compuneri, ca cum ar voi să le determine un caracter precis şi local, să le însemneze o epocă nestrămutată în neîntrerupta scurgere a secolilor.

Aceasta nu e o imputare ce voim a face geniului omenesc. Din contră omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se isoleze de semeni şi de ai săi mai aproape; spiritul lui trebuie să însufleţească, să învie, să deştepte mai

ales pe cei ce'l înconjoară, căci prin impulsiunea lui, omenirea nepăsătoare din fire, scutură jugul îndărătniciei, şi s'avântă într'un viitor mai perfect. Geniul e lanţul ce trage lumea spre propăşire.

Aşa dar să recunoaştem că, a răspândì idei mari şi noui sub forme accesibile şi uzuale, adesea a resumà şi a exprimà cu talent credinţele obştii, şi în totdeauna a nobilì şi a mlădià expresiunile înjosite prin neştiinţă şi corupţiune, acestea sunt misiunile încredinţate de provedinţă acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societăţii. Când dar vrem să judecăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a'l scoate din cercul în care s'au desvoltat şi s'au exercitat facultăţile sale; spre a'i înţelege mărimea, spre a'i cântărì puterile, spre a-i preţuì ideile, limba, şi stilul, trebue să nu perdem din vedere nici ţara, nici epoca în care el a scris; trebue să ne gândim mai întâi cum simţeau şi cugetau, cum vorbeau şi scriau oamenii din timpul lui, căci silinţele i-au fost negreşit mai vârtos pentru contimporanii săi. Viitorimea moşteneşte numai ce a rămas bun şi glorios dintr'însele.

Cine dar, pătruns de asemenea convincţiuni, va luà în mână tragedia lui Racine, *Britannicu*, tradusă româneşte, încă de la 1827, adică sunt acum trei zeci şi patru de ani, de dl. Ioan Văcărescu, şi tipărită abia mai de-ună-zi [1]), va recunoaşte negreşit într'această lucrare anevoioasă, pe unul din cei mai demni părinţi ai limbei şi ai poeziei noastre, va salutà cu respect o operă, care deşi nouă prin publicarea sa, a precedat însă traducţiunile lui *Mahomet* şi *Alzirei* şi a câtorva altele au mai înavuţit de atunci încoace literatura română.

D. Heliade a cărui peană ştie să se joace aşa de vesel cu arma ironiei, ne-a făcut adesea să râdem descriindu-ne starea deplorabilă în care fanariotismul redusese societatea şi limba noastră în timpul juneţei sale. Cine n'a râs din inimă de lec-

[1]) Din operile lui Racine, *Britannicu*, tragedie în cinci acte, tradusă de *I. Văcărescu* (1829). Bucureşti, tip. Heliade şi As. 1861.

ţiunile din Psaltikie, însoţite cu bătăi, ale Dascălului Alexie[1]) şi de nespusul *parapon al bietului Coconu Gligoraşcu*[2]), când auzea stingându-se din ţara Românească resunetul *manelelor* şi al *stihurilor* fanarioţeşti, atunci când «d-l Iancu «Văcărescu, pe lângă cadenţa cea veche a poporului român «păzită cu religiositate în versurile sale, a însoţit şi luxul «rimei întru toată eleganţa şi curăţenia ei, pare că ar fi a- «rătat că limba română e priimitoare şi de versificaţia ita- «liană, ca una ce are acelaşi început, mai acea materie şi «mai acea gramatică, şi cu una ce e mai aşa de cantitativă[3])».

Intr'aceste din urmă cuvinte găsim o apreţuire dreaptă şi nimerită a versurilor d-lui Iancu Văcărescu, pe care nu o vor desminţì cele mai multe din graţioasele şi energicele poezii tipărite în colecţiunea d-sale[4]); dar putea-se-va oare această apreţuire aplicà tot cu atâta dreptate şi la traducerea tragediei franceze ce s'a publicat acuma? Nu ne sfiim a zice că *nu*; în *Britannicu* versul e departe de a fi lesnicios, curgător, harmonios, într'însul fraza ni se pare astăzi mai tot deauna prea restrânsă, prea sucită, şi sensul se iveşte adesea confus, sub această comprimare a limbei şi a versificării. Acestea însă,—ne grăbim a o spune,—nu le credem de loc a fi defecte provenite din lipsa de talent sau de experienţă a traducătorului, ci numai fructe ale unei tendenţe fireşti a spiritului şi a gustului său, şi mai ales rezultate ale influenţei epocei în care opera a fost lucrată.

Intr'adevăr, pe lângă miile de rele ce Grecii ne au vărsat în ţară, pe lângă miile de moduri de desnaţionalizare ce ei întrodusese în societate, studiul adânc şi serios al limbei elene puteà singur să aducă literaturei noastre, o notabilă compen-

---

1) «Dispoziţiunile şi încercările mele de poesie» în «Curierul de ambe sexe». Anul II. pag. 118.

2) «Despre metru» de *I. Eliade* în «Curierul de ambe sexe». Anul II. pag. 122.

3). Idem.

4). Colecţie din poesiile d-lui marelui logofăt *I. Văcărescu*. Bucureşti 1848.

saţiune, dacă ar fi fost exploatat cu o înţelegere fină şi dibace, cu o aplicare adevărat naţională; din nenorocire, oamenii cu astfel de propensiuni au fost puţini la număr şi încercările lor au rămas, în istoria noastră literară, ca nişte fapte izolate pe care le-au covârşit alte tendenţe posterioare, mai puţin clasice, mai modernisătoare, mai lesnicioase şi mai zburdalnice.

Trei generaţiuni de Văcăreşti literaţi, în culmea cărora se înalţă poetul Iancu Văcărescu, au venit într'adevăr, adăpaţi în sănătoase studii elenice, să aducă limbei româneşti, cu un adevărat amor al patriei şi al frumosului, o cultură începândă, în care ei toţi au simţit pornire de a unì verdeaţa vârtoasă şi nemăiestrita cruzime a limbei naţionale, cu docta şi mlădiita perfecţiune a elenismului; în scrierile lor, şi mai cu seamă într'ale acestui din urmă, se ivesc învederate silinţe de a conduce limba noastră încă şovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru imperfecţiunea ei, ale limbilor vechi; din asemenea încercări, uneori încununate cu cel mai deplin succes, şi în alte dese rânduri înfrânte dinaintea unor grele arduităţi, au născut asprimile şi anevoinţele de stil şi de versificare ce se zăresc în unile scrieri ale Văcăreştilor şi mai ales în tragedia *Britannicu*, unde traducătorul, voind să se constrângă la un stil cu totul clasic, la prosodia complicată şi exigentă a versului alexandrin, cu precugetare îşi crease mai de neînvinse greutăţi.

Limbile antice şi mai cu seamă cea elenă, deşi sunt mume ale limbilor moderne, au însă, confruntate cu dânsele, un caracter cu totul opus. Cei vechi puneau în cuvântare o naltă importanţă; zeiţa Πειθὼ, ea care învăţă şi dovedeà toate, conduceà singură, numai prin dulci şi înţelepte cuvinte, toate treburile republicelor elene; de aceea, cu câtă îngrijire, cu câtă dibăcie, cu câtă subtilă strădare cultivau Grecii limba lor! La dânşii, când omul ziceà cevà, nu erà destul să'l spună astfel numai încât să fie de toţi înţeles; trebuià încă să placă şi minţii şi auzului; de acolo derivă toată acea cultură măiestrită a limbei, care printr'o frazeologie concretă, viguroasă şi

mult coprinzătoare, variată în mii de feluri, cu mii de colori și împletită cu o grațioasă și cumpătată continuitate, ca meandrele ce ornau friza templurilor grecești, făcù din poporul elen, poporul cel mai literat ce s'a văzut până acum în lume.

Limbele moderne din contra, au sacrificat clarității, atât grația cât și energia; despicând până la infinit și frazele și formele sintactice și gramaticale și chiar cuvintele, ele au ajuns a fi, în comparațiune cu cele antice, niște înșiruiri molatice și discolore de ziceri, care n'au altă virtute decât aceia d'a prezentà, minții, un înțeles neted și lesnicios, graiului, un rost limpede și necomplicat, scrierii, o obicinuință accesibilă tutulor și care se învață cu puțină silință.

Intre aceste două modele, limba română, pe la începutul secolului nostru, puteà încă să aleagă; literații de care vorbirăm și avem acì a vorbì, căutară, potrivit cu ale lor mijloace, să o împingă pe calea dificultoasă, dar plină de frumuseți a imitațiunii celor antici. Alții în urmă, răpiți de spiritul mai nerăbdător al epocei, o smintiră din acel drum ce li se păreà întârzietor și'i deschiseră calea bătută a limbelor moderne, lesne pentru toți, dar chiar de aceea, grea de ilustrat prin opere temeinice.

După aceste explicări credem că cititorul, mai ales cel ce cunoaște limbele clasice, va puteà prețuì traducerea lui *Britannicu* de d-l Ioan Văcărescu, după dreapta sa valoare. Pe mulți 'i am auzit imputând acelei lucrări de a fi confusă, gloduroasă, ruginită, nedemnă însfârșit de poetul care a cântat, adesea cu așà mult spirit și dulceață, pe lira națională. Fie! primim aceste imputări; dar să recunoaștem tot de-odată că, sub rugina limbei, sub glodurile prosodiei, sub confuziunea stilului, stă o nobilă și demnă tendință de care urmașii în poezie ai autorului n'au fost capabili și care, de ar fi fost păstrată cu stăruință și exploatată cu strădare de literatorii mai noui ai României, ar fi pregătit limbei și literaturei noastre un nalt grad de perfecțiune.

Să facem o singură citațiune dintr'această traducere, pe care din nenorocire și tiparul o a stricat printr'o mulțime de

greşeli de cuvinte şi de punctuaţiune; iată cum se află tradusă faimoasa scenă între Britannicu şi Junia, când Neron nevăzut, stă prezent şi 'i ascultă, iar Junia îngrozită desminte prin vorbe, amorul adânc ce are în inima sa[1]):

«*Britannicu*: — Doamna mea, ce noroc aproape'ţi m'a adus?
Duios ne mai vorbim! — Ce scump odor de sus!
Dar într'aşa plăceri stă gându'mi în mâhniri
Cu ce chip să avem adesea întâlniri?
Cu mii de învârtiri trebui acum să fur
Norocul ce aveam d'a'ţi fi tot împrejur?
Ce noapte! ce deştept! — In plâns te'nfăţişezi
Ş'acei obrasnici cruzi nu poţi să'i desarmezi?
Iubitu'ţi ce făceà? Un demon împizmat
Subt ochii'ţi ca să mor cinstea'mi a refuzat!
In ceasul spăimântării acelei groaznici frici,
In taină, te gândeai mie ceva să'mi zici?
Princes,'ai vrut atunci vr'un ce să'mi fi poftit?
Câte erai să 'mi faci dureri ai socotit? —
Nimica nu îmi zici?... mă primind înghieţi?...
Astfel de mângăieri dai ticăloase'mi vieţi? —
Vorbeşte; singuri stăm. Vrăjmaşul e 'nşelat
E, când aci 'ţi vorbesc, aiure ocupat
Prilej prea fericit al depărtării ai.
«*Junia :* — In locuri ce'a coprins marea'i putere stai,
Chiar zidurile'aci c'au ochi poţi socotì;
D'aci 'mpăratu în veci nu poate a lipsí.
«*Britanicu :* — De când dar, doamna mea, aşa fricoasă eşti?
A se lăsà robi amoru'ţi priimeşti?
Inima'ţì unde e, care 'mi jurà cu dor
Neron c'o pismui al nostru scump amor?
Frica fără folos, goneşte'o doamna mea;
Sunt inimi ce 'ncă simt; credinţa 'mi pot ţinea;
Mânia mea, din ochi toţi încuviinţând,
Muma lui Neron chiar ce voi s'arată vrând:
El Rom'a supărat cu relele-i purtări...
«*Junia ;* — Căci spui ce nu gândeşti, de cuget ai mustrări.
Insuţi de mii de ori nu 'mi ai mărturisit
In Roma că de toţi e lăudat, mărit?
Cinstirea'ţi, nu'mi ai spus, virtuţii lui că'nchini?
Azi, astfel de vorbeşti, durerea'ţi dă pricini.

[1]) *Racine*, Britannicus. Acte II. Scene VI.

«*Britanicu :* — Vorbirea'ţi m'a uimit; drept îţi mărturisesc:
Să'l lauzi ca s'auz, n'alerg să te găsesc.
Când a'ţi încredinţă cruda'mi durere vrui,
Favorul d'un minut abiea să fur putui,
Acest minut prea scump doamna mea, 'l ai perdut
Să'mi lauzi un vrăjmaş, peirea'mi ce-a stătut!
Dar cu al cui îndemn, în stare'aşa te pui?...»
Ce, ochi'ţi tac? prin ei nimic nu vei să'mi spui?
Ce văz? Şi ochii mei 'ţi e fric'a întâlnì!
Or Neron 'ţi ar fi drag? Or eu urât 'ţi aş fi?
A! d'aş putea s'o crez!... Doamnă! te jur pe zei,
Al turburării văl dupe simţiri să'mi iei,
Vorbeşte! spune drept! Doamna mea, m'ai uitat?
«*Junia :* — Domnul meu, să te tragi. Aştept pe Impărat».

Din citirea acestor câte-va versuri, fieşi-cine lesne se va convinge că, pe lângă silinţele ce şi-a pus traducătorul de-a urmà cu fidelitate stilul şi prosodia elegantului original al lui Racine, a fost din parte-i şi o înadinsă cercare de a construnge slăbiciunile limbii române, în formele mai nervoase şi mai concise, de a supune structura ei încă îndoioasă la inversiunile completite şi măiestreţe ale limbelor clasice, şi de a impune cuvântării ei aspre şi neîndemânatice, o tărie, o preciziune, o flexibilitate, pe care abiea le pot dobândi limbele dupe o lungă şi stăruitoare cultivare.

Această bună şi meritorie tendenţă se iveşte mai pretutindeni în scrierile Văcăreştilor şi norocul limbii noastre, precum şi meritele lor personale, au vrut ca foarte adesea intenţiunea să le fie împlinită cu un minunat succes.

Să nu ne înşelăm însă a crede că numai prin nimeritele lor imitaţiuni de limba şi formele antice, Văcăreştii au câştigat un titlu neperitor de onoare în literile româneşti; spirite cultivate şi hrănite cu studiii străine adânci şi serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspiraţiunile lor sunt mai totd'auna curat naţionale; Muza lor spicuià pe câmpiile ţării şi limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsà în veci cu îmbelşugare, comorile graţiilor sale. Vom avea adesea prilej, vorbind despre poeziile Văcăreştilor, să disputăm Muzei poporane, unele cântice desmierdătoare, pe care dânsa

le-a răpit pe furiş din albumul acelor poeţi aristocraţi, şi aceasta ne dă o dovadă mai mult că, la Români, faptele adevărat bune şi frumoase unesc la un loc pe popor şi pe nobilime, că la noi, existenţa unei caste de nobleţă moştenită a fost totd'auna *nobili şi boieri* aceia numai cari au ştiut să se înalţe întru binele şi gloria patriei.

Acum, fiind că avem a vorbì despre o familie unde patru generaţiuni de poeţi îşi trecură una alteia cununa de lauri şi de mirţi, socotim că e drept a începe învocând mai întâi legendele şi tradiţiunea, acea poezie a vremilor trecute, şi, pe credinţa vechilor spuse bătrâneşti, ne va fi, credem, iertat a cercetà, în răpezirea penei, din ce străbuni iluştrii s'au pogorât aşa lăudaţi urmaşi.

Se zice că pe când Radu Negrul Vodă, fugind din Ardeal pentru persecuţiunile Ungurilor catolici, îşi găsì scăparea pe poalele meridionale ale Carpaţilor şi, scoborând printre râpele petroase al Dâmbovicioarei, descalecă şi 'şi aşeză scaunul în lunca înverzită ce 'i zise *Câmpul-lung*, cu dânsul mai mulţi soţi de arme, cavaleri Români purtând acvila creştină pe coiful lor de fer, veniră să caute o soartă mai pacinică într'acea nouă patrie, năpustită, în timpii urgisiţi ai potoapelor barbare, de colonii, străbunii lor. Astfel odinioară Teucru, eroul Salaminei, cercà pe luciul mărilor, cu fraţii săi de vitejie, o patrie mai ferice[1]). Printre tovarăşii lui Negru Vodă se zice că ar fi fost şi junele Negoiţă, domnesc cocon al lui Dan, Voevodul Făgăraşului, şi nepot de soră al căpeteniei Românilor; acesta întemeiè sate şi biserici două-spre-zece pe malurile Dâmboviţei coprinse de dânsul; el avù şease fete şi doui feciori, Radul şi Şerban, cărora le lăsă moştenire, cu numele de Văcăreşti, scutul părintesc ce purtà gravat pe dânsul *Cetatea Făgăraşului,* pe care fâlfâie o *acvilă albă,* emblemă de imaculată putere, şi *prapurul purpuriu*, cu zicerea VIRTUS scrisă în litere de aur.

---

1) *Oraţiu*, lib. I. oda VII: «Teucer Salamina patremque
«Quum fugeret,....

De atunci au trecut mulţi ani; ţara avù şi zile de glorie, şi grele încercări. Ni se mai spune că într'o vreme, când cerul mâniat, secase în pământul românesc, toate isvoarele rodirii, când foametea cea mai cumplită secerà poporul şi sileà pe plugarul moşnean să-şi vânză pentru o fărâmă de pâne, către boierul mai avut, ţarina sa strămoşească şi chiar libertatea sa de om, un urmaş al coconaşului Negoiţă, Radul comisul, ce-i ziseră în urmă *Bilşug*, vărsă cu o nobilă dărnicie comorile sale, poporului. — «Nimeni să nu se mai vânză «rob de nevoia foametei», zise el. «Domnul Dumnezeu a dat «bilşug mare comisului Radu. El nu cere plată! Impărtă«şiţi-vă toţi din roadele muncei sale! Lăudaţi şi preînălţaţi «din tot sufletul pe părintele ceresc, stăpânul Radului!»

Aci ne apropiem de timpuri cu amintiri mai precise, mai puţin legendare. La 1554, se născù din neamul Văcăreştilor, un copil căruia Domnul de atunci, Pătraşcu cel Bun, îi dete ca naş, numele său: acesta fù aga Pătraşcu viteazul care, într'o lungă carieră răsboinică, doborî în bătălii atâţea vrăjmaşi păgâni câte zile cu soare sunt într'un an şi care, pentru aceia, îşi închină sabia isbânditoare la toţi sfinţii ai zilelor de peste an. De acest Pătraşcu, care la bătrâneţe fù ban al Craiovei şi însoţì la răsboaie pe Mihaiu Viteazul, este clădită biserica din căminul Văcăreştilor de lângă Târgovişte; în zilele lui Petru Vodă Cercel, 1584, el fù ispravnic adică executor la zidirea bisericei domneşti din Târgovişte, unde i-a şi rămas chipul zugrăvit printre ctitori.

Urmaşul lui fù Neagoe spătarul, pe care Şerban Vodă Cantacuzino, îl aveà ca sol al ţărei, Baş Capu-Kehaia, la Poartă; la 1685, acest vrednic bărbat murì în Constantinopol cu hainele pecetluite pe dânsul; trupul lui, supus de Turci la această osândă, fù adus în ţară şi înmormântat în tinda mitropoliei dela Târgovişte, unde se află peatra sa funerară. Soţia lui, mama Necşuţa, cunoscută în vremile acelea prin virtuţile ei căsătoreşti, reînnouì memoria venerată a matroanelor romane. Pe lângă faima sgomotoasă şi smăcinată a răsboinicilor şi a oamenilor politici, e dulce lucru a'şi

odihnì privirile pe unul din acele blânde - tipuri femeeşti de pace şi căsnicie!

Fiul acestor venerabili bătrâni jucă un mare rol la curtea activă şi fastuoasă a lui Constantin Vodă Brâncoveanul; mai întâi vătaf de Copii-din-casă, adică căpetenie a celor 100 de garzi domneşti, aleşi printre feciorii boierimei, şi purtător al steagului domnesc în ocaziunile solemne[1]), el este însărcinat la 1688, să cate vad pentru facerea uuui pod pe Argeş, ca să treacă oştirile împărăteşti în contra Austriacilor[2]); la 1695, Septembrie, Constantin Vodă, plecând întru întâmpinarea Sultanului, la Dimirikapi, încredinţează lui Constantin Stolnicul Cantacuzino şi lui Ianake Văcărescu vel agă, toată pedestrimea şi o seamă de călărime pentru paza Târgoviştei, a Doamnei şi a casei sale[3]); dela 1703 încolo, mai mulţi ani d'a rândul, Ianake Văcărescu fù trimes la Poartă ca să împlinească funcţiunile de Capu-Kehaia, în care tatăl său îşi găsise moartea, şi apoi e rechemat de-mai-multe-ori de către Prinţ în ţară[4]); la 1703, el avù de tovarăş într'această misiune pe stolnicul Toma Cantacuzino; la 1705, pe Drăghici Câmpineanul, vătaful de Aprozi; la 1706 şi 1707, merse singur ca să mijlocească a potolì exigenţele nemăsurate de tribut ale Porţii. «Aceste adesea schimbări ale «boierilor agenţi aveau pricina lor chibzuită», ne zice Engel[5]), «în cugetele şi în intenţiunile Brâncoveanului care se desvă-«luiră mai târziu, dar pe care acum voià să le ţină ascunse».

[1]) E de mirare însă a vedeà aceste funcţiuni împlinite de un fiu de boier mare, căci *Cantemir*, (Descrierea Moldovei. Ed. 2, Iaşi 1851, pag. 171), clasează pe vătaful de copii printre slujitorii domneşti carii «nu numai din neam boieresc, ci şi din birnici şi din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobândesc putere şi volnicie boierească». — Asemenea zice şi *Generalul Bauer*, în Memorialul său istoric şi geografic asupra României, (trad. Bucureşti, 1857, şi tipărit la un loc cu *Carra*).

[2]) Cronica lui *Radu Greceanul*, Magaz. istor. pentru Dacia, t. II, p. 156.

[3]) Idem, p. 229.

[4]) *Engel*. Geschichte der Wallachey, t. II, p. 362—365.

[5]) Idem, p. 364.

Intr'adevăr, spre a nu întărâtà şi mai tare prepusurile bănuitoarei Porţi, pe când el aveà secrete înţelegeri cu curţile apusane, Prinţul se sileà neîncetat să asigureze pe Turci de a sa credinţă, prin desele trămiteri a celor mai de aproape şi mai intimi ai săi. Dar aceste stratageme n'avură, precum ştim toţi, succesul ce aşteptà Brâncoveanul dela ele. Increderea sa amăgită într'unii din consilierii săi şi mai ales în bătrânul său unchiu, postelnicul Constantin Cantacuzino, aduse peirea, şi a lui şi a oamenilor mai din suflet devotaţi lui. După ce imbrochorul, sau comisul împărăţiei asvârlì vălul de mazilie pe capul Brâncoveanului şi-l strămută, cu toată familia, într'acea groaznică *Furnettă*, cea mai înfiorătoare din vizuinile *Iedi-Kulei* (şeapte-turnuri), acel funcţionar otoman rămase în ţara Românească, «mai ales pentru ca să «vânză starea nemişcătoare a Brâncovenilor, iar pe cea miş- «cătoare, consistând în bani, giuvaieruri şi blăni scumpe, din «cari unele erau şi dăruite de Petru cel Mare al Rusiei, să «o inventorieze şi să o trămită la Constantinopol, împreună «cu vistierul Brâncoveanului, Ianake Văcărescu[1])». Când apoi, «la August în 15, anul 1716, se petrecù la palatul de pe mare, «Géli-Kiosk, dinaintea ochilor sultanului Achmed II, acea înfiorătoare scenă a uciderii Brâncovenilor, jertfa începù cu moartea lui Ianake Văcărescu[2]). Capul lui căzù cel d'întâi, ca spre pedeapsă pentru dreapta credinţă ce păstrase către nenorocitul său Domn; tinerii prinţi câte-şi patru, şi apoi şi tatăl lor, periră unul după altul sub sabia gealatului. Curajul ce arătase nevinovatul slujbaş la o aşa nelegiuită osândă, îndemnă pe Domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiaţiune a vanităţilor sale.

Cu martirul lui Ianake Văcărescu nu se stinse posteritatea lui; dar însă aci ne vine o îndouială din care numai documente vechi ce nu ne sunt cunoscute ar puteà să ne scoată. Fotino zice că împreună cu Constantin Vodă Brân-

[1]) *Engel*, Gesch. der Wal. t. II, p. 367.

[2]) *Engel*, loc citat.—*Del Chiaro*.— *Fotino*.

coveanul a perit ucis şi *clucerul Ianake Văcărescu, ginerile lui*[1]) şi ni s'a spus că fiica Brâncoveanului pe care ar fi ţinut-o acesta de soţie, ar fi fost domniţa Stanca. Ştim însă că această domniţă, cea mai mare din fetele lui Constantin Vodă, a luat de bărbat, la 1691, pe beizadea Radul, coconul lui Iliaş Vodă[2]) şi că, pe la mijlocul postului mare, din anul 1714, ea a murit având triste presimţiri despre restriştea apropiată a tatălui său[3]); ştim asemenea cari au fost soţii celorlalte şease fete ale Brâncoveanului, şi nici Carra[5]) nici Cantemir[4]), nu pomenesc despre vre-una care să fi avut de bărbat pe Ianake Văcărescu.

Ori cum va fi, ramura acestuia s'a perpetuat prin patru fii şi anume: Constandin, Barbu, Radu şi Ştefan. Despre cel dintâiu se ştie că a dăruit moşia, pe care Nicolae Vodă Mavrocordat a clădit mănăstirea Văcăreştii, la 1726; al douilea şi al treilea au trecut cu distincţiune prin slujbele ţăreii, fără de a fi lăsat o memorie strălucită[6]). Onoarea de a ilustrà familia prin oameni demni de lauda naţiunii, fu rezervată posterităţii fratelui al patrulea. Ştefan el însuşi, învăţat în literile elene şi mai ales în pravilele împărăteşti, dedat, şi prin experienţă şi printr'o minte dreaptă şi sănătoasă, cu

---

1) *D. Fotino.* Istor. gener. a Daciei, tr. de G. Sion, t. II, p. 144.

2) *Radu Greceanu*, Dacia, t. II, p. 198.

3) *Engel*, t. I, p. 374.

4) *Carra.* Istor. Mold. şi Român., trad. româneşte, pag. 109. Aci se vede cari au fost fiicele lui Constantin Vodă Brâncoveanul şi soţii lor, anume: Stanca, măritată dupe Radul, fiul lui Iliaş Domn al Moldovei.— Maria, soţia lui Constantin, fiul lui Duca Vodă din Moldova. — Ilinca, măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat.—Safta, soţia lui Iordake Creţulescu.—Ancuţa, soţia lui Nicolae, fiul lui George Roset. — Bălaşa, căsătorită după un nobil grec Manole, fiul lui Andronic, — şi Smaranda, care a ţinut pe un Bălan, boier român.

5) *Cantemir,* Histoire de l'Empire Othoman, traduction de Mr. de Joncquierres, t. IV, p. 115.

6) Barbu a avut o singură fiică care a fost cea dintâiu soţie a banului Dimitrie Ghica; iar Radu a avut fecior pe vistierul Ştefan Văcărescu care la 1812, a trecut în Rusia.

daraverile judecătoreşti, fu mai întâiu vornic de Târgovişte, apoi spătar mare şi, în tot timpul, oracolul legislativ al epocei sale; până mai deunăzi, urmaşii lui au păstrat nişte notiţi sumare despre unele procese cărora le dase el hotărîri, minunate prin ecuitatea principiilor şi lămurirea ideilor coprinse în ele [1]). In gradul de onoare în care trăia, Ştefan Văcărescu însă nu erà fericit, văzând că din câţi copii năştea frumoasa sa soţie, Catinca Doné, nici unul nu rămânea în viaţă ca să moştenească averea, numele şi înaltele lui simţiri. Dorinţa acestor părinţi de a căpătà un fiu se învederează printr'o icoană a Sf. Stelian, unde acel ocrotitor al naşterilor şi al pruncilor e înfăţişat având la poale-i, de două laturе îngenunchiaţi, pe vornicul Ştefan Văcărescu şi pe soţia lui [2]). Erà în obiceele vechi ale cultului nostru d'a închinà la sfinţi şi la moaştele lor, asemenea icoane zugrăvite sau chiar şi chipuri modelate, reprezintând obiectele ce voiau credincioşii să dobândească dela cereştii lor patroni; astfel toate icoanele vestite din ţară şi toate raclele de sfinţi ce posedă câte o colecţiune de braţe, picioare, ochi, mâni şi chiar prunci lucraţi în aur, în argint, în sidef, sau în alte materii şi dedicate toate de pătimaşi sau de rugători.

Pietoasa reclamă a lui Ştefan nu rămase fără răsplată, căci, pe la 1740 [3]), i se născù un fiu căruia îi erà dat de soartă a întrece în merite pe toţi străbunii săi şi a lăsà numele său lăudat viitorimei; acesta fu Iănăkiţă Văcărescu, botezat cu numele moşului său. El însuşi, într'un minut de melancolică filozofie, astfel spune despre naşterea sa [4]):

---

[1]) Aceste notiţe, încredinţate de d. I. Văcărescu, răposatului Vilara, s'au făcut nevăzute. Poate le-ar găsi cineva cercetând printre hârtiile rămase dela Vilara.

[2]) Această icoană de familie se păstrează de către d. I. Văcărescu.

[3]) Această cifră e dedusă prin analogie.

[4]) În scrierea intitulată: Istoria Împăraţilor Otomani etc... scrisă de dl. *Ianake Văcărescul*, etc... Manuscript în posesiunea d-lui Ştefan Greceanu, care a binevoit a ni'l împărtăşì. Cuvintele citate aci se află la sfârşitul vieţei sultanului Mahmud I, pag. 140.—Acest manuscript a fost tipărit, mai târziu, de d. A. Papiu Ilarian, în *Tezaurul de Monumente istorice*,

«In zilele acestui fericit împărat (Sultan Mahmud I, 1730—1754) am văzut şi eu lumina lumii acesteia, plină de amar chiar la fericirile ei şi plină de nestatornicie chiar la cele ce se pot socotì mai statornice».

Educaţiunea lui fù dela început prea îngrijită. Neofit cel bătrân Kavsocalivitul îl iniţiă la tezaurele limbei, retoricei şi istoriei elene; un german anume Weber, îi explică regulele limbei latine; alţi profesori îl învăţară italieneşte, franţuzeşte, şi hogii turci îl familiarizară cu limba şi literatura otomană, pe care în urmă le cunoştea foarte bine. De tânăr încă el fu nevoit să se dedeà cu necazurile şi să'şi formeze un suflet tare şi răbdător, spre a nu fi sdrobit şi nimicit, ca cei mai mulţi, în necurmatele smăcinări ce turburau epoca de anarchie şi de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile restriştei.

Pe la 1755, ferosul Constantin Gehan Racoviţă Voevod, neputând suferì spiritul stăruitor de naţionalitate ce mânà pe unii din boieri şi mai ales pe Văcăreşti, în purtarea lor, când ţara întreagă tresărea sub asprul lui jug, cugetă să se scape de aceştia şi exilă pe Ştefan şi pe fratele său Barbu, la insula Cipru [1]); dar în domnia următoare, aceşti doui boieri îşi revăzură patria şi, la 1760, sub Scarlat Vodă Ghica, Ştefan Văcărescu erà spătar mare [2]), în vremea ce fiul său, încă de tot june şi de atunci cămăraş, servea ca ispravnic sau purtător de seamă la clădirea mănăstirei Sântului Spiridon cel nou, de pe uliţa Şerban-Vodă; într'acea biserică întemeiată de Ghiculeşti, până a nu se dărâmà cea vechie, ca să se reclădească de pe planul fantastic, ce 'i dă astăzi înfăţişarea unui templu de cofetărie, se vede, pe păreţi, portretul lui Iănăkiţă Văcărescu; din norocire d-l Ioan Văcărescu avù de timpuriu fericita idee de a pune să'l decopieze şi, dupe acea copie, putem citì azi în trăsurile feţei lui Iănăkiţă, toate naltele cualităţi şi toate slăbiciunile caracterului său [3]).

1) *Fotino*, tr. de G. Sion, t, I, p. 159. El vorbeşte numai de doui boieri Văcăreşti, fără de a'i numì.

2) Istor. Imp. Otom. Mns. p. 147.

3) Orce Român trebuie să privească cu mâhnire perderea stilului de architectură bizantină naţionalizat la noi, şi destrucţiunea vechelor por-

O faţă prelungă şi cam palidă, cu fruntea lată, un nas drept şi regulat cu nările foarte largi, o gură zâmbitoare pe ale cărei buze voluptoase abia le ascunde o mustaţă subţire, ochi căprui cu o căutătură plină de dulceaţă şi de fineţă, în sfârşit o barbă castanie rară şi transparentă ce'i fâlfâie uşor pe pept : iată trăsurile acelei figuri ce insuflă îndată un simpatic respect şi pe care o susţine cu oareşice mândrie, portul drept al trupului şi *gugiumanul* de samur, aşezat cu semeţie pe cap. Costumul lui, imitat de pe hainele sale favorite, e compus într'acel portret, de un *anteriu* de *sevaiu* roz-gălbui sau *chamois* şi încins la brâu cu un *giar*, din care este *hangerul* cu mâner de smalţ albastru şi de petre scumpe; pe d'asupra poartă un *contoş* de coloarea verde deschisă a *iezmului* (iasp alb), îmblănit cu samuri. In mână el ţine un sul de hârtii desfăşurate pe care se citesc acele cuvinte memorabile ale sale, acel testament în versuri, cel mai nobil legat ce putea lăsà un om de geniu posterităţii sale :

«Urmaşilor mei Văcăreşti,
Las vouă moştenire,
Creşterea limbei româneşti
Ş'a patriei cinstire!»

Dacă dintr'aceste două măreţe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creşterea limbei româneşti* erà însuflată lui Iănăkiţă de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuşi o moştenise şi el de la străbuni, de la tatăl său, carele şi dânsul murì jertfă a credinţei sale către ţară. Această moarte e o tragedie întunecoasă, demnă de mârşava viclenie a Fanarioţilor; într'adevăr, la 1763, Constantin Gehan Racoviţă se întoarse pe tronul ţărei Româneşti şi hotărî ca cel puţin, de rândul acesta, să se scape de Văcăreşti mai cu siguranţă decât cu exilul; puse într'ascuns de otrăvì pe Ştefan şi pe Barbu, pe când

treturi şi inscripţiuni, ce se fac pe toată ziua cu reclădirea bisericelor. Trebuie să lăudăm şi să recomandăm tutulor spre imitaţiune chipul inteligent cu care d-nii Creţuleşti, în restaurarea bisericei d-lor, au păstrat cu pietate în interior stilul vechiu şi portretele ctitoriceşti.

ei se aflau în via lor de la valea Orlii în Săcuieni. Becerul, adică bucătarul domnesc, care urzì această cumplită uneltire, străbun, zice-se, al unuia din oamenii politici şi literaţi de la noi, priimì o răsplată providenţială; nou Vatel istoric, el nu se ucise ca vestitul bucătar al lui Ludovic al XIV-lea, în desperare pentru întârzierea peştelui la masa regală; ci, într'o zi, când se ducea cu castronul de ciorbă în mâni ca să-l pună pe masa domnească, bolta clopotniţei se cufundă asupră-i şi'l sdrobì sub dărămăturile ei. Poporul superstiţios văzù într'această întâmplare o pedeapsă cerească pentru crima săvârşită de dânsul cu otrăvirea boierilor Văcăreştilor, şi, în neîndurata lui mânie, îi blăstemă neamul.

Dupe o aşa groaznică perdere a părintelui său, Iănăkiţă Văcărescu se duse să caute în Constantinopol, sau răsbunare, sau mângâiere; dar în puţin timp, dupe vre-o unsprezece luni de domnie, Constantin Racoviţă murì pe tron, victimă a patimei sale pentru melisă, şi băuturile spirtoase [1]). Junele Văcărescul, al cărui spirit activ şi setos de cunoştinţe, ştià să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol, şi legându-se în prietenie cu Halil Hamid, om foarte învăţat şi scriitor *(kiatib)* la *kalemul* (secretarul) divanului împărătesc, ataşat pe lângă Capi-Kehaielele ţărei noastre, învăţă de la dânsul teoria gramaticală a limbei turceşti ce se zice *Sarfu* [2]; peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat-Vodă Ghica îl chiamă la înalte dregătorii, încredinţându-i vistieria [3]). Când dar, prin conglăsuirea Pârvului Cantacuzino ce erà spătar şi visà să dobândească domnia ţărei, prin Ruşi, o mică companie de volontiri Kazaci, subt ordinile unui polcovnic rus, Nazarie Karamzin, călcă Bucureştii (7 Octombrie, 1769), prinse pe prinţul Grigorie III Ghica, frate şi urmaş al lui Alexandru, şi'l trămise prizonier la Petersburg, boierii ţărei, adunaţi la un loc cu mitropolitul Grigorie, se chibzuiră

[1]) *Fotino*, tr. de G. Sion. t. II. p. 161.
[2]) Ist. Împ. Otom. Mns. p. 219.
[3]) Istor. Împ. Otom. Mns.

a trimite o deputaţiune de doui dintre dânşii la Feld-mareşalul rusesc Rumianţoff, ce se aflà la Laticiof, pentru ca să ceară oaste de paza ţărei, şi aceşti deputaţi, aleşi prin influenţa Pârvului Cantacuzino, fură fratele său Michail, fostul vistier şi Iănăkiţă Văcărescu, vistierul actual, dintr'a cărui prietenie Pârvul socotea să tragă profit.

Dar să lăsăm cuvântul lui Iănăkiţă, spre a caracterizà mai bine spiritul şi ambiţiunile ce aţâţau aceste mişcări [1]).

«Deci ne orânduim soli pentru aceasta; în urmă se mai orândui şi Nicolae Brâncoveanul logofătul, la care vistierul Mihail îşi ascundeà chibzuirile. Pe cale mergând, işi descoperi Michail chibzuirile către mine la o gazdă, într'o seară când dormeà Nicolae şi mă ispitì întrebându-mă aşa: — Feldmareşarul, când ne va poruncì să facem şi alegere de Domn în ţara noastră dintre noi, pe cine găsesc eu cu cale, socotind poate că eu voiu răspunde: pe domnia lui spătarul, fratele domniitale. — Eu şi-i am răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale de cât pe mine; îmi zise şi: Acest răspuns îl pot face toţi boierii. — Şi ce îndoială ai dumneata? ii zisei? — Imi zise: Dacă ar fi ştiut frate-meu aşa, mai bine ar fi fugit la Turci. — Ii răspunsei că mai lesne s'ar fi făcut de-o-cam-dată domn acolea, căci în Europa Impăraţii, Domn asolut nu fac; ii arătai pildă Transilvania, Timişvarul şi Podolia, Smolenskul şi altele, şi d'abia începù a mă crede şi, văzându-l întristat, poftitorii zicându'i: Acestea stau în mâna lui Dumnezeu!».

Puţina înclinare a autorului către Rusia şi neîncrederea sa în fanfaronadele şi în proiectele de neîndoioasă biruinţă cu care Ruşii au trâmbiţat mai adesea sosirea lor în Principate, se învederează pretutindeni spusele şi în faptele lui Iănăkiţă. Iată cu ce fină ironie descrie el impresiunea amăgitoare produsă în ţară de începutul expediţiunii Ruşilor de la 1769 [2]).

«Toţi creştinii ce n'au chibzuit cele de pe urmă, şi care nu erau adăpaţi de ştiinţa politiceştilor ocârmuiri, socotea că Rusia a să ridice din lume sau cel puţin din Europa, toată stăpânirea turcească; unii, pentru râvna legii, alţii pentru pofta slavei şi alţii pentru iubirea hrăpirii, se făcură ostaşi ruşi şi cei mai mulţi şi fără comandir; alţii iarăşi de frica Turcilor, fiindu-le credincioşi, fugeà de dânşii să nu peară».

---

1) Idem p. 157 et sq.
2) Istor. Împ. Otom., p. 157.

Dar să urmăm, spre mai bună convicţiune faptele vistierului Văcărescu. La Buzău, solii se întâlnesc cu colonelul Nazarie care'i vesteşte că oaste multă rusească îi soseşte în urmă şi îndeamnă pe boieri a trămite la Petersburg deputaţi, cari să ducă plângerile ţărei în contra Porţii şi să ceară Impăratului *privilegiul* d'a fi Principatele închinate Rusiei. Văcărescu pare a fi foarte puţin domirit de făgăduielele Kazacului; şi, cugetând a scăpà din această cursă, el însuşi, în taină de soţii săi, se propune lui Nazarie ca să meargă să adune în Bucureşti pe boierii fugiţi cu familiile lor la satul Cereaşul din plaiul Săcuieni; îndată ce se vede acolo, el îşi iea soţia, fiică a tergimanului (translator) Iacovake Rizu, şi pe mamă-sa, şi trece în pripă la Braşov prin lazaretul Buzăului [1]).

Cât ţinù astă dată ocuparea ţărei de Muscali, adică până la 1774, Iănăkiţă petrecù tot prin străinătate; chiemat într'un rând, 1770, de vizirul Muhsur-Oglu la Craiova, unde Turcii se încercaseră să aşeze Domn pe Manole Roset, el merge acolo cu unchiul său Radul spătarul şi cu alţi douăzeci de boieri, intrând în ţară prin plaiul Vâlcanului; dar fură toţi siliţi îndată a se întoarce la Braşov. Mai târziu [2]) când prin mezierea Austriei, puterile luptătoare începù a înclinà spre pace, dragomanul Porţii Iacovache Rizu îndeamnă pe vizir să cheme la Focşani, unde e a se face congresul, pe ginerele său Iănăkiţă Văcărescu, care cunoştea afund toate interesele ţărei; acesta, de şi avea cu dânsul paşaport austriac, e oprit opt-spre-zece zile în corturile din tabăra rusească, expus la arşiţa soarelui şi la temerea exilului, până când se hotăreşte a scrie Feldmareşalului Rumianţoff, următoarea scrisoare, plină de o vicleană batjocură, pe care însuşi astfel o traduce din limba italiană [3]) :

---

[1]) Istor. Împ. Otom. p. 161.
[2]) Idem p. 168—171.
[3]) Istor. Împ. Otom., p. 172—190. — Aci vom face observaţiune asupra stilului uzitat de Iănăchiţă Văcărescu, într'această scriere şi în care se

«*Escelență, domnule și patronul meu,*

«De vreme ce norocul și întâmplarea au binevoit ca să facă prizonier pe mine, un om fără de arme și în vreme de armestițiu, la purtătoarele de biruință astă dată armele Rusești, mai vârtos având și pașaport cu protecție Chezaricească, pentru vină căci îmi păzesc după datorie credința la stăpânii ce Dumnezeu 'mi au orânduit, sunt desăvârșit întâmplării mulțumit și norocului, căci 'mi au făcut această deosebită cinste unde nu fac altă rugăciune Escelenței tale, fără de numai, în vreme ce arderea soarelui îmi pricinuește multă tiranie, aflându-mă într'un câmp, mă rog Excelenței tale ca să fiu trămis cu un ceas mai nainte și eu la locul unde se află și ceilalți prizonieri în vreme de război și cu armele în mână și voiu fi foarte mulțumit acestei faceri de bine, rămâind etc...»

Această scrisoare atingând amorul propriu al mareșalului, avù cel mai fericit efect; Văcărescu fù îndată liberat și însoți pe solii turcești; dar congresul se sparse într'ast rând fără succes, precum în urmă și cel ce sta să sè facă în curtea domneassă dela București. Văcărescu într'ast timp merse la Șumla unde prezentă vizirului un *mahzar* (jalbă, petițiune) din partea boierilor români emigrați la Brașov; la urmă, purcegând din Șumla și trecând pe la Rusciuk, Nicopole, Vidin și Mehadia, se întoarse iarăși în Cronstadt [1]). Aci el avù pentru întâia oară prilejul de a vedea și a fi prețuit de împăratul Ioseph II, acel autocrat amic al ideilor liberale și singurul dintre Austriaci, protector al națiunii române. Povestirea ce face Iănăkiță despre acea vizită e mult prea interesantă ca să o trecem cu tăcere [2]):

«Într'acest an, la 1773, Maiu, împăratul Romanilor, Iosif II, vrând ca să meargă în Galiția și Lodomeria, în țările ce dobândise atunci, trecând prin hotarele Ardealului, au venit și la Brașov unde au șezut și trei zile și ne-au făcut nouă boierilor Români ce eram musafiri acolea, multă cinste, căci, cum a sosit la conacul unde erà gătit, de loc au trămis pe

---

iveşte influența deosebitelor limbi ce el cunoștea. Numirile de funcțiuni și chiar unele ziceri uzuale turcești se găsesc alăturate cu cuvinte luate din limba italiană și scrise de autor chiar cum se și pronunță într'această din urmă limbă.

[1]) Istor. Împ. Otom., p. 179.

[2]) Idem. p. 181-184.

doctorul Impărăţiei sale, la noi unde eram adunaţi toţi, la gazdă la mine şi ne-au zis că, măcar că Împăratul cearcă întristare pentru noi, căci suntem înstrăinaţi de patrie, dar are părere bună, căci ne aflăm adăpostindu-ne în ţara Împărăţiei sale şi pofteşte ca a douazi, la 10 ceasuri nemţeşti, să ne dea audienţă. Deci, după ce am făcut mulţămita către doctor, a douazi am mers toţi înaintea Împăratului. Eu am făcut dragomanlâc boierilor în limba talienească şi am fost primiţi cu atâta libov (dragoste) şi cinste încât, după ce ne-au întrebat şi de suntem mulţumiţi de gheneralul cetăţii şi de chivernisitorii locului şi i-am arătat adevărul, s'au întors şi au mulţumit gheneralului însuşi pentru noi; Auholtz se numea gheneralul acesta care au şi lăcrimat de bucurie atunci; cu toate acestea au dat poruncă ca verice pricină vor aveà Românii noştri între dânşii, să nu fie volnic a'i judicà cineva, fără decât noi între noi să-i judicăm, încă şi Ardeleanii, atât parte ostăşească cât şi politicească, de va avea pricină cu un Român, iarăşi la noi să vie să-şi caute judicata. După aceasta, ne-au chiămat ca să mergem într'acea seară la casa gheneralului dinpreună cu familiile noastre, unde au poruncit să se facă *Assemblée*. Deci seara ne-am adunat toţi acolo cu jupânesele noastre şi, viind şi Împăratul la opt ceasuri nemţeşti, intrând în casă, m'au întâmpinat lângă uşă pe mine şi mi-au zis! — Senior Văcărescule, (căci îmi aflase numele dela audienţă), te poftesc şi te pui în osteneală ca să-mi faci astăseară tergimanlâk. — Îndată eu închinându-mă 'i-am răspuns că aceasta este cea mai fericită noapte ce am întâmpinat de când m'am născut, şi aşa, luându'l de subţioară din stânga, m'am aflat într'aceasta slujbă şi cinste, până la un ceas după douăsprezece, ne lăsând niciun boier şi nicio jupăneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mângâiere până când, vrând să meargă la gazdă, ne-au chiămat ca să mergem a douazi afară din cetate la loagăr, unde are însuşi să facă eserciţiu ostaşilor ce erà acolo. Deci mergând după ce au făcut iarăş multe vorbe de mângâiere şi aşa au slobozit a merge la gazdele noastre şi Împăratul au purces în ţara Leşească».

Cu toate aceste împărăteşti mângâieri, boierii români sufereau cu anevoinţă exilul şi Văcărescu ne spune cu ce nespusă bucurie priimiră ei, la Septemvrie, 1774, vestea cum că pacea s'a încheiat la 4 Iulie, în Kainargi, şi că s'a numit Domn al ţării Alexandru Ipsilant, tergimanul divanului Porţei. Boierii din Braşov fură chiămaţi îndărăt şi Iănăkiţă trecù îndată, pentru a treia oară în viaţa sa, la Ţarigrad, spre a se înturnà cu noul Domn la Bucureşti [1]).

[1]) Ist. Împ. Otom., p. 189 et sq.

Aci începe un nou period în existenţa acestui om eminent, period de activitate, de producţiune, în care inteligenţa sa vie şi sporitoare se desvoltă prin fapte şi prin scrieri, se răspândì, în cursul unei domnii mai pacinice şi mai luminate, asupra administraţiunii, a legiuirilor şi a culturei morale a ţărei. Numit, pentru a treia oară, vistier şi apoi la 1780, spătar [1]), el se ocupă, în parte, a regulà seama acestor dregătorii şi, în general, a dà puternicul său ajutor domnitorului, în toate reformele ce se silea a face. Alexandru Vodă Ipsilant nu erà un om de rând; un contimporan străin îl caracteriză într'astfel [2]):

«Un prinţ ce iubeşte frumoasele arte, un prinţ ce onorează cu protecţiunea sa ştiinţele şi pe învăţaţi, mai ales într'o ţeară aşa puţin cultivată, un prinţ care vrea legi spre a-şi înfrânà pretinsul despotism şi spre a potrivì hotărârile sale şi ale miniştrilor săi, cu regulile unei exacte dreptăţi, e un prinţ pe care cea mai iscusită răutate nu-l poate înegri».

Carra însuşi, care critică tot în ţeară şi mai ales pe Greci, nu se poate oprì de a zice [3]):

«Ceiace deosebeşte pe Alexandru Ipsilant, prinţul ţării Româneşti, e protecţiunea ce dă artelor şi dorinţa ce are de a aveà o condică de legi particulară pentru divanul său şi pentru administratorii de districte; el a tras pentru aceasta în ţară-i şi câţiva oameni învăţaţi, pe cari i-a însărcinat a întocmì acea condică».

Printre oamenii chiămaţi a conlucrà la acea operă, care fuse *Pravilniciasca Condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant Voevod*, cea dintâi schiţă de condică civilă promulgată oficial în Principatul României, Iănăkiţă Văcărescu fù unul din cei mai de frunte; osebit de orânduielile aşternute într'acea pravilă, după poveţile experienţei sale, toată redacţiunea română şi mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor,

[1]) Idem, p. 190.

[2]) Lettre a Mrs les auteurs du Journal de Bouillon sur le compte qu'ils ont rendu du livre intitulé *Histoire de Moldavie et de Valachie (par Carra).* — Vienne chez Truttner, 1779; pag. 39.

[3]) *Carra.* Istor. Moldovei şi României. trad. român. p. 149.

este curat a sa. Acest din urmă însemnat document, deşi se află tipărit, fără însă de a se numì vre-un redactor, poartă un caracter de mărire şi de lămurire în idei şi în expresiuni, care ne îndeamnă a-l reproduce, spre lauda autorului său[1]):

«Cu cât este trebuincios povăţuitorul la un călător care vrea să treacă prin locuri pustii, ca să nu rătăcească din drum în locuri neumblate, şi cu cât are trebuinţă de lumină unul ce umblă întru întuneric, ca să nu dea peste prăpăstii şi adânciturì, atât sunt de trebuincioase şi pravilile la o politie, ca printr'însele să se povăţuiască spre chibzuirea dreptăţii şi adevărului şi să nu greşească întru cea mai trebuincioasă şi a toatei bunei orândueli păzitoare, adică la judicata lui Dumnezeu (căci noi după chipul cel Dumnezeesc nu numai avem a stăpânì pe pământ, ci a judicà după asemănarea judicătorului, tutulor ni s'au dăruit), şi măcar că întru ştiinţa şi chibzuirea omuluì sunt oarecare scânteie ale dreptăţii semănate, după care fieşcare, de ar voi, poate să se povăţuiască spre dreptate, după cum este zis: *ceiace ţie nu place, altuia nu face*; căci întru această coprinzătoare poruncă, toată pravila şi toată dreptatea se înţelege; dar fiindcă curgerea anilor nu înconteneşte de a schimbà şi a preface pururea pricinile vieţei cele întâmplătoare, pentru aceia face trebuinţă a avea o povaţă mai pe larg. Drept aceia, miluindu-ne Dumnezeu cu Domnia acestui principat, pe lângă celelalte faceri de bine ce ne-am străduit să arătăm la toţi de obşte, şi deosebit la fiecare, am socotit Domnia mea că aceasta este cea mai de folos, nu numai pentru bună petrecerea locuitorilor, ci şi pentru cinstea lor, pentrucă altă mai multă defăimare nu poate fi la un norod, şi mai vârtos la cel de bună credinţă, decât a vieţui fără de pravili, adică sau să nu aibă pravili, sau să nu urmeze după pravili. Intr'acestaş chip am aflat Domnia mea pe locuitorii Valahiei, care măcar că uneori urmà împărăteştilor Pravili celor de obşte, şi alte ori obiceiurilor celor pământeşti, care obiceiuri, cu cuvânt că sunt din vechime, se sârguia spre a aveà întărire; dar cu toate acestea nici pravilele pururea într'un chip păzeà, nici vechimea obiceiurilor nesmintit ţineà, şi, când cu pravilele strică obiceiurile, când iarăşi cu obiceiurile se împotriveà pravililor; drept aceia, din începutul Domniei mele, din multele griji care pururea ne coprind, prilejind vreme cu neîncetate osteneli, am strâns Domnia mea, însă din pravili cele ce sunt mai trebuincioase spre povaţa judecăţilor, iară din obiceiuri mai ales cele mai adesea urmate în ţară, asemănându-se oareşcum şi cu pravilile. Pe lângă acestea şi altele oareşcare poveţi de înşine alcătuind Domnia mea

[1]) Tipărită acum din nou greceşte şi Româneşte de C. N. Brăiloiu. Bucureşti 1841.

din jălbile şi pricini ce pe toate zilele se aduc la auzul nostru, acum la al şeaselea an al Domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge), am aşezat nouă alcătuită Pravilă, ca un isvod şi îndreptare tuturor celora ce se vor aflà judicând, cu sfat de obşte şi cu adeverirea prea sfinţiei sale mitropolitului şi a iubitorilor de Dumnezeu episcopi, a veliţilor boierilor Domniei mele, că printr'însa povăţuindŭ-se, drepte să facă şi ei hotărârile judecăţilor şi toţi cei năpăstuiţi să-şi afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili şi la toţi supuşii noştri să se arate biruitoare dreptatea. Căci judicata, după cum am zis, este a lui Dumnezeu. Drept aceia, câţi s'au învrednicit acestei dregătorii de judicători, se cuvine a şti că pentru orce pricină vor judicà, cel ce se va osândì de către dânşi fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orce fel de vină va fi, de o va odihnì cu mulţumită şi fără de vârteală hotărârea judicăţii, nu mai rămâne a se osândi la judicata cea viitoare, pentru că această pământească judicată este a însuşi lui Dumnezeu judicată. Dar vai de judicătorul acela ce va mituì la hotărârile judicăţilor pentru voie veghiată, sau va strică dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoşat cuvânt va auzì ca un strâmb judecător de către *dreptul Judicător*, în ziua cea înfricoşată a nefăţarnicei judicăţi cei viitoare, şi nu numai acolo, ci şi aici unul ca şi acela, aflându-se de Domnia mea, cu orce mijloc viclenind la hotărârile judecăţilor, să ştie, că nici într'un chip nu va puteà scăpà de grea pedeapsa Domniei mele.

Stilul şi cugetările acestei precuvântări sunt după spusa unor legişti, mai presus decât chiar coprinsul Pravilei lui Ipsilant, care are mai mult meritul de a fi cel dintâiu pas al codificării noastre, azi încă aşà de imperfectă [1]). Valoarea lucră-

[1]) O dovădă curioasă despre conflictele ce se iveau în judecăţi până în timpul lui Ipsilant, găsim într'o notă scrisă cu mâna pe scoarţa unei cărţi bisericeşti dela Snagov; e subscrisă cu un monogram în care abia se deosibeşte: Mihaiu K......scu, şi se vede că e atingătoare de o pricină criminală, de otrăvirea unei soţii, culpabilă de necredinţă. Intr'însa se vorbeşte şi despre închisoarea sau *grosul* ce fieşcare spătar trebuià să aibă în casa sa. Iată textul acelei note: «La anul 1780, apr. 11, fiind «Domn ţărei Româneşti Iω Alexandru Ipsilant VV. şi mitropolit Ungro-«vlah. Kyrio Kyr Grigorie, am fost trămis şi eu aici, la sfânta mănăstire «Snagov surghium, după hotărârea d-lor veliţilor boieri şi din porunca «prea înălţatului nostru Domn, pentru căci că am urmat cum porun-«ceşte s-fta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi găsindu-mi vină că de ce «am urmat Pravilei bisericeşti şi nu am urmat Pravilei politiceşti, pentru «aceia m'au pedepsit, aflându-mă acì la închisoare 13 luni şi de acì înainte

torilor e însă proporţionată şi după mijlocul în care sunt executate: importanţa lor creşte când concepţiunea le e spontanee şi nepregătită de alte încercări anterioare.

Cu asemenea serioase şi folositoare ocupaţiuni petrecù Iănăkiţă Văcărescu zilele domniei lui Alexandru Ipsilant, când un eveniment ce ni se pare meschin astăzi, dar care avea pe acele timpuri de tiranie şi de bănuială, o greà însemnătate, întrerupse liniştea acestei domnii blânde şi propăşitoare. Lăsăm acì cuvântul pentru timp mai îndelung, istoriculni contimporan, care ne va descrì cu măiestrie rolul important ce el jucă într'această prilejire [1]):

«Într'această vreme se află Domn al ţărei Româneşti tot înţeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit şeapte ani în ţara Românească; cu trei ani înaintea maziliei, mă făcuse pe mine spătar al ţărei; la veleatul 1781, August, făcuse, după mine, spătar pe Gheorghe Mavrocordatul şi logodise pe fiu-său cel mai mare beizade Constantin. Nu ştiu însă din ce pricină s'au întâmplat ca luminaţii fii ai acestui ocârmuitor amândoi, la Decemvrie a acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească ci şi din ţara Românească şi să treacă în Ardeal. Eu ştiind libovul părintesc al Domnului ce aveà asupra fiilor şi mijlocul cu care îi creşteà şi silinţa ce făceà ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe ştiinţe mai vârtos şi multa credinţă, cu care se purtà Domnul Ipsilant către prea-puternica împărăţie [2]), căci am cunoscut în faptă, atât în vremile vistieriei, cât şi în vremea spătăriei ce m'am aflat slujind în această domnie a Înălţimei sale, nu am putut să dau la alt, fuga acestor două

«câtva mai fi păcatele mele, şezând şi d-lui Ianake Văcărescu vel spătar, «trei luni închis. Acum mi se porunceşte să fiu codoş şi pezevenghiu, «adică votru, după cum scrie sfânta Pravilă bisericească, la cap 245, şi «eu neprimind să fiu călcătoriu Pravilei bisericeşti, m'au şi globit deosebit «de pedeapsă, pentru că stau împotrivă pravilei politiceşti celei făcute de «oameni pământeni şi păcătoşi, iar nu de sfinte soboare, cum s'au făcut «Pravila bisericească de sfinţii Părinţi. Să-i judece pe aceşti ce au fost «mie pricinuitori, cum m'au judicat pe mine; şi am scris eu şi cine va «citi, — iată să zică, Dumnezeu să-l pomenească şi aşà iscălitura să-mi citească. Maiu 12, 1781.»

[1]) Ist. Impăr. Otom. Mns. p. 195—218. — Despre trămiterea Văcărescului la Viena vorbeşte şi *Fotino*. trad. de G. Sion. t. II. p. 173.

[2]) Prin *prea puternica împărăţie*, Ianăkiţă denumeşte împărăţia turcească.

îndestulate odrasle, decât că, deosebi de dascălii elineşti şi deosebi de hogii turceşti, aveà şi dascăli europei şi de limba franţozească [1]) şi de limba talienească, oameni vrednici de laudă şi împodobiţi cu multe ştiinţe, şi poate din istoriile geograficeşti luând *sevda* ca să vază şi ţările Europei în simţire şi mijlocul cu care se otcârmuieşte, şi nefiind cu putinţă ca să meargă sau cu voie împărătească, sau cu voia părintească, au cugetat, siliţi fiind de râvna vederii şi de căldura vârstei, să meargă cu acest mijloc; s'au făcut nevăzuţi intr'o noapte din palaturile domneşti şi cea mai mare mirare au fost cum au putut trece în a doua noapte călări şi cu două slugi, oameni de fel braşoveni, potecile plaiului Prahovii, carele cu greu le puteà trece şi ziua cei ce se călătoreà în toată vremea pe dânsele. Rămaseră părinţii acufundaţi într'o nepovestită jale, căci perduse doui fii ce puteà fi perduţi amândoui şi trupeşte şi sufleteşte de-a pururea, şi temere, căci se aflà Domn al împărăţiei otomăneşti, şi cu toate că prea înaltul vizir, ce erà Izet-paşa în al doilea rând, care în rândul d'intâi acesta erà de dedese Domnia mai sus arătatului Domn, şi măcar că mai sus-zisul vizir n'au lăsat mijloc de mângâiere şi de cinste ce nu au făcut Domnului Ipsilant, dar vrăjmaşii se înarmaseră, căci găsiseră îndemânare de vreme de a pârî; prietenii se trăseseră, căci perduseră îndemânarea de vreme de a mai ajutorà; *serhaturile* (cetăţile şi posesiunile turceşti) după marginea Dunării, insălbăticite pentru *nizamul* ţărei Româneşti, ce'l păzea mai sus-zisul Domn cu multă străşnicie, strigà întru o împrilejire de vreme ca aceasta: — Aceşti ce fug nu sunt încai slugi, ci sunt însuşi fii ai Domnului; locul dela care fug este prea inaltul *devlet*. (împărăţie, autoritate, înălţime), otomănesc, fericirea care părăsesc este îndestularea domniei ţărei Româneşti; locul la care năvălesc este *devletul* chezaricesc, unde cât bilşug? şi câtă abondanţă? şi câtă materie? de gândi şi cugetà veri cine ce va vrea. — Înţeleptul

---

[1]) Asupra profesorului francez al beizadelelor lui Alexandru Vodă Ipsilant, găsim următoarea însemnare în «Viaggio curioso-scientifio-anticuario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna, fatto di *Domenico Sestini.* Firenze. 1815; pag. 6: «Il signor Linchou (esso mori «in Bukuresti nel mese di Settembre, 1780) maestro de lingua franceze, «al servizio dei due Beizadè o figli del principe, uno per nome Con«stantino, et Demetrio (il primo fu fatto principe de Valachia ed il «secondo mori giovine in Bukuresti) il secondo, venne ad accompag«narci per qualque ora di strada....» — Despre origina şi destinele familiei Linchou sunt amănunte numeroase în *Documentele istorice culese din Archivele Ministeriului de externe din Paris*, de d. A. I. Odobescu; 3 vol. în 4⁰, ca suplement la *Colecţiunea Hurmuzaki.* Vezi vol. I, (an. 1753—1754).

Domn, după scrisorile, după sfaturile, după blestemele în cea după urmă cu care prin mulţi trămişi făcù fiilor săi pentru a se întoarce şi fuseră în zadar; dar întâi alergă la prea înalta Poartă şi făcù *castriet* şi prostire [1]) domniei, rugându-se să'l mazilească şi arătând că nu mai este destoinic de a oblăduì, măcar că se mai prostise mai înainte şi nu priimise Poarta; despre altă parte mişcase toate lucrările prin mijlocirea solilor dèla Ţarigrad; în cea după urmă hotărî să trămiţă şi soli la Beciu pentru aceasta şi acel hotărât de a merge sol, fuseiu eu. Eu, şi cu toate că un an şi trei luni mai 'nainte perdusem soţia cea d'intâiu, fiica lui Iacovake [2]), rămâindu'mi trei copii fără de oblăduire de mumă, perdusem şi pe mumă-mea într'această vreme şi'mi rămaseră fii şi mai fără de oblăduire, *gazretul* însă ce am către credinţa prea înaltului *devlet*, de pe o parte (căci socoteam întoarcerea acestor două luminate odrasle a fi o slujbă întocmai către împărăţie; despre altă parte, datoria ce aveam către Domnul Ipsilant pentru dragostea întru care mă avea, mă făcură ca să las şi casa şi copii fără de oblăduitor şi pe însăşi soţia mea de-al doilea, Eleni Caragea, fiica tergimanului Iordake Caragea necununată, căci într'acea zi ce am purces la Beciu, sosise de la Ţarigrad prin mijlocirea Domnului în curtea domnească; deci la Dechemvrie 27 a veleatului 81, purcesei din Bucureşti cu mitropolitul Grigorie, cu episcopul Râmnicului Filaret, cu banul Dimitrake Ghika, care erà trimeşi dinpreună cu mine până la lazaretul Timişului, pentru a îndemnà pe mai sus arătaţii cuconi să se întoarcă înapoi, şi când nu vor vreà, eu să mă duc până la Sibiu, să fac toate lucrările doar de voiu puteà de acolo să fac ca să'i trimiţă Nemţii siliţi, şi când nu va fi cu putinţă, atunci să mă duc la Viena să'mi pui solia în lucrare. După ce ajunsem la Lazaret şi mersem în Braşov, episcopul, banul şi eu făcum multă silinţă spre a'i face să se'ntoarcă şi nu întâmpinăm lesnirea; prin generalul Auholtz al Braşovului ce'mi erà bine cunoscut încă din răsmiriţa trecută, făcui multă strădanie să'i iau şi înţelesei însu'mi că eşise treaba din mâna lui. La Ghenarie 5 a veleatului 82, purcesei la Sibiu; comandirul Ardealului ce erà gheneralul Pray, îmi erà iarăşi cunoscut cum şi gubernatul Ardealului Bruckental; făcui toate cele ce se putură şi cu aceştia şi nu fuse cu putinţă ca să mi se deà. Deci, la Ghenarie 16, purcesei la Beciu încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzake ce'l trimesese Domnul acolo ca să meargă împreună cu mine, şi, cu toate că erà o iarnă foarte grea, însă în 8 zile am ajuns la Beciu; cărţile de solie se trămiseră la cancelaria curţii cu secritarul Rascovici; a doua zi

[1]) Îşi dete demisiunea, abdică din domnie.

[2]) Iacovake Rizo, tergimanul Porţii, care scrise în urmă poema grecească intitulată *Mavrogheniada*.

mersei la prinţul Kaunitz ce erà mare cancelar al curţii; după ce mă întâmpină cu multă ceremonie şi cu multă cinste, îmi zise să fiu încredinţat că s'au trămis porunci la toţi gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe aceşti doui principi să se întoarcă înapoi; după ce făcui mulţumita cuviincioasă şi mă bucuraiu, căci înţelesei că au priceput Nemţii că nu este vreun mister deosebit la mijloc, întrebându-mă prinţul Kaunitz, când pohtesc să aib audienţă la Impăratul? eŭ vrând să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie ingăduială până va veni răspunsul dela Ardeal, pentru ca să vedem, şi, de s'a întors principii în Valahia, la audienţă să nu mai fac rugăciune Împăratului, ci numai mulţumită; iar de nu s'a întors, atunci să-i fac şi rugăciune. Primi Kaunitz cererea mea şi, zicându-mi că eu ştiu să-mi caut treaba, mă luă de mână şi eşim în sala de *Assemblée*, unde erà toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena; făcui cunoştinţă cu toţii şi mă întâmpinară cu libov şi cinste, atâta încât ambasadorul Spaniei mă şi pohti ca să merg la balul ce vreà să deà a doua seară el, după obiceiul ce au la Carnavaluri. Până a nu sosi eu la Beciu, cu vreo douăzeci de zile mai înainte, purcese-se dela Beciu în Italia, marele Duca al Rusiei, Paval, ce venise acolo pentru logodna cumnată-sei ce am arătat mai sus şi pentru înoirea alianţei ce făcuse aceste două curţi, de care mă *pliroforisiiu* pe larg. Într'această seară dar prinţul Kaunitz, ce vreà să-mi arate o blană de samur şi o tabachere cu berleanturi ce-i dăruise Grand-Duca al Rusiei, găsi pricină de a-mi lăudà blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat, (căci obişnuesc Europeii să arate la aceste o semplicita şi la oamenii acei ce-i văd întâi; şi pe mine la această Assemblée, mă descinsese damele şi de brâu, pentru ca să-mi vază şalul), după lauda ce-mi făcù prinţul blanelor mele, întrebă de ce preţ sunt samurii? Îi răspunsei. Îmi zise:—Să-ţi arăt o blană de samŭr ce mi-a dăruit moştenitorul Rusiei şi mă rog să mi-o preţueşti.—Aduse blana şi o puse pe un biliard; eu înţelesei pentruce mi-o arată şi că nu erà scoposul preţuirea; îi răspunsei cum că blanele de samur nici când este soare, nici când este noapte, nu se pot preţui bine; această blană însă, socotindu-se locul dela care s'a dat şi locul la care s'a dat, nu are preţ, şi eu, de o aş fi văzut şi ziua, nu sunt destoinic ca s-o preţuesc. Cu acest fel de întrebări şi răspunsuri am trecut acea noapte până la un ceas după 12, şi aşa m'am întors la gazda mea. A doua zi Duminecă am priimit cu ştafetă înştiinţare dela Bucureşti că s'aŭ mazilit Domnul Ţărei Româneşti, Alexandru Ipsilant, după cererea ce făcuse şi cum că s'a făcut Domn Nicolae Caragea, tergimanul divanului împărătesc, şi Mihalache Suţul ce erà capi-kehaia al ţărei s'a făcut tergiman, şi mi se scrià de către Mitropolitul ţărei şi de către boerii dela Bucureşti, cum că, de vreme ce sunt şi eu orânduit caimacam şi mi se coprinde numele în firmanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo şi să viu la Bucureşti cu ştafetă. Întâi

am mers la contele Cobenzl ce erà vice-cancelar şi dimpreună cu dânsul am mers la prinţipul Kaunitz şi i-am dat această vestire; prinţipul Kaunitz şi m'a intrebat cu mirare:—Pentruce s'a mazilit Domnul Alexandru Vodă? Au doară s'a turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi? – Eu şi i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiindcă, deşi au dosit, au dosit la loc prietenesc, dela care, când îi va cere, nu are niciun fel de îndoială că nu-i şi va luà; şi am arătat că Poarta până acum în formă nu ştie de aceasta; numai prinţipul Alexandru, aflându-se afară din sineşi pentru multa întristare, şi-a cerut mazilia şi Poarta i-a dat-o cu multă *musaadè* (condescendenţă); deci fiindcă eu sunt orânduit un logotenente domniei la regenţă, face trebuinţă să purced. Mi-au zis că nu pot să purced până nu voi luà audienţă dela Împăratul şi îndată aŭ făcut *talhâs* înscris la Chezarul pricina şi eu de acolo m'am dus pe la toţi ambasadorii de i-am *heretesit* cu bileturi şi, întorcându-mă la gazdă să prânzesc, au venit toţi ambasadorii la mine de m'au *heretesit* cu bileturi. Monsieur Breteuil, ambasadorul Franţei, ce erà un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut şi chemare în al treilea seară şi la balul său, socotind că voi şedeà la Beciu, şi-mi făceà mai multe ceremonii decât toţi, pentru ca să arate cu aceasta deosebit *shesis* către prea înaltul *devlet,* şi eu mă purtam către dânsul ca cum un turc şi cercà mare plăcere; n'a ţinut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri a eşit *talhâsul buiurdisit* dela Împăratul, către şambelanul cel mare, ca să mă înştiinţeze să merg a doua zi la curte să-mi deà audienţă la 10 ceasuri. Într'această seară am mers la balul solului Spaniei, unde erà toţi cei mari ai Beciului până şi Arhiduca Maximilian fratele Chezarului, ce este acum Elector al Coloniei. A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte şi, intrând în curtea d'întâi cu careta, căci în curtea de-a doua numai familia împărătească intră, m'am dat jos la scară şi m'am suit într'un foişor cu stâlpii de marmură ce-i ţin în spinare lei; într'acea curte dintr'ai curţii nu se vede nici pasăre, decât numai acei ce sunt orânduiţi de a priimì audienţă, de vreme ce guardie de ostaşi este afară din curte. Am trecut într'o sală unde am găsit unu din gvardia corpului cea nemţească, care m'a şi întrebat de sunt eu boerul din Valahia, şi au căzut dinaintea mea [1]), rămâindu-mi slugile acì; am mai mers două sale până la uşa divanului împărătesc ce are *tahtul;* de acolo, găsind trei gvardii din *somatofilaci (gardes du corps*) un Neamţ, un Ungur şi un Leah, cu *câiafeturile* (armurele) lor fieştecare, s'a întors gvardia cea d'întâi la locul ei ce ţineà puşcă şi dintr'aceşti trei ce păzea acì cu săbiile scoase, a căzut Neamţul înaintea mea şi am trecut prin divanul ce se numeşte sala de audienţă. Aceasta are un *taht* cu baldachin tot de aur lucrat; perdeaua ce se spânzură dela baldachin şi cloşurile sunt tot de sârmă şi cu mărgăritar frumos; această sală, de o parte are

[1]) Adică a închinat armele şi mi-a lăsat loc să trec înainte.

ferestre și de o parte are ferestre de oglinzi; dintr'această sală am trecut într'alta iar cu *taht* mai mic de frânghie[1]); dintr'aceia am intrat într'o cameră mare unde păzeà la ușa cabinetului Chezarului un *dejour* șambelan cu cheie, care acesta erà și gheneral; ne-au priimit cu cinste și ne-au poftit cu ceremonie să așteptăm puțintel până va da de veste Impăratului și mergând, se întoarse în grab, căci Împăratul erà în alt cabinet și mai nainte; ne spuse:—Acum ese! N'apucă să sfârșească vorba și se sună un clopoțel și îndată se repezì șambelanul și trase dela perdea un cloș de fir și se ridică perdeaua și-mi făcù semn să intru în casă. Intrând la ușă, văzui pe Chezarul în mijlocul casei fără de-capelă, în picioare și, de loc călcând doi pași, am îngenunchiat turcește și puindu-mi capul în pământ, vrând să-l aridic, m'am pomenit cu mâna Chezarului la cap, zicându-mi că nu face trebuință de această ceremonie și să mă aridic, și vrând să-i sărut mâna, a tras'o și m'a cunoscut de când mă văzuse la 73, la Brașov și îndată mi-a zis:—Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, cum a fost cu putință a venì, aflându-te și consilier al principatului? — Am răspuns cu multă smerenie că un principat plin de jale și un princip plin de întristăcĭciune mi-au dat lacrimile lor în pumni, rugându-mi-se ca să le aduc și să le vărs la picioarele sfinte tale Măriri, și să pot printr'această vărsare a lacrimilor lor, să deșert din comorile cele nedeșertate ale milostivirii tale o clemență spre a înveseli acești ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prințului Ipsilant în Valahia! — M'a întrebat:—Pentruce pricină au dosit?—Am răspuns că de se dă pentru un rău, răul nu este alt decât multa îndestulare și răsfățăciune. — M'au întrebat de au duh și ce cugetez?—I-am arătat că duhul i-au îndemnat să facă această pornire[2]), iar cugetul nu urmează a fi alt decât a se învrednicì la mai multă îndestulare decât aceia ce aŭ avut în Valachia. —Mi-a răspuns că aici aceasta nu se dobândește așa lesne, ci și cu slujbă multă și cu vreme prelungită, și-mi zise: Pot aveà vre-un venit al lor

[1]) Stofă prețioasă țesută cu mătase, *brocard*.

[2]) Spre întărirea celor zise aici, vom cità pe *Jacques Dellaway*, chapellain et médecin de l'ambassade anglaise à la Porte otomane: «Constantinople ancienne, trad. de l'anglais par *André Morellet*. Paris, an VII. 8». t. I d. 170: «Le chef dela famille Ipsilanti a été deux fois prince »de Moldavie et une fois de Valachie. Il fut fait prisonnier par les Autri»chiens dans la dernière guerre, delivré à la paix et exilé dans l'île de »Rhodes, d'où il a été rappelé depuis. Son fils est un des jeunes Nobles »de sa nation le plus aimable et le plus instruit. Aux connaissances »orientales il réunit celle des langues classiques et de celles de l'Europe »moderne. S'il arrive aux grandes places, il montrera vraisemblablement »la réunion rare parmi ses compatriotes, de l'homme instruit et du pro»tecteur des lettres».

deosebit de undeva ?—Îi arătai că cine doseşte dela noi, este lege a perde şi câte nemişcătoare are.—Imi zise: Şi cum au socotit că pot trăi aici? Aici slujesc principii din Germania cu 20 florinţi leafă pe lună, dar trăiesc cu rendite dela casele lor.—Am răspuns că, de ar fi putut şti aceasta, poate n'ar fi făcut această îndrăzneală, ci râvna ca să vază lucruri ce nu puteà vedeà cu voe, şi tinereţile i-a făcut a face această pornire care, deosebi de văzută întristarea ce au adus părinţilor, au pricinuit şi o gândită necinste patriei noastre.—Imi răspunse că a trimis porunci pe la gheneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în ţară. — Răspunseiu că este şi ruşinea şi necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemnare nu-i va lăsà să se întoarcă, de nu vor fi şi siliţi. — Îmi zise: Când îi voi sili; ating azilul împărăţiei. — Răspunseiu că azilul tutulor împărăţiilor este cinstea împărăţiilor şi de toată lumea este râvnit azilul tutulor împărăţiilor, pentru rifugiul şi scăparea tuturor; însă azilul este azil, când se va socotì ca un azil şi când i se vor păzì canoanele şi regulile lui. Azilul se cuvine a-l dobândì acei ce dosesc dela un mare rău şi peire şi primejdie; unii ca aceea când îl vor aflà dela veri ce împărăţie, atunci se cunoaşte cinstea şi canoanele azilului; iar când doseşte nescine dela bine, pentru a nu petrece bine, din neştiinţă numai şi fără nici o vină şi mai vârtos pentru a pricinuì şi altora rău, acela, când nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci este lucru împotriva lor, şi azilul pentru a-şi păzì însuşirea lui, insuşi se sileşte din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia. — 'Mi a zis: Bravo! Domnia ta îmi grăieşti cu duh şi cu dreptate; dar cum pociu să fac tot trupul ostăşesc să o ştie aceasta? — Am zis că a fi tot trupul ostăşesc indisciplinat şi pedepsit este destul a şti fără de a întrebà, că sfânta ta Mărire nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii împărăteşti, şi am mai zis: Prea milostive Împărate! eu ştiu că neîndestularea eloquenţei mele nu poate trage milostivirea împărăteştei tale Măriri asupra acestei pricini, a căreia nenorocirea şi vina de a nu se săvârşi după cererea soliei mele nu este alta decât vârsta mea, căci aflându-mă cel mai tânăr în adunarea consiliului Valahiei, neputinţa vârstei şi a bătrâneţilor nu au slobozit să vie vre unul din cei mai bătrâni şi în vârstă şi în ştiinţă, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obşte, şi pe osteneala ce cu multă cinste şi slavă a mea am făcut până a venì, îmi perz şi puţina reputaţie şi *ipolipsis* dela principatul Valahiei, unde pe lângă întristarea ce am de pricina acestei întâmplări, mi se mai grămădeşte şi alta cu a nu mă fi putut arătà destoinic a o săvârşì şi a nu fi fost vrednic să dobândesc dreptatea nici dela însuşi dreptatea ce eşti Împărăţia ta. — De odată, puindu-şi mâna pe pept, mi-au zis: Îţi făgăduiesc pe împărăteasa mea parolă că nici în ţările mele, nici în slujba mea nu-i voiu ţinea şi-i voiu întoarce în Turcia fără de alt, numai trebue să-i aduc întâi aici ca să le siguripsesc buna petrecere; ci nu griji, şi

te mulţumeşti cu aceasta?—mă întrebă.—'l-am răspuns, îngenuchind, că foarte mă mulţumesc, căci aceasta este şi mai împărătească faptă, căci este plină de iubire de omenire. — M'au *heretesit* de căimăcănie şi m'au întrebat pentru mazilie; 'mi au făcut multe întrebări de Ţarigrad, de Valahia, de obiceiuri şi altele, ţiindu-ne două ceasuri şi mai bine şi, răspunzându-i la toate după cuviinţă, i-am spus că mă rog să aib voie să purcez, căci mă grăbesc şi m'am rugat să aib îndoite paşaporturi, şi de drumul Sibiiului şi de drumul Timişvarului. — Le vei aveà, — mi-au zis şi mai stând puţintel ne-au zis: — Vă urez bună călătorie. — Şi apoi făcând mulţumita cu îngenuchiere, s'au tras la gabinet şi aşa am eşit din lăuntru, căci nu poate eşi nimeni dela audienţa din gabinet până nu se trage însuşi întâi. După ce am eşit din lăuntru am mers la gazdă şi la gazdă, la masă încă aflându-mă, au venit un cancelist dela canţelaria curţii şi mi-au adus două paşaporturi precum cerusem dela Împăratul şi deosebită poruncă către generalul Zetfis, comandirul Timişvarului ca, de voiu merge pe la Timişvar... să-mi dea zece husari cu cai de poşte împărăteşti, să mă aducă până la hotar; şi aşa sculându-mă dela masă, am mai şezut până au înoptat şi seara la şease ceasuri nemţeşti am eşit din Viena şi am venit la poştia dela Fischement şi acolea am dormit. Patru zile am şezut în Beciu numai şi purcegând, am sosit la Timişvar şi de acolea, ştiind turburarea ce au *serhaturile* şi chibzuindu-mă că se vor fi înştiinţat de mergerea mea la Beciu şi de aş fi mers pe la Mehadia cu husarii ce-mi orânduiseră pentru paza drumului şi pentru cinste, puteà să se facă zvon pe la cafenele că m'am dus să aduc catane, iar nu pe fii domnului, şi ca să nu mai dau pricină de turburare ţărei, am lăsat acel drum ce-mi erà mai îndemână şi mai aproape să intru în ţară, şi am venit pe la Sibiu. Aci sosind, am găsit pe Domnul Ipsilant purces la Giurgiu, şi eu rămâind aici ca un caimacam, am înştiinţat de toate Mării-Sale, cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta il lăsase aici; deci, după patru luni au purces şi beizadelele dela Beciu ca curierii şi au mers la Ţarigrad, pe la Beligrad. După Paşte au venit şi Domnul Nicolae Caragea, care m'au orânduit iarăş în dregătoria spătăriei în al doilea rând, şi după şease luni, din voia lui Dumnezeu întâmplându-se moarte şi celei de a doua soţie ai mele, îmi a dat întru a treia căsătorie, pe a cincilea fiică a Măriei-Sale, la veleatul 1783».

Acest interesant fragment ne strămută din naiva povestire. uzitată de cronicarii noştri, în cercul celor mai delicate memorialuri diplomatice. Cu costumul său oriental, cu limba sa cam încălcită, Iănăkiţă Văcărescul e, la Viena, un diplomat vrednic de a luptà în fineţă şi în curtenie cu iscusitul prinţ de Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil; dinaintea lui Iosef

II, el se ridică din prosternarea orientală ca să deà cortezului împărat o lècţiune de dreptul gintelor şi să-i smulgă, printr'o măiestreaţă elocuenţă, o făgăduească solemnă în favoarea misiunii sale. Un simţimânt de mulţumire trebue să coprinză inima oricărui Român, văzând că odinioară ţara sa a fost aşa de bine reprezentată în străinătate şi tot de o dată o părere de rău, că aşa oameni demni n'au trăit într'o epocă cu interese mai nalte. Ce apărători puternici şi măiestri ar fi găsit într'înşii drepturile ţărei, uitate şi adormite pe atunci în pulberea umilirii.

Într'adevăr, Iănăkiţă Văcărescu aveà toate calităţile unui adânc diplomat; învăţat, fin şi elocuent, el ştià să fie în tot felul amabil. Viaţa sa privată ne-o dovedeşte şi, fără de a aruncà vreun prepus asupra fericirii casnice a celor trei soţii succesive ale sale, ni s'a spus că adesea inima lui fluturatică se simţeà rănită de amoruri ilicite; atunci imaginaţiunea lui poetică se aprindeà şi, înstrunând coarde româneşti pe lira lui Anacreon sau pe a lui Catul, el îşi descrià patima printr'o glumeaţă alegorie, precum:

«Într'un copaciu zarifior
Un şoim prins în lăţişor,
Strigă amar, ciripind,
Norocul său blăstemând:
— Multe paseri am vânat
Şi-mi ziceau *Şoim minunat!*
Iar aici laţ fiind întins,
Cum am dat, pe loc m'am prins,
De inimă,... nu de cap!..
N'am nădejde să mai scap»!

sau printr'o veselă comparaţiune, zicând iubitei sale:

Tu eşti puişor canar!
Nu te hrăneşti cu zahar,
Nici măcar cu cânepioară;
Ci hrăpeşti o inimioară
Ce-ai făcut-o jertfă ţie!..
Ce-ai cu ea de gând, nu ştie»!

Apoi, altă dată, unei neînduplecate care rămâneà nesim-

ţitoare la rugăciunile şi la suferinţele sale, poetul, vrând să-i arate şi reprobarea lumii şi desperarea lui, îi ziceà:

«D'a avea milostivire,
Nu-i lucru peste fire,
Şi ce-i ce au simţire
Nu pot tăgădui.

«Iar firea arătată
D'a fi ne'nduplecată,
De obşte-i defăimată.
N'am ce povăţuì»[1]).

Alteori, amantul gelos dar prevăzător, el îşì exprimă sfieţa nehotărîre printr'aceste graţioase terţete, a căror corecţiune şi eleganţă va rămâneà în veci grea de imitat:

«Într'o grădină,
Lâng'o tulpină,
Zării o floare ca o lumină.

«S'o tai, se strică!
S'o las mi-e frică
Că vine altul şi mi-o ridică»!

Cu toate acestea, se vede că el nu cădeà în totdeauna într'aşa exces de conştiinţă şi mai adesea nu stà mult la îndoială ca să culeagă florile plăcerii; într'a sa locuinţă, plină de toată îmbelşugarea unei vechi curţi boiereşti [2]), nobilul poet ştiuse a se înconjurà, cu o rafinare adevărat orientală, de toate mulţumirile spirituale, de toate desfătările simţurilor [3]). O mulţime de fete, tinere şi gingaşe nimfe şi baiadere, îmbrăcate cu cele mai luxoase veşminte, cu rochii de şaluri şi de sevaiu, cu ii de borangie şi de zăbranic bogat

---

[1]) Aceste versuri sunt dintre exemplele date de autor în gramatica sa.

[2]) Casele de pe podul Mogoşoaiei (calea Victoriei), în faţa uliţei Franceze (strada Carol I), pe care le-a prefăcut d. Dimitrie Bellu, erau ale lui Iănăkiţă Văcărescu.

[3]) Episcopul Grigorie al Argeşului, unul din cei mai învăţaţi şi demni de laudă călugări, spuneà că, pe când se aflà cu locuinţa la mitropolie, fiind archimandrit, la un Paşte venind spătarul Ienăchiţă Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să viziteze pe mitropolitul Dositei, şi văzându-l, cu dragoste l-a chemat lângă dânsul, l-a cercetat şi l-a întrebat totdeodată de ce n'a venit niciodată acasă la dânsul, când ştie cât îl preţueşte, ca pe toţi cei ce sunt împodobiţi cu toate darurile învăţăturei şi ale purtărei înţelepţeşti. Aşa, înduplecându-se, s'a dus într'o zi să-l găsească şi iată ce spuneà bietul călugăr de atâta lux: «Dar când mă apro-

cusute, îl slujiau, unind pe lângă serviciul casnic, şi talentele desfătătoare al danţului, al cântării şi al muzicei instrumentale. Nou Agamemnon, el se înconjurase de o mulţime de Brizeide. Nici Tersitul nu lipsì petrecerilor sale şi Pitulicea ţiganca, bufon femeiesc ce alergà pe atunci prin casele boiereşti, propunând tuturor serviciile sale înlesnitoare, deştepta adesea râsurile oaspeţilor prin titlul familiar de *vere spătare!* prin declaraţiunile amoroase şi prin cânticele de dor ce ea adresà veselului boier. O scriere curioasă din acea epocă, poema în versuri greceşti a unui medic ce călătorise prin tot Orientul, ne dezvăluie pe scurt tainele acelui trai de Padişah [1]).

Cu toate aceste aplecări fastuoase şi chiar uneori destrămate, coarda celei mai delicate simţiciuni nu lipsì din inima sa poetică. Două strofe de o formă simplă şi graţioasă, şi apoi şi duioasa elegie *Amărâta Turturea*, pe care poezia poporană de mult a cuprins-o in intinsul său domen, destăi-

---

«piai de poarta cea mare, d'odată mă oprii, văzui o mulţime de oameni «înarmaţi cu tot felul de arme, Seimeni, Slujitori, Arnăuţi, Panduri; fel «de fel de strigări s'auzeau, totdeodată răsunând trâmbiţele, surlele şi «tobele, mulţime de cai, mulţi armăsari nechezând, povolnici, iedecuri «cu harşale de sus până jos strălucind de aur şi de argint. Mă strecurai «cum putui până lângă poarta scărei; acolo întâmpinaî pe alţii, înar-«maţi cu suliţe lungi, cu buzdugane groase, cu puşti, cu pistoale; tare «spăimântat păşii tot înainte, nevăzând pe cineva ca să mă oprească, «ajunsei la uşa sălei cei mari; acolo îmi străpunse vederile lumina fla-«cărilor de nişte mangale de tombak poleit; un sunet plăcut de viori, «de naie, de tambure, amestecat cu glasuri femeieşti, dulci şi pătrunză-«toare, mă fermecară şi pare că îmi legară mâinile şi picioarele în fiare; «nu mai ştiu cum d'odată mă aflai sculat repede şi, în fuga mare, tre-«când peste câte spusei, abia am nemerit poarta cea mare a curţii şi am «mulţumit lui Dumnezeu, căci m'am văzut cu picioarele slobode scăpat «din asemenea ispite».

Aceste cuvinte ale smeritului călugăr ne dau o ideie despre curtea ostăşească a spătarului şi despre interiorul desfătător al satrapului.

[1]) Ἕρμηλος ἢ δημοκριθηρακλείτος Μηχαήλου τοῦ Περδικάρι ἰατροῦ. 1817, t. I, p. 19:

«Ὁ Ἄρχων Βακαρέσκος μὲ εἶχε μυστικὸν
«καὶ σύμβουλον καί φίλον καί ὡς οἰκιακὸν.

nuiesc simţimintele de adâncă durere ce se revărsară în inima lui Iănăkiţă, după morţile repezi şi succesive ale soţiilor sale d'intâi. Transcriem aci pe rând aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va aveà foarte puţin de censurat:

«Amărâta turturea
Când rămâne singurea,
Căci soţia şi-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.

«Cât trăieşte, tot jeleşte
Şi nu se mai însoţeşte!
Trece prin flori, prin livede;
Nu se uită, nici nu vede.

«Şi când şade câteodată,
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav'adâncă;
Nici nu beà, nici nu mănâncă.

«Unde vede apa rece,
Ea o turbură şi trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură şi beà.

«Trece prin pădurea verde
Şi se duce de se pierde;
Zboară până de tot cade,
Dar pe lemn verde nu şade;

«Unde vede vânătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s'o vază, s'o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

«Când o biată păsărică
Atât inima îşi strică
Încât doreşte să moară
Pentru a sa soţioară.

«Dar eú, om de 'naltă fire,
Decât ea mai cu simţire,
Cum poate să-mi fie bine?..
Oh! amar şi vai de mine«!

* * *

«La o'ntristare
Amară foarte
Incât cel ce-o are
Să'şi roage moarte.
N'ai ce să faci!

«Nu'i mângâiere
Nici o putinţă
Acel ce pere
Să-ţi deà credinţă;
Trebui să taci!» [1]).

«'Εμὲ τὰς ἡδονός του, ἐμέ τά λυπηρά,
«Εμὲ τοὺς ἔρωτάς του μιλοῦσε φανερὰ,
«Ποὺ ἄσχημος κοκώνα τὸν φάνη, ἤ τρελὴ,
«τὶς φρόνιμος, τὶς σώφρων, τὶς εὔμορφος πολὺ.
«'Οποὶ ἀπὸ τας δούλας δὲν ἦτον ποταπὴ
«καὶ τὶς τόν ἐντεστάθη, κ'εφάνη σκυθρωπὴ,
«Τὶ ἄρχων Γιαννακίτσας; νὰ ἔχη τὴν εὐχὴν!
«Πατθένον ἀπ' τὰς δούλας δὲν ἄφινε ψυχὴν!
«Προτέρημα καὶ τοῦτο τρανὸν, αρχοντικὸν!
«καὶ ἴδιον ἀρχόντων πολλὰ εὐγενικῶν!»

[1]) Această poezie figurează printre modelele de versificaţiuni date în gramatica autorului.

In sfârşit, să mai culegem dintre puţinele versuri rămase dela acest părinte al limbei noastre, o frumoasă canzonetă de ton elegiac, unde se răsfaţă o dulce şi mângâioasă compătimire :

«Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune?
Arată ce te munceşte,
Ce boală te chinuieşte?

«Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ţi caut doctorie.
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ţi se'ncepe?

«Arată, spune, n'ascunde,
Dă-mi un cuvânt şi'mi răspunde;
Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?

Negreşit că toate aceste mici floricele poetice au fost scrise în câte un repede moment de inspiraţiune şi că într'însele nu trebuie să căutăm silinţele unui poet cu cuget de autor[1]). Pentru Iănăkiţă Văcărescu, muza erà fecioara ce-i procurà un minut de plăcere; omul politic, omul serios avea mai grave preocupaţiuni.

Spătar, în al doilea rând sub Nicolae Vodă Caragea, el găteşte Turcilor un pod pe Dunăre la Brăila şi le adună zaherea la Silistra[2]); dar peste un an, 1783, August, vine domn Michail Suţu şi, la 2 Iunie, 1784, acesta îl face vistier pentru a cincea oară şi atunci încă el pregăteşte proviziuni şi face un pod la Silistra pentru oastea otomană ce avea să înceapă războiul cu Austria[3]).

La 1786, Poarta, dupe un capriciu a lui Capudan-paşa, întrerupe şirul prinţilor aleşi din Fanar şi trămite Domn ţărei Româneşti pe un tălmaciu ce fusese simplu pescar în insula Poros, Nicolae Mavrogheni. Această infracţiune la regulile urmate acum de şaptezeci de ani, produce o mare indignaţiune printre boerii români şi, cu toate că Iănake Vă-

---

[1]) Mai multe din aceste poezii au fost publicate cu modificaţiuni, în deosebitele volume de cântece ale lui *Anton Pann.*

[2]) Ist. Impăr. Otom. Mns. p. 270.

[3]) Idem. p. 223.

cărescu e numit îndată (1787, Ianuarie), din vistier, dvornic [1]), el însă nu poate suferì pe acest «om prost şi la fire şi la gândire şi la simţire» [2]). Ura lui e aşa de neîmpăcată în cât când, în memorialul său, vine vremea ca să vorbească despre dânsul, el începe spunând [3]):

«Mavrogheni sosind în ţară dete pricină tuturor a rămânea încremeniţi după ce l'au văzut *ektrom* sau pozną a ţărei asemenea. Ce să povestesc eu faptele şi lucrările acestuia? fiindu-mi şi ruşine să le iau în condeiu; de aceia şi le las la cei ce scriu analele Domnilor ca să facà această osteneală după datoria la care s'au supus».

Cu toate acestea el urmează a povestì întâmplările războiului în care întreprinzătorul Mavrogheni îşi are şi el un loc însemnat, dar nu încetează a-i criticà faptele şi a plânge relele ce el a adus peste ţară [4]):

«În multe rânduri i-am arătat aceste stricăciuni ce le pricinuia şi la devlet şi la ţară; dar cui să zic?».

Desgustul şi mânia Văcărescului ajung până la disperare. Dar să întrerupem cursul acestor nevoi politice, care vor aruncà viaţa sa într'o nouă fază de turburări, şi să ne oprim în anul 1787, la tipărirea unei scrieri însemnate a lui. La acest an a eşit de sub tipar cartea întitulată:

«*Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orânduelilor Gramaticei Româneşti, adunate şi alcătuite acum întâiu de dumnealui Ianake Văcărescul, cel de acum dikeofilax bisericei cei mari a Răsăritului şi mare vistier a principatului Valahiei; se hărăzeşte de însuşi la prea cinstitul, sfinţitul de Dumnezeu iubitor episcop sfintei episcopii Râmnicului, Kyr Filaret. Tipărite cu porunca şi blagoslovenia sfinţii sale acum, în Domnia prea înaltului şi prea luminatului princip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni Voevod. In arhieria sfinţitului şi alesului de Dumnezeu mi-*

1) Istor. Imp. Otom. p. 226.
2) Idem. p. 227.
3) Idem.
4) Idem. Mns. p. 232.

tropolit şi arhiepiscop al ţărei, Kyr Grigorie. La leat 1787, în tipografia sfintei episcopii a Râmnicului, de Georgie Popa Costandin tip. Râmnicului».

In acelaş an apărea, «*tympărită acum întru al doilea rând, «în Viena Austriei, la Iosif noblu de Burţbek, împărătescul «şi crăiescul al curţii tipograf şi bibliopol*», o a doua ediţiune din aceiaşi scriere, dar fără de precuvântarea adresată către episcopul Râmnicului Filaret. Insă, atât acest personagiu cât şi dedicaţiunea cărţii, au importanţa lor. Mai întâiu acest Filaret, om luminat şi iubitor de ţară, odinioară archiereu sub titlul de *Mireon*, se alesese episcop la 1780 şi urmase cu stăruinţă tipărirea Mineelor româneşti pe care el, cu predecesorul său episcopul Chezarie, le tradusese în limba pământeană [1]). Întoarcerea succesivă a cărţilor bisericeşti pe limba naţională dela Mateiu Vodă Basarab în coace, are o însemnătate mare în istoria literară a limbei noastre. Acestui vrednic de laudă cleric închină Iănăkiţă scrierea sa şi dedicaţiunea este prin sineşi o laudă elocuentă a episcopului şi o destăinuire pe scurt a ideilor măreţe ce mişcau sufletul autorului. Reproducem părţile mai însemnate dintrânsa:

«. .Şi la cine altul se cuvine a se arătare meşteşugul cuvântului decât la îndreptătorul de cuvânt adevărat? Şi la ce alt se poate cercà metalul aurului şi argintului decât la piatra cea cercătoare? Dumnezeiasca providenţă care te-a povăţuit spre râvna acestei învredniciri, de a fi, adică îndreptător de cuvântul adevărului său, te-a gătit mai înainte ca pe un vas primitor de acest mai presus de tot cuvântul firesc dar, împodobindu-te şi cu ştiinţa cuvântului firesc şi (sau pentru că erai împodobit cu ştiinţa cuvântării fireşti, te-a făcut îndreptător şi cuvântării cei peste fire, sau pentru căci te-a ales a fi îndrepătorul cuvântării cei peste fire, te-a împodobit şi cu ştiinţa cuvântului firesc), acum eşti îndreptător şi al unui cuvânt şi al altuia.

«Deci un bine-credincios al acestui cuvânt ce propovădueşti, care poate s'a amăgit socotind că a alcătuit un meşteşug al cuvântului gramaticesc prin care să poată dobândi şi ştiinţa cuvântului firesc, la cine se cuvine să'l aducă? la cine să-l cerce? şi la cine să-l hărăzească altul decât la cea întru toate vrednicie a ta?

---

[1]) Istoria bisericească tradusă româneşte de *Alex. Geanoglu-Lesviodax*. Bucureşti, 1845, p. 437.

«Dar când şi Gramatica aceasta, sau mai bine să zic *Observaţii asupra idiotismei limbei noastre* în starea ce se află acum, după regulile gramaticeşti, nu este de altă limbă ce fieşceşi care nu au câte puţine gramatici, ci este de limba Românească ce nu are în starea ei nici una până acum, limba patriei noastre, prin care cuvântăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu, proslăvind întru închinăciunea Treimii cei de o fiinţă, limba cu care cuvântând petrecem viéţuirea aceasta vremelnică şi nădăjduind dobândirea acei statornice, ne străduim a o câştigà.

«Şi către acestea, când urmează ca şi această gramatică să-şi ia începutul său din Mehedinţi şi Romanaţi, iarăşi de eparhia sfinţirii tale de unde au inceput a i se zămisii, au a nu fire, au perzania ei, ce mai rămâne să faci decât la iubitorul de cuvânt şi fericitul tău suflet să o hărăzesc?

«Ştiut este la ştiinţa sfinţeniei tale că marele acela Traian, împăratul Romanilor după ce, nesuferind a mai plăti tribut şi a da dajde la craiul Dachilor, care încă dela Domeţian rămăsese în regulă şi după ce au venit aici în două rânduri in crăia Dachilor şi au trecut apa Istrului sau a Dunării pe trecerea cea de piatră ce ese în judeţul Mehedinţilor, a căria se vede rămăşiţa stâlpilor şi până astăzi, la anul 104 dela Christos, trecând prin ţara Românească şi supuindu-i-se ţara aceasta... la al doilea bătălie şi războiu a perit craiul Dechebal, a căruia i-a adus capul la Roma şi i-a supus crăia le scripturile Romaiceşti şi după ce s'au şi numit Dachicu... voind să-şi facă stăpânirea ohavnică şi fără nici o îngrijare, a adus mulţime de Latini şi Italieni aici, şi dintr'aceia, cei ce s'au aşezat întru sălăşluire aici, întâi au coprins judeţul Romanaţilor, care le poartă şi numele şi până acum şi din preună cu acela şi celelalte ale creştineştei tale eparhii; apoi s'au întins şi în celelalte şi in Transilvania şi în Moldavia şi spre ţinuturile Timişvarului şi pe marginile Ungariei şi pe apa Tisei în sus, în toată crăia Dachilor...

«Ar fi lucru de mirare, şi il poate socotì fieşteşi-cine, cum în vreme de 1681 de ani, a nu se află vre-un om ca să grijască să coprinză starea limbei prin mijlocul a vre-unei gramatici şi să adune terminii filosofici prin vre-un Dicţionar sa să poată tălmăcì cu înlesnire cărţile de ştiinţă în limba Românească şi să nu mai pue în ostenea'ă pe locuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie scriitori de ştiinţe şi filosofie, ca să înveţe altă limbă străină, întru care să le afle acestea...

«De aceea şi cugetând să aduc şi această limbă a noastă în sistema grămăticească după starea ce se află acum şi socotind că au a nu fire sau perzania ei cea dinceput din eparhia sfinţeniei tale s'au zămislit, iubirii tale de Dumnezeu se cuvine să o hărăzesc, că iarăş intru acea eparhie zămislindu-se, de acolo să i se facă şi naşterea şi creşterea în celelalte părţi, precum şi a nu fire după dreptate şi cuviinţă.

«Înţelepte părinte! Am ostenit ostenind şi am obosit străduindu-mă, nu

ca să fac gramatică, ci numai băgări de seamă asupra gramaticei limbei noastre. Un dumnezeesc părinte şi dascăl bisericesc (marele Vasilie) m'a pus întru această trudă cu a mă face vinovat când nu voiu face un bine ce aş puteà, întocmai ca cum aş fi făcut răul ce este văzut. Un filosof latin (Seneca) mi-a dat în tot moment inimă şi curagiu zicându-mi: *nici un lucru nu este greu a se biruì de către lucrarea îndeşită şi cu tărie, şi de către silinţa cea cu scumpătate.* De câte ori am luat condeiul să scriu, de atâtea ori am şi hotărît să mă părăsesc de această epiherimă grea şi după ce am sosit la această stare, nu pot iarăşi să numesc Gramatică această alcătuire, fără de numai Băgări de seamă asupra idiotismei limbei noastre spre regulile gramaticeşti; de am a cădeà în vină căci am făcut, un om plin de amathie şi neştiinţă, această îndrăzneală să scoţ acest-fel de carte în vedeală, învinovăţirea-mi este iubirea patriei, a vecinătăţii şi a Românilor ce vorbesc cu această limbă, şi sunt gata să-mi iau dela aceştia pedeapsa după vina mea. Să nu se mire sfinţenia ta de această propunere şi să o socotească doar ca un ritorism. Te incredinţez că însuşi simpatrioţii mei vor să-mi găsească la această alcătuire metahne şi greşeli; când însă? — După ce se vor face dintr'aceasta, destoinici, (şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale); şi atunci le voiu da pe un filosof latin (Salustie) să le răspunză că *arhistratigul se împărtăşează de slava ce dobândesc ostaşii lui biruind,* iar şi de nu vor vrea să-l auză şi vor pofti ca să primesc a fi biruit, la toate sufletul meu se mulţumeşte, şi de am greşeală, se va desfăimà şi un filosof grec din cei vechi (Tales) care m'a învăţat să mor pentru patrie.

Întâmplarea şi norocul de multe ori face aceia ce nu poate face timpul şi vremea. Unde puteam găsi duhovnic ierarh ca să judice în taină şi nu de faţă? şi acela plin de învăţătură să poată judicà gramatica? Şi acela episcop Râmnicului, a eparhiei de unde s'au perdut a fire a gramaticei, care să voiască să-i dea începerea de acolo? acela destoinic a-mi îndreptà greşelile? acela îndreptător la câte am trecut cu vederea? Unde puteam găsì vremea a unui mitropolit şi arhiepiscop al ţărei, iubitor de a vedea lucruri de folos patriei?... Unde puteam găsì princip sârguitor de cele de folosul patriei?... Unde puteam găsì fraţi boeri care să nu judice îndrăzneala, ci să-mi laude râvna?... De aceia şi fericesc momentele ce aduc atâtea îndestulări nenădăjduite în vreme, şi de aceia, aducând această osteneală a mea în mâinile sfinţeniei tale, a unui judicător întocmai următor numelui propriu, şi împodobit cu toate cele ce sunt trebuincioase spre înfăţişarea acestei cărţi. Mă rog întru Christos, fii sârguitor a fi această începere de învăţătură, iar nu de privelişte, de trecere de vreme, şi eu iarăşi mă aflu în osârdie ca să aduc, de voiu avea viaţă, şi un *Dicţionar* la vedere; iar de nu mă voiu învrednicì, las clironomi şi pe fii mei cei trupeşti şi pe fii mei cei gramaticeşti ca să cli-

ronomisească dragostea, râvna şi silinţa mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a Patriei».

Posteritatea căreia Văcărescu încredinţează cu atâta ardoare lucrările la care el a pus cea d'intâi piatră, a profitat, putem zice, dintr'însele şi a lărgit cercul lor; dar meritul întemeietorului e mai presus de orce dobândiri posterioare. Tocmai pe când învăţata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuil Klain şi atâţea părinţi ai limbisticei române, abia încep a aduce prin tipar cercetările lor la lumină [1]), Iănăkiţă se sileşte şi dânsul a determinà regulile confuze ce cârmuiesc această limbă încă în pruncia sa; el face mai mult, căci simţind că cel d'întâi pas al limbelor spre cultură şi armonie, este poezia, el se încearcă a da reguli prosodiei româneşti şi, profitând de cunoştinţa mai multor limbi ce el dobândise, mai nainte de toate, dă un rezumat instructiv despre istoria poeticei, exprimându-se la începutu-i într'astfel [2]):

«Poezia este foarte vechie, precum se vede dela Greci, Arabi, Perşi, încoa şi Evrei şi Chaldei.

Grecii au obicinuit foarte mult poezie, şi puind osteneală, au aflat multe feluri de chipuri a alcătuì versuri cu mare meşteşug, cum se văd. Întâi le au obicinuit spre laude dumnezeieşti; după această şi spre laude omeneşti şi spre istorii, comedii, opere şi verice alt, cum au scris întru aceasta, lăudaţii Aristofan, Isiod, Evripid, şi vestitul Omer şi mulţi alţii.

Latinii au urmat la aceasta întru toate Grecilor, precum se văd lăudatele şi frumoasele alcătuiri ale lui Ovidie şi Virgilie şi altora din cei noui şi până astăzi.

Italienii, Francezii, Ispaniolii şi alţii ce li se trage limba din limba latinească ca nişte pârae, precum şi această a noastră Românească, n'au obicinuit a face versuri cu numere pe picioare ca Grecij şi Latinii şi eu nu bănuiesc a fi pricina alta decât neaverea de multe litere vocale.

Eu, măcar că sunt dator să urmez întru toate meşteşugului şi obice-

---

1) Gramatica română a lui *Samuil Klain* sau *Micu* a fost tipărită, cu litere latine, cu vre-o câţivà ani mai nainte, 1785. Este însă învederat că Iănăkiţă n'aveà nici o cunoştinţă despre dânsa, căci nu o pomeneşte de loc nici măcar prin aluziune. Tipărirea lucrărilor lui Petru Maior, Paulorcovici, Molnar, Cichindeal şi alţii rămâne totuşi posterioară publicări gramaticale a Văcărescului.

2) Ediţiunea dela Viena, 1787. p, 155.

iului acestor limbi ce-l au la poezie, fiind poezia acestora şi dulce şi frumoasă, dar în vreme ce suntem îndestulaţi şi de multe litere vocale şi diftongi, râvnesc să arăt şi vreo câtevà chipuri de versuri cu număr de picioare, dorind a urmà şi celor două mai sus arătate limbi, din carile avem începutul şi cu aceasta, ca să arăt şi evlavia cea dupe datorie ce are limba noastră la acelea».

Ne oprim la aceste cuvinte, căci într'însele găsim cea mai netăgăduită dovadă de aplecarea poetului către elenism, tendenţă pe care am denotat-o la început ca generală în toată literata familie a Văcăreştilor şi pe care părintele ei o enunţă într'un chip aşà de puţin îndoios. Tabelul istoriei poetice urmează cu caracterizarea Italienilor şi Francezilor şi se sfârşeşte cu aceste cuvinte:

«Toate versurile acestora, afară de mijlocul alcătuirii lor ce nu'l poate urmà fieşte'şi cine, afară de arătarea cea însufleţită a istoriei ce o dau la toţi prin urechi ca prin ochi, afară din regulile construcţionei. şi ortografiei, meşteşugul este:

1-iu A se păzì cursul cititului, având apăsările cu regulă tot un fel a unui vers cu altul, cum zic Arabii, *vèsin* şi *usul;* acesta este la Greci numărul cu picioare, însă meşteşugit foarte, cum vom arătà.

2-lea A se păzì construcţionea şi ortografia şi noima pe deplin.

3-lea A se face tăierile termenilor cele cuviincioase şi obişnuite.

Iar chipurile potrivirei lor la sfârşit, măcar că arătăm vre-o câteva versuri pentru pildă, dar poate un poet, după orânduiala şi regulile gramaticei alcătuind să facă şi alte multe chipuri, păzind câte am arătat pentru aceasta».

Apoi printre deosebitele modeluri de versificaţiuni unde alătură strofe cu felurite măsuri, el pune şi aceste şease versuri în care, după ce a carecterizat cu seriositate gramatica şi scopul ei, sfârşeşte printr'o glumeaţă invitare către cititori:

«Gramatica e meşteşug ce'arat' alcătuire,
Şi toţi printr'însa pot aflà verice povăţuire,
Şi scrie încă într'ales cu reguli arătate,
Pe toţi învaţă d'a le ştì fără greşeală toate,
Şi versuri înmeşteşugite învaţă d'a se face.
Siliţi-vă a o'nvăţà!... sau faceţi cum vă place».

D'ar urmà toţi oamenii, şi mai ales juna poporaţiune a şcoalelor, această din urmă povaţă a glumeţului poet, negre-

şit că foarte puţini ar învăţà *meşteşugul ce arată alcătuire*. O, lănăkiţă Văcărescule! d'ar şti copiii români că tu mai întâi le-ai inventat acea iasmă a gramaticei cu care dascălii îi muncesc atâta, ce blesteme nu te-ar mai blestemà? Şi noi însă, mai puţin inocenţi decât dânşii, îţi aducem laure ca părintelui Gramaticei române!

Să lăsăm însă acum în urmă lucrările literare, care şi-au avut şi ele locul în trecuţii câţi-va ani de linişte; sgomotul războaielor vine să întrerumpă paşnicele ocupaţiuni ale vornicului Văcărescu, şi să aducă lui şi ţărei noui frământări.

La Ianuarie 1788, Austriacii încep războiul în contra Porţii [1]) Mavrogheni, nerăbdător a arătà slujbă Turcilor şi iubitor din fire al armelor, vrù îndată să intre însuşi în luptă cu oştirile cezariceşti; în zadar Văcărescu se cercă a potolì aceste neastâmpărate dorinţe, a arătà principelui că întreprinde fapte mult prea îndrăzneţe şi al căror sfârşit poate să compromită soarta ţărei; atunci negreşit el repetă cuvintele:

«A socotì că poate
Un om să facă toate
Ori câte va gândì,
Nu'i duh de isteciune
Nici semn de 'nţelepciune
Şi n'o va dobândì.» [2])

Cu toate aceste poveţe, ambiţiunea oarbă d'a deveni seraskier al oştirii otomane întuneca orice cuvânt dinaintea lui Mavrogheni. Cunoaştem din cele mai sus arătate tendinţa binevoitoare a Văcărescului către Austriaci; de altă parte ştim iară că el era foarte credincios Porţii; dar din purtarea sa ne putem convinge că el avea mai cu seamă în vedere binele şi folosul patriei sale.

D-l Vaillant [3]) a dat răsunet vitejiilor lui Mavrogheni, împresurând cu o aureolă mincinoasă de patriotism românesc pe pescarul Poriot; d-lui scrie cu un ton emfatic: «Mavro-

---

[1]) Ist. Împăr. Otom. Ms. p. 234.

[2]) Din exemplele date în Gramatica autorului.

[3]) *Vaillant*, La Roumanie. Paris, 1844, t. II, p. 255.

gheni adună pe boieri şi, după ce citì fermanul Porţii: — Boieri, le zice, iată vrăjmaşul; dacă sunteţi obosiţi de cotropiri, la arme şi călări! — Aceştia, puţin dedaţi cu aşa exerciţii, se scuzară care cu inexperienţa, care cu hainele sale, cei mai mulţi cu demnitatea lor.» Acestea sunt vorbe pompoase, dar rău cugetate; Ce au, într'adevăr a face, când vom căuta lucrurile serios, serviciile către Turci ale unui Grec fantastic şi devotat Porţii, cu vechile lupte ale Românilor pentru neatârnarea lor? Mavrogheni nu poate fi privit ca un erou cu idei măreţe de liberare, ci numai ca un ambiţios cu o bravură nesocotită.

Intr'adevăr ce folos puteaù trage Românii din părtenirea lor la asemenea lupte între Poartă şi Austria? Politica cea mai sigură pentru dânşii, de câte ori n'au avut ceva să câştige în propriul lor avantagiu, a fost d'a nu lua nici o parte la aceste războaie ale Turcilor cu puterile vecine. O neutralitate, mai ales armată, le ar fi putut însuşì totdeauna un fel de arbitragiu, mai folositor ţărei decât rezultatele îndoioase ale unui războiu compromiţător şi, în orice caz, fără folos pentru dânşii.

Aceasta o presimţise Iănăkiţă Văcărescu, dar văzând că faptele lui Mavrogheni luau un curs cu totul contrariu, descurajat şi mâhnit, el ceru a se retrage din funcţiuni şi din ţară:

«Eu văzând că s'au început un războiu ca acesta, şi oblăduitor ţărei noastre iaste Mavrogheni, m'am prostit de dregătoria ce aveam pentru ca să nu fiu amestecat în faptele mai sus-numitului, fiind de tot netrebnice [1]).

Aşa văzând şi neputând să 'l mai sufer şi mai vârtos temându-mă ca să nu'mi arunce şi vr'o năpaste, precum a aruncat la mulţi nevinovaţi ca să'i jăfuiască şi la mulţi pe care 'i avea pismă, căci îi surghiunea cu cartea lui la cetatea Giurgiului, 'i am arătat că eu nu pociu într'aceste vremi ca să şez aici în ţară, temându-mă de cele împotrivă şi am cerut ca să 'mi dea voie să merg la Ţarigrad cu casa mea, mai vârtos că soţia mea este ţărigrădeancă. El, şi pohtea să lipsesc de aici, dar nu voia să merg la Ţarigrad, unde îmi făcu *provlimă* ca să mă duc peste Dunăre la un serhat, de o cam dată (aşa îmi zicea), pentru ca să nu ceară şi

[1]) Istor. Impăr. Otom, Mns. p. 230.

alţii ca să meargă la Ţarigrad, văzându-mă pe mine, şi făgădui, că de acolo, or când voiu vrea să'mi trimiţ casa la Tarigrad, o va trămite cu cheltuiala lui şi eu să viu lângă dânsul. Eu şi mă mulţumeam să lipsesc odată de a'l mai vedea şi să merg unde mă voiu duce, am ales Nicopoia, numai căci ştiam mintea şi înţelepciunea lui Selim aga Varnadi-Sade. Se mai afla trămişi acolo zălog trei boieri, Ianake dvornicul Moruz, Scarlat logofătul Ghika şi Tudorake paharnicul Guliano. Cu mergerea mea au mai trămis Mavrogheni şi alţi boieri, pe banul Nicolae Brâncoveanu, pe Dumitraşcu dvornicul Racoviţă, pe Manolake dvornicul Creţulescu, pe Costake Ghika logofătul, pe Dumitraşcu Fălcoianu clucerul şi pe stolnicul Alexandru Farfara. [1])

«Două lucruri cugetase Mavrogheni pentru trămiterea acestor boieri: unul, cu să arate la Poartă, când va fi împrilejire de vreme, că aceşti boieri au avut corispondenţă cu Nemţii şi cu Muscalii mai înainte şi pentru ca să nu'i aducă în ţară întra'ceste vremi, de aceia 'i au trămis zălog acolo; şi altul, că de va vrea să întoarcă în ţeară vre unul dintr'aceştia, să'l intoarcă cu multă luare de bani, precum au şi făcut în urmă dvornicul Greceanu, căruia îi trămisese soţia la Nicopole şi pentru ca să o aducă îndărăt după rugăciunea sa, i-au luat *ruşfet* (dar) talere 10,000; [2]) eu am cerut în multe rânduri ca să 'mi dea voie să'mi trimiţ soţia la Ţarigrad, socotind că voiu merge şi eu împreună, căci pe mine singur m'au chiămat de multe ori la Bucureşti, fără de a'mi cere bani, fiindcă avea *ipolipsis* la mine. Eu însă, despre o parte văzând dragostea întru care mă avea Selim-paşa....., despre altă parte, neputând suferi să mai

---

[1]) De această exilare a mai multor boieri vorbeşte astfel şi *Fotino*, trad. de G. Sion. t. II. p. 175.

«La 3 August 1787 s'a declarat războiu între Poarta otomană şi Rusia «şi în primăvara anului 1788, vizirul Iusuf-paşa a plecat cu mare putere «asupra locurilor din sus. Atunci şi Nicolae Vodă găsi ocaziune ca să «se lege de boieri. Sub pretext că erau haini şi necredincioşi către Poartă, «îi închidea şi, ameninţându'i cu moartea, îi storcea de parale. Pre fraţii «Brâncoveni, Nicolae şi Manoil, pe fraţii Ghiculeşti, Constantin şi Scarlat, «pe Dimitrie Racoviţă, pe Ioan Moruz şi pe Ioan Văcărescu cu fiul său «Alexandru, i-au exilat cu firman împărătesc la insula Rodos, pe bă- «trânul mare ban Pană Filipescu cu doui fii ai săi, Nicolae şi Constantin, «i-au exilat la mănăstirile Sfântului munte (Ianache Văcărescu zice la «Meteore); iar familiile lor le-a trămis la Constantinopol, şi pe altele «peste Dunăre în Bulgaria.»

[2]) D-l Ştefan Greceanu, posesorul acestui preţios manuscript, crede că, cu ocaziunea acestei înturnări în ţară a vornicesei Elena Greceanca, s'a adus aici şi manuscriptul, care a fost urmat mai târziu de către autor, rămânând în casa Grecenilor.

văz pe Mavrogheni, n'am vrut să viu ci am şezut acolo, de la Martie până la Octomvrie». [1])

In răgazul monoton şi trudnic al exilului, activitatea lui Iănăkiţă nu putea să se înmoaiă; lipsit de treburile politice, de mulţumirile sufleteşti ce ocupară viaţa lui trecută, el căută mângâierea într'o lucrare serioasă, şi începu scrierea întitulată :

«*Istoria a prea puternicilor împăraţi otomani adunată şi* «*alcătuită pe scurt de dumnialui Ianake Văcărescu, dikeo-* «*filax a bisericei cei mari a Răsăritului şi spătar al Valahiei,* «*începându-se în vremea prea luminatului împărat sultan* «*Abdul-Hamid I, la veleatul hegiret 1202 şi Mântuitorului* «*1788, în Nicopoli a Bulgariei şi s'a săvârşit în zilele prea* «*pucernicului împărat sultan Selim III, la veleatul 1794 şi* «*1208, în luna lui Şeval.*» [2])

Cu ce îndemn, cu ce mijloace au fost compusă această carte încă netipărită la 1860, autorul ne o va spune în precuvântarea sa, care este tot deodată o pagină caracteristică pentru viaţa, simţimintele, aplecările şi studiile sale ; într'însa vom vedea pe scriitorul afectând modestia în bilşugul cunoştinţelor, pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrarea, pe patriotul român ducând cu mâhnire păsul ţărei sale sfâşiate. Iată cum se exprimă Văcărescu :

«Mulţi din cei ce au vrut să scrie istorii după vremi, sau mai vârtos din cei ce au râvnit a înoì cele scrise de alţii mai de înainte, fiind îndestulaţi de darurile ştiinţei, şi-au împodobit condeiul cu înfrumuseţate alcătuiri, strălucite şi de forme ritoriceşti, şi de meşteşuguri gramaticeşti, şi prin mijlocul acestora au putut a biruì şi fireasca înlenevire cea spre citanie a celor mai mulţi, a aţâţa şi pohta cea de multe ştiinţe a celor mai lăudaţi şi cu aceasta pe toţi îi au îndemnat a le citi de îndeşite ori

---

[1]) Istor. împăr. otom. Mns. p. 235 et sp.

[2]) Acesta este manuscriptul citat adesea până aci şi care e legat în două mici volume ; în cel dintâi se află partea I şi începutul părţei a II; în cel d'al doilea urmează partea a II-a, întreruptă la faţa 277. Scrisoarea e foarte citeaţă şi se vede a fi din altă mână, iar *vierşurile* intercalate şi unele note pe margini, sunt făcute de mâna autorului, cum se vede din asemuirea lor cu textul original al Gramaticei ce este în posesiunea d-lui Ioan Văcărescu.

şi a dobândi folosirile cele ce se nasc din istorii. Iar eu, aflându-mă desbrăcat de veşmânturile darurilor ştiinţei şi condeiul meu fiind numai abia putut a se ţinea în degetele nedăstoiniciei mele, nici se cuvenea să-l povăţuesc spre a împleti alcătuiri depărtate de dulceaţa aceea, fără care istoriile scriindu-se, deosebi că nu pricinuesc vreo folosire, supără încă şi auzul şi mai vârtos acelor ce fireşte nu sunt statornici a suferi cu răbdare prelungirea citaniei. Însă acum, la veleatul 1788, aflându-mă strămutat cu locuinţa spre vreme în cetatea Nicopolii din crăia Bulgarilor, de lumeştile furtuni ale întâmplărilor şi de multele feluri de războae ce desăvârşit au turburat toată liniştea patriei mele, unde şi despre o parte, aflându-mă lipsit de toate trecerile de vreme cele veselitoare de suflet şi afundat în valurile întristărilor pentru patimile ce suferă iubiţii mei simpatrioţi, neputând eu acum află vreun mijloc spre a le tămădui; despre altă parte fiind şi de multe ori întrebat, ce împărat au supus Bulgaria şi Nicopoli, la *sangeacul* (steagul) otomănicesc, fără vrednicie m'am îndemnat a scrie o adunare istorică a prea puternicilor împăraţi otomani, pe scurt alcătuită, arătând de când şi cu ce mijloc au luat această stăpânire începerea ei şi creşterea şi starea şi urmările celelalte până astăzi, ca prin scurtarea povestirii să poată afla, fără multă osteneală, oricine istoria othomaniceştei împărăţii, iar mai vârtos ca să mângâiu cu această osteneală şi petrecerea vremei cei turburate întru care mă aflù. Iată, dau începere, nădăjduind ca fără zăbavă să-i arăt şi sfârşitul la obşte.

Mulţi din scriitorii *Tevarihurilor* sau analelor turceşti, mai vârtos că la puternica această împărăţie este şi *mansup* deosebit sau dregătorie, care este orânduit numai pentru a scrie *Tevarihurile* împăraţilor sau *Vizantida* turcească, care se numeşte *Vacanuis*, adică scriitor de cele întâmplătoare şi la acest officiu se pun deapururea oameni împodobiţi cu pricopseală şi acest *Vacanuis*, totdeauna este dator a se întâlni cu învăţaţii *Ulemali* şi cu toţi luminaţii *Regeali* şi mai vârtos cu *Kethudan-Sadrî-Azet* şi cu *Reizul-Kitabu*, spre a cercetà toate vestirile, pricinile şi scrisorile ce merg şi vin la împărăţie, ca să ea ştiinţă de toate curgerile lor şi să le aştearnă în alcătuirile istoriilor împărăteşti, ce se scriu de dânsul şi toţi numiţii *Regeali* sunt datori să i le arate toate fără preget şi tăinuire. Dintr'aceşti istornici trei mi s'au întâmplat a vedeà şi a citì; pe Naima, pe Raşid şi pe Subhî, care au scris cu atâtea frumoase *teginituri* şi *istileahuri* sau metafore şi idiotisme şi potriviri la cuvinte şi la ziceri în perioade ce le numesc Turcii *cafiele,* după obiceiul limbei lor, istoriile multor împăraţi după vremi, precum şi alţii înaintea acestora şi în urmă până acum, cum şi astăzi este scriitor slăvitul Eiveri-Efendi; nu cu mai puţin gust au alcătuit istoriile turceşti şi mulţi alţii istornici Greci, Latini, Francezi şi Italieni (Nikifor, Zonara, Laonikie, Beungravie, Ladvocat, Cantemir, Voltaire, Buchener şi alţii) dintru ale

cărora istorii cu multă băgare de seamă făcând o adunare, arăt pe scurt toate câte ar putea da o idee pe deplin la cititori de curgerea, starea şi ocârmuirea împăraţilor otomani».

Într'adevăr el îndată urmează, dând o prescurtare de vieţile sultanilor, cu începere dela Mahomet, şi după fiecare din acele vieţi, rezumează caracterul şi faptele Padişahului, descris prin câteva versuri care 'şi schimbă adesea măsura şi tonul [1]); astfel procede în toată partea întâi care e de 131 feţe manuscripte. A doua parte se deschide cu viaţa sultanului Mahmud I (1730), subt a cărui împărăţie autorul *au văzut lumina lumii;* de acì încolo evenimentele împărăţiei se amestecă cu ale ţărei şi mai ales cu întâmplările vieţei scriitorului, precum am arătat în numeroasele citaţiuni precedente; de aceea şi interesul creşte în mari proporţiuni. Ne place a citì acest memorial al unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contimporanii săi şi ale cărui fapte politice sunt alternate cu lucrări literare aşa de folositoare.

Iănăkiţă, cum a văzut, întreprinse scrierea aceasta istorică în exilul dela Nicopole şi de acì înainte o urmă mai mult ca un jurnal al său privat, fiindcă de acì înainte el vorbeşte

---

[1]) În general aceste versuri n'au nimic însemnat; spre dovadă vom cità din cele mai bune. Astfel vorbeşte autorul de Mahomet (p. 10):

«Mahomet stătù în lume, om foarte însemnat,
căci s'arătă din slugă, prooroc şi împărat
Şi dătător de lege, ce după ce-o întocmì,
în trei părţi ale lumei, de mulţi se priimì».

Astfel de Osman. (p. 24):

«D'a se numì Eroe în lume cineva
Osman trebui să fie, iar nu doar altceva.
Făcù 'ntâi stăpânire, apoi s'au arătat
fără războiu şi 'n grabă, Halif şi Împărat,
Îşi adăogă devletul cu ţări şi se făcù
începere şi părinte împăraţilor d'acu».

Astfel de Murat I. (pag, 32):

«Murat perì la pace
iar nu când se bătea;

mai mult de cele ce s'au întâmplat lui şi celor ce-l inconjurau; să-i mai lăsăm dar cuvântul ca să ne spună soarta mai grea ce aşteptà pe exilaţi [1]):

«Noi ce ne aflam la Nicopoli fără de protecţia lui Selim-Paşa, căci îl trămisese împărăţia la Bender, într'un *serhat*, lipsiţi de toate cele trebuincioase şi ca cum eram închişi, căci nu eram slobozi să mergem aiurea şi nu numai nu ne aflam atunci în vreo vină, ci unii din noi aveau şi merit la *devlet*, dupe credinţa cu care ne-am purtat în ceailaltă resmiriţă mai vârtos eu că aveam de atunci *fermanuri* şi multe *buiurultiuri* arătătoare de aceasta, între care se coprinde arătarea credinţei şi altor boieri am trimes un *arzohal* cu unul din boieri la prea înaltul *devlet*, întru care făceam rugăciune ca să avem voie să mergem în *memaliki mahruse*, la un loc cum este Odriul unde să putem a înlesnì petrecerea vieţii. Acest *arzohal*, după ce l'au luat vezirul, ne-au trimes răspuns să stăm acolo până ce va face hotărâre.

După aceia au sosit la Ruşciuk, viind la Bucureşti şi pârîndu-ne Mavrogheni cu multă pâră mincinoasă, dând şi la *haznea* o sumă de bani au putut face ca să se trămiţă *ferman* cu un ceauş împărătesc şi să iea şi pe şease din noi să'i ducă la Rodos surghiun şi aşa, lăsându-ne familiile la Nicopole, la sfârşitul lui Noemvrie, am purces după poruncă şi am mers la Rodos. Într'acest fel au curs lucrurile într'această iarnă (1789)...

La Rodos eram afundaţi în multă întristare şi nu pentru noi, căci noi pe unde am trecut şi acolo am fost primiţi cu multă *peripiisis* (îngri-

---

Ci dar Minerva tace,
iar Marte cât puteà
Strigà la toţi să crează
că şi-acu e slăvit,
Şi cum perì toţi vază
Că-i de vrăjmaş lovit».

Astfel de Baiazet, (p. 37);

«Slavă şi dobândire la împărat e fire
şi sunt îndatoraţi
pururea să le ceară până măcar să peară,
ş'atunci sunt lăudaţi.
Şi fulgerul să trece, nescine să se cerce,
nu'i lucru necrezut,
şi Baiazit de pere, cinstea lui aşa cere;
de faţă e văzut».

[1]) Istor. Impăr. Otom. Mns. p. 224 et sq.

jire) şi cinste de toţi cei mari, ci pentru familiile noastre. ce nu numai erau depărtate de noi, ci le lăsasem şi într'un *serhat* ca Nicopoli, fără nici o protecţie omenească».

Doi ani de zile aproape trăiră boierii români la Rodos, înconjuraţi de onori la care grijele îi lăsau nesimţitori. Iănăkiţă Văcărăscu aveà cu sine pe fiul său cel mare, Alecu, fecior al întâiei sale soţii Elena Rizo, carele, crescut în şcoala părintelui său, promiteà a'i semănà, ba şi chiar a'l întrece atât în capacitate politică cât mai ales, în geniu literar. E un frumos tabel istoric de a vedeà de acum înainte pe aceşti doui vrednici bărbaţi, tată şi fiu, străbătând împreună valurile furtunelor noastre sociale!

Domniţa Caragea, a treia soţie a lui Ianake, trecuse cu patru copii ai săi şi cu celelalte familii de boieri expatriaţi, la Arvanitohori din Târnova; dar traiul rău şi proasta stare în care aceste familli vieţuiau, redusese pe domniţa la un singur fiu, care fuse în urmă poetul Nicolae Văcărescu vornicul [1]).

Intr'acest timp Sultanul Selim III, moştenitorul lui Abdul-Hamid, şi Leopold, urmaşul lui Iosef, înclinară la pace; Sultanul ordonă liberarea boierilor exilaţi (Februarie, 1790) şi atât cei de la Rodos cât şi Filipeştii închişi de doui ani la mănăstirile de la Meteore, se adunară în Târnova şi de acolo trecură, la începutul lui Iulie, la Andrianopol [2]).

«N'am şezut o săptămână şi mi-au venit o *etriname* a prea înălţatului vezir Hasan-Paşa, întru care, dupe ce defăimà pe Mavrogheni pentru surghiunirea noastră, îmi poruncea mie, cu multe laude şi cum că fiind trebuincios, numai decât să mă scol şi să merg la ordie la Rusciuk, care *mehtup* se află cu multă cinste subt păstrare în arhivele mele».

Se înţelege că el nu întârzià a se duce la vizir, pe lângă care se sileşte a înnegrì cu cele mai aspre colori pe principele inimicul lui; aceasta îi erà lesne acum, căci Mavrogheni plătise cu ruşinea învingerii, nesocotitul său devotament către

1) Istor. Impăr. Otom. Mns. p. 254.
2) Idem, p. 253, 255.

Turci. In orice cas sacrificiul trebuie să fie cumpănit după persoanele către care se îndreptează; această regulă de politică, boierii noştri cei vechi o cunoşteau foarte bine şi devotamentul lor către străini urma în totdeauna asemenea proporţiuni. Cu timpul, cumpăna vechie s'a perdut.

Lui Mavroghheni i se tăie capul la satul Bela, şi Iănăkiţă îndată scrise boierilor din ţară, după porunca vizirului, că *dreptatea împăratului făcuse răsplătire* lui Mavrogheni, de care veste *s'au bucurat cu toţii*[1]).

Petrecerea Văcărescului în tabăra vizirului de la Rusciuk e privită de dânsul ca o epocă de strălucire, căci se bucura de toată încrederea *regealelor* turci şi pregătea reînturnarea ordinei anterioare în ţară, ocupată acum de Austriaci; el dobândeşte, cu ferman împărătesc plin de laudă «carele şi acesta se află păzit în scrisorile mele cu multă evlavie»[2]), voie de a merge în Andrianopole şi petrece acolo iarna, cinstit şi iubit de toţi paşii turci; în primăvara următoare pregăteşte în secret poduri pe apele ţărei pentru Turci; în sfârşit serveşte cu vrednicie, cu inteligenţă, cu credinţă Porţii; dar nu ştiu pentru ce simţim o tainică mulţumire de a vedea manuscriptul întrerupt în mijlocul povestirii acestor slujbe slugarnice, pe care ne ar părea mai bine a le vedea împlinite de alţi oameni, demni de a servì, iar nu de a comanda. Paginile din urmă ale manuscriptului se citesc cu neplăcere, căci ele destăinuiesc o slăbiciune într'un caracter aşa bine conformat; ne mirăm citind cum a putut să se încuibeze o nevrednică mândrie în inima aceluia care zisese:

«Ce'ai să'mi zici de mândrie?
Eu n'aş fi mai vrut să fie!
Căci se'mpotriveşte firii
Şi legii şi omenirii.

«Om la om să se arate
Ce cum nu'i e ca un frate!

[1]) Istor. Impăr. Otom. p. 270.
[2]) Idem.

Tot cu rea deosebire
Face pe la toţi privire;

«Cu turbare, ca o vită,
Şi natura n'e-urâtă. —
Aib'o cin'va vrea s'o aibă,
Dar cu mine treabă n'aibă! [1])».

Aceste cuvinte sunt în contrazicere cu faptele, când vedem pe Iănăkiţă atât de ameţit de onorile ce îi fac Turcii, încât pentru dânşii îşi sacrifică demnitatea sa de autoritate pământeană.

«In toată această curgere de vreme, judicăţile şi pricinile se căutà de mine şi de câte ori venea la cortul meu cu pocloane, îi luam însumi eu (pe Români) cu pocloane şi'i duceam pe la Regeali cu pocloane, pe unii la Kehaia Bey, pe alţii la Tefterdar, pe alţii la Ceauş Paşa şi arătam că ntr'adins au dus pocloanele pentru dânşii şi le priimea cu libov stăpânii, şi le dăruia galbeni din destui; într'acest chip am otcârmuit trebile ţăreii cu multă plăcere a stăpânilor, până când s'au făcut armistiţia cu Nemţii» [2]).

Negreşit că această îngrijire înjositoare de a preveni toate capriciile, de a linguşi toate dorinţele Turcilor, la care autorul pare a se închinà ca dinaintea unor netăgăduiţi *stăpâni*, revoltă azi oare cum demnitatea şi amorul propriu al Românilor, deşteptaţi acum din umilinţa timpilor fanarioţeşti; ne pare rău, ne întristăm când vedem un om cu o naltă inteligenţă, cu un suflet patriotic, aşa plecat subt acel jug degrădător; dar spre scuza lui — dacă înjosirea admite scuză, — să ne aducem aminte că asemenea evenimente se petreceau pe când spirituosul şi simţitorul Principe de Ligne, general în armata austriacă, scrià despre boierii ţărilor noastre, aceste mâhnitoare cuvinte: [3]).

---

[1]) Din exemplele Gramaticei.

[2]) Istor. Impăr. Otom. Mns. p. 262.

[3]) Lettres et Pensées du prince de Ligne. Vienne, in 32, p. 232. Tot în acea scrisoare, p. 236, autorul adaoge: «Rien ne ressemble à la situation de ces gens ci. Soupçonnés par le Russes d'avoir de la préférence pour les Autrichiens, suspects à ceux-cì qui les croient attachés aux Turcs, ils désirent autant le départ des uns qu'ils craignent le retour des autres». Vezi şi *Mag. pentru Dacia,* tom. V, p. 360, 19.

»Boierii vorbesc puţin. Temerea ce au de Turci, obicinuinţa de a auzì tot ştiri rele şi asuprirea ce exercită asupra lor divanul de la Constantinopol şi hospodarul i-a deprins cu o neînvinsă întristare. Cinzeci de inşi cari se adună pe fieşti ce zi, când într'o casă, când întralta, par a aşteptà mereu ştreangul fatal, şi pe fieşce minut auzi zicând:— Aici tatăl-meu a fost ucis din porunca Porţii şi colea soră-mea, din porunca Domnului».

Oare cine mai mult de cât Văcărescu purtà tipărite în inima sa, aşa groaznice amintiri? In minutul de faţă cel puţin, patria sfâşiată de răsvrătiri, familia şi viaţa sa lăsate în prada nesocotitei cruzimi a Turcilor, cereau din parte 'i un cap plecat, un suflet umilit. Fără d'a încercà să'l disculpăm, să deplângem totuşi acea tristă stare de lucruri ce supuneà la înjosire şi chiar sufletele cele mai mobile.

Ne place din potrivă a vedeà, câţiva ani mai în urmă (1794—1796), pe banul Iănăkiţă Văcărescu în rivalitate cu Domnitorul Alexandru Moruz. Acest Domn, înălţat iute din dragomanat la tron, nu erà însă un om lipsit nici de cunoştinţe, nici de spirit. Un jurnal francez contimporan[1]) ni 'l descrie petrecând, într'un cerc de Europeni, cu jocuri de spirit în limba franceză, şi aceasta negreşit caracterizează foarte bine pe acel tânăr stăpânitor, inteligent şi luminat, dar iubitor de plăceri şi de lux, iute şi arţăgos la fire, vrând ca toate voile să i se împlinească pe dată şi ca nimeni să nu-i stea împotrivă. In mai multe rânduri această iuţeală de caracter pricinuì conflicte neplăcute, şi Iănăkiţă Văcărescu erà unul din aceia cari nu sufereau cu răbdare trufiile junelui despot. Incă de la 1793, virtuosul mitropolit Filaret, pe care l-am lăudat mai sus ca episcop de Râmnic, fusese silit de principe să

[1]) Le *Spectateur du Nord* décembre 1801, p. 317: «Pendant que la France devenait barbare, il y avait des pays barbares qui devenaient français et quand le plus pur de notre sang rougissait les ruisseaux des rues de Paris, la cour de Bucarest jouait à toutes sortes de petits jeux d'esprit; le hospodar lui-même, élevé par un Français, ami des Français, parlant notre langue presqu'aussi facilement que nous, entouré d'une demi douzaine de nos compatriotes expatriés, dont il avait fait sa société intime, leur donnait l'exemple de mêler de la réflexion et de la morale jusque dans les plus frivoles amusements etc.»

demisioneze, fiindcă îndrăznise a se împotrivì la un nesocotit capriciu domnesc şi, rememorând amintiri clasice, îi spusese că, urmând după voia lui, s'ar expune a zice lumea de dânsul că se joacă copilăreşte, νηπιάζει [1]). Această aluziune la juneţea sa înfurie pe Moruz şi bietul mitropolit fu constrâns să se retragă în răcoroasa locuinţă de sub Mitropolie ce au păstrat numele lui.

Văcărescu fu mai dibaci şi mai norocit în lupta sa cu nesuferita mândrie a Domnitorului; o anecdotă în timpii aceia, ce ni s'a povestit, va da o idee despre rolul important ce ocupà în trebile ţărei, cunoştinţele şi experienţa Văcărescului. Acesta, supărat de pretenţiunile nemăsurate ale noului ceremonial domnesc, renunţase d'a mai călcà la curte şi erà hotărât a nu îngăduì câtuşi de puţin înfruntările obicinuite ale îngâmfatului Fanariot. Intâmplarea îl slujì cu prisos şi-i dete prilej de a înfrânge exigenţele lui Moruz, făcând tot-de-o-dată şi ţărei un însemnat serviciu. In zilele acelui Domn, două mari urgii căzură asupra patriei noastre: ciuma de o parte secerà poporul cu o furie nespusă, şi de altă parte, se adăugà şi o foamete groaznică care adusese disperarea la culmea ei; locuitorii de prin sate şi chiar cei din oraşe, stinşi de sărăcie şi munciţi de suferinţe, erau siliţi a măcinà coaja copacilor spre a'şi căpătà o hrană vătămătoare sănătăţii, care grăbeà şi înmulţeà morţile într'un chip spăimântător. Această stare de lucruri pricinuià o mare îngrijire Domnitorului, dar nimeni din Francezii, tovarăşii săi de jocuri, nimeni chiar din Divanul său nu ştià să deà o povaţă mântuitoare, cel puţin un leac pentru uşurarea răului. Boierii se adunau în deşert ca să chibizuiască; izvoarele îmbelşugate ale ţărei erau secate; nimennu cutezà, de frica Turcilor, să chieme întru ajutor pe Austria, care apoi şi din fire nu prea e darnică, şi nimenui iar nu-i dà în gând să ceară ajutorinţă de la acei aspri stăpâni, în veci

1) Νήπιος, νηπιάζειν, νηπιαχέυειν, în Omer, Edison, Pindar şi alţii, când vor să vorbească de inexperienţa şi de simplitatea copilărească; μέγα νήπιε, zice Esiod ca cum am zice noi, *Copil bătrân, nătărău*.

gata a luà şi nu a dà; toate sfaturile erau sterpe. De aceia şi boierii reclamau printre dânşii pe învăţatul, pe iscusitul, pe ingeniosul ban Iănăkiţă, la care rămăsese toate speranţele. Moruz trămise să'l poftească la curte, dar banul profitând acum, spre a-i înfrânà oarba mândrie, de nevoia în care se aflà, se scuză arătând că e bolnav şi că nu poate venì altfel de cât cu işlicul în cap, fiindcă pătimeşte de măsele. O cerere aşa de îndrăzneaţă! o asemenea infracţiune la regulile ceremonialului! un boier cu işlicul în cap dinaintea Domniei sale! Acestea părură lui Moruz necuviinţe nespuse, neauzite, necugetate, monstruoase. Moară lumea de foame, de ciumă, de ce o vrea, mai bine decât să vază Alexandru Moruz, ὁ Μέγας Αὐθέντης τῆς Βλαχίας, pe Iănăkiţă Văcărescu cu işlicul în cap.

Răul însă creştea cu paşi uriaşi, nemulţumirea poporului ajunsese la o schioapă de răscoală şi apoi boierii începuse a murmurà; se sunà de un *arz-mahzar* cu plângeri la Poartă; scaunul domniei erà în sfârşit în pericol. Dinaintea unor astfel de prevestiri, Moruz îşi plecă fruntea trufaşă şi se hotărî a primì pe banul cu capul acoperit. Văcărescu sosì la curte cu gâtul îmbrobodit în şaluri, cu faimosul işlic de pricină afundat pe urechi, negreşit că trebuia să semene cu vulpea cea din fabulă, care venì la adunare,

> «Dar însă oblojită, pe sub barbă legată
> Şi cu un lipan mare la cap înfăşurată».

Fanariotul îşi stăpânì indignaţiunea şi'l poftì să şază la locul său de onoare:—«*Arhon* bane, — îi spuse cu o blândeţe făţarnică, după ce mai întâi arătă mâhnire pentru suferinţele lui,—în tristele *peristasis* în care se află acum ţara aşteptăm şi de la *empiria Evghenii* tale ca să ne *simvulevsească* ce avem a face spre a depărtà asemenea *distichii*.— «*Ipsilotate*, răspunse banul, puţine voi şti a spune eu, un biet bătrân retras din lumea strălucită ce împresoară pe Măria ta; dar pe cât poci să mă întinz cu mintea, socotesc că ar fi oare-care mijloc de uşurare. Nu mă îndoesc că bine

cunoaşteţi că, deşi vechile *hattihumaiumuri* ale ţărei nu pomenesc nimic despre aceasta, însă s'a făcut obiceiu din zilele străluciţilor Domni ce au domnit înaintea Mării tale, a se da pe fieşce an *zaherea* îmbelşugată din ţară, la *serhaturile* turceşti de pe malul Dunării. Oare, făcând acum ţara plecată cerere la înalţa Impărăţie şi mai ales făgăduind cu dinadinsul, că în ani mai roditori, se vor împlinì cu prisos, cele date acum, nu s'ar milostivì oare prea puternicul Impărat şi ar poruncì să se sloboadă ţărei zahereaoa grămădită în jicniţele *serhaturitor?* Ce cugetaţi despre aceasta, *Ipsilotate* şi domniile-voastre, *Arhondes?*».

Ideea părù tuturor minunată, ea se puse îndată în execuţiune. Poarta consimţì cu mărinimie a da azi un ou ca să capete mâine un bou şi bietul popor român se văzù uşurat prin bucatele ce se întoarseră din îmbuibatele cetăţi turceşti, în satele române flămânzite. Astfel Iănăkiţă Văcărescu, credincios tradiţiunilor de familie şi demn urmaş al Radului comisul Bilşug, scăpă ţara din foamete. Putem zice că el datorì această faptă meritorie, adâncei cunoştinţe ce avea despre toate relaţiunile vechi şi moderne ale Porţii cu ţara Românească; în călătoriile sale prin Turcia şi mai ales în desele sale petreceri la Constantinopol, unde şi dobândise de la patriarhie printre alte onori, şi titlul de *dikeofilax al bisericii Răsăritului*, împins de spiritul său neobosit şi doritor de orice cunoştinţă folositoare ţărei, el formase o cărticică în care cu multă strădare şi cheltuială de bani, isbutise a scoate din condicele împărăteşti, copie despre toate documentele atingătoare de patria sa. Fotino ne spune că a căpătat această carte de la Alecu Văcărescu, fiul lui Iănăkiţă, şi că a întrebuinţat-o spre a extrage unele acte şi a face, în Istoria sa [1]) un sumariu al documentelor dintr'însa. Această interesantă lucrare e acum perdută, împreună cu toate hârtiile importante pe care Iănăkiţă ne spune că le adunà în archiva casei sale, numai notiţa şi extractul lui Fotino ne stau do-

[1]) *Fotino*, trad. de G. Sion t. III. p. 316 et. sq.

vadă despre existenţa ei şi totde-o-dată despre zelul nepregetat cu care acel om, adevărat mare, întreprinse cultivarea limbei şi deşteptarea moralizatoare a datinelor noastre.

Nu putem vedea fără mirare că stimabilul dl. G. Sion, în traducerea ce a făcut după cartea lui Fotino, la acest loc, a trecut subt cea mai deplină tăcere, laudele cu drept meritate ce autorul da banului Ianake Văcărescu. Un literat cu aşa mult gust şi talent ca d-lui n'ar trebuì nici odată să uite că lauda dreaptă şi meritată onorează mai mult pe cel ce o face decât pe cel lăudat[1]).

Ianake Văcărescu fu cu adevărat un om *în veci memorabil, gloria nobililor ţărei româneşti, onoarea familiei sale şi fala patriei*, precum îl numeşte Fotino, să nu ne sfiim a o mărturisì acum, după şeai-zeci de ani, când termenul ori cărei invidii s'a încheat. Trecutului cel puţin i se cade dreptate. In anii care am ajuns cu biografia acestui bărbat eminent ne apropiem de sfârşitul carierei sale.

Moruz, deşi Văcărescu scăpase domnia lui din urgia foametei, nu putea însă să mistuiască afrontul ce i se părea că încercase din partea boierului român, şi când după răpedea şi neprevestita lui destituire, 1796, august 30[2]), el se gândea că nu putuse a'şi răsbunà asupra lui, spun că zicea cu o feroasă mânie :—«Dacă nu voi avea ştreang, când îmi va că-

[1]) Iată textul grecesc, nu precum a fost abreviat în traducere de d-l Sion, Ediţ. grec. de la Viena, 1819, t. II. p. 372 :

«Τὴν τῶν δύω τούτων βασιλικῶν θεσπισμάτων περίληψιν εὗρον ἀπαράλλακτον ἔν τίνι βιβλιαρίῳ ὅπερ μοὶ ἔδωκεν ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Ἀλέξανδρος Βακαρέσκος, ὅς τις εἶχε λάβει αὐτὸ παρὰ τοῦ ἀοιδίμου πατρὸς τοὺμεγάλου μπά νου Ἰωάννου τοῦ Βακαρέσκου, ὁ δὲ ἀείμνηστος ἐκεῖνος πατήρτου, τὸ ἐγκαλλώπισμα λέγω τῶν εὐγενῶν τῆς Βλαχίας, ἡ τιμὴ τοῦ γένους, καὶ τὸ καύχημα τῆς πατρίδος, κατάρθωσε διὰ δαπάντης χρημάτων νὰ λάβῃ τὰ ρηθέντα ἴσα (κόπιας, ὧν διαλάμβανεν ἰδιοχείρως) εἰς τήν ἐν Κωνσταντινοπόλει διατρίβην του ἀπὸ τὶ καθ' αυτὸ τῆς βασιλείας κλουτούκια (κώδηκας).»

[2]) *Fotino,* trad. de G. Sion, t. II. p. 182.

«dea Iănăkiţă în mână, voiu luà pletele doamnei mele spre «a'l sugrumà!».

Mai fericit de cât fiul său Alecu, banul Iănăkiţă scăpă de stăruitoarea lui ură, căci a doua sa domnie nu'l mai găsì pe lume; în cei din urmă ani ai secolului trecut, Iănăkiţă Văcărescu răposă, neavând încă 60 ani împliniţi, şi trupul lui fu depus în biserica sf. Ion cel mare, alături cu casele sale.

O vieaţă nu atât lungă cât plină de fapte şi de lucrări folositoare, a însemnat acestui nobil bărbat un loc neperitor în analele româneşti; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tabel întunecos şi umilitor, în care ne place totuşi a întrevędea umbra lui mai demnă şi mai măreaţă; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămâne ca petre unghiulare pe care s'au aşezat temeliile literaturei noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întâia cercetare a regulilor limbei; versurile sale, puţine la număr şi restrânse în mici proporţiuni, sânt însă întâiele modele de o perfecţiune poetică; istoria Sultanilor sau mai bine Memorialul său e o operă preţioasă în neaverea noastră isrorică; în sfârşit dicţionarul românesc, culegerea de documente, dacă le am avea, ar fi pentru noi alte scumpe isvoare.

Nu putem dar tăgăduì marile merite ale acestui bărbat şi, aruncându-ne în general ochirea asupra activităţii sale, exercitată în toate sensurile, mai multe analogii de caracter, de spirit şi de fapte ne invită a'l asemuì, negreşit cu deosebirile mari de ţeară şi de vremuri, care ne dovedesc că, în zilele lui ca şi acum încă, eram departe de timpul când

«Acest biet corb sărman
Iar acvilă s'ar face,
Ş'ori ce Român ar fi Roman
Mare 'n războiu şi 'n pace,»

ne invită, zicem, a'l asemuì cu un Roman strălucit, cu Ciceron. Intr'adevăr, la amândoi se văd, desvoltate în cercuri deosebite şi neegale, aceiaşi neobosită activitate care le dă un rol în toate treburile politice, fără d'a stânjinì lucrarea lor

intelectuală, aceiaşi varietate de cunoştinţe şi de ocupaţiuni, aceiaşi multiplicitate de talente felurite, acelaş gust pentru viaţa fastuoasă, pentru toate plăcerile atât sufleteşti cât şi simţuale, şi chiar acelaş colţ de vanitate care se iveşte pe ici şi pe colea în operele şi în faptele lor. Să nu se mire nimeni de o asemenea alăturare, poate neproporţionată. Natura a semănat geniul prin toată întinderea omenirii; dar societăţile, dupe vremi şi ţări, îl desvoltă numai atât pre cât le stă în putere.

Bucureşti, 1860.

Adaose şi îndreptări. — 1. Mai nainte de a sfârşi tipărirea acestui articol asupra Văcăreştilor, în *Revista Română,* am avut mulţumirea a putea elucidà cestiunea de genealogie ce erà încă confuză pentru noi. -- *Genealogia familiei Cantacozinilor dela anul 800 şi până la anul 1787*, frumos manuscript pe pergament în posesiunea răposatului d. Const. Cantacozino, ne-a dat, la pag. 398 şi urm., desluşirile de mai jos:

«Ianake Văcărescu (*cel d'întâi Ianake*) erà frate vitreg cu Doamna lui Constantin Voevod Brâncoveanul... el a fost însurat cu sora lui Bărcă (*poate Bărcănescu*) mare logofăt şi a născut cu soţia sa patru fii: 1. Constantin mare vistier, şi apoi mare logofăt subt Nicol. Vodă Mavrocordat, a fost însurat cu Maria fata marelui vornic Iordake Creţulescu şi a soţiei lui, Domniţa Safta, fiica lor Elena a ţinut pe Michai Cantacuzin *(fratele Pârvului spătarul de cari am vorbit)*; — 2. Barbu; — 3. Ştefan *(tatăl banului Iănăchiţă)*; 4. — Radu».

Dintr'acestea vedem cum se rudeà cel d'intâi Ianake Văcărescu cu Constantin Vodă Brâncoveanul, şi cum al doilea, Iănăkiţă, se rudeà cu Cantacuzinenii.

2. In biserica schitului Măgureanu, din deal dela grădina Cişmegiului în Bucureşti, care biserică este începută de logofătul Constandin Văcărescu, unchiul lui Iănăkiţă şi sfârşită pe la anul 1760 sub domia lui Const. Mich. Vodă Racoviţă, de ginerele logofătului, vistierul Michaiu Cantacuzino, se află pe păreţi, deosebit de multe portrete ale Cantacozinilor, însă cei mai mulţi fără nume, portretele următoare din familia Văcăreştilor; «Constantin Văcărescu vel logof. cu jupăneasa lui Maria, şi Ianake Văcărescu vel Agă cu jupăneasa lui Stanca.» Acesta e tata lui Constantin.

3. Printre exemplele de versificare date de Iănăkiţă Văcărescu în Gramatica sa, găsim şi cele următoare, în care autorul se sileşte a urmà regulile prosodiei antice:

Şi ce voiesc, cum poci s'arăt? Am glas? Muză, grăeşte!
Zi ce se cuvine sau fă-mă a 'nţelege
Cum să arăt mai pe 'nţeles, în grai, curgere bună,
Cugete frumoase, cu poetice faceri.

* * *

Ce are, cine şi'n ce fel să ne arate?—
Silinţa câte nu săvârşeşte 'n vreme!
Războaie face cu'mpotriviri ciudate,
Aduce, duce, osteneala şi-o are;

Drept hrană dulce încă şi bucurie!
Apleacă firea şi voinţa şi-o cere.
Nescine unde-ţie-o ca o basis
La ver-ce treabă va avea d'a 'ncepe.

Inţelesul acestor două strofe se restabileşte astfel: *Şi în ce fel să ne arate cine ce are în sine?* adică: Cum să'şi dovedească omul talentele, puterile? — Poetul răspunde: Prin silinţă, căci *silinţa câte nu săvârşeşte cu vremea? Ea face războaie, aduce, duce, se osteneşte;* dar răsplata ei, *dulcea ei hrană e bucuria. Ea apleacă şi firea şi cere* ca *voinţa sa* să se împlinească cu or ce preţ. De aceia *nescine ori unde va avea să să înceapă vre-o treabă*, să o iea, *să o ţie ca o bază* a lucrării sale.

Psaltirea

TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI

TIPĂRITĂ LA 1557

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspândirea ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbei şi istoriei, în sânul naţiunii române, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţiuni intelectuale ce există între toate ţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cultivă. Lucrările bărbaţilor studioşi rămân izolate în cercul provinciei unde au fost produse, şi adesea majoritatea publicului român nici că bănuieşte despre scrierile naţionale care circulă într'o ţară vecină locuită şi aceia de Români, mişcaţi de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de cultură. Cărţile tipărite în Sibiiu, în Blaj, în Iaşi abia pătrund până în Bucureşti, şi vei întâlnì rare ori în acele oraşe, producte literare din capitala României.

Această lipsă de comunicaţiuni intelectuale produce nu numai răul de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi d'a împiedecà formarea definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau să se controleze toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individuale ale Românilor, dar încă tinde a izolà pe Români unii de alţii, prin deosebite idei şi tendinţe, inspirate publicului în fiece provincie, de scriitorii locului. Cât mai profitabil ar fi pentru naţiune, propagarea întinsă a ideilor, care ar provenì dintr'un schimb neîncetat al producţiunei culturei Românilor! Câte foloase ar

trage toţi în general din lucrările izolate ale bărbaţilor de merit ce sunt răspândiţi prin deosebitele centruri locuite de Români! Numai astfel am puteà dobândì un simţimânt neted şi adânc de naţionalitatea noastră; numai astfel am puteà preţuì mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urmà o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sunt sugerate acum de o simplă cestiune de studii literare. Pe acest tărâm cel puţin, toată lumea ar crede că toţi Românii sunt uniţi şi că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură necesară oricărei limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propăşire. Din nenorocire, chiar într'aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar, prin neasemuirea tendinţelor ce mână pe unii şi pe alţii, ca Români de acelaş sânge şi de aceiaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii unor gazete române publicate de Ardeleni şi Bănăţeni, rămân uneori cu totul neînţelese publicului din Principatele-Unite, şi poate că acelaş trist fenomen se produce şi în Transilvania şi Banat pentru cititorii unor scrieri dela noi.

Poate că timpul va curmà de sineşi aşa nefericite neînţelegeri; dar nu e mai puţin adevărat că noi înşine avem datoria de a lucrà cu stăruinţă în contra perpetuării unor asemenea divergenţe de idei şi de tendinţe în cultura limbii române. Aceasta o putem face studiând mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către fraţii noştri de peste munţi, cari fiind încă de mult dedaţi cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea sistemelor archaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă uşurinţă, îl subordonăm foarte des la imitaţiunea puţin raţionată a limbelor neo-latine moderne. Între aceste două extreme, socotim că este o cale mezie, calea studiului istoric al limbei, cercetarea amănunţită a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut, ca să devină, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a Româ-

nilor aşezaţi la poalele Carpaţilor, pe malurile Dunării şi prin văile Pindului.

O asemenea încercare s'a făcut de către d. Timoteu Cipariu, canonic din Blaj, carele în anii 1854 şi 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puţin răspândite şi puţin cunoscute de Românii din provinciile dunărene. Învăţatul profesor ardelean a tipărit mai întâi: *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi*, şi apoi *Crestomatia sau Analecte literare din cărţile mai vechi şi noue româneşti tipărite şi manuscrise, începând dela secolul XVI până la al XIX-lea, cu notiţe literare*.

Nu ne propunem aci de a examinà până la ce punct sunt neatacabile deducţiunile trase de d. Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române şi une-ori chiar pentru determinarea formelor gramaticale; dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinței filologice, că, în mai dese rânduri, e executată cu talent şi perspicitate, şi că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi româneşti e foarte folositoare şi că o asemenea crestomatie ar trebuì răspândită prin toate şcoalele române, ca să deà junilor studenţi o cunoştinţă mai raţionată şi mai solidă a limbei pe care au să o vorbească şi să o scrie în ţara lor.

E mare meritul d-lui Cipariu d'a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puţina îngrijire ce au arătat Românii către cărţile cu care bătrânii lor s'au servit spre a introduce limba naţională în biserică. Exemplele, aşezate după ordinea cronologică, prezintă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor şi ne arăt feluritele influenţe sub care s'au dezvoltat şi s'au transformat vocabularul şi gramatica limbei române, dela sfârşitul secolului al XVI-lea, până la începutul al XVIII-lea. Editorul a avut încă fericita ideie de a precedà această crestomatie printr'o notiţă literară în care se găsesc liste comentate de toţi scriitorii şi de toate ediţiunile ce au figurat în acest timp în câte-şi trele provinciile române. Dar adesea el n'a putut

face mai mult decât a numì pe un autor sau a menţionà cartea lui, fără de indicaţiuni precise, fără ca să deà extracte din acea publicàţiune. Cauza acestor lacune e mai totdeauna chiar acea lipsă de comunicaţiuni intelectuale între ţările române, pe care o deplânserăm la începutul acestui articol. Astfel d. Cipariu zice, vorbind de secolul XVI : [1]) «De scriitorii «româneşti în provinciile danubiane de în acest seclu nu aflăm «altă cunoştinţă, decât că principele României *Neagoe* ar fi «scris o epistolă către «filiu-său Teodosiu», ignorând negreşit că cu cincisprezece ani înainte, la 1843, se tipărise în Bucureşti, după un manuscript dat de domnia lui spătarul Antonie Sion din Moldova, bibliotecei sfântu Sava din Bucureşti, *Invăţăturile bunului şi credinciosului Domn al ţărei româneşti Neagoe Basarab Voevod, către fiul său Teodosie Voevod.* 1 vol. in 8⁰, de 336 feţe.

Puţin mai jos, autorul *Analectelor* adaogă : «Iar din Tran«silvania aflăm următorii scriitori : I. *Coresi* diaconul din «Braşov, care traduse Psaltirea, şi o tipărì tot acolo pe la «1560 (au 1562),.... Nu am văzut-o, ci se aflà în Iaşi, numai «cât unii citează anul ediţiunii 1560, alţii 1562».

Basiliu Popp, care la 1838 tipărì în Sibiiu o *Disertaţiune despre tipografiile româneşti,* lucrate în mare parte după note date de d. Cipariu, nici că menţionează această carte ; ceiace dovedeşte că pe atunci d. Cipariu îi ignorà chiar şi existenţa, iar în urmă a aflat despre dânsa, fără d'a o vedeà.

Biblioteca dela Bistriţa însă ne-a procurat mulţumirea a descoperì un exemplar din această rară carte, poate cea d'întâi operă tipărită în limba românească, de şi data ei trebue coborâtă cu şaptesprezece sau cincisprezece ani mai în urmă de anii propuşi de d. Cipariu.

E adevăr că domnialui menţionează o *Invăţătură creştinească,* care s'ar fi tipărit în Sibiiu la 1546[2]) ; dar aceea este

---

[1]) In Notiţa literară la Analectele sale p. XVIII.

[2]) Notiţa liter. din Analecte. p. XIX. — Organul luminări. No. LIV şi LV. p. 304, 308.

foarte înduioasă, şi în cazul probabil că acea *Invăţătură creştinească* va fi posterioară, *Psaltirea lui Coresi* rămâne, fără tăgăduială, cea d'întâi carte în care limba română s'a pus sub teascurile tipografice.

Această psaltire e un volum de 4⁰ mic (18 $^1/_2$ cent. înălţime; 13 cent. lărgime); gros de 79 coale de hârtie ordinară, fără paginatură şi având signaturile însemnate cu litere slavone, la faţa 1 şi 8 a fiecării coale. Exemplarului dela Bistriţa îi lipseşte o pagină dela început, chiar aceea ce poartă titlul, şi mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scrisoare de mână. Mucezeala a stricat colţurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarţe de lemn învelite cu piele neagră.

Este de observat că până acum contextul şi forma titlului acestei cărţi ne sunt cu totul necunoscute. Nu ştim chiar dacă acea primă faţă există pe un exemplar, acum perit într'un foc, la răposatul profesor G. Săulescu. Insă, dacă poarta cărţii ne lipseşte, apoi găsim totuş o compensaţiune la sfârşitul ei. Reversul foaei din urmă e ocupat de o notă explicativă, tipărită pe 18 linii cu litere cirilice de mărirea zisă *terţia* (16 punturi), astfel precum este şi tot cuprinsul cărţii.

Ar putea cinevà să-şi pună îndată întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pământenii, într'unul oare-care din ţinuturile româneşti, cu vre-o doui secoli şi jumătate înapoi? Sau, dacă este numai o cercare nedibace a unui străin, puţin cunoscător al graiului obişnuit printre Români, şi luptându-se trup la trup, fără deprinderi pregătitoare, cu un text slavon adesea turbure şi îndoios? In starea actuală a cunoştinţelor noastre despre vechile idiome româneşti, problema este foarte anevoe de deslegat; alte documente autentice ne lipsesc pentru o epocă aşa înapoiată a limbei noastre; iar texturile cele vechi ale cronicilor sau letopisiţilor au încercat, fără îndoială, neîncetate prelucrări, cari le fac a fi cu mult mai lesne citeţe şi mai înţelese azi nouă decât limba stângace a lui Coresi. Apoi încă trebue să cugetăm că graiul s'a desmorţit şi s'a limpezit, cu necom-

Iată aci reproducerea micşorată a acelei ultime pagine:

Кꙋмила лꙋ доумнезеꙋ еꙋ дїаконꙋ коре
сн. дѣкавъзꙋю къ маи тоате лимби
ле аꙋ кꙋвжнтꙋль лꙋ доумнезеꙋ ꙟлӣ
ва. нꙋмаи нои рꙋмжнїи навъмь. ши х҃с
зисе. мадеи. гі҃. чине четѣще съ аце
лѣгж. ши павель апл҃ь жкж скрие ла ко
ринть. рне. къ ꙟтрꙋ бсѣрекж маи връ
то чинчи кꙋвинте кꙋ ꙟцелесꙋль міеꙋ съ
гръѣскь, ка ши алалци съ ꙟвъць де къ
тьоу ꙟтꙋнѣрекь де кꙋвинте неꙟцелѣсе
ꙟн гралте лимби :— дерепть ачѣа фра
цїи міеи преоуцнаорь. скрисꙋвамь ачѣ
сте ѱълтири кꙋ ѿвѣть. дѣмь скось дѣ
ꙟ ѱълтирѣ сръбѣскж пре лимбж рꙋмжнѣ
скж. съвж фїе де ꙟцелегжтꙋрж. ши гръ
мж гичилорь. ши вж рогь ка фрацїи міеи
съчетици ши бине съ сокотици къвеци ве
дѣ ꙟнишїи вж къ ѥ кꙋадевъръ. влѣто зпѣ

parabilă răpejune, îndată ce el a început a luà forme maĭ bine determinate, prin mai deasa lui întrebuinţare în scris. Deci, să nu ne prea mărim de *ciudesmele* limbistice ale paginei mai sus decopiate, pe care, pentru mai multă înlesnire a cititorului, transcriem aci, pe cât se poate mai exact cu litere latine:

> Cu mila lu Dumnezeu eu diaconŭ Coresi. déca vĕḑuĭu că maĭ toate limbile au cuvêntulŭ lu doumneḑeu în limba. numai noi rumânii navemŭ. şi hs. ḑise. mathei. 209. cine cetésce să înţelégă. şi pavel apslŭ âncŏ scrie la corintŭ, 155, că întru besérecă maĭ vrĕtos cinci cuvinte cu înţelesulŭ mieu să grăescŭ, ca şi alalţi să învăţŭ de câtŭ on întunerecŭ de cuvinte neînţelése întralte limbi ; — dereptŭ acéĭa fraţiĭ miei preouţilorŭ. scrisuvamŭ acéste psaltiri cu otvétŭ. démŭ scosŭ de în psăltiré srĕbéscă pre limbâ rumânéscâ. să vê fie de înţelegâturâ. şi grămâticilorŭ. şi vê rogŭ ca fraţii miei să cetiţi şi bine să socotiţi că veţi vedé înşivê că e cu adevĕrŭ. vleto 7085.

Citind aceste cuvinte curiozitatea e aţâţată îndată de a şti cine a fost acel *diacon Coresi,* care, inimat de nobila şi dreapta emulaţiune de *a vedeà în limba noastră cuvântul lui Dumnezeu*, se ocupă a publicà, *la 1577,* o Psaltire *cu otveat*, adică *cu răspunsuri, cu traduceri* de *în limba sârbească, pre limba românească,* ca *să fie de înţelegătură fraţilor* săi *preotilor şi grămăticilor ?*

D-l Cipariu ne procură încă singurile noţiuni ce s'au putut culege până acum asupra familiei şi persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca Graeca* [1]), raportă un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimitrie Procopiu, a înscris, în Bucureşti 1720, luna Iunie, pe toţi învăţaţii greci din secolul său şi din cel anterior. Printre aceştia, la No.

1) *I. A. Fabricii* Biblioteca Græca sive notitia scriptorum veterum Græcorum etc. Edit. nova curante *G. Ch. Harles,* Hamburgi. 1808. Vol. XI, p. 522.

VII, se găseşte un *Georgie Coressi* din Chios, om doct, cu învăţături felurite şi cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într'un chip scholastic, fără de ordine şi cu o judecată puţin dreaptă, asupra mai multor materii de teologie şi altele[1]). D-l Cipariu adaogă că sunt cărţi d'ale lui manuscrise în Biblioteca Imperială din Paris[2]).

Apoi dela altul, dela un *Ioan Coressi*, medic din Chios, se găsesc în opera *Turco-Græcia* a lui M. Crusius[3]), o scrisoare către Mitrofan al III, care a ocupat scaunul patriarchicesc din Constantinopole de două ori, 1565 şi 1575[4]).

Să mai ajutăm la aceste notiţii cu un document ce se află printre cărţile Mitropoliei din Bucureşti, relative la moşia Cucutenii şi în care figurează numele de *Coresie*, ca socru al vânzătorului unei silişte de casă în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hârtie foarte ruptă şi afumată, poartă data din Martie, anul 7000, adică 1492 dupe Chr.; ceiace pare a dovedì, — dacă data menţionată nu va fi greşită pe document, — că familia *Coresi* erà stabilită în ţara Românească încă de pe la sfârşitul secolului al XV-lea.

În orice chip, ea trăià acolo cu vreo şeasezeci de ani mai în urmă. D. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul şi feciorii lui, se află diplome dela principii ţării Româneşti, Petru, Alexandru şi Mihnea, din anii 1567, 1570, 1571, 1581 şi 1582. Unde vor fi aceste documente, domnialui nu ne spune; dar din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios, a dat literilor greceşti doui învăţaţi, pe Georgie şi pe Ioan Coresi, şi că ea, mai din vreme sau mai târziu, s'a aşezat în ţară la noi, unde,

---

1) «*Georgius Coressius,* Chius, vir doctus, et variæ eruditionis, sacrarumque peritus litterarum. Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et alias varias lucubrationes, sed pleraque sine ordine et sine recto judicio».

2) Catal. des manusc. t. II, p. 269. Cod. 1373.—Notă după T. Cipariu.

3) Lib. III şi IV. — Basel. 1584.

4) Istoria bisericească trad. de *Génoglu Lesviodax*. Catalogul patriarşilor Constantinopolei.

pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, a obţinut diplome dela Voevozii români. Dar ceiace ne interesează mai mult e că, tot pe aceste timpuri, în Braşov, trăià un diacon din această familie, acum cu totul românită, carele împins de dorul său către patria lui adoptivă, traduse mai întâiu pe româneşte o Psaltire, şi o tipărì la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, când *Jupânul Hrăjilă Lucaci, judeţul de în cetatea Braşovului şi a tot ţinutul Brăsii*, voì să aibă o traducere a *luminatei cărţi «Evangelia cu tâlc»*, pe care după ce *a întrebat şi în multe părţi o a căutat*, însfârşit *a aflat-o în ţara Românească la arhimitropolitul Serafim în cetatea Târgoviştei* şi o *a cerşut cu multă rugăminte de i-o a trimes,* atunci binegânditorul judeţ *o au dat lu Coresi diaconul, ce era meşter învăţat într'acest lucru, de o scoase din cartea sârbească pre limbă românească, împreună şi cu preoţii dela biserica Şcheilor de lângă cetatea Braşovului, anume popa Iane şi popa Mihai.*

Aceia e Evangelia românească care se tipărì la Braşov şi pentru care judeţul Hrăjilă *nu cruţă de în averea ce 'i era dăruită de Dumnezeu, a da la acest lucru* [1]*)*.

În sfârşit se mai găseşte şi o Liturgie slavonească tipărită la 1588, în Braşov, prin silinţele lui Şerban Coresi, fiul diaconului, traducătorul Psaltirei şi a Evangeliei româneşti.

Într'atâta se mărginesc de o cam dată cunoştinţele noastre asupra diaconului Coresi, primul tipăritor de cărţi româneşti şi asupra originilor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în ţară la noi.

Cestiunea de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întâia oară limba românească imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem, trei ani în urmă, tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punct care ne deşteaptă mai mult curiositatea, este a vedea că într'această carte dela 1577, la mai multe

[1]) Vezi în Analectele literarie, de *T. Cipariu.*

capete de Psalmi, întâlnim literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurând în cărţile slavoneşti tipărite la 1507 şi 1514, sub Mihnea şi Neagoe Vodă în ţara Românească [1]). Iniţialele B şi P, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici şi pe colea în acest volum, pare că ar fi rămăşiţe cam învechite şi stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se adusese din Veneţia în ţara Românească, la începutul aceluiaşi secol. Cât despre celelalte caractere cu care e imprimată Psaltirea dela Braşov, ele sunt de o formă mai groasă, mai nemlădiată şi denotează o provenienţă germană, căci se ştie cum că ţara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoarea artă câştigase în celelalte părţi ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecţiunea acestei prime tipografii româneşti din Braşov, e chiar sărăcia sa de litere şi puţina măestrie a tipografului, care a zeţuit textul slavon şi traducerea românească cu aceleaşi litere şi dearândul fără a le deosebì cel puţin prin iniţiale şi une-ori chiar nici prin punct sau prin virgulă; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşi-ce verset, prin schimbarea de limbă a textului.

Cât despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul fraselor; iar limba românească întrebuinţată într'însa ne presintă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adâncit.

Nu este intenţiunea noastră de a intrà aci în analiza amănunţită a limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cestiuni filologice ce s'ar ridicà într'o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţe bibliografice, şi apoi avem convicţiunea că nu vom puteà elucidà cu mai multă măiestrie decât d. Cipariu, acele fase gramaticale prin care a trecut graiul nostru în timpii strămoşeşti. Voim, numai, dintr'o repede privire asupra limbei

[1]) Vezi *Revista Română*, Vol. I, 1861, p. 816, et sq.

lui Coresi, care poate să fie limba compatrioţilor săi contimporani, dintr'o comparaţiune a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori, mai bogaţi în monumente literare, să tragem vre-o câteva idei generale asupra influenţei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s'a vorbit şi se vorbeşte româneşte.

Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adică chiar până la al XIII-lea după Chr., Românii şi Bulgarii, uniţi sub acelaşi sceptru, au format o singură putere, în care se deosebeau într'adevăr două naţiuni, dar unite prin aceiaşi religiune, prin aceleaşi interese. Că ele vorbeau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar iar, că ele îşi făceau ne'ncetate împrumuturi şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede; căci care e naţiunea, care e omul să nu iea şi să nu deà celui cu care e necontenită relaţiune? Credem dar că, în limba română, e o primă înrâurire slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atât prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cât şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strică însuşi caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr'o primă infiltrare de slavonism rămase încă mult mai latină decât cum o vorbim noi astăzi. Psaltirea lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Câte ziceri, câte structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am perdut în urmă! In adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezintă. O intenţiune bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alteraţiune, un amestic pernicios, care schimbă oarecum caracterul limbei şi o înăbuşeşte subt o mulţime de străinismuri slavoane. Iată cum aceasta se întâmplă.

Când Românii simţiră trebuinţa a aveà cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, când voiră să înţeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se ferì de eresurile şi de dogmele nouă ce reformatorii Calvini se cercau a le introduce în cărţile sfinte, când în sfârşit Domni cu inimă română ca Mihai-

Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să fie înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea română a scripturilor slavone, întâmpinară neapărat o mare greutate de a exprimà pre limba necultivată şi cu totul poporană a Românilor, atâtea idei de ordine mai înălţată. Vocabularul uzual şi casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de când, în biserică şi în cancelarii, domneà limba slavonă, nu fù de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acum din nou. In această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămutà zicerile şi formulele d'a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel, un nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului, astfel *gloria*, *libertatea* *sperarea*, *amorul*, *onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României, devenără pe limba învăţaţilor *slava*, *slobozenia*, *nădejdea*, *dragostea*, *cinstea* Slavonilor; astfel *legea*, *culpa*, *misericordia*, *victoria*, *forţa*, pe care negreşit le au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, devenără ca la Slavoni, *pravila*, *vina*, *mila*, *izbânda* şi *sila*.

Acì dar vedem o a doua înrâurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbajului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani şi mai bine; dar ea n'a pătruns tocmai aşa de adânc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mână măiestreaţă poate să-l ridice cu discreţiune şi îngrijire, fără de a alterà întru nimic adevăratul caracter al limbei naţionale.

Tot astfel a fost, dar şi mai superficială, influenţa exercitată, în cei d'intâi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al Românilor din Principatele dunărene. Administraţiunile ruseşti care ne aduseseră *prikazaniile*, *otnoşeniile*, *raspiscele*, *opisele* şi alte barbarisme de

felul acestora, ne-au lăsat pentru câtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într'o singură zi, limba Românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s'au ferit a traduce uneori *ad litteram* din ruseşte, şi trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovaţiuni nu sunt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuşi, această influenţă n'a existat decât o zi, şi îndată a şi perit; asemenea, printr'o stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărând dintr'însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s'a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea şi XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar să nu voim, a şterge urmele înrâuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dânsa, va dispare şi limba română cu caracterul său propriu şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neo-latină formată sub o influenţă diferită de acelea ce au predomnit la formarea limbilor neolatine din Occident, surorile ei. Provenţalii, Italienii, Francezii, Spaniolii, Portugezii au urmat, în desvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia în care, dela început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influenţe au determinat modificările limbei latine la dânşii; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim dar a croì limba noastră pe tipare neasemuite, să nu căutăm a o asimilà în zadar la regulile de desvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s'a strecurat elementul modificător la noi, şi când voim a ne curăţì limba de străinisme, să ne ferim în totd'auna de a atacà principiile ei constitutive. Scalpelul ce voieşte a purificà limba nu trebuie să pătrunză mai adânc decât unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreodată a redà cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dânsa mai nainte de secolul al XVI-lea; în multe casuri aceasta ar fi şi pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite şi elegante ce s'au putut adoptà în urmă; dar iar, îna-

vuţind-o cu zicerile de origină latină ce au perit sub copleşirea slavonismelor, n'ar fi oare spre folosul limbei şi spre înfrumuseţarea ei de a luà înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influenţele străine ne-au făcut a le uità?

Spre a dà un exemplu, atât de graţiile cât şi de sărăcia limbei româneşti celei vechi, vom cità un psalm din traducerea lui Coresî, lăsând în lature textul slavon, care pe tot momentul se amestecă cu tâlcul cel românesc. Iată cum sună «*Cântarea lui David de Ieremiia*», *137:*

La răul Babylonului, aciia şezum, şi plânsem, când pomeniiam Sionul.

În salce pre mijloc de ia spănzurâm organele noastre.

Că aciia întrebarâ-ne prâdătorii-ne cuvintele de cântări şi ducé noi în căntare.

Cântaţi noao de cântecele Sionului.

Cum cânta-vrem căntarea Domnului în ţearâ striinâ.

Să ultare tine, ïers'lime, ultatâ fie derepta mea.

Să lipeascâse limba mea de grumazul mieu să nu pomenivoiu tine, să nu ainte pomenivoiu ïers'limul ca începutul veseliei meale.

Pomeneşte, doamne, fiii Edomului în ziua ier'slimului, ce ziseră deşertaţi, deşertaţi, până la urziturile ei.

Fielele Babylonului măratele. Ferice de cel ce dă ţie darea ta ce datai noauă.

Ferice cine prinde şi frânge tinerii tăi de piatră».

Aci vedem unul din cele mai vechi texturi în limba română şi, după toate probabilităţile, cel dintâi pus sub tipar. Cititorul va observà lesne cu cât limba dintr'însul este deosebită de aceia pe care o vorbim noi astăzi: însă spre a pune în vedere o epocă intermediară a dezvoltării limbei noastre, vom prezentà un extract dintr'un manuscript in folio, ce se află tot la Bistriţa, şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive, în limbile slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar. Acest volum e precedat de o precuvântare adresată către episcopul de Râmnic, kyr Ilarion, de *Alexandru dascălul*, care, la sfârşitul cărţii, pune această notă latină: «Hunc librum scripsi ego ex lingua Race, in lingua Valachica, «Alexandrus Preceptor. Anno D-ni. 1697, ms. sep. die 26».

Iată tot acel psalm 136, precum el este tradus în volumul citat:

«La răul Babilonului acolo şedeam şi plângeam, aducându-ne aminte de Sion.

In salcia pe mijlocul ei spânzurăm organele noastre.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi, şi cari ne ducea de căntare.

Cântaţi noauă din cântările Sionului.

Cum vom cântà cântare domnului pre pământ străin.

De voi uita pre tine ier'slime, uitată să fie direapta mea.

Lipască-se limba mea de grumazii miei, de nu te voi pomeni pre tine.

De nu voi pune de'naintea ier'slimul ca întru începutul veseliei mele.

Pomeneaşte, D'mne feciorii Edomului în ziua ier'slimului.

Cari zicea deşertaţi, deşertaţi până în temeliile lui.

Fata Babylonului ticăloasa.

Fericit carele va plătì ţie datoria ta, care dedeaşi noauă.

Fericea de cela carele va luà şi va zdrobì tinerii tăi de piatră».

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparaţiune traducerea psalmilor făcută de diaconul Coresi cu celelalte psaltiri româneşti tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări ale tuturor texturilor româneşti ar revărsà multă lumină asupra limbei noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întâia peatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n'au decât a-l imità şi a întinde mai departe studiele şi investigările lor[1]).

Mai nainte de a terminà acest capitol, vom face încă menţiune şi despre două Psaltiri manuscrise, text slavon cu traducere românească, ce se aflà la Bistriţa.

Una e de format în 4⁰, şi poartă data 7205, adică 1697,

[1]) Această dorinţă, exprimată cu mai mult de douăzeci de ani în urmă, a realizat-o în parte, d-l B. P. Hasdeu în ediţiunea *Psaltirei lui Coresi* ce d-lui a publicat la 1883, printre tipăririle Academiei Române, şi în care d-sa a utilizat exemplarul ce'l descoperisem eu la Bistriţa, şi carele, azi încă, este cel mai complect din singurele două exemplare până acum cunoscute: adică cel menţionat, care este depus la biblioteca Statului, şi altul, mult mai defectuos, ce a intrat în biblioteca Academiei Române. împreună cu cărţile răposatului episcop Dionisie al Buzăului. Al Săulescului pare a fi definitiv perdut.

din Râmnicul Vâlcii; cealaltă in folio, mai modernă şi ornată cu miniaturile lui Christos şi lui David şi cu alte multe decoraţiuni făcute cu condeiul şi cu coloarea verde, într'un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici graţios, are scris d'asupra că e lucrat de *Popa Fior dascălul dela şcoala Domniască.*

Interesul acestor manuscripte pere dinaintea tipăririlor din aceleaş epoce şi anterioare. Sunt însă la Bistriţa şi alte multe cărţi scrise de mână şi tipărite, care merită a atrage băgare de seamă.

Bucureşti, 1861. (Tipărit în *Revista Română*, Vol. II).

Mişcarea literară din ţara românească în secolul al XVIII-lea

SCRISOARE ADRESATĂ LA 20 AUGUST 1869, CĂTRE D. PAPIU ILARIANU

Domnul meu,

Discursul academic a cărui schiţă mi-ai citit'o mai deunăzi *Viaţa, operile şi ideile lui George Şincai*, mi s'a părut prea doct şi interesant spre a nu-mi lăsà grija de a împlinì oarecare lacune în ceace priveşte istoria literară a limbei române din epoca când Principatele au fost copleşite sub jugul umilitor şi deznaţionalizator al Domnilor Fanarioţi. Acea epocă de urgie a lăsat în ţară aşa triste întipăriri, încât şi nobilele silinţe ale unor patrioţi români, cari se luptau atunci, cu îndoit merit, în contra noianului cotropitor, au rămas mai toate până azi în uitare. Timpurile acelea—permite-mi o comparaţiune puţin plăcută, — sunt ca un morman de gunoaie, în care Românului de astăzi îi este silă şi greaţă a răscolì. Cu toate acestea, printre ruşinoasele lepădături ale străinilor, cel care va aveà curagiul a scormonì acel strat urâcios de umiliri şi de depravaţiuni, va aveà satisfacerea de a descoperì mai multe nobile suflete, mai multe înalte inteligenţe româneşti, care au dorit cu ardoare binele naţiunii şi au lucrat fără preget şi cu eroism pentru dânsa. Să nu ne grăbim dar a declară geniul naţiunii române ca osândit la o deplină amorţire în tot timpul domniei Fanarioţilor ; el a trăit, el a veghiat în inima mai multor apostoli ai naţionalităţii, cari spre a puteà lucrà

mai în voie în sensul dorinţelor lor, au îmbrăcat, cei mai mulţi haina pe atunci mai venerată a călugăriei. Aceştia înţelegând prin instinct de ce însemnătate este limba pentru o naţiune strivită politiceşte, au lucrat cu stăruinţă spre a traduce cărţile bisericei în limba românească, ca nu doară să se strecoare greceasca şi acolo de unde, în secolul precedent, Românii începuse a lepădà cărţile slavone. Trebue să ţinem socoteală de această însemnată mişcare ce se prelungeşte cu stăruinţă şi chiar cu oarecare intermitenţă de înflorire, în tot acel sécol cât au fost ocupate tronurile Principatelor de precupeţii greci.

Permite-mi dar a-ţi semnalà câte-va nume de prelaţi români, cari, dacă în secolul al XVIII-lea, nu au proclamat ca fraţii lor din Transilvania, originea noastră latină, dar cel puţin au umplut ţara cu mii de cărţi, de acelea ce sunau româneşte la urechea poporului întreg, dela naşterea pruncului până la astrucarea moşneagului. Pentru cel ce studiază dintr'un punct de vedere înalt, istoria limbii şi a culturii române, oamenii pe cari îi voiu cità, sunt oameni mari, demni de a figurà pe o treaptă alăturată a *Maiorilor*, a *Klainilor*, a *Şincailor*.

Nu mă voiu afundà în timpii relativamente prosperi, când încă domneau la noi Brâncoveanul şi Cantacuzenii, ci voiu vorbì numai de epoca Fanarioţilor, dela 1720 până la 1821.

Voiu numì dar pe mitropolitul Ungrovlahiei *Daniil*,(1720-1731) şi pe protopopul Bucureştilor *Niculae din Prund,* conlucrătorul său la tipăriri religioase; pe mitropolitul *Grigorie I* (1760—1787), a cărui păstorie de douăzeci şi şeapte de ani a fost semnalată printr'o adevărată înălţare a culturii limbei româneşti în biserică. Mai mult de douăsprezece opere mari liturgice şi dogmatice s'au tipărit sub dânsul în Bucureşti, la care au lucràt români plini de merite ca şi păstorul lor, şi anume *Iordache Staicovici, Mihaiu Moldoveanu,* şi mai ales *Filaret*, archimandritul mitropoliei, carele în urmă, a lucrat pentru limbă şi biserică, ca episcop de Râmnic (1780) şi în fine, devenind la rândul său mitropolit al ţării, n'a putut păstrà mai mult de doui ani scaunul, din multa ură şi invidie

ce aveau domnii greci în contra acestui virtuos, instruit şi mândru prelat român. Mai încoace, la 1819, avem pe mitropolitul *Dionisie Lupu*, care se interesà aşa de mult la instruirea tinerimei, încât primul trimise cu cheltuiala sa juni din ţară ca să studieze în Italia şi Franţa. (P. Poienaru, S. Marcovici, Efrosin Poteca, G. Moroiu, etc). Trebue să menţionez şi pe mitropolitul *Grigorie II*, carele a păstorit dela 1823 până la 1834, dar ale cărui scrieri şi traduceri, în număr de două-zeci şi mai bine de opuri, n'au încetat de a se tipărì, sau în Bucureşti sau la mânăstirea Neamţu, dela 1801 până la 1832. De n'ar fi fost născut în Ziţa, loc învecinat cu şezătorile Românilor din Macedonia, aş fi insistat şi asupra numelui mitropolitului *Dositei* (1793—1810), carele a tipărit în ţară cărţi româneşti şi greceşti, şi murind a lăsat averea sa spre a se trimite cu veniturile ei tineri la studiu. Acest legat se observă până azi.

Dar n'am sfârşit! Un nume mai ilustru poate decât toate cele precedente, ca literat român, este acela al dascălului *Damaschin*, care a fost succesiv, episcop de Buzău (1703) şi de Râmnic (1710—1726). Acest om învăţat, carele cunoşteà limbile elenă, latină şi slavonă, a lucrat poate mai mult şi mai bine decât oricare altul la traducerea şi tipărirea cărţilor eclesiastice în limba română. Urmaşii lui dela Râmnic, *Inocentie* (1726) şi *Climent* (1735—1748) au tipărit mereu operile sale postume. Episcopul de Râmnic *Chesarie* (1773—1780) continuă traducerea cărţilor bisericeşti; succesorul lui, *Filaret* (1780—1792), amicul banului Iănăchiţă Văcărescu, a fost asemenea un om instruit, înţelept şi iubitor de neamul românesc, căruia numitul scriitor îi aduce căzutele laude în precuvântarea Gramaticei sale, tipărită la episcopia de Râmnic, în anul 1787.

Cunoşti pe *Iosif*, întâiul episcop de Argeş (1793—1820), care s'a ocupat şi el cu publicaţiuni eclesiastice; nu maï puţin cultivat, dar fără de a scrie vreodată ceva, a fost urmaşul său, *Ilarion*, amicul şi povăţuitorul lui Tudor Vladimirescu.

În literatura bisericească a ţării Româneşti, dela începutul

secolului nostru, găsim încă pe ambii călugări, ierodiaconul *Grigorie* şi monahul *Gherontie*, cari lucrau la mitropolia din Bucureşti sub păstoria suscitatului *Dositei Filitis* din Ziţa; apoi mai târziu, dela 1811 încoace, pe archimandritul *Nicodim Grecianu* din Căldăruşani, urmaş al acelei familii de Greceni cari tradusese Biblia româneşte. *Efrosin Poteca*, bunul şi virtuosul profesor şi egumen dela Motru, este şi el din călugării cari au precedat cu tipăririle lor, răscoala naţională dela 1821.

Dar să ne întoarcem înapoi cu câteva zecimi de ani, însă de astădată, pe alte căi mai lumeşti.

În fruntea literaţilor profani ai ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea, vom găsì fără îndoială pe *banul Iănăchiţă Văcărescu*; dar alături cu dânsul stă fiul său cel mare, *clucerul Alecu Văcărescu*, exilat din ţeară şi dispărut în temniţele Turciei încă dela 1795. Puţinii Români până astăzi au avut darurile poeziei, graţiile, focul vioiciunea de închipuire şi înlesnirea de grai ale acelui tânăr bărbat, carele, imitând şi întrecând întru această ramură, pe tatăl său, a ştiut în versurile lui să mlădieze limba românească într'o epocă pe când încă era foarte incultă şi puţin dedată cu fineţele unei versificaţiuni curgătoare şi armonioase. Poemele sale amoroase, pe care poporul le păstrează în amintirea sa, stau încă ca şi neatinse de teascuri. Al doilea fiu al banului Iănăchiţă, adică *logofătul Nicolae Văcărescu* moştenise şi el o rază mai pălită a talentului poetic imortalizat de părintele şi de fratele său. *Iancu Văcărescu*, care îşi inaugurase nemuritoarea sa muză încă mai nainte de 1821, erà fiul lui Alecu; el închide cu glorie horul acestei luminoase pleiade de poeţi Văcăreşti.

Cu mai puţin talent decât aceşti poeţi, un alt boier român, *Iordache Slătineanu*, tipărea la 1797, în Sibiiu, o traducere în versuri a tragediei lui Metastasio, *Achilevs în Shiros*.

Pe urmele lor călcà, la începutul secolului nostru, *Paris Momuleanu*, ale cărui versuri patriotice şi elegiace au circulat mult timp în manuscript, ca ale lui Alecu Văcărescu, mai nainte de a se începe tipărirea lor pe la 1825 şi anii următori.

De aş urmà enumerarea scriitorilor români cari au precedat epoca de renaştere literară dela 1830, poate că aş trece peste termenul în care d-ta ai circumscris cercetările d-tale asupra culturei literare şi naţionale la Românii de dincolo şi de dincoase de Carpaţi.

Mă mărginesc în citarea acestor bărbaţi mai de frunte, în cari se rezumă, cred, istoria literară a ţării Româneşti dela 1720 până la 1821. Îmi pare rău că nu sunt în stare de a face nici măcar atât pentru Moldova, lipsindu-mi noţiuni suficiente. Sper totuşi, domnul meu, că, întru-cât priveşte Muntenia, nu veţi nesocotì cu totul acest mic prinos de date biografice și literare, care vor puteà oarecum să te înlesnească a complectà interesantul d-tale studiu, făcând totdeodată să izvorească dintr'însul această de mare folos idee că adică: geniul naţiunii şi limbei române nu s'a stins nici chiar în epocele cele triste de împilare şi de umilire a poporului. Altarul bisericei şi une ori chiar fastuoasele curţi ale boierilor pământeni au fost azilul în care el refugì spre a veghia şi a pregătì timpuri mai ferice.

Iartă-mă a-ţi scrie toate acestea cu atâta neîngrijire; dar eu acum nu fac alta, decât a'mi descărcà coşniţa în grabă dinainte-ţi. Ca maiestru bun, vei şti fără îndoială să tragi folos și din acest material inform.

Al d-tale devotat amic

ODOBESCU

P. S. — Un cuvânt încă! Aş vrea să nu mai pomenesc despre jurisprudenţă, căci destul ne mănâncă ea azi capul. Însă nu pot să mă opresc a-ţi amintì că, în secolul din urmă, mai mulţi bărbaţi români s'au distins în această ramură, luând parte la redactarea legiuirilor lui Mavrocordat, Ipsilant şi Caragea, şi la decretele ce le publicau prinţii. Unul din aceşti bărbaţi a fost şi *Ştefan Văcărescu,* tatăl banului Iănă-

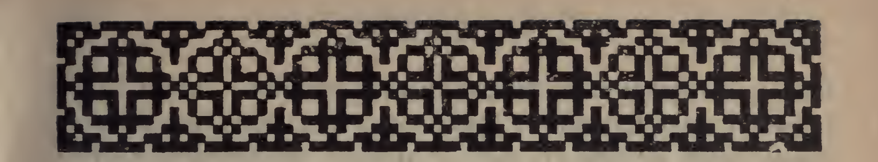
chiţă. Sentenţele date de dânsul la divan s'au păstrat mult timp ca să serve de modele în felul lor. Un alt legist vestit român dela începutul secolului nostru, şi anume pe timpul lui Caragea, a fost *logofătul Nistor* [1]).

Din Analele Societăţei Academice Române, T. II. 1869.

Bucureşti, 1869.

---

[1]) Despre mitropoliţii şi episcopii români citaţi în această scrisoare, vezi *Istoria bisericească* de Alexandru Geanoglu Lesviodax, Bucureşti, 1845.

Dicţionarul limbei române

PARERI EXPRIMATE ÎN CURSUL DESBATERILOR DIN SÂNUL SOCIETĂŢEI ACADEMICE ROMÂNE, DIN SEZIUNEA ANULUI 1871

In şedinţa Societăţii Academice Române de Joui, 10 Septembrie 1870, domnul A. Papiu Ilarian, secundat de domnul I. Hodoş, propune de membru actual al Societăţii pe domnul Alexandru Odobescu. Rezultatul scrutinului a fost: şeapte voturi cu *da*; unul cu *nu*; unul, domnul Babeş, abţinut. Preşedintele proclamă pe d. Alexandru Odobescu de membru actual al Societăţii Academice Române.

(Analele Societăţii Academice Române, seziunea anului 1870).

Şedinţa din 4 Septembrie 1871.

Domnul Odobescu luând cuvântul spune că, precum d-sa nu a participat în anii precedenţi la regulamentul şi la deciziunile luate în privinţa dicţionarului (sau mai bine zicând a *Proiectului de Dicţionar al limbei române, elaborat de d-nii A. T. Laurian şi I. Maxim*), nu se poate socotì ca obligat în observarea lor; însă d-lui, după ce a studiat cu atenţiune tot ce se atinge de lucrarea dicţionarului, atât în Analele Societăţii, cât şi în coalele tipărite de Comisiunea lexicografică, a putut constată că obligaţiunile regulamentului se reduc la foarte puţin lucru în privinţa sistemei ce are să urmeze Comisiunea în lucrarea sa. Cât despre deciziunile

luate în şedinţele seziunii trecute asupra unor punturi din proiectul d-lor Laurian şi Maxim, s'a încredinţat că multe, foarte multe din ele nu au fost aplicate şi, voind a-şi dà seama de această procedere a Comisiunii, după un studiu minuţios, a dobândit încredinţarea că Comisiunea actuală a adoptat în lucrarea sa o sistemă bine caracterizată, dela care nu s'ar puteà abate fără de a sacrificà armonia părţilor ce o compun.

Acea sistemă, pe care d-sa se grăbeşte a declarà că nu o admite ca cea mai nimerită, tinde într'un mod evident a prezentà în lucrarea dicţionarului român, nu atât limba astfel precum ea se află azi scrisă şi vorbită de către naţiunea română, ci astfel precum se pare d-lor membri ai Comisiunii că ea ar trebuì să devină, păstrând unele elemente actuale şi admiţând multe alte nouă, atât ca cuvinte cât şi ca forme.

Aceasta este o sistemă pe care poate cineva să o primească sau să o lepede; dar a venì să o amendeze prin deciziuni parţiale date în pripa discuţiunii, astfel în cât să nu fie nici odată lucru sigur că o modificaţiune introdusă într'un loc, va fi aplicată şi la alt caz analog, a voì ca, printr'un repede examen, să se aleagă bunul şi răul din acel tot, combinat cu o mare putere de erudiţiune şi chiar une ori (trebuie să o mărturisim) cu oarecare avânturi de imaginaţiune, se pare d-lui Odobescu a fi o lucrare inutilă, care nu poate da nici un rezultat practic. Printr'însa numai se strică, se desfigurează sistema concepută de autorii ei, şi nu se poate de fel realizà o lucrare serioasă, făcută după o sistemă nici contrarie, nici măcar apropiată de a d-nealor. Totul se va reduce la ce fără formă şi fără caracter.

Din acestea conchide că d-nii Laurian şi Maxim au fost consecuenţi, păstrând, în retipărirea de estimp, lucrarea d-nealor mai cu totul conformă cu cea de an (pe care membrii Societăţei o amendase p'alocurea), şi adaugă că d-lui este încredinţat cum că aceşti onorabili autori ai proiectului de dicţionar vor renunţà cu totul la lucrare, îndată ce Societatea le va impune de a lucrà altfel decât conform opiniunilor filo-

logice ce şi le-au dobândit prin studii şi cugetare. Este dar lucru van a cercà să-i obligăm pe d-nealor a-şi modificà opera în care vedem limpede şi lămurit sistema bine caracterizată ce-i conduce.

D-l Odobescu însă nu se poate împăcà cu această sistemă, care i se pare, în foarte multe, divergentă de tendenţele ce trebue să se urmeze în Dicţionarul Academic al limbei române. Constată totdeodată că acest dicţionar nu se poate elaborà decât în urma unor lucrări preparatorii cari neapărat trebuesc făcute, şi fiindcă d-lui crede că sistema adoptată de membrii actuali ai Comisiunii lexicografice nu este cea mai apropiată de aceea care trebue să domine în opera definitivă, văzând apoi că mai mulţi din domnii membri ai Societăţei au pregătit şi d-lor material pentru proiectul de dicţionar (şi anume d. Hodoş literile I, J, K; d. Bariţ literile L şi M; d. Urechie, literile N. şi O; d. Sion, litera P, în fine d. Roman s'a îndatorat a da la 'arnă literile F, G. H, iar d. N. Ionescu parte din litera R) văzând tot acest material adunat, d. Odobescu crede că ar fi mult mai nimerit pentru Societate a renunţà la uniformitatea proiectului de dicţionar ce o prescrie regulamentul, a abolì toate regulele restrictive stabilite în aceasta, şi a tipărì pe viitor şi cu grăbire, diferitele lucrări ce s'au adunat şi se vor mai adunà, astfel precum le-au produs autorii lor, fără a le mai supune la revizuirea Comisiunii lexicografice, care ar trebuì să le deà un caracter uniform; iar, pentru acestea, acea comisiune se va reduce la un simplu corector de tipărire. Cu modul acesta, negreşit că nu avem pretenţiunea de a zice că se va produce de o cam dată un dicţionar; dar vom dobândì curând un abundant material al limbei, în care, pe lângă marea mulţime de cuvinte româneşti ce se vor aflà acum pentru prima oară adunate în acea lucrare pregătitoare, vom vedeà şi diferitele sisteme propuse de mai muţi bărbaţi de litere distinşi ai României, pentru întocmirea dicţionarului academic. Din confruntarea acestor sisteme, publicul român şi societatea noastră îşi vor puteà lămuri mai bine ideile;

observaţiunile vor puteà concurge din toate părţile asupra acestui material variat, şi cu mult mai mare înlesnire va puteà atunci Societatea Academică să-şi stabilească o programă bine precizată, bine specificată, bine amănunţită şi bine întemeiată pe exemple culese din materialul multiplu ce'i va stà în faţă, şi din diversele observaţiuni care se vor fi adunat. După stabilirea unui asemenea program va puteà însărcinà pe unul sau pe mai mulţi literaţi a elaborà un dicţionar practic, care se va lucrà foarte uşor după sistema ce'şi va fi fixat într'un comun acord Societatea Academică.

Pentru aceste cuvinte d-l Odobescu propune a se desfiinţà regulamentul votat la 1869; a se invità d-nii Laurian şi Maxim ca să urmeze în deplină libertate lucrarea d-lor lexicografică în mărginirea literilor B, C, D şi E; a se tipărì astfel cum s'au depus părţile din dicţionar aduse şi acelea care se vor mai aduce de către ceilalţi colaboratori, fără de nici o schimbare, a se împărţì cât mai curând pe la alţi colaboratori, literile ce nu se află încă în lucrare, pentru ca să se termine şi acelea cât de iute, şi în fine, a se trage acest *magazin lexicografic*, nu în număr de 4000 exemplare, ci într'un număr cât de redus, fie chiar şi 400 numai, pentru ca el mai mult să serve ca temă de observaţiuni la oamenii literaţi decât ca o carte practică şi populară, şi pentru ca să fie mai curând simţită obligaţiunea de a procede la lucrarea definitivă a dicţionarului academic, pe care d-lui socoteşte că societatea l'ar puteà da publicului chiar după un termen de cinci sau şase ani.

D-l Odobescu urmează arătând că lipsa de uniformitate în proiect nu i se pare a fi un inconvenient, ci din contră, proiectul fiind destinat numai a servì ca material la lucrarea definitivă, d-lui crede că, din mai multe proiecte felurite s'ar puteà trage mai cu înlesnire o lucrare întrunind mai multe perfecţiuni; fiind că însă i se pare că n'ar fi tocmai economic nici în privinţa banilor, nici în a timpului a se da sub tipar cu fondurile societăţii, mai multe proiecte complete de dicţionar, şi fiind că, afară de acestea, tot omul poate, în una sau câteva litere din alfabet, să'şi arate pe deplin ideia ce

şi-a format pentru întocmirea unui dicţionar, d-lui susţine că şi timpul şi spesele ar fi cruţate, publicându-se îndată de Societatea Academică acele trunchiuri de material, având fiecare trunchiu autorul său. Este încredinţat d-lui că între ele se vor învederà sisteme diverse şi poate chiar cu totul divergente, căci nu-i vine a crede că toţi literaţii români cari fac parte din Societatea Academică, să fie de un radicalism aşà de transcendental, precum sunt autorii celor 15 coale tipărite, care, în litera A, asupra unui total de 2168 cuvinte, au admis numai 460 din cuvintele uzitate de tot poporul român (57 cuvinte sunt numai repetiţiuni), pe lângă 1671 neologisme, din care o bună parte n'au fost încă nici scrise, nici pronunţate până acum de români; iar alte 28 cuvinte, din care unele de origină curat latină, le-au lepădat la *Glosariu*, ca nedemne de a figurà mai mult în limba cultă a românilor. D-l Odobescu speră mai multă indulgenţă pentru limba actuală dela alţi colaboratori şi, în orice caz, ne-putând pune la îndoială nici cunoştinţa de limbă, nici erudiţiunea, nici chiar perspicacitatea filologică a acestora, nu poate crede că va găsì la toţi acelaş cutezător avânt către o limbă română a viitorului.

D-l Maxim... zice că,. de am adoptà propunerea d-lui Odobescu, am face din proiectul de faţă o operă împestriţată care ne ar expune la deriziunea publicului cunoscător al deciziunilor luate de Societate în trecut; de aceea o respinge.

D-l Odobescu replică cum că, prin admiterea propunerii sale, nu crede a expune pe Societate la nici un ridicol, căci nu vede cum ar fi cu totul a se deszice, urmând de acum înainte sistema pe care Societatea Academică o adoptase chiar dela fundarea ei. În adevăr, la 1867, Societatea Academică, căreia lucrarea unui dicţionar român îi este impusă atât prin legatul Zappa cât şi prin instituirea ei, a cugetat la mijlocul cel mai nimerit spre a face o asemenea lucrare. Indată a venit la ideia pe care d-l Odobescu o crede încă şi azi cea mai nimerită, de a adunà mai întâiu materiale multiple pentru un dicţionar, şi din acel material a elaborà apoi opera de-

finitivă. Publicaţiuni de premie s'au făcut de atunci pentru adunare de materiale; însă a trecut un an, au trecut doui, şi materialele dorite n'au sosit. Atunci societatea s'a îngrijat şi a decis a face dânsa ceea ce nu făcuse publicul literat. Temându-se însă că toţi membrii ei împreună nu vor fi mai zeloşi la adunarea materialelor decât literaţii străini societăţii, ea a decis să lase această lucrare asupra unui număr de trei, apoi de două persoane, care arătau mai multă bunăvoinţă şi îndemânări mai speciale pentru aşà ingrată laboare.

Astfel s'a constituit Comisiunea lexicografică, şi s'a făcut, regulamentul care prevede mai ales întocmirea şi retribuirea acelei comisiuni. Membrii ei, adică d-nii Laurian şi Maxim s'au pus îndată pe lucru, şi în sesiunea anului trecut v'au adus cinci coale tipărite din proiect. Procesele verbale ale acelei sesiuni stau faţă spre a dovedì cu câtă mirare şi recunoştinţă s'a primit de către Societate această primă tentativă. Societatea s'a simţit fericită văzând că în fine a apucat să păşească pe calea ce-i erà impusă. Efectul acestei prime încercări a fost atât de puternic, încât de îndată a tras în emulaţiune pe alţi membri ai Societăţii la lucru, şi estimp ne vedem în faţa unui număr destul de însemnat de litere din alfabet, sau pe deplin lucrate, sau aproape terminate de către mai mulţi colaboratori. Ce sunt oare acele manuscripte diverse care ne-au venit şi ne sunt promise, dacă nu un material de dicţionar, precum s'a cerut în proiectul primitiv, şi chiar putem zice, în condiţiuni cu mult mai satisfăcătoare? Să profităm dar de acest material, spre a studià într'însul ideile şi procederile lexicografice ale literaţilar noştri. Aceasta nu o putem face decât tipărind textele lor, cel puţin într'un număr redus de exemplare. Apoi, culegând dintr'însele şi de pretutindeni ceia ce ni se va părea mai apropiat cu trebuinţele naţiunii, vom face dicţionarul academic.

Pentru d. Odobescu este un fapt neîndoios că dicţionarul perfect nu poate eşì de odată din Societatea Academică precum Minerva a eşit din capul lui Joie. Lucrările pregătitoare fiind dar indispensabile, d-lui susţine că este mult mai bine

ca ele să fie făcute de către mulţi, în deplină libertate, şi apoi supuse, în diversitatea lor, la critica publicului. În fine, d-lui invită pe membrii actualei Comisiuni lexicografice să nu facă din aceasta o cestiune de amor propriu şi de susceptibiltate; să considere şi d-lor că de vreme ce au declarat în prefaţa d-lor-sale şi în desbaterile noastre cum că proiectul tipărit îl consideră ca o operă a d-nealor, luând asupră-le toată răspunderea dinaintea publicului, este drept ca şi ceilalţi colaboratori ai proiectului de dicţionar, să se bucure de aceleaşi prerogative, adică să-şi poată arătà publicului opera d-nealor astfel cum au conceput-o şi au executat-o.

Şedinţa din 9 Septembrie, 1871.

D. Odobescu cere ca, deşi orele sunt foarte înaintate şi că-i lipseşte timpul de a coordonà argumentele sale spre a răspunde la cele zise de d. Laurian în precedenta şedinţă şi de d. Papiu Ilarian în cea de azi, să i se acorde cuvântul spre a explicà o ultimă oară tendenţa propunerii sale şi foloasele ce d-lui aşteaptă dela punerea ei în aplicaţiune.

Mai întâi de toate, d-lui nu poate înţelege cum d. Laurian vede în acea propunere o perdere de timp şi o cheltuială superioară celei ce se va face cu dicţionarul Comisiunii. Astfel cum d. Odobescu propune a se tipărì materialele colaboratorilor, adică nerevizuite de Comisiune şi în număr de 500 exemplare, spesele se reduc la 13 galbeni de fiecare coală, drept remunerariul Comisiunii, şi cu cinci topuri de hârtie asemeni de fiecare coală, ceea ce face, la numărul probabil de una sută coale, o reducţiune de cel puţin 1300 galbeni din remunerariul comisiunii, şi de 500 topuri de hârtie. D. Laurian însă, arătând că spesele ce s'ar face pentru *Magazinul*, (propus de d. Odobescu), tipărit în 500 exemplare, ar obligà pe Societate să vânză această carte pe preţ de cinci galbeni exemplarul, spre a-şi scoate cheltuielile; iar *Dicţionarul*, tras în 4000 exemplare, acopere toate cheltuielile prin vânzarea numai a 2000 cu câte douăzeci de lei noui; ară-

tând acestea s'a întemeiat pe convicţiunea sa că 2000 exemplare cel puţin din Dicţionarul Comisiunii vor fi de sigur vândute, şi a înaintat că nu crede posibilă vânzarea nici a unei sute din Magazin. Părerea d-lui Odobescu nu este aceeaşi; d-lui crede că-şi face iluziuni d. Laurian întemeindu-se cu atâta siguranţă pe vânzarea ediţiunii întregi a Dicţionarului Comisiunii. În orice caz, o aşa mare răspândire a elaboratului Comisiunii se pare d-lui Odobescu a fi un adevărat pericol pentru limba română. D-lui a declarat în mai multe rânduri cât este de contrariu sistemei urmate în acest proiect de dicţionar; nu poate şi nu voieşte să intre acum în desbateri neterminabile asupra acestei sisteme, şi de aceea se mărgineşte a cere ca expunerea ei să rămână limitată în redactarea câtorva litere ale alfabetului. D-lui se înspăimântă la ideia că junele noastre generaţiuni luând un asemenea dicţionar în mână, vor învăţà dintr'însul acea limbă în care rolul predomnitor este dat numai cuvintelor şi formelor ce au găsit graţie dinaintea Comisiunii, sau pe care dânsa le-a închipuit. D-lui crede că nu este în dreptul lexicografilor de a modificà până într'acest punct o limbă, de a introduce într'însa un aşa îmbelşugat material al lor propriu, şi de a lepădà din ea aşa multe forme şi terminaţiuni înrădăcinate în limbă, precum sunt, de exemplu, toate cuvintele, chiar de origină latină, cu terminaţiune în *ială, iţă, nic* etc., pe care d-nii Laurian şi Maxim le-au aruncat în gunoiul *Glosarului.* O asemenea procedare, d-l Odobescu abeà o poate iertà unor particulari cari lucrează numai în numele lor propriu; dar pre cât lucrarea se face supt auspiciile Societăţii Academice, precât acest proiect de dicţionar poate chiar să fie bănuit că este al nostru al tuturor, d-lui crede că este de a noastră datorie a-l reduce în marginele unei simple încercări, a unei expuneri parţiale de idei, cu care Societatea Academică nu are nici o solidaritate. In rezumat d-l Odobescu se teme, sau că ediţiunea proiectului de dicţionar al Comisiunei va rămânea nevândută, şi atunci va fi pagubă bănească pentru Societatea

Academică, sau că lipsa de alte lucrări lexicografice şi autoritatea ocultă ce acest proiect va împrumută din origina sa pseudo-academică, îl vor răspândì în publicul român, şi mai ales în junimea şcoalelor, şi atunci va fi şi o mai mare pagubă pentru societatea română în genere. D-lui declară cu francheţă că odată cu viaţa n'ar voì ca limba dicţionarului d-lor Laurian şi Maxim să devină limba succesorilor noştri.

D. Laurian a zis încă cum că tipărirea proiectului d-lor este o cruţare de timp. D. Odobescu răspunde că aşa ar fi dacă acest proiect s'ar considerà ca Dicţionar al Academiei; însă, de oarece nimeni din membrii acestei Societăţi nu poate dà proiectului acest calificativ, d-lui crede că mai lezne şi mai curând s'ar extrage din magazinul lexicografic, acel dicţionar dorit, decât din opera Comisiunii, care are tendinţă cu totul unilaterală, şi, după părerea d-sale, cu totul abătută dela ceea-ce trebue să fie Dicţionarul Academiei.

În fine, d. Laurian a zis că va fi greu a combinà din feluritele lucrări ale Magazinului, o normă pentru Dicţionarul definitiv. D. Odobescu crede din contră şi, luând act de declaraţiunea ce au făcut adesea membrii comisiunii cum că d-lor se vor folosì de lucrările colaboratorilor, astfel încât să nu li se piardă caracterul şi individualitatea, d-lui crede că acea facultate de unificare, acel dar eclectic le vor posede şi mai mult decât d-lor, bărbaţi mai puţin exclusivişti în opiniunile lor filologice.

Între cele zise de d. Papiu Ilarian, d. Odobescu n'are să combată decât două puncturi de importanţă secundară.

D. Papiu acuză pe d. Odobescu de a cere Societăţii să facă abateri dela regulamentele sale. Nu rămâne îndoeli că fieşcine are dreptul a cere răsturnarea chiar a unei legi, când aceea i se pare că a devenit neaplicabilă sau vătămătoare pentru institutul sau pentru societatea ce şi-a impus-o.

Acesta este cazul de faţă, căci, în definitiv, acel regulament al Dicţionarului, pe care d. Papiu îl tot invoacă, este un ce foarte elastic şi lesne de interpretat în toate sensurile. D. Papiu pretinde că membrii Comisiunii nu s'au ţinut de

dânsul; aceştia zic din contră. Poate că şi unul şi alţii au dreptate. Ceeace rămâne evident este că d. Papiu nu este mulţumit de proiectul de dicţionar al Comisiunii; însă să bage de seamă d. Papiu că această nemulţumire nu provine atât din abaterile Comisiunii dela regulament şi dela deciziunile anterioare ale Societăţii Academice cât dela sistema generală urmată în proiect. La aceea însă, să fie bine încredinţat d. Papiu că membrii Comisiunii nu vor renunţà, şi prin urmare, în zadar îi tot rechiamă la regulament şi la deciziuni, cu speranţă că astfel d-nealor îi vor lucrà un dicţionar pe placul d-sale.

D. Papiu înfine a mai spus că se vor puteà face totdeodată şi proiect de *Dicţionar* şi *Magasin lexicografic*, căci ambele stau în deciziunile anterioare ale Societăţii. Această idee nu împacă cât de puţin pe d. Odobescu, căci d-lui nu admite ca aceste două lucrări să se poată face cu vre-o utilitate, într'unul şi acelaş timp. Adunarea de material variată este trebuinţă a se face mai întâi, pentru ca apoi, printr'o critică scrupuloasă, să se extragă dintr'însa elementele unui bun dicţionar. D. Odobescu cere ca lucrările ce sunt până acum executate de membrii comisiunii şi de toţi colaboratorii să fie considerate ca acel material, să se tipărească îndată fără modificaţiuni şi, dacă membrii Societăţii socotesc că ar putea mai lesne să acopere cheltuelile printr'o ediţiune mai numeroasă, d-lui se împacă foarte lesne cu ideia de a tipărì în oricâte mii de exemplare acest material, a cărui varietate chiar, d-lui crede că va fi mai plăcută şi mai folositoare publicului decât sistematica şi exclusivista uniformitate a proiectului Comisiunii lexicografice.

D. Laurian răspunde d-lui Odobescu... Ne mai luând nimeni cuvântul, preşedintele pune la vot propunerea d-lui Odobescu, luând act de declaraţiunile d-lor Sion şi Urechiă, cari o susţinuseră, dar cari pentru momentul de faţă erau absenţi, şi propunerea d-lui Odobescu cade.

Şedinţa din 14 Septembre 1871.

D. Odobescu prezintă următoarea propunere: «Secţiunea filologică a Societăţii Academice române, în lipsa ce se simte deocamdată în literatura română de lucrări lexicografice complete, negăsind nici un mijloc practic şi nevăzând nici o posibilitate în timpul de faţă, de a redactà de îndată şi fără de lucrări pregătitoare un *Dicţionar al limbii române*, care pe lângă o întreagă uniformitate, să satisfacă totdeodată pe deplin şi pe majoritatea membrilor Societăţii Academice sub raportul economiei generale, sub al limbii şi al ortografiei, lasă însărcinaţi cu elaborarea *Proiectului de Dicţionariu şi de Glosariu*, ce se află de acum începute, pe d-nii Laurian şi Maxim, membrii actuali ai Comisiunii lexicografice; determinând însă, în modul cel mai precis că, astfel precum lucrarea d-lor este începută şi chiar după-ce lucrările parţiale ale conmembrilor colaboratori vor fi trecut sub aceiaşi sistemă de redactare a d-lor, Societatea Academică nu iă câtuşi de puţin asupra sa răspunderea pentru sistema, limba şi ortografia urmate de d-lor in această operă pregătitoare, ci o consideră, după art. 17, aliniatul II din regulamentul admis pentru redactarea Dicţionarului, numai ca un proiect pentru lucrarea *Dicţionarului Academic*, care-l va prezentà Societatea Academică la timp. Această deciziune se va tipărì pe una din paginele copertei a fiecării făşioare din opera actualei comisiuni lexicografice».

D-l Odobescu, dezvoltând propunerea, zice că ea, adoptându-se, ar uşurà mult lucrarea dicţionarului; ea ar precizà poziţiunea Comisiunii lexicografice faţă cu Societatea, şi a Societăţii faţă cu publicul. La cele aduse în propunerea sa, mai adaogă că, după ce este constatat că n'avem dicţionar, dar că avem trebuinţă de un dicţionar al Academiei, Academia trebuie să-l facă. Ea însă astăzi nu găseşte alt mijloc de a-şi procurà un proiect de dicţionar decât prin o anume Comisiune, pe care o lasă să lucreze sub răspunderea ei proprie; căci

altmintrelea vede imposibilităţi de a ajunge a aveà un dicţionar. Această măsură, zice d-l Odobescu, este necesară şi indispensabilă prin situaţiunea în care ne aflăm. Să lăsăm dar pe Comisiune să lucreze aşà precum lucrează, de oarece nu putem face altmintrelea. Societatea poate să fie răspunzătoare pentru spesele ce se fac cu tipărirea acelui proiect de dicţionar (spese însă care ar puteà să revină Societăţii); dar ea nu poate nici într'un chip să fie răspunzătoare pentru ideile coprinse în acel proiect, mai nainte ca, acea lucrare a Comisiunii fiind odată trecută prin revizuirea secţiunii filologice, să se fi transformat în *Dicţionarul Academiei Române.*

Propunerea d-lui Odobescu se pune la vot. Abţinându-se d-nii Bariţ şi Papiu dela vot, au rămas opt votanţi (d-nii Laurian, Maxim, A. Roman, Caragiani, Hodoş, Sion, Odobescu şi Poienaru), patru au votat pentru şi patru contra; prin urmare propunerea d-lui Odobescu a căzut.

Din *Analele Societăţii Academice Române.* Tom. IV, 1871

Bucureşti, 1871.

Prânzul academic din 15 Septembre 1871

Pe la finele sesiunii generale din 1871 a Societăţii Academice Române, d-l A. Odobescu, spre a se înfrăţi în mod mai cordial cu colegii cari, în anul precedent, îl chiemase prin alegere în mijlocul lor, şi spre a încheia totdeodată în chip mai vesel aprigele dezbateri ce, în şedinţele trecute, se iscase asupra proiectului de dicţionar al comisiunii lexicografice, întruni la d-sa acasă într'un ospăţ amical pe membrii Societăţii Academice. Lista de bucate a acelei mese prieteneşti erà redactată întocmai după sistema de latinizare totală a limbei româneştĭ, ce se urmase în discutatul proiect; ea deşteptă atunci printre meseni, — şi în zilele următoare prin ziarele şi în societatea din Bucureşti, — o ilaritate şi o curiozitate destul de mari, pentru ca să luăm libertatea de a retipări acum acea pagină efemeră:

Prandiulu academicu

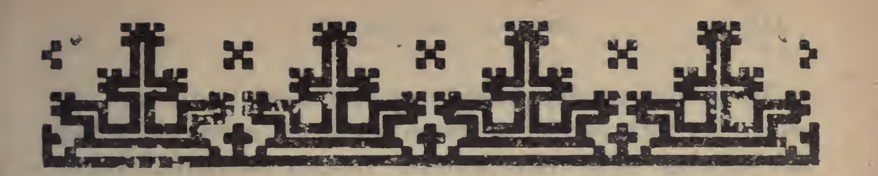
MIERCURI XV SEPTEMBRE MMDCIX. V. C.

VINU ARSU DE ANICETU
Sorbitione cu Scriblete.
VINU PERUNCTU DEIN INSULELE-FORTUNATE *(Madera).*
Fame-stimuli varii.
Siluru munitu cu astaci fluviali, in condimentu de sinape.
VINU ALBICANTE PERENNIU ALUTENSE DE ACIDAVA.
Lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose.
VINU NIGRU DE BURDIGALA *(Sanctu Julianu).*
Coturnici cu pulte venatorica, abstrudi in placenta foliacea.
POTIONE CONGELLATA DE MODU ROMANU.
Melungine rubre cu farcimine de minutale.
Copsa de ariete in verubi torresa.
Acietaru de olere, condita pre usu Athonicu.
VINU CAMPANICU SPUMOSU (*Silleriu*).
Casiu induratu de Batavia.
Vesice fermentate pre ratione Germanica.
Biscopte lactantie glaciate.
Canistru multipomariu.
Pepone Cantaliense.
VINU APPIANU BASTARNICU *(Tocaiu).*
Conditure melimeraria e prunaria.
Confapte saccharine.
LICUORE BELLARIA DE BROMELIA.

Publicul de azi şi cel din viitor vor citì această glumeaţă pagină negreşit cu mai multă răbdare şi cu mai puţină anevoinţă şi bătaie de cap decât le-ar trebuì pentru mistuirea voluminoaselor şi greoaielor Dicţionare, ale cărora ea este o uşoară şi vie parodie.

Nevinovata glumă a academicului care a stat în luptă necurmată în contra neologismilor exageraţi, îşi va păstrà preţul precât se va mai vorbì, în istoria noastră literară, despre acea curioasă încercare de o închipuită lexicologie românească; acea lighioană monstruoasă s'a svârcolit totuşi câţi-va ani în sânul începândei noastre Societăţi Academice. Acum să-'i fie ţărâna uşoară! [1])

[1]) De oarece toată această glumeaţă literatură nu este altceva decât *latinească de cuine*, *du latin de cuisine,* cum zic Francezii, limbă anevoie de înţeles celor cu ştiinţă de carte şi încă mai mult celor necărturari, fie-ne iertat a dà acì o traducere în limbă vulgară, mai exactă decât interpretaţiunile fantastice ce au apărut prin ziarele româneşti din 1871. Aceasta o facem spre a scutì pe cititorii noştri de a răsfoì *Proiectul de Dicţionariu alu Societatei Academice*, unde e probabil că ei ar puteà găsì cei mai mulţi din termenii culinari coprinşi în această listă de bucate. Deci ea ar cam sunà pe româneasca de rând: „*Rachiu anason*, Supă cu plăcintioare, *Vin dulce de Madera*, Mezelicuri felurite, Somn fiert însoţit cu raci şi cu sos de muştar, *Vin alb vechiu de Drăgăşani*, Muşchi de vacă cu sos de smântână, garnit cu mazăre boabe şi cu cartofi, *Vin negru de Bordeaux*, Prepeliţe gătite cu sos de vânat şi năbuşite în foi de plăcintă, *Punch à la Romaine*, Pătlăgele roşii cu tocătură de măruntaie, Coapsă de berbece friptă la frigare, Salată de verdeţuri, gătită ca la muntele Atonului, *Vin de Champania*, Caşcaval uscat de Olanda, Gogoşi dospite nemţeşti, Biscoturi cu îngheţată de lapte, Coşuleţ cu poame, Pepene Cantalup, *Vin dulce de Tokay*, Dulceţuri de mere dulci şi de prune, Cofeturi cu zahar, *Vutcă de ananas*". La care s'au adaos, în acea zi, multă voie bună şi multă veselie! Indată ce se aduceà pe masă câte un nou fel de bucate, râdeau toţi cu hohote, şi numai bietul răposatul Maxim, unul din autorii *Proiectului de Dictionariu*, se mirà, în sincera şi naiva încredere ce aveà în ciudata sa sistemă de lexicografie română, pentru ce tot râd ceilalţi de un «*operatu carele în genulu seu speciale erà redusu chiaru depre cumu convine spiritului esentiale originariu alu limbei romane*». Din toţi cei atunci de faţă, mai mult de jumătate nu mai sunt azi printre cei vii; unii s'au îngropat sărmanii devotaţi şi aprigi muncitori, sub surpăturile încă din temeliile lor şubrede, ale nenorocitului lor *Proiectu de Dictionariu alu Academiei*.

Tot dicţionarul Academic

PROPUNERI FĂCUTE ŞI SUSŢINUTE ÎN SESIUNEA ANULUI 1872

Şedinţa din 14 August, 1872.

Adunarea procede la revizuirea dicţionarului. D-l Odobescu cere a se enunţà dacă desbaterea are să fie generală sau dacă se va trece numai decât la punte, căci la acestea ar avea să facă oarecare observaţiuni şi anume:

In Analele Societăţii tipărite cam târziu, d-sa află cu părere de rău că în raportul Comisiunii asupra traducţiunilor din Iuliu Cesar, (Comentariele *de Bello Gallico)* s'a schimbat nu numai ortografia cuvintelor, ci că d-l secretar general şi-a luat rolul de profesor de gramatică, corectând cuvinte, expresiuni, ş. c. l., şi înlocuindu-le. Mai adaugă că, asupra acelui elaborat, d-l Odobescu, în calitate de raportor al Comisiunii, a făcut şi oarecare note, dar cu mirare a observat şi aici că ideile, care le vede puse în acele note, nu sunt ale Comisiunii. Eu, zice d-l Odobescu, nu sunt amic al *dicţionarului* (comisiunii lexicografice) şi'i fac neîncetat opoziţiune; prin urmare nu pot admite ca cuvinte întregi să mi se corecteze de membrii acelei Comisiuni. Cer ca să se pună margini la asemenea corecţiuni şi ca să se lase nealterate stilul fiecărui membru al Societăţii; cer în fine ca observaţiunile mele să se treacă în procesul verbal.

Intrând apoi în desbaterea proiectului de *dicţionar*, au vorbit succesiv d. N. Ionescu şi G. Bariţ.

D-l Odobescu, răspunzând mai întâi d-lui Bariţ, zice că este acum fără de nici un folos practic de a tot face procesul Societăţii Academice pentrucă, în curs de patru ani, a permis şi chiar a îndreptăţit continuarea *Proectului de Dicţionar*, astfel cum l-au început şi cum l-au executat membrii Comisiunii lexicografice adică d-nii Laurian şi Maxim. Aşa a voit majoritatea pe care d-l Odobeseu, are conştiinţa a o fi combătut, după toate puterile sale, şi astfel s'a urmat până acum. Ceeace s'a făcut, rămâne dar de sine-şi făcut; dar aceasta negreşit nu însemnează că ceeace s'a făcut este bine făcut, nici mai ales că nu se poate de acum înainte să se facă mai bine. De aceia, d-l Odobescu, întrunindu-se întru toate cu părerile rostite de d-l N. Ionescu, propune ca Societatea să proceadă fără întârziere la revizuirea *Proiectului de Dicţionar,* cu scop de a pregătì ediţiunea care se va puteà cu drept numì *Dicţionarul Academiei Române.* Pentru aceasta d-lui socoteşte că Societatea trebue mai întâi de toate să statueze bazele după cari se va face acea revizuire, şi aceste baze d-lui le găseşte în spusele d-lui N. Ionescu, pe care le rezumă subt următoarele opt rubrice:

1. Ca pe viitor lucrarea să nu mai fie împărţită în *Dicţionar* şi *Glosar*, ci toate cuvintele limbei române să figureze la locul lor alfabetic, fără osebire de origină şi de provenienţă.

2. Ca din articolii lexicografici în care se explică cuvintele limbei, să lipsească pe viitor discuţiunile şi polemicele asupra etimologiei, originei şi înţelesului zicerilor. Inţelesul se se deà în cuvinte puţine, dar bine cumpănite şi coprinzătoare. Etimologia să se arate numai când este neîndoioasă sau cel puţin foarte probabilă.

3. Neologismii neuzitaţi, adică cuvintele pe care nici un scriitor până azi (afară de autorii *Proiectului de Dicţionar*), nu le-a întrebuinţat să se scoată din rândul vorbelor limbei române, rămânând astfel ca adevăratul *Dicţionar Academic* să coprindă numai materialul limbei noastre existente şi nu elemente ale unei sisteme de limbă închipuită.

4. Cuvintele din *Dicționar* să fie întemeiate, nu pe fraze banale şi adeseori puţin alese, ci, precât se va puteà, pe citaţiuni din autorii români vechi şi moderni, şi pe locuţiuni populare, dintre care să se înlătureze cele triviale şi obscene.

5. Accepţiunile cuvintelor să fie bine specificate, mai lămurit explicate prin definiţiuni precise şi, în varietatea lor, să nu se uite unele din cele mai uzuale, iar cele cu totul neuzitate să se lepede.

6. Definiţiunile termenilor de ştiinţă să fie toate rectificate după starea actuală a cunoştinţelor omeneşti.

7. Forma cuvintelor să fie aceea pe care a consacrat-o uzul şi natura limbei, astfel încât să nu se producă între scriere şi graiu, anomalii reraţionate; bună oară, de vreme ce Românii toţi pronunţă *mine*, *tine*, *bine*, *puţin*, *rugăciune*, să nu se scrie *mene*, *tene*, *bene*, *pucinu*, *rogatione*.

8. Ortografia va trebuì asemenea redusă la regule mai practice, spre a înlesnì şi nu a complicà fără folos cunoştinţa limbei române.

Luându-se de bază aceste opt punturi, pe care d. Ionescu le-a semnalat, Societatea prin revizuirea *proiectului* actual, poate face chiar în puţin timp prima ediţiune a *Dicţionarului* definitiv al Societăţii Academice Române.

Să proceadă dar la revizuire, apucând lucrarea chiar dela începutul *proiectului*, fără de a ţine în seamă observaţiunile care s'au făcut la 1870, asupra câtorva pagine din litera A. Pe atunci membrii Societăţii nu puteau aveà experienţa dobândită azi prin citirea şi studiarea a celei mai mari părţi din proiectul d-lor Laurian şi Maxim. D. Odobescu adaugă terminând că, deşi s'a adoptat ideia de a se începe aceste reviziuni în şedinţele sesiunii actuale, d-lui însă tot crede că aceste şedinte se vor petrece numai în discuţiuni preliminare, care negreşit pot să fie folositoare; dar şi mai important este de a se îndeplinì a doua parte a conclusului Societăţii, adică de a se numì *Comisiunea permanentă* de revizuire, care va aveà să lucreze în cursul anului şi să aducă la sesiunea din 1874, precât se va puteà mai mult material pre-

gătit din edițiunea definitivă a *Dicționarului Academic.* Pentru o asemenea lucrare comisiunea va trebuì să aibă pururea în vedere că opera ei trebuie să fie, nu expunerea și desvoltarea unei sisteme particulare de limbistică română, ci o oglindă veridică a limbei românești din trecut și de asstăzi, din care apoi numai scriitorii și nu gramaticii, sunt singuri autorizați a'și croì dreptarul pentru inovațiunile de introdus în limbă [1]).

Ședința din 23 August, 1872.

D-l Odobescu prezintă următoarea propunere: «Spre a se aplicà mai cu rigoare dispozițiunile regulamentului din 16 August 1869, pentru lucrarea și publicarea dicționarului limbei române, și spre a se complectà lacunele acestui regulament, propun cele următoare:

1. Comisiunea lexicografică va luà măsuri pentru ca, în orice caz, proiectul de Dicționar, împreună cu Glosariul ce se redactează, să nu devină mai voluminoase decât coprinderea a *unei sute două-zeci* de coale maximum, în total. Pentru aceia, în anul curgător 1872—1873, Comisiunea va tipărì, în cele 40 coale votate în budgetul de cheltueli al Societății, finea literei C și literile dela D până la L inclusiv. Volumul I care va fi circa de 60 coale, se va oprì în litera I; iar al II-lea care va aveà aceiaș întindere, se va începe cu acea literă.

2. Ca să ajungă la scopul de a nu trece toată lucrarea peste 120 coale de tipar, Comisiunea lexicografică este invitată a reduce articolii redactați asupra cuvintelor, la definițiuni concise, fără prolixitate; a înlăturà considerațiunile ipotetice asupra etimologiei cuvintelor și analogiei de sunete și înțelesuri ale lor; a nu prodigà frazele date drept exemple și mai ales a căutà ca acestea să fie scurte, mai puțin ba-

[1]) Punturile de mai sus au fost desbătute în ședințele din 16, 17, 19 20, 21, 23, 24 August, 1872.

nale, fără trivialităţi, şi chiar, precât se va puteà, culese din scriitorii cei buni ai Românilor vechi şi noui.

3. Tot asemenea, Comisiunea lexicografică va purtà atenţiunea sa asupra termenilor de ştiinţă, mai ales în istoria naturală, şi a face ca denumirile româneşti să corespundă exact cu cele latine. Întru aceasta, ea să consulte pe bărbaţii speciali ce fac parte din Societate. Tot deodată se vor înlăturà şi din proiectul de dicţionar şi din glosar, expresiunile obscene, înscriindu-se termenii technici echivalenţi de care se servă ştiinţa sau chiar dacă cuvinte obscene s'ar strecurà în proiectul de dicţionar şi în glosar, să se reducă articolii privitori la dânsele, astfel încât să deà o foarte scurtă arătare de înţelesul cuvântului, cu notă expresă despre necuviinţa întrebuinţării lui. Se vor înlăturà cu totul exemplele date prin locuţiuni triviale şi obscene.

4. Comisiunea lexicografică este invitată a nu depune o rigoare prea exagerată în alegerea cuvintelor uzuale româneşti, mai ales cele de origină latină, care se leapădă din proiectul de Dicţionar, şi se trec în Glosar, şi a nu se arătà cu aşa multă prodigalitate în crearea de neologisme mai ales de cele care nu sunt necesitate de technologia ştiinţifică.

5. Observând ortografia primită de Societate, Comisiunea lexiografică este invitată a nu trece cu rigurositatea etimologiilor peste marginile impuse de buna pronunţare a limbei române, cum spre exemplu, să nu scrie cu *t*, ci cu *c* cuvântul *mancaciosu,* care româneşte nu se pronunţă *mâncăţios*; să nu întrebuinţeze terminaţiunea *ože,* care este reprobată de marea majoritate a membrilor Societăţii, în loc de *une,* uzitată în toată România.

6. Comisiunea lexicografică să se complecteze prin alegerea unui al treilea membru, conform regulamentului.

7. Nici într'un caz, autorul unui articol din proiectul de Dicţionar şi din Glosar, carele s'ar aflà şi membru al Comisiunii lexicografice, să nu poată fi şi examinator al acelui articol, care să se cerceteze numai de ceilalţi doui membri, reducându-se şi remuneraţiunea examinatorilor în proporţi-

une cu lucrările lor, astfel ca cei remuneraţi ca compunători să nu mai primească remuneraţiune ca examinatòri pentru aceiaş lucrare.

8. Comisiunea lexicografică va fi invitată a luà toate măsurile necesarii pentru ca, în termen de doui ani, adică până la sesiunea anului 1874, să fie atât proiectul de Dicţionar cât şi Glosarul tipărite în toată întregimea lor» [1]).

Bucureşti, 1872.

Din *Analele Societăţii Academice Române*, Tom. V, 1872.

---

[1]) La această propunere s'au asociat şi d-nii Bariţ, Hodoş, Sion, P. S. Aurelian şi dr. Fătu. Ea s'a desbătut în şedinţele din 24, 25, 26, 27 şi 28 August 1872.

Reviziunea dicţionarului Academiei

RAPORT PREZENTAT ÎN NUMELE COMISIUNII DE REVIZIUNE, ÎN SESIUNEA ANULUI 1877 [1]).

Sunt acum trei ani, de când ne-aţi făcut onoarea a ne alege, spre a formà împreună o comisiune cu scop de a procede la reviziunea Proiectului de Dicţionar şi de Glosar, ce se execută de către comisiunea lexicografică.

Decât orice mai lesne ne-ar fi fost să declarăm de îndată, cum că ne-am încumătat atunci a luà asupră-ne o sarcină mai presus de puterile noastre, dar fiind toţi convinşi că omul, când simte şi ştie ceeace este bine, trebuie să-şi depună toate putinţele ca să ajungă a-l realizà, noi înfruntând chiar imputarea de a nu fi îndestul de modeşti, cutezăm a vă spune că, spre a face până acum ceeace se aşteaptă dela noi, nu atât puterile cât putinţele ne-au lipsit.

Ca să fim şi mai lămuriţi într'această legitimă scuză, permiteţi-ne a vă arătà mai înnainte de toate, de ce natură au fost acele lipsuri, acele neputinţe. Unele le putem calificà de sociale şi fizice, pe celelalte de literare, bibliografice şi chiar lexicografice.

Noi, membri ai Comisiunii de reviziune, sau prin îndatoriri impuse de afacerile publice ale ţărei, sau prin greutăţi provenite din interese particulare şi din sănătate, nu am putut

[1]) Acea Comisiune erà compusă din d-nii G. Bariţ, V. A. Urechie, N, Ionescu, D. A. Sturdza şi A. I. Odobescu.

află până acum o înlesnire continuă de timp şi o linişte suficientă de minte, care să ne permită a lucrà cu spor la însăşi opera ce ne erà încredinţată.

Dar în acest răstimp nici unul din noi n'a nesocotit importanţa sarcinei ce-i impunea încrederea d-voastre; fiecare, foarte adese în parte, şi uneori toţi împreună, am cugetat şi am discutat asupra naturei de lucrare ce aveam a face, asupra modului cum ea s'ar puteà executà mai bine, asupra ceeace ne lipseşte şi asupra ceeace ne prisoseşte în starea actuală a elementelor lexicografice, de care dispunem.

Nu puteà fi fără de importanţă, domnilor, pentru a ne da mai mult avânt şi mai mult temei în lucrare, terminarea abia acum completă a Proiectului de Dicţionar şi Glosar, executat de prima d-voastră Comisiune. Pe când până est-timp am fi fost în drept a aşteptà sau mai mult, sau mai puţin de la acel op laborios, acum şi numai acum, îl putem cunoaşte şi apreţuì în deplina lui întregime.

Ca să ajungă la finele său au trebuit să treacă zece ani, şi aceasta, — cată să o recunoaştem, domnilor, — nu este mult. Alte popoare, ca să'şi adune chiar şi atât material lexicografic, cât se află în Proiectul ce ne stă de faţă, au întrebuinţat cu mult mai multe zecimi de ani. Noi am accelerat în mod extraordinar lucrarea Comisiunii lexicografice, şi cercându-ne une-ori a o controlà, a o preface, a o abate din calea ce ea îşi alesese, trebuie să constatăm că dânsa a stat neîncetat fidelă sistemei sale proprii, şi — ca să repeţim aci cuvintele, prin care onoratul d-l Laurian a caracterizat această lucrare, — vom recunoaşte, că ceia ce a făcut Comisiunea lexicografică e adevărat o sistemă şi o sistemă cât se poate mai consecintă; dar că planul s'a modificat, fără însă a eşì din marginile sistemei, mai vârtos dupe restricţiunile Societăţii, şi că multe s'au modificat dupe experienţa câştigată de Comisiunea lexicografică [1]).

Până a nu se începe elaborarea acestui prim Proiect, prin

[1]) Vezi *Analele Societăţii Academice*, tom. VII, p. 68.

o anume comisiune lexicografică, — care prin forţa lucrurilor a fost redusă neîncetat numai la ambii părtaşi ai aceleiaş sisteme limbistice, — Societatea Academică şi-a făcut iluziune cum că dânsa va puteà în fie-care sesiune anuală să revază şi să corecteze lucrarea de peste an a Comisiunii emanate din sânu-i. Aceasta a fost tendenţa prescripţiunilor din art. 17 al Regulamentului pentru elaborarea Proiectului de Dicţionar.

Intr'adevăr s'au şi făcut la diferite epoce, — şi anume în sesiunile anilor 1870, 1871 şi 1874, — cercări de a se aplicà *ad literam*, prescripţiunile acelui articol. N'au trebuit însă multe ore de discuţiune ca să se convingă toţi că nu în iuţirile unor desbateri publice se lucrează sau chiar se îndreptează cu succes şi cu matură chibzuire un dicţionar, ci că unor asemenea operaţiuni le sunt neapărate şi liniştea meditaţiunilor şi neîntrerupta urmărire a unui metod logic şi consecinte.

De aceia, — plăcutu-ne-a, sau nu ne-a plăcut, — noi toţi am lăsat şi am grăbit pe a noastră comisiune lexicografică se aducă până la capăt lucrarea.

Din acele câteva vii dezbateri, Societatea noastră a învăţat cel puţin un lucru: că adică, reviziunea proiectului nu se poate face prin discuţiuni; în timpul sesiunilor, ci că dreptul de a revedeà, de a complectà sau chiar şi de a modificà cu totul proiectul, trebuià conferit unei comisiuni speciale, care să se ocupe cu aceasta în răstimpul vacanţielor noastre. Atunci dar, în şedinţa din 27 August 1874, aţi instituit Comisiunea care vi se prezentă astăzi cu reflexiunile ei asupra lipsurilor ce au oprit-o de a executà lucrarea dorită şi tot deo-dată neînlăturată a Societăţii noastre.

Când ne-aţi făcut onoarea, domnilor, de a ne denumì în această comisiune, abiea dacă putem spune că ne-aţi indicat calea pe care aveam a păşi. Tot atunci însă Societatea a votat, ca aplicabile proiectul ce erà încă în lucrare, o serie de câte-va prescripţiuni, pe care noi nu ne putem oprì de a le considerà ca dreptarul, precum s'a zis atunci, al lucrării de reviziune,

ca nişte indicaţiuni preţioase pentru viitoarea ediţiune a Dicţionarului Academic.

Credem necesar, domnilor, a reamintĭ îndată acele voturĭ ale d-voastră, care au fost într'astfel exprimate:

1. «Ca pre viitor, lucrarea să nu mai fie împărţită în Dicţionar şi Glosar, ci toate cuvintele limbeĭ române să figureze la locul lor alfabetic, având în vedere originea şi proveninţa romană a cuvintelor şi având tot de-o-dată în vedere şi cuvintele străine, acceptate în forme proprii limbeĭ române, şi consacrate prin uz, indicând la acestea şi autorul sau epoca.

2. «Ca din articolii lexicografici, în cari se explică cuvintele limbei, să lipsească pre viitor discuţiunile şi polemicile asupra etimologiéi, originei şi înţelesului zicerilor. Inţelesul să se dea în cuvinte puţine dar bine cumpănite şi cuprinzătoare. Etimologia să se arate numai când e nenduoioasă sau cel puţin foarte probabilă.

3. «Cuvintele nouă, care se justifică prin necesitate de a exprimà un obiect sau o idee nouă, sau o nuanţă nouă de înţeles, şi care sunt formate după firea limbei, fie din limba latină, fie din limbile surori, sau şi din limba vechie românească, acelea numai să se treacă în Dicţionar, indicându-se pre cât se poate, epoca întrebuinţării lor. Să se treacă asemenea şi terminiĭ de arte şi ştiinţe, adoptaţi în limbile clasice şi în cele moderne.

4. «Cuvintele de dicţionar să fie, pe cât se va puteà, bazate pe autoritatea scriitorilor români vechi şi moderni, precum şi pe accepţiuni şi locuţiuni populare.

5. «Accepţiunile cuvintelor vor fi bine specificate şi separate prin semne diacritice. Aceste semne vor ajutà înşirarea, cu lămurire şi în mod metodic, a înţelesurilor diverse ale vorbei.

Definiţiunea vorbei, când nu se va putea face prin sinonime, va fi dată prin perifrazele cele mai scurte şi mai precise şi în termeni cunoscuţi, în conformitate cu art. 18 din regulamentul pentru lucrarea dicţionarului.

6. «Definiţiunile vorbelor technice de arte, ştiinţe şi meserii să fie cu cea mai mare îngrijire rectificate şi complectate, în cât să corespundă deplin cu starea progreselor actuale a le cunoştinţelor omeneşti».

Au mai fost şi alţi doi articoli, în mijlocul discuţiunei cărora, Societatea s'a văzut nevoită a se întrerupe, spre a delegà sarcina sa unei Comisiuni de revizuire, deşi cei mai mulţi din membri se pronunţase în favoarea lor; aceşti articoli sunau aşa:

7. «Forma cuvintelor să fie aceia, pe care a consfinţit-o uzul (consuetudinea) şi natura (logica firească) limbei, aşa în cât să nu se producă între scriere şi graiu dificultăţi practice fără nici o necesitate ştiinţifică.

8. «Ortografia să se mai simplifice, ameliorându-se modul provizor de scriere, aşa încât să se înlesnească cunoştinţa practică a scrierei limbei, fără a se uità principiul etimologic. Alăturea cu fiecare cuvânt din dicţionar să se pună şi pronunţarea, figurată după sistema scrierei cu semne (` ′ ⌣ ^ şi cedilele)» [1]).

Membrii comisiunei de reviziune au crezut de a lor datorie, ca să cugete la mijloacele de a realizà toate aceste deziderate în ediţiunea revăzută a proiectului.

Totdeodată însă ea trebuià să examine în sine Proiectul de Dicţionar şi cel de Glosar, ca să vază până la ce punct ele, în tot coprinsul lor, sunt conforme sau abătute dela ideile majorităţii, exprimate prin voturile de mai sus.

Această operaţiune făcută asupra complexului, numai acum întregit al lucrărei comisiunei lexicografice, ne-a adus pe fiecare în parte la aceleaşi idei asupra modificărilor ce reclamă proiectele, spre a devenì operate însuşind pe deplin aprobaţiunea Societăţii noastre.

În sistemà care a predomnit la redactarea proiectului, am putut toţi constatà că sunt, pe de-oparte adause, consistând din neologismi curat sistematici, — «pagine întregi numai de

[1]) Vezi *Anal. Societ. Academ.* tom. VII p. 58.

neologismi nejustificaţi»[1]), iar pe de alta, eliminări intenţionate de cuvinte şi de forme existente în limba română.

Dintr'aceia rezultă pentru noi că lucrarea de reviziune trebuià să aibă o îndoită tendinţă:

Pe de o parte, a alungà orice inovaţiune, nu îndestul de bine legitimată,

Pe de alta, de a înzestrà viitorul dicţionar cu tot legitimul avut al limbei noastre, pe care cu nedrept 'l-a despreţuit proiectul actual.

Mărturisim că prima îndatorire ni s'a părut a fi cu neasemuire mai uşoară decât a doua; şi într'adevăr, mai lesne este în totdeauna a risipì, — dacă cumva acì risipă ar fi, — decât de a agonisì.

Am fi putut dar să ne mărginim întru a combate şi a exclude tot ce ni s'ar fi părut, în proiectul Comisiunei lexicografice, prea tare exagerat ca sistemă de prefacere radicală a limbei româneşti şi astfel n'am fi făcut alta decât a continuà numai cercetările de discuţiune ce s'au petrecut în sânul Societăţei în anii 1870, 1871 şi 1874.

Dar de am fi făcut într'astfel, mai din nainte noi am fi simţit bine că nu îndeplineam decât o minimă parte din ceia ce eraţi în drept a cere dela noi.

Noi făceam atunci numai ceia ce, — cu bine, cu rău, — s'ar fi putut face şi de toţi, chìar în întrunirile noastre anuale.

Ar fi lipsit din lucrarea de reviziune acea porţiune esenţială a unui bun dicţionar, pentru a cărei reîntregire în contextura proiectului actual, Societatea academică socotise de cuviinţă a încredinţà provizor comisiunei noastre speciale toate drepturile sale de reviziune.

Şi într'adevăr, considerând în complexul lor, toate ideile ce se învederează în prescripţiunile Societăţii, mai sus enunţate, noi am recunoscut în ele faptul: că majoritatea noastră înţelege, ca şi noi, că un dicţionar al limbei române, trebuie

[1]) Vezi *Anal, Societ. Acad.* tom. VII. Şedinţa dela 28 August (9 Septembre) 1874.

să întrunească toate însuşirile, pe care marele lexicograf frances, d. Littré, le rezumă în următoarele cuvinte ce ne permitem a le traduce:

«Orice limbă vieţuitoare... prezintă trei termeni: un *us contimporan*, care este propriu fiecărui period succesiv; un *archaism*, care a fost şi el odinioară un us contimporan şi care conţine (mai adesea) explicaţiunea şi cheia lucrurilor subsecuente; şi în fine un *neologism*, care, rău îndreptat, strică, iar bine îndreptat, dezvoltă limba, şi care şi dânsul va devenì într'o zi archaism, consultat ca istorie şi ca faze ale limbagiului».

Dintr'acestea se constată, pare-ni-se, că punctul prim şi de căpetenie al unui dicţionar este uzul contimporan.

Nu corespunde, mai întâiu de toate, cu cerinţele celui ce-l consultă, dicţionarul acela, care nu conţine cuvintele, pe carì omul este expus a le auzì din gura tuturor în orice moment al vieţei sale.

«Dar orice limbă îşi are şi trecutul său, a cărei cunoştinţă conduce de sine mintea spre viitorul ei. Unele persoane,—adauge tot d. Littré,—sunt predispuse a crede că un dicţionar, întru care istoria intervine, este o operă destinată mai cu seamă erudiţiunii. Nu e de loc într'astfel... Un dicţionar istoric este făclia uzului şi nu trece prin erudiţiune decât spre a venì în ajutorul limbei actuale».

Astfel a treia porţiune constitutivă a unui dicţionar bine întocmit, aceea de care a abuzat aşa de tare Comisiunea noastră lexicografică, adică neologizmii, trebuie să fie, — de am puteà zice aşa, — ca un fel de deducţiune a părţii sale istorice.

«A impune unei limbi regule trase după raţiunea generală şi abstractă, — astfel precum fiecare epocă concepe acea raţiune, — această sistemă conduce foarte lesne la arbitrariu. Un dicţionar istoric stârpeşte de îndată acea predispoziţiune abuzivă». Aci în folosul nostru am citat iarăşi din Littré.

Privind din acest întreit punct de vedere (uz contimporan, archaism şi neologism) elaboratul Comisiunii noastre lexico-

grafice, au venit de sine în apreţuirea noastră toate lipsurile ce el conţine. Ele băteau prea tare la ochi ca să nu le fi putut îndată constată.

Dar această constatare ne-a dat tot de odată şi măsura neputinţelor literare, bibliografice şi chiar lexicografice, despre care am atins la începutul acestui raport.

Şi iată, domnilor, ce am aflat atunci, că ne lipseşte, spre a completà cu tot ce'i este neapărat trebuincios proiectului de dicţionar.

1. Dezvoltarea istorică a cuvintelor, care vor să fie examinate în diferitele şi principalele lor faze succesive;

2. Intemeierea cuvintelor de uz contimporan, pe citaţiuni alese de cei mai buni scriitori din timpurile noastre;

3. Complectarea materialului lexicografic cu multe elemente uitate ale limbagiului poporan şi ale idiotizmilor locali;

4. Inavuţirea lui cu materialul, — aşa de interesant şi adesea instructiv — al termenilor technici, întrebuinţaţi în măiestriile tradiţionale ale poporului român din orice provincie;

5. Şi în fine o nomenclatură mai complectă şi mai exactă a termenilor de ştiinţă, care, după cum observă foarte judicios d-l Littré, «diferă în mod esenţial de aceia ai măiestriilor. În adevăr, pe când limba măiestriilor e totdeauna populară, adesea archaică şi eşită din băierile idiomei, limba ştiinţifică, din contră e mai totdeauna elenă, artificială şi sistematică; într'însa etimologia se înfăţişază de sine. Ceeace este greu este de a da pe scurt explicaţiuni lămurite despre obiecte adesea foarte complicate».

Acestor consideraţiuni generale ne socotim datori să adăugăm încă una, de o natură cu totul locală.

Diferenţă pentru diferenţă, ori cât de geloşi am fi de reîntregirea limbei noastre cu termeni pentru orice idee, derivaţi numai din origină latină, precât însă biserica noastră ortodoxă va mai păstrà archaismii săi străini, cari negreşit se vor scurge şi ei treptat cu acea solemnă prudenţă ce caracterizà mişcările bisericei, — până când cuvintele învechite se vor rostì dinaintea altarului nostru, nu ne este permis nici

de a le exclude din dicţionarul limbei române, nici de a le întinà cu nereverenţioasele epitete de termeni ridicoli şi barbarizmi oribili. Ar fi din parte-ne a condamnà pe orice român cult ca să râdă şi să fugă cu oroare de biserica noastră naţională.

După ce şi-a dat bine seamă Comisiunea de revizuire de toate aceste lipsuri de fond ale proiectului existent, ea s'a oprit şi asupra unor defecte de formă, sau ca să zicem mai bine, de expunere. Erà dânsa în drept a face aceasta, căci aveà în vedere voturile Societăţii, care îi desemnau acele imperfecţiuni. Dar spre a le îndreptà, puţin îi rămânea de cugetat şi de inventat dela sine.

Planul magistral adoptat de d-l Littré în gigantica şi perfecta sa lucrare lexicografică asupra limbii franceze, — plan, carele în mare parte a fost adoptat şi urmat de iluştrii fraţi Grimm în măreţul lor dicţionar al limbii germane, — acel plan abia mai are trebuinţă de mici modificări apropiate limbei româneşti, spre a da celor ce-l vor aplicà, o perfectă şi logică expunere a întregului material lexicografic al graiului nostru.

Astfel, spre a enumerà pe deplin şi în ordinea cea mai sistematică, diferitele elemente constitutive ale fiecărui articol din dicţionarul limbei, noi ne vom mărginì a le consemnà aci d'a rândul:

Cuvântul în sine (fie de uz contimporan, arhaic sau neologizm);

Pronunciaţiunea lui, cu modificările provinciale.

Formele lui gramaticale, cu neregularităţile când există:

Accepţiunile sau *înţelesurile* lui diferite, clasificate după un mod logic şi însoţite cu:

Citaţiuni din principalii autori contimporani şi din cele mai recomandabile şi mai caracteristice locuţiuni populare şi proverbe.

Sinonimele lui, cu nuanţele distinctive;

Istoricul său, adică prezentarea lui sub diferitele sale faze succesive, bazate pre citaţiuni din autorii vechi;

în fine: *Etimologia* lui, când ea nu este supusă la prea mari îndoieli.

Prin semne diacritice, şi chiar prin scurte explicaţiuni, se va arătà *Valoarea* ori *Caracterul* cuvântului, sub raportul uzului său actual.

Ca să poată însă cineva să îndeplinească cu conştiinţă şi cu rigoare tot cuprinsul acestor numeroase rubrice ale planului, la care nòi înşine ne-am oprit, s'ar cuvenì să aibă la îndemână un material, care a lipsit negreşit Comisiunii lexicografice,—fără ca dânsa, consecintă sistemei sale exclusive, să simtă vre-o pedică din această lipsă, — dar dinnaintea absenţei căruia noi, spre a vă satisface pe d-voastă şi a ne satisface pre noi înşine, precum şi spre a corespunde la adevăratele trebuinţe ale naţiunii, am stat locului, căutând mijloace practice de a realizà ceiace trebuià făcut.

De sigur puteam, după cum şi proiectasem la început, să cercăm sub formă de specimen, a vă prezentà câteva foi de dicţionar, lucrate după planul mai sus schiţat. Dar iară noi ne am încredinţat, că în lipsa materialului, ce ne erà indispensabil, n'am fi putut ajunge decât la o încercare informă cu mult mai pre jos de legitimele d-voastă aşteptări şi poate încă şi mai pre jos de dorinţele noastre.

Dintr'acestea veţi înţelege, domnilor, de ce ne am sfiit a vă pune în faţă acele schiţe incomplete, cu care mai mulţi din noi s'au ocupat.

In loc de acestea venim din contră cu mânile goale, dar cu un plan bine statorit în minţile noastre, ca să vă declarăm că stăruim încă în deciziunea de a cercà, de a pune bazele, de a începe măcar, un Dicţionar mai complet al limbei române, o ediţiune revăzută, expurgată şi completată a Proiectului actual.

Dar, — spre a'l pune în concurenţă cu o lucrare aşà de completă, — am socotit de cuviinţă să venim tot acum a vă cere şi autorizarea şi timpul de a adunà, în modurile ce ni se par cele mai practice, materialurile felurite de care încă simţim mare nevoie.

Vom expune succesiv, şi natura acelor materialuri, şi procederile ce le credem mai nimerite şi tuturor mai folositoare, spre a ajunge la scopul dorit.

Intru această enunţare, n'avem decât a urmà rândul diferitelor lipsuri sau neputinţe literarii, bibliografice şi lexicografice, pe care le semnalarăm mai adineaori; şi iată-le:

1. Intru ceiace priveşte materialul istoric al limbei, n'avem decât a vă amintì, domnilor, cât este de greu a şi-l procurà cineva în raritatea, defectuozitatea şi confuziunea materială a ediţiunilor *princeps* de cărţi tipărite româneşte mai nainte de al XVIII-lea secol. Abia unul dintre corifeii ştiinţei româneşti, veneratul părinte Timoteiu Çipariu, a reuşit prin stăruinţele unei întregi vieţe de pacienţă şi de laboare, să pătrunză în arcanele străvechii literatului naţionale.

Ştiţi din citirea *analectelor* sale *literarii*, cu câte neînchipuite anevoinţe şi-a putut procurà eruditul filolog, în mai multe zecimi de ani, elementele studielor sale de limbistică română. Fiecare din noi nu este un Timoteiu Cipariu şi fiecăruia nu 'i este dat a străbate prin aşà mari dificultăţi, ca să pătrundă până la miezul ce trebue extras din acele cărţi, spre a nutrì Dicţionarul românesc cu sucul istoric al limbei. Dar totuşi, fiecare din noi, şi poate chiar şi alţii afară din cercul restrânsei noastre Comisiuni, simte în sine şi voinţa şi putinţa de a studià cu deamăruntul câte una sau mai multe din acele *antice* ale filologiei naţionale şi de a înlesnì oamenilor de ştiinţă accederea la misterele limbei din secolii trecuţi, prin republicarea de aşà preţioase texturi.

Socotim dar, domnilor, că a retipărì în ediţiuni critice şi înzestrate cu glosare speciale şi cu indice şi note lexicografice, principalele opere literarii ale secolilor trecuţi,—şi anume, unele din cărţile româneşti ale *diaconului Coressi*, din tipăriturile în limba naţională, făcute în Ardeal sub George Racotzi, în ţara Românească sub Mateiu Basarab şi în Moldova sub Vasile Lupu, din scrierile mitropoliţilor *Varlaam*, *Dosofteiu* şi *Antim*, din operile *Urechilor*, *Costinilor*, *Grecenilor* şi *Cantemirilor*, precum poate chiar şi unele documente din

aceleaşi epoce, încă inedite, -- este a aşterne, pentru folosul tuturor literaţilor români, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice.

Iată dar, domnilor, una din principalele lucrări pregătitoare, pe care Comisiunea d-voastră de reviziune o reclamă pe seama-i sau mai bine subt a ei direcţiune, de la a d-voastră bună chibzuire.

2 şi 3. Pentru citaţiunile din scriitorii contimporani şi din limbagiul popular, pentru care d-voastră aţi exprimat dorinţa să le vedeţi figurând ca exemple preferite ale limbei actuale, Comisiunea de reviziune are negreşit a se folosì de numeroasele locuţiuni ce sunt răspândite în Proiectul Comisiunii lexicografice şi va îngriji singură a completà prin citaţiuni de scriitori moderni, a căror lipsă totală aţi constatat-o cu părere de rău acolo.

4. Iar când e vorba de terminii technici întrebuinţaţi în măiestriile poporului român, noi credem că este oportun a revenì la deciziunile ce s'au luat în acest sens, în primii ani ai existenţei Societăţii noastre şi, spre a le da un caracter mai practic şi a le face mai realizabile, cerem de la d-voastră ca să fim autorizaţi a însărcinà cu misiuni retribuite pe unii literaţi români din părţile locului, cari în diferitele provincii ale românităţii, s'ar ocupà cu adunarea tuturor cuvintelor atingătoare de cultura pământului şi de orice industrii naţionale, casnice sau publice.

5o. In fine nomenclatura ştiinţifică ne o vor puteà comunicà în condiţiunile dorite, atât cărţile speciale publicate în alte ţări asupra materìei, cât şi mai cu seamă concursul binevoitor al colegilor noştri din secţiunea Ştiinţelor naturale.

De altmintrelea suntem convinşi că vom aflà întru toate ale noastre neajunsuri, sprijin puternic din partea celorlalte două ale noastre Secţiuni şi mai cu osebire din partea celei filologice-literarii.

Cu aceste ajutoare, ce precum vedeţi, sunt încă de dobândit, cu abundantul material din Proiectul de Dicţionar şi de Glosar, întărită cu ceeace acum are şi cu ce mai aşteaptă, Co-

misiunea de reviziune va puteà păşi mai temeinic la îndeplinirea sarcinei sale, care, lămurindu-se atunci mai curat, va fi de a grupà printr'o asiduă lucrare, toate acele varii elemente, conform planului pe care ea şi l-a adoptat.

Ea vine să vă roage, domnilor, ca să 'i acordaţi atâta încredere încât să poată lucrà în concurenţă şi la pregătirea materialului şi la elaborarea operatului în sine.

Deceniul care trecù poate fi considerat ca periodul proiectului. De azi înainte cată să se deschidă acela al reviziunii, al completării, al îndreptării.

Sa sperăm că în timp scurt va fi adunat materialul ce constatarăm că este de lipsă, şi vă putem încredinţà că îndată ce toate elementele necesarii spre a face un complet dicţionar al limbei române vor fi întrunite, lucrarea concepută şi urmărită după un plan larg dar bine determinat, va merge iute, cu atât mai iute că ea se va folosi de proiectul actual, în multele lui părţi solide, îl va înavuţì cu tot ce 'i lipseşte şi-l va frunzărì acolo unde el prezentă un desiş prea tare umbros de neexplicite inovaţiuni.

Comisiunea de reviziune, prezentându-se dinnaintea d-voastră cu cereri provocate de necesităţi adânc simţite, este inimată de dorinţa de a procedà cât mai curând la o lucrare efectivă.

Ea speră că nu o veţi ţine de rău pentru lungul timp, ce pare a-l fi risipit în neputinţele felurite pe care le semnalarăm până aci. Acest timp n'a fost cu totul pierdut. Binevoiţi a-l considerà ca un stadiu reflectiv, prin care dânsa a trebuit să treacă spre a ajunge la constatarea deplină a tot ceiace are și a tot ceiace 'i mai trebuie încă.

Ce 'i mai trebuie? Ea vi l-a spus şi 'l repeţeşte:

Să dăm studioşilor români, — şi nouă înşine, socotiţi printre ei, — mijloacele practice de a studià formaţiunea şi desvoltările succesive ale limbei naţionale, prin scoaterea la lumină a adevăratelor *acte civile* ale adolescenţei sale;

Să găsim putinţa de a ne înfige adânc în măduva graiului poporan de prin toată românimea şi s'o sorbim de acolo spre a-i distilà virtutea în rezervoriul comun al limbei naţionale;

Să adăogăm la aceste două comori ascunse în rărunchii traiului nostru strămoşesc, tot ce pot da mai bun scriitorii noştri moderni şi ştiinţa universală ;

Şi din toate acestea, să întocmim un inventar complet şi raţional al întregei noastre avuţii limbistice, să înfiinţăm adevăratul *Dicţionar al Academiei Române*, carele, precum s'a mai zis adesea printre noi «*cată să fie oglinda limbeì din trecut până în prezent*[1]).

Iată, domnilor, în ce consistă şi unde tind propunerile Comisiunei de reviziune.

Dacă i le veţi aprobà, ea este tare încredinţată că prin stăruinţa ce va depune pe viitor în răpedea şi scrupuloasa îndeplinire a sarcinilor sale din nou specificate, va înlesnì foarte Societăţei Academice mijloacele de a înălţà cultura limbii româneşti cu o treaptă încă mai sus de cum dânsa a făcut în primul deceniu al existenţei sale.

Bucureşti, 1877. Din *Analele Societăţei Academice*, Tom. X. 1877.

---

1) Vezi *Anal. Societ. Academ.* tom. VII, p. 51.

Vasile Alecsandri

LEGENDE NOUĂ. — OSTAŞII NOŞTRI. — DESPOT VODĂ.
Raport de premiare, citit în şedinţa din 6 Aprile 1881 [1])

Domnilor,

Luând dela Comisiunea premiilor însărcinarea de a-i face o dare de seamă despre operile d-lui Vasile Alecsandri, propuse la concursurile literare de est-timp, m'am simţit îndată stânjenit în această lucrare printr'un scrupul foarte firesc. Este aproape o jumătate de secol de când eu unul *[aci se presupune a vorbì d-l Ion Ghica]* am mulţumirea să vieţuesc în cea mai intimă frăţie de idei şi simţiminte cu scriitorul ale cărui opere aveam să le preţuesc; îmi erà dar teamă că impresiunile şi judecata mea au să fie influenţate printr'o părtinire simpatică de care, vrând nevrând, mă tem că nu m'aş fi putut cu totul liberà.

M'am întrebat atunci: ce să fac ca să rămân dinaintea d-voastre şi a scriitorului ce aşteaptă al nostru verdict, judecător drept şi neademenit de prieteneşti avânturi?

Cugetând la acestea m'am oprit la o hotărâre, pe care vă

[1]) Acest raport a fost prezentat Academiei în numele d-lui Ion Ghica carele, ca membru al Comisiunii examinatoare pentru concursul Marelui Premiu Năsturel, erà oficial însărcinat a-l face. D-sa însă a preferit, din oarecare delicate scrupule, să ceară concursul d-lui Odobescu şi să încredinţeze d-lui, redactarea şi rostirea unor păreri pe care le împărtăşesc pe deplin ambii colegi ai mult preţuitului nostru poet V. Alecsandri.

pot încredinţă că am observat-o cu scumpătate, aducând astăzi dinaintea d-voastre numai şi numai ceia ce mi-a dictat: adică am impus tăcere şi inimei şi cugetării mele şi m'am decis să întreb pe alţii care nu se aflau în situaţiunea mea sufletească, ceia ce dânşii cred despre operile d-lui Vasile Alecsandri şi mai cu seamă despre cele din urmă ale sale producţiuni literare.

Am cercetat, am ascultat şi am înscris pe rând cele ce mi s'au spus; iar dintr'acestea toate s'a îndrugat raportul, poate cam straniu, cu care mă prezint acum dinaintea d-voastre.

Totuşi el, nefiind al meu propriu, ci al multora, al vocei publice, el are negreşit, şi un merit mai mare, şi rădăcini mai multiple, şi un crezământ mai obştesc: *Vox populi, vox Dei!*

* * *

«Plăcută viaţă trebuie să fie aceia dela Mirceşti, — îmi spunea mai dăunăzi o persoană care nici odată nu trecuse prin lunca Siretului, nici călcase pragul ospătos al poetului nostru, — plăcută viaţă trebuie să fie aceia în care un om cu inimă poate să dea liber curs imaginaţiunii sale şi, admirând prefacerile succesive ale naturei, sau răsfoind în cărţi şi în minte-i vechile tradiţiuni legendare şi istorice, pe care în mare parte el însuşi le-a dibuit, află tot de odată în geniul său propriu şi puterea şi înlesnirea de a reproduce cu farmec armonios de stil tabelurile ce cu mii de capricii se desfăşoară dinaintea ochilor lui.

«Azi, prin strofele-i măiestre, el nimereşte a strămută de subt a sa proprie vedere, la a noastră privire uimită,

Câmpul lung şi lat ce-albeşte
Ca un strat de mărgărint.
Alba lună sus luceşte
Ca icoană de argint,
Şi apare nemişcată
În abis nemărginit,
Ca pe marea îngheţată
Un vas mare troienit.

Miezul nopţii!... totul tace!
Lumea pare un mormânt
Unde mort şi rece zace
Leşul marelui pământ,
Şi sub bolta cea senină
Mii de stele cu foc viu
Varsă-o jalnică lumină
Pe gigantul său sicriu [1]),

[1]) Din *Noapte Albă*, în Legende nouă, pag. 24.

«Câtva timp mai apoi, peana'i împinsă şi mai răpede de o veselă suflare primăvăroasă, ne mângâie lin, spuindu-ne cum

Vântul iute se sculà...
Peste fag cu fruntea lată
El începe a suflà,
A suflà ca nici odată,
În curând a lui suflare
Coaja fagului despică,
Şi la ochii lui apare
Un lucefăr de fetică.

Mândră, albă, scump odor,
Cu zimbire-atrăgătoare,
Şi duioasă ca un dor
De simţire iubitoare,
La plăcuta sa ivire
Es albinele cu miere
Şi sub vesela-i ochire
Lumea saltă'n re'nviere.

Ea rămâne în extaz
La a soarelui lumină.
Pe 'nfloritul ei obraz
Luce-o rouă briliantină,
Şi pe frunte'i se îndoaie
O ghirlandă înverzită,
Şi pe gură-i se desfoaie
Dulce roză 'mbobocită [1]).

«Acestea şi multe alte vii tablouri ca acestea adunate în *Legendele nouă* ce a publicat în anul trecut d. Alecsandri sunt răsunete sonore ale celor minunate armonii ale naturei, ale acelor nepreţuite *Pasteluri*, care de mult l-au şi consfinţit ca neasemuitul zicător al tuturor încântărilor frumoasei noastre patrii.

Dar muza ce s'a adăpostit acum în Mirceşti este o fiinţă deprinsă a se răsfăţà în toate darurile lumii; ea nu se mulţumeşte numai, ascunsă subt iie şi cătrinţă, să rătăcească culegând fluturi şi floricele prin lunca Siretului; ea uneori îşi mai aduce aminte şi de multele şi felurile ţărmuri, pe unde odinioară a colindat pribeagă, purtând pretutindeni dorul ţărei; ei îi place, povestindu-ne vechi şi crunte tradiţiuni din locuri străine, a ne spune încă, mlădiindu-şi glasul pe tonul lenos al manelelor orientale, cum

Pe Bosfor lungi caice de-o formă sprinteioară,
Se 'ntrec cu *elcovanii* ce'n faţa apei sboară,

[1]) Din *Vântul Miază-zi*, în Legende nouă, pag. 32.

Iar altele, mai multe, cu-o leneşă mişcare,
Sub ziduri de haremuri plutind în legănare,
Prin sunet de tambură şi glasuri de manele
Cadânele frumoase le chiamă la zebrele [1]).

«Astfel de descrieri, dar poate mai incomplet desvoltate ne a prezentat poetul şi atunci când, în cânturile sale de junie, adunate succesiv şub titlurile de *Lăcrimioare* şi de *Mărgăritărele,* muza lui totdauna vioaie şi spornică nu'şi acordase încă preţioasele răgazuri de la Mirceşti, ca să lămurească sub mai statornice forme impresiunile şi amintirile ei poetice.

«Pe atunci ea erà o copilă gingaşă şi sglobie; râdea şi plângea lesne, furându-ne mereu inimele. Acum s'a făcut femeie mândră şi mintoasă; zâmbetul ei e plin de darnică bunătate, lacrimele 'i sunt mângăieri.

«Glasul ei se înalţă acum cu răsunete trufaşe, când ea cântă vitejiile strămoşeşti, ea care odinioară abia doară de cutezà, isteaţa, să zică din frunză cumcă

In pădurea de la Strungă
Sunt de cei cu puşca lungă
Cari dau chiorâş la pungă,

astăzi, dupe ce şi-a înstrunat falnic coardele lirei spre a lăudà în limba ce li se cuvine, pre eroii de la *Dumbrava roşie*, se simte acum în drept şi în putere a deschide, prin rostul său fatidic, orizonturi de nemărginită mărire ţărei noastre şi a zice cu duiosă mândrie:

Tu, scumpă Bucovină, odraslă românească!
Tu, cuibul vitejiei, tu, fală strămoşească!
Răspunde 'n faţa lumei cu a ta despreţuire
Acelor ce aclamă a ta nenorocire.
Străinii te insultă l-a soarelui lumină,
Ca pe un şoim ce-l roade o lacomă vermină.
Ei râd de tine astăzi crezând c'a lor grămadă
De-acum pe veşnicie te face a lor pradă;
Dar nu te pot ajunge insultele profane
Când eşti vlăstarea, fiica, cohortelor romane,

1) Din *Murat-Gazi Sultanul* şi *Beni-Mustafa*, în Legende nouă, p. 51.

Când, falnic rezimată pe vechile mormânturi,
Păstrezi în al tău suflet anticele avânturi;
Când fie-care arbor din codri-ţi fioroşi
Cuprinde o legendă din timpii glorioşi;
Când fiecare stâncă, şi plaiu, şi râu, şi nume
Atestă că nu piere romāna gintă 'n lume!
Prin aer câte-odată se văd trecând în sbor.
Lungi cârduri de corbi negri cu svon croncănitor,
Flămânzi, ei cad pe câmpuri, se cred stăpâni pe ţară
Dar e destul să vadă un uliu, ca să piară.
Pe cerurile-albastre, adese-ori s'adună
Troiene 'ntunecoase de negri nori ce tună,
Se pare c'au să verse potopul pe pământ.
Dar ca să-i risipească ce trebuie?... un vânt[1]).

«Dar încă şi mai sus, încă şi mai departe năzuieşte şi ajunge cu deplin succes vocea acum maturită a muzei române a lui Alecsandri. Ea spune, şi toate naţiunile, surori mai mari ale naţiunii române, o ascultă, o admiră, o aclamă, când ea intonă pe graiul strămoşesc lauda gintei latine:

Latina gintă e regină
Intre-ale lumii ginte mari:
Ea poartă 'n frunte o stea divină
Lucind prin timpii seculari.
Menirea ei tot înainte
Măreţ îndreaptă paşii săi
Ea merge 'n capul altor ginte
Vărsând lumină 'n urma ei.

Latina gintă e vergină
Cu farmec dulce, răpitor;
Străinu 'n cale-i se închină
Şi pe genunchi cade cu dor.
Frumoasă, vie, zâmbitoare
Sub cer senin, în aer cald,
Ea se mirează 'n splendid soare.
Se scaldă 'n mare de smarald.

---

[1]) Din *Răpirea Bucovinei,* în Legende noue, pag. 8.

Latina gintă are parte
De-ale pământului comori
Şi mult voios ea le împarte
Cu celelalte-a ei surori
Dar e teribilă 'n mânie
Când braţul ei liberator
Loveşte 'n cruda tirănie
Şi luptă pentru-al său onor.

În ziua cea de judecată
Când faţă 'n cer cu Domnul sfânt,
Latina gintă-a fi întrebată:
Ce a făcut pe-acest pământ?
Ea va răspunde sus şi tare:
«O! Doamne 'n lume cât am stat,
«In ochii săi plini de-admirare
«Pe tine te-am reprezentat! [1]).

«A! negreşit, fericit este acel bărbat, — dintre noi toţi singur ales, — carele în sânul societăţii noastre aşa de turburate, a ştiut cu stăruinţă să se urce, să se urce lin şi mereu pe treptele ce însuşi geniul său le-a durat temeinic în timp de patru-zeci de ani, şi acum de pe înălţimea intelectuală în care trăeşte poate să cuprindă cu mintea şi să traducă cu graiul toate măririle, toate virtuţile, toate bunurile, toate încântările, toate gloriele şi toate frăţeştile legăminte ale pa-

[1]) *Cânticul gintei latine*, în Legende noue, pag. 1. — Cu câţiva ani mai nainte, la 1876, când în Bucureşti, s'a dat în onoarea d-lui V. Alecsandri, un banchet, spre a serbà triumful ce-l câştigase prin *Cânticul gintei Latine*, la concursul literar dela Montpellier, d. Odobescu, carele atunci se aflà spre căutarea sănătăţii la băile lui Ercule dela Mehadia, adresă prin telegraf, laureatului poet următorul toast, urare sănătoasă a unui versificator bolnav:

Din apa rece-a Cernei
Pe care zeul Lernei
A descântat-o 'n vin,

Eu umplu azi pahare
Şi chiar din depărtare,
In numele-ţi închin,

Din undele-i nebune
Ce'n veci o să răsune
De dulcele-ţi suspin,

Poete, ce cu falã
Duci hora triumfală
A neamului Latin!

triei sale! Ferice colţul acela de pământ românesc unde el află răgaz priincios spre a întocmì şi a făurì cu închipuirea-i bogată şi cu pana-i măiastră, atâtea nepreţuite podoabe cu care el dă astăzi frumoasei opere a vieţei sale trecute un luciu din ce în ce mai strălucit! Ferice şi naţiunea care îl posedă,... dacă ea ştie a-l preţuì!»

Acestea mi le spunea cu foc interlocutorul meu, care numai din scrierile sale cunoştea pe amicul meu Alecsandri, întrerupând, — cum făcui şi eu, — aprecierile sale cu citiri din volumul de *Legende noue*. Şi drept să vă spun, d-lor, că după fiecare bucată citită, mi se părea şi mie că cu drept cuvânt ne-am putea mândrì şi noi cu asemenea idei, cu asemenea versuri.

* * *

Dar, spre a nu eşì din făgăduinţa ce v'am dat, să nu vorbesc despre impresiunile mele personale, daţi-mi voie a vă relatà ceeace îmi zicea tot mai deunăzi un ostaş al nostru nu tocmai cărturar, carele şi dânsul luase parte cu oarecare vrednicie la luptele noastre răsboinice de acum trei ani:

«Că adică am trăit bine pe cât am stat în jurul Plevnei, zău, aceasta nu o poate zice nimeni. Dar, ori cât de rea nea fost acolo viaţa, nu ştiu de ce cu mare plăcere îmi aduc aminte de dânsa. Mă gândesc la toate nevoile, la toate neajunsurile, la toate primejdiile, şi adeseori mi se pare că le văd trecând toate acestea pe dinaintea ochilor mei; dar, drept să'ţi spun, niciodată nu mi se înfăţişează ele mai lămurite şi mai cu plăcere decât atunci când citesc versurile din cărticica *Ostaşii noştri* a d-lui Alecsandri.

«Oare fost-a şi dumnealui atunci pe acolo? Căci eu, nici nu l-am văzut prin acele locuri, nici nu am auzit de dumnealui pe timpul acela. Cu toate acestea, aşa de bine spune cum toate s'au petrecut, încât poţi să şi juri că a trăit traiul nostru, că a fost părtaş la toate durerile şi la toate nevoile încercate de noi, că a râs cu noi seara la glumele din jurul focului.

«Ia ascultă, rogu-te, povestea lui *Peneş Curcanul*[1])—(cine va fi fost acela? că din regimentul meu nu erà; dar fie, că şi dânsul a fost român verde!) —

«Plecat-am nouă din Vaslui
  Şi cu sergentul zece,
Şi nu-i erà, zău, nimănui
  In piept inima rece.
Voioşi ca şoimul cel uşor,
  Ce sboară de pe munte,
Aveam chiar pene la picior,
  Ş'aveam şi pene 'n frunte.

Toţi, Dorobanţi, toţi căciulari,
  Români de viţă veche,
Purtând opinci, sucman, iţari,
  Şi cuşma pe-o ureche.
Ne dase nume de Curcani
  Un hâtru bun de glume,
Noi am schimbat lângă Balcani
  Porecla în renume!

. . . .
. . . .

«Mulţi, múlţi alţii au păţit ca Peneş Curcanul, dar ferice de dânsul, căci a găsit cine să-i facă numele nemuritor. Dacă cumva a auzit şi el, în fundul cătunului său, ce zice cântecul de dânsul, negreşit că pe dată i s'au alinat şi durerile, şi, dacă «şoim a fost de munte», apoi vultur s'a făcut după urma cântecului.

Când aude românul lăutarul cântând bătuta subt umbrar, îi intră dracu în opincă şi joacă până moare; dar mite când i se spune ostaşului cu aşa vers dulce şi bărbătesc, laude despre statornicia şi vitejia lui, apoi cum să nu se facă zmeu la bătălie? Cum să nu-şi deà inima şi viaţa pentru draga de moşie? Fapta vitejească e negreşit lucru mare; dar într'o potrivă cu dânsa stă şi vorba pusă la loc cu temei. Dacă ostaşii României s'au purtat cu vrednicie pe câmpul de bătaie, apoi

[1]) Din *Peneş Curcanul,* în Ostaşii noştri, pag. 92.

tot cu atâta vrednicie le-a cântat faptele şi d-l Alecsandri. El ne-a spus—şi cu inima duioasă ne-a spus,—cum străinii, cari până acum ne dispreţuiau, au învăţat a cinstì şi ţara şi bărbăţia noastră.

«Ca să mă crezi, ascultă, rogu-te, şi întreagă povestea *Sergentului:*

Pe drumul de costişe ce duce la Vaslui
Venea un om, cu jale zicând în gândul lui:
«Mai lungă'mi pare calea acum la 'ntors acasă...
«Aş vrea să sbor, şi rana din pulpă nu mă lasă!»
Şi bietul om slab, palid, având sucmanul rupt
Şi o cămaşă ruptă bucăţi, pe dedesubt,
Păşeà trăgând piciorul încet,—dar pe-a lui faţă
Sburà ca o lumină de glorie măreaţă,
Şi 'n ochii lui de vultur adânci, vioi şi mari
Treceau lucioase umbre de eroi legendari.
Opinca-i erà spartă, căciula desfundată,
Dar fruntea lui de raze păreà încoronată.
Calică-i erà haina, dar străluceà pe ea
Şi crucea Sfântul Gheorghe ş'a României Stea.
Românul veneà singur pe drumul plin de soare,
Când iată că aude fanfare sunătoare
Şi vede nu departe în faţa lui venind
Un corp de oaste mândră în aur strălucind;
Erau trei bataĭoane din garda 'mpărătească,
Mergând voios la Plevna, cu dor s'o cucerească.
In frunte-i, colonelul semeţ, pe calu-i pag,
La bravii săi tovarăşi priveà ades cu drag,
Şi inima în pieptu-i băteà cu foc, deşteaptă,
Căci el visà, privindu-i, la lupta ce-i aşteaptă.
D'odat' el dă cu ochii de searbătul Român
Ce stase 'n loc la umbră, subt un stejar bătrân.
Şi mult se minunează şi nici că-i vine a crede,
Când crucea Sfântul Gheorghe pe sânul lui o vede.
Şi-opreşte regimentul; iar bravul colonel
Se 'nchină la drumeţul, s'apropie de el
Şi-i zice cu blândeţe: — De unde vii, străine? —
«Vin tocmai de la Plevna. — Cum e acolo? — Bine. —
«Dar aste decoraţii cum, cine ţi le-au dat? —
«Chiar Domnitorul nostru ş'al vostru Împărat.
«Dar pentru care fapte? — Ştiu eu?... Ci că drept plată

«Că am luat eu steagul redutei,... şi pe dată
«Cu el, străpunşi de glonţuri, ne-am prăbuşit în şanţ...»—
«Dar ce rang ai, voinice?» — «Am rang... de Dorobanţ.» —
Atuncea colonelul, dând mâna cu sergentul,
Se 'ntoarce, dă un ordin... Pe loc tot regimentul
Se 'nşiră, poartă arma, salută cu onor
Românul, care pleacă trăgând al lui picior [1]).

«Este oare de milă sau de mândrie, lacrima cu care tot ochiul se rourează, urmând cu gândul în cale pe viteazul dorobanţ român, care plecă târând al său picior?

«Ba, zău, e de mândrie, de curata şi dreapta mândrie pe care povestitorul a ştiut, cu tainic meşteşug, s'o altoiască adânc şi în jalea şi în veselia ostaşului român.

«Căci e vesel românul chiar şi la vreme rea; îl vezi că dinaintea primejdiei el joacă şi râde cu voie bună, mai ales când i se spune cum:

Colo 'n Plevna şi 'n redute
Stau păgânii mii şi sute,
Stau la pândă tupilaţi
Ca zăvozi de cei turbaţi.

Las' să şeadă mari şi mici...
Trageţi hora, măi voinici!

Sus, în tabăra turcească
Dat-au tusea măgărească.
Răpciugoşii crunt tuşesc,
Cu ghiulelele 'n noi stropesc.

Las' să crape mici şi mari...
Trageţi hora, măi tunari!

. . . .
. . . .

Iaca mă!.,, din parapete
Vine-o scroafă ca să fete
Opt godaci ş'un godăcel,
Toţi cu râtul de oţel.

Las' să fete mii de mii...
Trageţi hora, măi copii!

Ne-a veni şi nouă-odată
Zi de plată şi răsplată
Să-l aducem la aman
Pe Gaziul de Osman.

Vie!,.. ura!... la Balcani!
Trageţi hora, măi Curcani!

Cât e negru, cât e soare
Moartea şeade pânditoare
Şi prin şanţuri şi prin râpi
Şi tot bate din aripi.

Las' să bată până mâni
Trageţi hora, măi Români! [2])

---

[1]) *Sergentul*, din Ostaşii noştri, pag. 101.
[2]) *Hora dela Plevna*, din Ostaşii noştri, pag. 113.

«Le-aş recitì acum pe toate, căci fiecare coprinde în sine câte o faptă sau câte o aplecare vitejească a ostaşului nostru; fiecare în parte şi toate împreună au darul de a deşteptà în minţile noastre scumpe şi nobile simţiri, simţiri de acelea pe care tot dânsul, poetul nostru, ni le-a lămurit în aceste ale sale mândre şi părinteşti cuvinte:

Dragii mei! din focul luptei oţeliţi când vă-ţi întoarce,
La cămin unde Romànca aşteptând, suspină, toarce,
Tot poporul, rudă, frate, soră, mamă şi părinte,
Ca la Domni, cu pâni şi sare, vor eşì vouă 'nainte.
Căci din voi fiesce care poartă 'n frunte o cunună
Şi de gloria de astăzi şi de gloria străbună!

Pas' dar! pas' tot înainte! timpul vechiu din nou zoreşte!
Viitorul României dat-au mugur ce 'ncolţeşte!
O, copii! de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare
Care creşte cu mărirea unui neam în deşteptare.
Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice.
Astăzi lumea ne cunoaşte: *Român,* zice, *Viteaz*, zice [1]).

«Eu unul nu ştiu cum merge cursul pricinei în lumea d-voastră cea cu haina albastră, — adaose sfârşind entuziastul meu militar; — dar atâta ştiu că, dacă la noi în oştire, un voinic ar fi făcut cu sabia atâtea vitejii câte a însemnat d-l Alecsandri cu condeiul, apoi toţi într'o glăsuire am fi cerut, şi Domnitorul nostru, carele-i şi viteaz, şi înţelept, şi darnic, şi drept, ar fi şi preîntâmpinat cererea noastră ca să-i fie peptul întreg al acelui voinic, acoperit cu cruci şi cu stele, ca să arate lumei neasemuita sa *virtute militară*».

Vă las şi aci să judicaţi d-voastră, domnilor, dacă ce a zis din inima sa simplă viteazul ostaş, are tot aceeaşi valoare în mintea oamenilor cu cultură literară.

* * *

Mărturisesc însă că, în cercetările mele, nici pe oamenii de felul acesta nu-i am ocolit, şi-mi aduc aminte că într'o seară, eşind dela teatru, unde se jucase, — după puterea tinerei

[1]) *Oda ostaşilor români,* din Ostaşii noştri, pag. 123.

noastre trupe dramatice, — legenda istorică *Despot-Vodă,* am auzit un critic literar zicând cu oarecare asprime că n'ar fi trebuit să fie pusă pe scenă acea operă, că într'însa intriga dramatică nu oferă îndestul interes, că spiritul sarcastic şi glumeţ al autorului pare adesea a face să încline scenele tragice pe alunecuşul comediei. Critica erà aspră, dar, bănuind că supărarea judicătorului să fie provenită în parte din nesuficienţa interpretării pe scenă a unei opere îndelung studiată de poetul nostru, am rugat pe Zoilul său să ia textul dramei d-lui Alecsandri, să-l citească cu atenţiune şi să-mi spună în urmă dacă persistă în opiniunile sale.

Curând după aceea, avui mulţumirea de a vedeà pe crâncenul critic venind cu totul îmblânzit la mine şi spunându-mi că «defectele aparente ce îl întărâtase la reprezentaţiune, dispăruse mai cu totul la citire; ba şi mai mult, că citirea acestei legende istorice, — osebit de farmecul ce reese din mulţimea imaginilor poetice şi din nobleţa limbei întrebuinţată de autor, — revelă într'însa un studiu psihologic adâncit al caractelor ce îşi desfăşoară acţiunea în cursul dramei, şi prezentă totdeodată un număr însemnat de scene de o înaltă valoare dramatică.

«Urmărit cu scrupuloasă şi dibace îngrijire este, de-a lungul dramei, caracterul multiplu şi nestatornic al acelui intrigant străin, carele concepe, nu fără mărire, şi execută, nu fără semeţie, planul de a se urcà pe tronul Moldovei, şi carele, ajuns la culmea dorinţelor, îmbătat de ale sale repezi succese, înstrăinează dela sine toate inimele simple sau mârşave care-l ajutase la suiş, şi în sfârşit, părăsit într'o clipă de toţi, nu uită, nici în ultimul moment, de a se învăluì în făţarnica mantie de mărinimie, cu care odinioară adimenise şi amăgise pe cei mai mulţi.

«Împrejurul lui, poetul cu mare talent şi varietate, ne-a făcut să vedem viermuind şi încolăcindu-se toate aplecările lacome, slugarnice şi zavistioase ale boerilor români de odinioară; şi apoi, — la oarecare momente de nobilă încordare

a simţimântului naţional, — el ne-a arătat cum din ţărână ştie să se ridice verde în inimile tuturor Românilor, instinctul de apărare al pământului strămoşesc.

«Printre toţi aceştia figurează şi un chip straniu în care se amestecă, cu puternică originalitate, aplecările glumeţe ale Românilor din orice timp şi fanatismul întunecos, care la noi a fost pururea privit ca un prepus de nebunie; acea comică personalitate a lui Ciubăr-Vodă aduce în drama d-lui Alecsandri câteva întrolucări de un efect cu totul surprinzător. Astfel e scena între Ciubăr-Vodă şi Despot, când acesta isbuteşte a înduplecà pe nebunul ca să-i ia locul în închisoarea unde el aşteaptă, fioros şi desperat, osânda de moarte pronunţată în contra-i de Lăpuşneanu. În cazul acesta, putem zice că comicul are în sine o adevărată tărie dramatică [1]).

O scenă cu mişcări încă şi mai vii, încă şi mai complicate, cu contrasturi cu atât mai caracteristice, cu cât sunt tot aşa de precipitate cât şi de scurt enunţate, o aflăm la sfârşitul dramei. Este aceea, când Despot, părăsit de toţi, perzând orice sperare, văzând risipite toate visurile lui de mărire şi simţindu-şi inima sdrobită prin perderea a tot ce a iubit, îşi înfrânge durerea cu o minunată putere de voinţă şi, în faţa insultelor, în faţa ameninţărilor, în faţa morţii chiar, urmează a jucà rolul de vanitoasă superbie, dela care nici binele nici răul nu a putut vre-odată să-l înstrăineze» [2]).

Ar trebuì să încheiu acì această scurtă dar sinceră apreţuire prin care criticul meu îşi retractà părerile sale de mai nainte; însă, spre a face ca dânsul, cată şi eu să vă împărtăşesc şi ideile ce el emitea asupra unor scene din actul al II-lea, pre care, atât ca dezvoltare dramatică, cât şi ca rostire poetică, el le privea ca punctul culminant al operei d-lui Alecsandri.

«Într'însul vedem cum creşte, creşte repede, nesocotita înclinare a oamenilor către necunoscut, cum stavilele care cearcă

1) *Despot-Vodă*, act. V, scena II.

2) *Despot-Vodă*, act. III, tab. II.

să ţină în loc asemenea pornire, mai rău o întărâtă, cum vorbele adimenitoare uimesc şi fură lesne minţile intrate pe acea cale; apoi încă, din toate acestea ni se învederează mai lămurit faptul că, prin respicarea înclinărilor inimei omeneşti, un spirit puternic poate să ne explice taine neînţelese din vechia noastră istorie, precum este suirea pe tronul Moldovei a veneticului Despot Heraclidul.

«Cu nemărginit talent şi cu poetică elocuenţă sunt desvoltate acele peripeţii sufleteşti, în mai multe scene[1]).

«Un utim cuvânt spre a sfârşì cu laudele ce se cuvin nouei opere dramatice a d-lui Alecsandri, şi acesta va fi numai spre a regăsì într'însa cu o vie mulţămire, pe poetul cel ce subt atâtea gingaşe forme, a cântat frumuseţile patriei noastre[2]):

Priveşte colo 'n faţă, în zarea luminată:
Ca mantie regală, frumoasă şi bogată
Apare 'n ochii noştrii Moldova, dulce rai,
Comoară nesecată de bun şi dulce trai.
Ea are grâu şi miere şi vinuri, ah! ce vinuri!
Toiag de bătrâneţe, viu balsam pentru chinuri
Şi are mii de nade a scumpelor plăceri,
Copile, ah! ce copile!... muieri, ah! ce muieri!
Iţi fură ochii, mintea, şi inima ţi-o fură
Cu-o rază de sub geană, c'un zâmbet de pe gură,
Şi însă Moldovenii orbi, crunţi, nepăsători.
Stropesc ades cu sânge grădina lor de flori.

Deci, în rezumat, *legenda istorică* a lui Despot Vodă merită fără îndoială toate laudele ce se pot acordà unei opere de înaltă poezie, căria însuşi drept-preţuitorul ei autor i-a dat denumirea cea mai potrivită pentru o compoziţiune în care studiul caracterelor istorice, cercetarea intimă a inimei omeneşti, şi apoi încă avântul liric al vorbirii sunt întrunite cu cea mai măieastră armonie.

«Ca acţiune înteţită a dramei, negreşit că în alte literaturi vom găsì opere mai atrăgătoare; dar în limba noastră, tre-

[1]) Idem. act. II, tabl. I.
[2]) *Despot Vodă*, act. I, scena II-a.

buie să recunoaştem că nici subt acest raport, Despot Vodă nu'şi are încă seamănul».

Aceasta fu concluziunea definitivă a aprigului critic, după ce cu mintea sa răsjudicase drept ceeace pe scenă judicase rău cu ochii şi cu auzul.

Dar şi acì, domnilor, ultima judicată rămâne la dumneavoastră.

*
* *

Cu toate acestea, iertaţi-mă să vă mai expun unele apreţuiri generale, pe care mi le-a desvoltat mai deunăzi un om, carele, având şi el spiritul pornit spre poezie, citeşte mult şi *ştie* să citească româneşte.

«Mă întrebi, — îmi zise el, — care e părerea mea asupra activităţii literare a lui Vasile Alecsandri? Sper că nu pretinzi să ieau acì d'arândul toate operele sale, spre a le judicà acum cu deamănuntul; dar voiu cercà să le cuprind toate într'o ochire generală, şi pentru aceasta te rog să'mi dai voie a mă servì cu o comparaţiune.

«Inchipuieşte-ţi — şi pare-mi-se că aceasta nu-ţi va fi cu anevoinţă, — închipuieşte-ţi că literatura română de astăzi e reprezentată printr'o noapte adâncă. Dar îmi vei zice: dacă e noapte, nu e lumină, şi literatura e lumină. — Ingăduieşte, te rog, un minut, şi lumina, pre câtă este, ţi se va arătà îndată. In acea noapte lucesc pe cer stele, care mai mari, care mai mici, unele adunate mai multe la un loc, altele răsipite, unele cu scântei vii, altele cu rază domoală, ba chiar şi unele sub forme nebuloase. In acele stele, semănate pre întinderea tăriei întunecoase, eu văd toate poeziile şi toate scrierile lui Alecsandri, grupate, ici în vesele *Doine*, colo în tânguioase *Lăcrămioare;* mai dincoace în *Suvenire*, culese şi reschirate pretutindeni; apoi în *Mărgăritărele* vioaie, printre care răsar şi adevăraţi luceferi; şi iarăşi în *Pasteluri* graţioase, în *Legende*, vechi şi noui, lucind cu vii lumine, şi în fine în cânturile *Ostaşilor noştri*, scăldând mai cu osebire în razele lor învietoare pământul vitejesc al României.

«Dar mai sunt şi alte grupe de steluţe ce sclipesc vesel

în jurul celorlalte, ca veselele lui *Comedii* şi *Vodeviluri ;* sunt şi meteori cu sburdalnică lumină, ca ale lui *Canţonete, Operete* şi *Scene comice;* sunt şi planete cu mersul mai lin, ca scurtele sale *Drame* din trecut.

«Pe acel cer înstelat îşi găseşte locul şi fiecare din spirituoasele lui *Opere în proză*, astfel încât numărând tot ce a scris Alecsandri de când ţine condeiul în mână, zău că n'ar mai rămâneà nici o stea pe cer, căreia să nu-i pot însuşì numele şi valoarea luminătoare a uneia,—câtuşi de mare sau câtuşi de măruntă,—din scrierile lui.

— «Imi place, — întrerupsei, — şi mă împac, eu unul, foarte cu această poetică comparaţiune, demnă de autorul nostru ; dar observ însă că ai uitat cea mai nouă din operele lui, ai uitat pe *Despot Vodă.*

— «Un moment, te rog; eram tocmai să ajung la capitala-i operă dramatică, şi ca să-i dau locul ce i se cuvine, permite-mi să împrumut şi să adaptez aci o citaţiune dintr'un mare poet român:

In noaptea 'mpunătoare, în liniştea senină
Privesc cum orizonul umplut e de făclii
Când în sfârşit şi luna s'arată mândră, plină.
. . . .

— «N'am ce zice, comparaţiunea, în ceeace priveşte pe Alecsandri, este acum completă; dar, ce faci, rogu-te, cu atâtea alte opere literare ce apar în România?

— «Atâtea! Atâtea!... Termenul de grămădire este cam exagerat. Dar, şi acelora, — oricâte sunt, — eu lesne le găsesc locul. Căci, când e noaptea întunecoasă, adesea vezi eşind din pământ palide flăcăraie care fâlfâie câteva secunde în aer şi apoi dispar nevăzute; vezi încă mijind printre ierburi licurici, ce pentru un moment sclipesc viu cu a lor scânteie luminoasă, şi apoi, sfiicioşi, îşi apleacă deasupra ei întunecatele lor aripe. Aceştia sunt efemerii noştri poeţi de astăzi.

— «Mi se pare că eşti cam aspru cu dânşii... dar, treacă! — Spune-mi, însă, unde pui pe acei oameni dela noi cari

cu nepregetată stăruinţă, lucrează în cercurile felurite ale ştiinţelor?

— «Mă iartă; mă acuzi că sunt exagerat. Permite-mi a-ţi spune, însă, că şi d-ta ai asemenea tendenţă, când bunăoară vorbeşti de lucrătorii cei cu stăruinţă fără preget, în domeniul ştiinţelor. Nu tăgăduesc că se întâlnesc şi la noi bărbaţi cu aplecări — mai mult sporadice decât persistente — la lucrările ştiinţifice, precum tot astfel, umblând noaptea pe strade, se întâmplă să zăreşti, pe ici şi colea, la ferestre, câte o lampă, adăpostind sub lumina ei mai mult sau mai puţin întunecată, doui ochi cari citesc sau o mână ce scrie. Aceste lampe sunt unicele candele ce ard la noi pe altarul ştiinţei.

«Dar, stăi! uitasem, în mijlocul acestei paşnice lumine, care îngână monotonia nopţei noastre literare, uitasem să amintesc că uneori a lor lină dar trainică lucire e turburată pentru câteva momente, de unele focuri de artificii în cari meşteri isteţi şi dibaci fac să joace în ochii orbecaţi ai publicului, tot felul de vârtejuri luminoase, de pestriţe fişicuri plesnitoare, de întortocheri sclipicioase, de băşici fulgurante, de văpăi multicolore, de fulgere plăsmuite, de sori făţăriţi, care toate acestea, cu mult sgomot şi cu mare vâlvoare, uimesc pentru un scurt timp vederile, şi apoi deodată, chiar prin natura lor factice, — se întunecă, lăsând numai după dânsele fum negru şi înecăcios.

— «Destul, — spusei eu atunci, râzând, — destul, căci ai căzut însuţi în păcatul ce-l arunci asupra altora, şi toată măreaţa-ţi comparaţiune, ai sfârşit-o cu un foc de artificii. Pe limba franceză, asemenea concluziuni fortunoase, se chiamă *buchetul.*

— «Recunosc că ai dreptate, — îmi răspunse interlocutorul meu, — şi desigur Vasile Alecsandri merită ca recompensă, a multelor şi temeinicilor sale lucrări, o mai bună răsplată decât un asemenea buchet artificios.

«Acum abia o lună, am citit prin ziare un fapt care m'a mândrit pentru o naţiune suroră şi iubită de noi toţi. In

ziua de 27 Februarie trecut, Parisul întreg şi delegaţiuni din toată Franţa au mers să felicite şi să depună lauri de onoare pe fruntea bătrânului poet al Franţei, lui Victor Hugo, carele — fapt rar printre oamenii cu aşa mare activitate intelectuală! — întrà atunci în al 80-lea an al vieţuirii sale».

* * *

Intr'adevăr, frumos lucru este, domnilor, când o ţară întreagă, recunoscătoare pentru nepreţuitele puteri morale ce a răspândit într'însa un scriitor de geniu, vine să-i închine recompensele de care ea dispune.

Din nenorocire, până în aceşti ultimi ani, ţara noastră n'a avut şi n'a ştiut să deà nici o răsplată demnă acelora cari cu braţ ager, au despicat ogorul înţelenit al limbei şi al culturei noastre literare.

Dar, — nihil desperandum! — Printre noi a trăit acum câţiva ani, — cu totul înstrăinat din cercul literaturei, — un urmaş al acelor oameni cari, cu două sute de ani mai nainte, începuse să spargă acea ţelină; dânsul, împins ca de o însuşire, poate chiar neconştientă, a sângelui ce-i curgea prin vine, a lăsat primului institut de înaltă cultură naţională, mult puţina sa avere, pentru ca dânsa să se reverse cu dărnicie asupra acelora cari vor redeşteptà naţiunea română prin ale lor opere literare.

Acela a fost, d-lor, mult lăudatul acum de noi şi de ţară, Constantin Năsturel Herescu, carele cu limbă de moarte, ne a lăsat îndatorirea ca să închinăm acelora dintre Români cărora mai bine se cuvine, modestele prinoase ale unei averi, pe care străbunul său, logofătul Udrişte Năsturel, o întrebuinţà sub domnia luminătoare a lui Matei Basarab, la tipărirea celor mai dintâi cărţi în limba românească. El ne-a prescris anume că astfel să se răsplătească pe tot anul cele mai bune lucrări literare şi ştiinţifice făcute de Români, iar la patru ani odată să împătrim răsplata în favoarea aceluia «carele va fi tipărit opera, judicată ca publicaţiunea de că«petenie ce a apărut în cursul celor patru ani precedenţi».

Apoi a mai adaos, cu tot dinadinsul, vorbind despre «*scrie-* «*rile de pură literatură, în proză sau în versuri, precum*: «*poeme, drame şi comedii serioase, — mai ales subiecte na-* «*ţionale*» — că: «*Acestora mai cu seamă, doreşte ca să se* «*acorde* **Marele Premiu Năsturel,** *când ele vor fi judicate* «*ca având un merit cu totul superior, spre a se dà astfel* «*o încurajare mai puternică desvoltării literaturei naţionale*».

Aceştia sunt, domnilor, înşişi terminii clauzelor testamentare.

Pentru prima oară, estimp suntem chiemaţi a îndeplinì această mai importantă din ale noastre datorii.

Insuşi Regele nostru, ilustrul îndemnător şi întemeietor al unei ere de tot felul de prosperităţi în România, a bine-voit să consfinţească prin a Sa Augustă prezenţă printre noi, această primă mare Sărbătoare a Dreptăţii ce de mult noi datorim dulcelui graiu naţional. Oare putem noi să facem acum altfel decât a da deplina noastră învoire la glasul ce din toată românimea se inalţă ca să recunoască pe Vasile Alecsandri, ca cel mai mare poet al Românilor în ziua de astăzi? ca autorul, căruia nimeni dintre scriitorii români, — fără de o deşanţată orbire, — îi poate disputà premiul, destinat celor mai înalte şi mai frumoase creaţiuni literare, apărute în limba română, nu doară numai în aceşti ultimi patru ani, ci încă şi cu mai mulţi decenii înapoi?

Puindu-se la vot concluziunea raportului, ea dobândeşte unanimitatea sufragielor.

Bucureşti, 1881.

Din *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. III, 1881. [1]

---

[1] In prezenta retipărire a acestui raport s'a suprimat o mare parte din citaţiunile care figurează în textul din *Anale*.

Credinţe, datine şi moravuri ale poporului român.

PRECUVÂNTARE LA CARTEA D-LUI G. D. TEODORESCU CU ACEST TITLU.

«Să nu părăsim însă cu totul cercul tradiţiunilor şi al cântecelor ce se repoartă la vechiul cult al naturei, fără a pomenì despre un obicei poporan al antichităţii, cu care se leagă şi un cântic copilăresc ce, în parte, s'a păstrat ca o amintire depărtată, în cetăţile noastre.

«Ateneu ne spune că *a cântà rândunica*, χελιδονίζειν, se chiamă la Rodieni o oarecare colindă, despre care Teognis, în a doua din scrierile sale asupra sărbărilor din Rodos, vorbeşte astfel: Rodienii numesc *a cântà rândunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion, (Septemvrie al nostru). Numele acesta vine din cuvintele ce se cântă atunci şi care sunt cele următoare:

«Venit-a, venit rândunica;
cu dânsa şi vremea frumoasă,
cu dânsa şi timpul cel bun.
E albă curată pe guşă
şi neagră cu totul pe spate.
Asvârlă-ne 'ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
şi dă-ne şi vin în ulcică
ş'o coşniţă plină cu brânză;
dar fie şi pâne de rişcă
şi turtă cu ouă, tot ad-o;
primeşte ori-ce rândunica...
Luăm ceva, ori să ne ducem?
Dar dă-ne, căci altfel nu mergem,
ba încă luăm cu noi uşa,
ori poliţa cea de d'asupra
ori chiar pe nevastă-ţi ce şeade
în casă colo tocmai sus.
Măruntă-i şi lesne o ducem!
Dar dă-ne cevaşile mai bine,
şi cată vr'un lucru mai mare!
Deschide-ţi, deschide-ţi toţi uşa,
căci iat'a venit rândunica.
Şi noi, ia! nu sântem unchiaşi,
ci sunţem copii, copilaşi!»

«Această colindă, — adauge Ateneu, — a arătat-o mai întâi Cleobul Lindianul, când începù a face prin Lindos strângere de bani».

«Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei şeapte înţelepţi ai Greciei, sau fiică-sa Cleobula, cum zic alţii, această cântare coprinde, negreşit, un înţeles mai adânc decât al unei colecte de bani sau de merinde. Intr'însa vedem că se vesteşte sosirea vremei frumoase şi a timpului celui bun, căci în toamnă arşiţa soarelui s'a potolit şi casele s'au umplut de avuţii: rândunica prevestitoare de bunuri, revine sprintenă şi veselă. Deschide-ţi, deschideţi-i uşa! Bogatule, împarte-ţi cu săracii comorile! Astfel vă grăieşte glasul nevinovat al copiilor.

«Astăzi încă, pe toate ţărmurile Greciei, şi chiar în Atena, pe la începutul primăverei, copii, adunaţi în cete şi ţinând în mână o morişcă cu aripe de şiţă ce, învârtindu-se, închipuieşte o rândunică, aleargă din casă în casă, cântând un cântic de felul acesta:

Rândunica vine de pe alba mare: ea trece marea şi 'şi face un foişor şi şeade într'însul să răsufle, şi zice:

Martie, Martie noros, şi Fevruarie ploios, iacă dulcele Aprilie se vesteşte că-i aproape.

Pasările ciripesc, pomişorii înverzesc, găinele cloncănesc şi încep să clocească.

Turmele purced la munte, iezii sar şi pasc mugurul cel nou.

Animale, pasări, oameni, toţi se veselesc din suflet; ghiaţa, zăpada şi crivăţul au încetat.

Martie, Martie noros, şi Fevruarie ploios, iată vine Aprilie cel frumos!

Eşi afară, Fevruarie, şi tu Martie, du-te, cară-te!...»

ş'apoi sfârşesc cu sunetul ce-l facem noi din buze ca să gonim o pisică.

«Cine poate tăgădui că acest cântic este o variantă modernă a vechiului *Chelidoniasmos* rodian? Cine nu va zări în amândouă ideia comună şi firească de a vestì lumii, prin gura copiilor, o ştire înveselitoare: sosirea timpului plăcut, a căldurii cumpătate, a zefirului primăvăratic, a vegetaţiunii înflorite?

«O altă veste bună, de o natură mai mistică, mai puţin pipăită simţurilor, dar şi mai mângâietoare pentru inimi, deşteaptă

noaptea din somn pe copii, în clima mai aspră, în ţara mai creştină a Românilor. Pe când zăpada acopere pământul, pe când gerul sleieşte chiar apele, o *Stea*, icoană a celei ce s'a înălţat odinioară pe cer ca să călăuzească pe cei trei *Crai dela Răsărit*, mână cete de copii prin întunericul uliţelor viforoase, în ajunul Crăciunului, şi le îndeamnă a vesti cu glasuri nevinovate creştinilor adormiţi, că peste puţin are să vină ceasul solemn şi dorit al mântuirei! Ei nu-i ameninţă, ca copiii din antichitate, cu furtişaguri, dar le e frig, le e foame bieţilor copilaşi, şi, după ce au strigat:

Bună dimineaţa la Moş-Ajun!

ei cer să le dea măcar «un covrig, că mor de frig», măcar «o nucă, că se dau cu capul de ulucă», măcar «un măr, ca să te trag de păr!»

. . . .

«O! vechi datine şi vechi cântice ale poporului! Ce dulce farmec coprindeţi voi în naivele voastre expresiuni! Aspra critică se sfarmă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăţia-i primitivă. Voi sunteţi pentru noi amintiri suave, ce înviează junia în suflete! Pentru popor, sunteţi floarea neuitărei!»

Aceste rânduri le scriam acum vr'o treisprezece ani, aruncând într'un articol despre cânticele noastre poporane câteva idei culese în studiul antichităţei şi puse în comparaţiune cu ceiace fiecare din noi a văzut sau a învăţat din copilărie în căminul părintesc. Şi pe când le scriam, ţiu minte că gândul îmi èrà a cerne prin sita studiilor clasice, cele mai multe din acele datine bătrâneşti, pe care noi cei de astăzi le am apucat încă, dar pe care strănepoţii noştri nu le vor mai cunoaşte poate decât din scrisele noastre.

Aveam de gând a întrebà în cărţi pe vechii plugari ai Laţiului dacă nu cumva dânşii, sau cel puţin flăcăii lor, cari încă nu îmbrăcase gravitatea togei virile, n'au inventat oare ei acea urare veselă şi glumeaţă cu care tinerimea din satele

noastre întâmpină sosirea anului nou şi, mâind seara cu zgomot, cu plesnete şi cu clopoţei, *Pluguşorul*, strigă la casa fiecăruia pe rând :

Să vină cu isbândă
anul cu mare dobândă!
Să piară vicleşugul
şi să sosească bilşugul!
Hăi, hăi!
Pluguşor cu doisprece boi,
Plesniţi măi
Hăi, hăi!

Aveam de gând a cercetà prin ce curioasă analogie de fapte, de idei şi de imagine, vechiul zeu latin al ploilor, *Jupiter Pluvius*, reprezentat pe columna Antonină din Roma, sub chipul unui unchiaş cu straie lăţoase, se aduce aşa de mult cu lăeţele noastre de *Paparude*, carele, acoperite cu frunze de bozii şi muiate lioarcă de doniţa vecinelor, urează săltând şi chiuind :

Ca să cază ploile
Cu găleţile
Să sporească grânele
Să umple pătulele
. . . .
. . . .

Aveam de gând . . . . . Dar ce folos a vorbì despre câte are omul de gând? Timpul a trecut. Alte multe lucrări, şi alte mai multe nelucrări, m'au făcut să dau uitării aceste scumpe şi plăcute studii.

Datinele noastre româneşti, din marea noastră nepăsare, ar fi rămas poate reduse pentru viitorime la puţinele ce spune despre dânsele nemuritorul Dimitrie Cantemir, care, într'o cărticică de nici două sute de pagini a spus despre Români şi despre ţara lor mai mult şi mai bine decât toţi cari, după dânsul, au scris până astăzi.

Cu toate acestea, eu cred că puţine sunt cercetările care ar aveà pentru Români mai multe ademeniri decât descrierea, lămurirea, explicarea şi compararea acelui şir de eresuri şi

de idoli, *antiquum Daciæ cultum redolentia numina,* pe care domnescul descriitor al Moldovei ni le dă, în răpejunea peneĭ sale, toate ca rămăşiţe ale cultului vechilor Daci.

N'ar fi oare a face o istorie a cugetărilor intime, a credinţelor, a plăcerilor şi a suferinţelor poporului român, când cineva ar despicà cu deamăruntul origina şi înţelesul tuturor cugetărilor poporane ce se ascund în acea grămadă de numiri misterioase, pe care Cantemir le-a cules din gura poporului?

Oare numaĭ despre Daci — şi nu despre toate credinţele care s'au întipărit treptat şi d'alungul secolilor în mintea locuitorilor României — ne-ar amintì cuvintele şi datinile de *Lado* şi *Mano, Zâna* şi *Drăgaica, Doina* şi *Stafia,* s'apoi şi *Dracul-în-vale, Ursitele* şi *Frumoasele, Sânzenele* şi *Joimăriţele, Paparuda* şi *Chiraleisa, Colinda* şi *Turca, Sburătorul* şi *Miaza-noapte, Srica* şi *Tricolicii*, *Legătura* şi *Deslegătura, Farmecul* şi *Descântecul*, *Vergelatul* şi altele de acelaş fel?

Aceste multe şi stranii numiri, pe care ni le-a păstrat Cantemir, precum şi altele, cu care un cercetător diligent ar puteà s'adaoge cu mult lista eresurilor poporane ale Românilor, constituesc o comoară din care şi poezia şi istoria pot încă culege preţioase odoare.

Câţiva din poeţii noştri au ştiut până acum să smulgă câte o nestemată din acel tezaur, şi mai ales muza răsfăţată a d-lui V. Alecsandri — care adesea ştie să-şi îmbrobodească cu aşa multă graţie şugubeaţa şi gingaşa-i faţă în marama ţărănească—ne-a cântat, cu mult farmec, şi *Doina* şi *Ursiţiĭ* şi *Sburătorul* şi pe *Craiu-nou*.

Rămâne ca şi istoricii să-şi îndeplinească datoria, să-şi ia partea lor de sarcină, parte mai grea şi mai spinoasă, în care subtilităţile obositoare ale criticei înlocuesc avânturile sprintene şi mlădioase ale poeziei.

Cât despre mine abia mă ispitisem, acum câţiva ani, să iau asupră-mi o asemenea sarcină, şi 'ndată am lăsat-o jos. Dar astăzi junele autor al paginelor ce urmează iată-l că vine, plin de ardoarea tinereţei, plin de o pietoasă veneraţiune către

datinile vechi ale poporului român, plin de dorinţa de a cunoaşte traiul şi credinţele naţiunilor antice şi străine, şi ne prezintă, în cartea de faţă, câteva «*Încercări critice*», în care ne dovedeşte lămurit nu numai că iubeşte cu predilecţiune, dar chiar că şi cunoaşte adânc subiectele pe care s'a însărcinat a le tratà.

Am citit eu unul — şi toţi aceia cari la noi poartă interes studielor naţionale, făcute cu seriozitate, vor citì, ca şi mine — cu o vie plăcere descrierile unor obiceiuri tradiţionale, care, fără îndoială, pot, când sunt bine descrise şi bine analizate, să constitue titluri istorice patriei noastre şi să deslege enigme ale vieţei morale a poporului român.

Autorul acestor *Incercări critice* a dat dovadă, paremi-se, în studiile sale asupra credinţelor, datinelor şi moravurilor poporului român — studii făcute, am putea zice, pe băncile şcoalei — că este înzestrat cu o adevărată intuiţiune în materii de aşa anevoioasă critică. Dacă n'am avea să constatăm şi alte materii, probate prin cercetările de erudiţiune clasică ce conţin aceste pagini, ne-am putea mărgini a recunoaşte că acea facultate intuitivă este darul cel mai preţios pentru omul care-şi propune să verse lumina asupra amurgului din trecut.

Avem însă tarea credinţă că *Incercările* de faţă nu vor fi pentru autorul lor culmea studiilor de această natură; de aceea încheiem, atât prin mulţumiri, cât şi prin urări, aceste neînsemnate rânduri, pe care le-am aruncat pe hârtie ca o dovadă de via plăcere ce am resimţit, văzând vechile noastre aspiraţiuni aşa de bine, aşa de spornic vlăstărite sub pana altuia.

Nu râdeţi, cititori, dacă şi eu, om în toată firea, mă voiu atinge, sfârşind, de ramura de laur care odinioară se depuneà la fiecare capăt de an pe altarul anticei zeiţe latine Anna Perenna, şi care la noi s'a prefăcut în *Sorcova veselă* a copiilor români; şi mai ales nu râdeţi dacă, tot cu atâta naivitate, însă cu mult mai puţină graţie decât dânşii, voi urà şi eu celor ce se ocupă cu ardoare de preţioasele datine străbune:

«Să 'nfloriţi,
Să mărgăriţi,
Peste vară,
Primăvară,
Ca un păr,
Ca un măr,
Ca un fir
De trandafir;
Tare ca piatra,
Iute ca săgeata;
Tare ca fierul,
Iute ca oţelul.
La anul,
Şi la mulţi ani!».

Bucureşti, 1874.

Precuvântare la volumul: *Încercări critice asupra unor Credinţe, Datine şi Moravuri ale poporului român*, de G. Dem. Teodorescu.

Poveştile unchiaşului sfătos

BASME PĂGÂNEŞTI.

PRECUVÂNTARE LA I-A PARTE DIN POVEŞTILE UNCHIAŞULUI SFĂTOS. BASME PĂGÂNEŞTI ÎNTOCMITE DE P. ISPIRESCU.

Cel ce a scris această cărticică, şi al cărui nume s'a tot pitit până acuma sub modestul titlu de *Culegătorul-tipograf*, până când în sfârşit meritele sale literarii, de toţi recunoscute, ne-au făcut să-l silim acum pentru întâiaşi dată a se da în vileagul publicităţii, — cel ce a scris această cărticică, zic, mi-a făcut onoarea şi plăcerea de a mă consultà adesea asupra alegerei faptelor, pe care voià să le povestească intr'însa.

I-a dat în minte d-lui P. Ispirescu bunul gând de a lămuri pe cei din cititorii români cari nu sunt tocmai cărturari adânci, asupra unei mulţimi de nume, de cuvinte şi de zicători străine, pe care în timpul de acum le întrebuinţează mereu scriitorii noştri, prin gazete şi prin felurite cărţi.

« Ce va să zică *un Ercule, un Prometeu, un Anfitrion?* Ce fel de poamă va fi *Mărul discordiei?* Ce fel de lighioană să fie *Chimera?* Ce croială mai osebită să fi avut *Urechile lui Midas?* Şi multe altele de felul acesta.»

Iată ceea ce vor fi zicând în sineşi mulţi din cei ce citesc pe toată ziua, prin ziare şi cărţi, nume şi cuvinte de acestea, care de sigur trebuie să aibă şi ele vre un înţeles.

Apoi cum să-i faci pe aceştia să pătrunză secretul ce stă ascuns subt aşà nalte, subt aşà late şi ciudate vorbe ale *procopsiţilor?*

Să-i trămiţi la şcoală? Le-a trecut, biet, timpul de a trepădà pe cărarea dăscăliei, şi mai bine se lipsesc de orice ştiinţă, decât să meargă a o căpătà, la vreme de bătrâneţe, pe băncile claselor, d'a rândul cu copii.

La aceasta s'a gândit, prin însăşi a sa încercare, fostul nostru *Culegător-tipograf*, şi, ca om priceput care nu se împiedică de greutăţile muncei, d-lui s'a apucat cu mare răbdare să citească, seara acasă, cărţile învăţaţilor, câte nu avusese prilej a le răsfoì în copilărie; apoi dintr'însele trase, scoase şi stoarse cu meşteşug tot ce trebuia ca să desluşească pe cei neînvăţaţi, asupra multor enigme mitologice şi istorice, cu care cărturarii înpănează scrierile lor.

Dar atâta ar fi fost puţin lucru şi meritul celui ce a făcut cărticica de faţă s'ar fi mărginit numai întru răbdarea cu care d-lui a ştiut să culeagă de prin autorii mitologici şi istorici, faptele desluşitoare ale acelor enigme.

Pentru această parte a lucrărei d-sale, a crezut de cuviinţă a se povăţuì adesea cu mine şi de aceia a şi pretins cu tot dinadinsul ca să vin eu să spuiu aceasta cititorilor, chiar aci în capul cărticelei sale.

E drept că aşà este! M'am silit, precât m'am priceput şi eu, să-i arăt izvoarele de unde poate căpătà informaţiunile cele mai bune şi cele mai amănunţite. Ca să nu mai fie vorbă între noi, m'am învoit a mărturisì acì că cu aceasta, — dar, să fie bine înţeles, *numai cu aceasta,* — mă pot lăudà şi eu în întocmirea acestei lucrări.

Trebuie însă să mărturisesc totdeodată că, dacă am luat această puţinică parte la lucrarea măiestrului nostru *Culegător,* apoi am făcut-o cu o vie plăcere, fiindcă ştiam bine că indicaţiunile mele vor fi folosite aşà cum foarte puţini la noi ar fi ştiut să le întrebuinţeze.

Ştiam că tot aşà mare meşter este *tipograful* nostru spre a culege din *caştiele* minţii sale, spre a aşezà drept la locul cuvenit, şi spre a scoate la iveală cuvintele şi frazele curat româneşti, precum este şi meşter spre a *jeţuì* pe *vingalac,* spre a face *şpalturi* şi a pune sub teasc literile din *caştiele*

tipografiei sale; şi astfel eram de mai nainte încredinţat că el va şti, — precum a şi ştiut, — să dea poveştilor sale, împrumutate dela străini, acel farmec neasemuit de limbă neaoş românească, ce abia se mai păstrează astăzi în gura sătenilor, şi prin vechile basme şi zicători bătrâneşti ale poporului nostru.

Ştiam că înfăţişate subt această formă nouă şi adimenitoare, *miturile* religiunii anticilor Eleni vor deveni pentru poporul nostru o învăţătură, folositoare şi înlesnită, pe care cărturarii o dobândesc cu anevoinţă numai, prin studii îndelungate şi greoaie.

Mai ştiam în sfârşit că, din pana celui ce a suflat astăzi viaţă românească asupra acelor poveşti îmbătrânite, acestea au să iasă fragede, sprintene şi sglobii aşà încât ele vor da cetitorilor români de orice treaptă, o petrecere literară din cele mai plăcute, prin stilul viu, simplu şi popular, în care plinul de merite autor al acestor foiţe va ştì mai bine decât oricine a le înbăierà.

Judice acum cititorii dacă eu m'am fost înşelat!

Adevărul este că asupra mitologiei celor vechi s'au scris multe şi felurite cărţi în toate limbile lumii civilizate; sunt chiar şi capete de operă în poezie şi în proză care tratează asemenea subiecte.

Totuşi mi se pare că nimeni nu s'a cercat până acum să împrospăteze anticele poveşti păgâneşti ale Elenilor, sub forma populară a *Poveştilor Unchiaşului sfătos;* şi astfel însă ele au de sigur să devină de acì înainte adevărate *basme româneşti*.

Aşa dar, prin folositoarea petrecere a unei plăcute citiri şi fără de a-şi bate cât de puţin capul, orice cititor din poporul românesc, care va răsfoì această cărticică, va căpătà dintr'însa şi din cele cu acelaş titlu ce o vor urmà — întru aceea ce priveşte mitologia antică — toată ştiinţa, ba poate şi mai multă decât aceea cu care se fălesc îngâmfaţii cărturari, când presară scrierile lor cu erudite numiri şi cu aluziuni adânci la miturile vechimii elineşti.

Apoi, pentru un aşa bun serviciu, nu se cade oare să mulţumim d-lui P. Ispirescu, culegătorul şi scriitorul atâtor *Basme, Snoave şi Zicători* româneşti, conştiinciosul şi meritosul lor editor ?

— Ba, zău, foarte mult, şi eu unul mă simt, acum fericit că mi-a dat însuşi prilejul de a-i aduce, prin aceste rânduri, cel dintâi prinos de mulţumire.

Sunt încredinţat că în urmă-mi are să se adune gloată mare.

Bucureşti, 15 Octomvrie 1879.

Precuvântare la I-a parte din *Poveştile Unchiaşului sfătos. Basme păgâneşti* întocmite de P. Ispirescu.

Vechii poeţi ai românilor

PRECUVÂNTARE LA COLECŢIUNEA DE POEZII VECHI.

Dacă acum de aproape optsprezece sutimi de ani, poporul românesc îşi păstrează încă fiinţa sa nestrămutată, printre atâtea neamuri străine şi inimice ce-l înconjoară, îl impresoară şi-l strivesc de toate părţile, nu mai rămâne îndoială că el această tărie o datoreşte mai cu seamă *limbei* sale.

Romanii, pe cari abea un secol după Cristos, Traian i-a strămutat pe văile de sub poalele Carpaţilor şi pe şesurile de-a stânga Dunării, aceia ori cât de mult i-au copleşit sau i-au ademenit străinii, ei tot au păstrat din graiul lor cel părintesc atât, în cât nimenui să nu-i poată fi iertat a spune, cu bună-credinţă, că Românii de astăzi nu sunt drepţi moştenitori ai coloniilor aduşi aici de preste Alpi.

Dar au venit timpuri grele, când ei s'au văzut siliţi să facă loc pe câmpiile lor, năvălirilor pustietoare a tot felul de neamuri păgâne şi sălbatice. Ei atunci s'au strâns la olaltă şi s'au pitulat în văile munţilor, iar când vre unii dintr'înşii, mai îndrăzneţi şi mai nesocotiţi încercau fără de spor să se răpează şi să respingă pe cotropitori, alţii, mai miloşi, mai înţelepţi şi mai prevăzători, le strigau pe a lor limbă — oare cum schimbată de cum fusese mai nainte, dar rămasă tot latinească în sunetele şi cuvintele ei — : «*Torna! Torna! Fratre!*»

Mai apoi, străinii umblară să nimicească pe Români, prin alte mijloace mai puţin grosolane. Ei se încercară să le stingă sângele lor latinesc şi firea lor naţională, citindu-le mereu *Ciaslovul* slavoneşte în biserică şi dându-le *Urice* şi *Zapise*

slavoneşti la mână pentru stăpânirea oricării sforicele de moşie, oricărui drept cetăţenesc.

Astfel socoteau poate că poporul Român se va amăgì a crede că limbă a celor sfinte şi limbă de folos şi de omenie nu poate fi decât o limbă străină, bunăoară cea slavonească, dincoace de Carpaţi şi cea ungurească dincolo. Dar pe când vlădica în biserică, iar domnul şi boerul în divan, bolboroseau graiuri străine, poporul de rând stăruia a vorbì în căminul său tot româneşte, a se închinà lui Dumnezeu tot româneşte, a cântà tot româneşte doina de jale şi de vitejie a trecutului.

Aşa încât, de câteori se întâmplà ca, dintre oamenii dela noi, cu ştiinţă de carte străină, să se ivească vre unul cu minte mai deschisă, cu inimă mai generoasă, el pe dată, folosindu-se de ştiinţa sa, cercetà coliba ţăranului, a celui care, numai dânsul, pe atunci mai cutezà a se numì *Rumân*, şi recunoscând din graiul lui că dânsul e viţă de Roman, zicea şi el îndată cu mirare şi cu mândrie, despre poporul acestei ţări:

«Când au adus într'însa românească limbă
De bun neam şi ferită de calea strâmbă
Se trage din sânge rudă împărătească.,
Dumnezeu l-au sporitu-l nainte să crească!»

Şi într'adevăr ca *să sporească acest popor de bun neam, care se trage de rudă împărătească*, şi ca să *crească ferit de calea strâmbă*, îi a trebuit să'şi păstreze şi îi trebue încă să-şi cultive *româneasca lui limbă.*

De vre-o două trei sute de ani încoace, noi putem urmărì pas cu pas mersul treptat al naţiunii române. Ea sta lângedă şi trudită, se mişcà fără spor, atunci când încă nu cutezase a vorbì, în toate ramurile vieţei ei sociale, *limba* sa proprie, *limba* sa originară.

Dar din minutul când piedicile limbelor străine n'o mai încurcară nici în biserică, nici în viaţa publică, nici în producţiunile literaturei, din minutul acela avântul ei fu nemăsurat. De atunci încoace ea sporeşte într'un an mai mult decât o-

dinioară în zece, mai mult decât într'o sută din seculii trecuţi.

Şi într'adevăr nu este nici un secol deplin de când toţi românii s'au decis a scrie numai limba lor, în toată a lor viaţă publică; şi în aceste câteva zecimi de ani, putem zice că răsunetele limbei româneşti, rostită fără sfială, au deşteptat toată naţiunea din adormirea ei, şi s'au auzit cu tărie de către toate celelalte popoare ale Europei.

Limbei dar, *limbei noastre*, mai mult decât ori cărui alt, dar moştenesc al poporului nostru, suntem datori această minunată reînviere.

Deci, tot dela stăruitoarea cultivare a *limbei* noastre trebuie să aşteptăm şi înaintarea şi întărirea naţionalităţii noastre pe viitor. Cu *limba noastră* vom învinge până întru sfârşit toate limbile duşmane din jurul nostru!

Dintr'o asemenea convingere a născut în sânul unei societăţi iubitoare a progresului României, ideia de a găsì un mijloc pentru ca toţi românii să poată pătrunde cu înlesnire în cunoştinţa culturei limbei româneşti. Acea societate a decis dar a consacrà mult puţinul capital de care ea dispune, spre a tipărì o *Bibliotecă a poporului român*, prin care, cu costul cel mai redus, să poată căpătà toţi Românii în mânele lor, scrierile cele mai bune ale limbei româneşti, de când ea a început a fi scrisă şi tipărită, până în ziua de astăzi.

A început prin a tipărì acest mic volum, în care s'au adunat cele mai frumoase dintre **Cântecile bătrâneşti** ale poporului român, dintre acele compuneri poetice ale norodului, care s'au păstrat pe la cântătorii din sate, fără de nume de autori, dar pe care ilustrul nostru poet d-l Vasile Alecsandri a ştiut aşa de frumos a le adunà şi a le reconstituì, dupe adevărata lor fire poporană.

Apoi iar, tot în cercul compunerilor poetice, s'au adunat aci scrieri de ale celor mai vechi poeţi români, de ale acelor oameni de merit cari, pe când mai nimeni nu scrià româneşte, au avut patriotică pornire spre cultivarea limbei na-

ţionale, şi, — precum a putut fiecare, — au îndrugat cu mai mult sau mai puţin talent, *stihuri* sau *vierşuri* româneşti.

In fruntea lor stă vestitul mitropolit al Moldovei, **Dosoftei** carele de la anii 1668 până la 1690, cântă în versurì româneşti lauda ţărei, din care am transcris mai sus patru *stihuri*, şi lauda lui Dumnezeu, în Psaltirea lui David, tradusă toată de dânsul în versuri româneşti.

Apoi s'au ales câteva din cele mai plăcute poezii ale acelor boieri din Ţara Românească şi din Moldova, cari între anii 1770 şi 1830, se încumătară a dovedi dascălilor greci ce domneau atunci în cercurile literare din ţările noaste, cum că se poate scrie, şi dulce şi frumos, chiar şi în despreţuitul graiu al *Vlahilor*.

Acei boieri, sunt, pentru Ţara Românească, familia **Văcăreştilor,** cu **banul Iănăchiţă** în capul ei, având el doui feciori, amândoui poeţi, adică **clucerul Alecu** şi **logofătul Niculae,** şi în fine cu vestitul poet **Ioan Văcărescu,** fiu al clucerului Alecu.

Toţi aceşti trei din urmă au îndeplinit cu sfinţenie îndatorirea ce le lăsase cu limbă de moarte, tatăl şi moşul lor, banul Iănăchiţă, prin testamentul său literar, unde el zice:

Urmaşilor mei Văcăreşti
Las vouă moştenire
Creşterea limbei româneşti
Ş'a patriei cinstire!

Au mai fost, pe aceleaşi timpuri, şi alţi Români cu iubire de ţară şi de limba lor, iar printre aceştia vom număra mai cu laudă pe **Paris Momuleanu,** carele a scris numeroase versuri în Bucureşti, până la anii 1828.

Din Moldova avem de asemeni a pune alături cu boierii Văcăreşti cei din Ţara Românească, pe **logofătul Constantin Conaki** şi pe **vornicul Alecu Beldiman,** cari şi unul şi altul pe la începutul secolului nostru, îşi aveau de onoare de a scrie în versuri româneşti, cugetările lor şi fapte din istoria ţărei.

In fine, pentru ca din culegerea coprinsă în acest mic

volum să nu rămână cu totul înstrăinată o bună jumătate a românimei, şi anume aceea care trăieşte dincolo de Carpaţi, s'a pus tot aci şi istoria în versuri a lui *Arghir*, compusă acum vre-o 50 de ani, de un bătrân poet poporan al Ardealului, de **Ioan Barac**.

S'ar fi putut face şi mai mult! Dar, ca un început, fie bine primit de către publicul românesc, acest mic volum de vechi poezii naţionale şi Societatea, care şi-a pus în gând să urmărească fără preget publicarea *Bibliotecei poporului român*, va scoate treptat din întunericul uitării sau din îngrădirile grele de răsbătut ale scumpetei, toate acele scrieri româneşti în versuri şi în proză care, dintr'o privinţă oarecare, pot place la citire, şi care, arătând treptat propăşirea limbei noastre, vor îndemnà negreşit pe mulţi a adaoge literatura naţională cu alte opere, încă şi mai perfecte..

Adăpostiţi sub modestul umbrar al anonimului, editorii acestor cărticele vor fi răsplătiţi cu prisos, când vor vedeà că tipăririle lor aduc poporului român folosul ce ei aşteaptă de la dânsele.

Bucureşti, 1878.

Precuvântare la *Colecţiunea de poezii vechi*, din *Biblioteca poporului român*.

Nicolae Bălcescu şi scrierile sale

PRECUVÂNTARE LA ISTORIA ROMÂNILOR SUB MIHAI-VODĂ VITEAZUL, PUBLICATĂ LA 1877

Îndeplinesc astăzi una din cele mai vii şi mai stăruitoare ale mele dorinţe: aceea de a scoate la lumină *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentului şi mult deplânsului nostru istoric Nicolae Bălcescu, care totdeodată este şi o scriere de frunte în literele româneşti.

De douăzeci şi cinci de ani, de când *Nicolae Bălcescu* a murit, înstrăinat de prea iubita şi prea dorita sa ţară, eu unul n'am pregetat un moment de a căutà mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care îşi pironise mintea şi puterile sale un om de un rar talent, un om ce de copil încă, eu mă deprinsesem a-l respectà, a-l iubì, a-l admirà.

Cincisprezece ani din aceştia, am păstrat cu sfinţenie la mine manuscriptele lui, cercându-mă, de câte ori mi-a stat în putere, a da publicităţei cel puţin o parte din ele. Dar, spre ruşinarea noastră de până acum, a trecut un pătrar de secol dela moartea Bălcescului, mai înainte ca să poată fi pus subt ochii naţiunii române, tot ceeace dânsul lucrase întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoşească, care ardeà cu dor inima lui Nicolae Bălcescu, să străbată în sfârşit în vinele tuturor Românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a eşì la iveală patrioticele pagine scrise de pana lui, muiată şi oţelită în sângele atâtor eroi ai Românilor din trecut!

Azi într'adevăr e timp ca naţiunea română să audă şi tot-

deodată să simtă adânc cugetele învietoare şi spornicile cuvinte ale acelui nobil suflet, ale acelei întinse inteligenţe româneşti, care odată se numeà *Nicolae Bălcescu!...* Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune d. V. Alecsandri că «coprins de entuziasm la privirea flăcăilor români ce dănţuiau cu pletele în vânt, ziceà: O! mândră oaste va aveà România, când îi va veni şi ei rândul pe lume!» [1])

Şi negreşit la virtuţile ostăşesti ale poporului român se gândeà fără preget Nicolae Bălcescu, de oarece el, abià în vârstă de 19 ani (erà născut în Bucureşti la 29 Iunie 1819), intră în oştire şi, numai cu rangul de cadet (iunkăr), doritor să împărtăşească soţilor săi de arme cunoştinţele ce mintea-i ageră şi studioasă dobândise încă din juneţe, cerù să institue în cazarmă o şcoală pentru soldaţi, unde însuşi fu învăţător. Apoi, după ce fu prigonit şi închis câtva timp la mănăstirea Mărginenii pentru ideile sale liberale, tot către oştire îşi îndreptă el gândurile, când spre a intrà în cariera literară, el tipărì în Iaşi la 1844, începutul unui studiu asupra *Puterei armate la Români.* [2])

Până la 1848, petrecându-şi timpul in studii istorice, când la Paris, când în ţară, el scrise diferite lucrări de un mare interes pentru istoria naţională, şi le publică în *Magazinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redactà în unire cu d. A. Treb. Laurian. [3])

---

[1]) *Nicolae Bălcescu*. Suvenire de V. Alecsandri. Un fragment în *Revista Românŭ pentru ştiinţe, litere şi arte*. Bucureşti, tom. II. 1862, p. 312.

[2]) Acest studiu, publicat în *Foaia ştiinţifică şi literară* din Iaşi, şi apoi şi în făşioară separată, poartă titlul: *Puterea armată şi arta militară dela întemeierea principatului Valachiei până acum.* — El se completează printr'un asemenea studiu asupra principatului Moldovei, tipărit în *Magazinul istoric pentru Dacia*, din Bucureşti.

[3]) Scrierile lui Bălcescu, care au apărut în *Magazinul istoric* sunt cele următoare: Tomul I. (1845): *Cuvânt preliminariu despre izvoarele istoriei Românilor. — Românii şi Fanarioţii. — Ioan Tăutul, mare logofăt al Moldovei. — Logofătul Miron Costin, istoricul Moldovei. — Spătarul Ioan Cantacuzino. — Postelnicul Constantin Cantacuzino.*

La anul 1848, el luă parte activă la mişcarea naţională, atât în ţara Românească, cât şi mai apoi, în Ardeal. Insuşi el, în scrierile lui pe care le dăm acì la lumină, ne descrie adesea simţirile înduioşate ce a încercat inima lui în mijlocul acelor aspirări confuze ale deşteptării spiritulni naţional, pe care el, singur poate pe atunci, ştià să le măsoare, în mintea sa erudită şi patriotică, cu măsura uriaşă a gloriilor trecutului.

Fără însă de a perde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmai când văzù de toate părţile avânturile generoase ale poporului român înfrânte sub juguri străine şi asupritoare, tocmai în toamna anului 1849, el se întoarse în Franţa şi se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a vieţii sale, la povestirea marilor fapte războinice ale Românilor din al XVI-lea secol. [1])

Tom. II. (1846): *Puterea armată şi arta militară la Moldoveni în timpul măririi lor. — Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele Române în deosebite timpuri.*

Tom. IV. (1847): *Campania Românilor în contra Turcilor dela anul 1595. — Buletin despre portretele principilor ţărei Româneşti şi ai Moldaviei, ce se află în cabinetul de stampe dela biblioteca regală din Paris.*

[1]) N. Bălcescu, în timpul revoluţiunii dela 1848 din Bucureşti, a scris în ziarul lui Bolintineanu, *Poporul Suveran*, câteva articole, din care extragem liniile următoare:

«Părinţii noştri au vărsat preţiosul lor sânge pentru a ne lăsà de moştenire drepturile noastre politice, şi datoria noastră este a le păstrà cu aceiaşi putere pentru fiii noştri. Timpul n'a venit ca să dobândim o independenţă absolută. Poziţia noastră politică, de pe tractate, este bună; numai trebue ca ele să fie păzite de înalta Poartă, şi sprijinite cu statornicie de noi. Să nu uităm că suntem datori a apără naţionalitatea şi drepturile noastre, de vom fi nevoiţi, chiar vărsând sângele. De vom cădeà în această luptă sfântă, să cădem încai bărbăteşte, astfel cum au trăit părinţii noştri, şi ca dânşii să strigăm: *Mai bine ţara noastră să se prefacă într'un întins mormânt, numai să rămână tot Ţara Românilor!*»

Mergând apoi la Paris, pe când se ocupà de marea lui operă istorică şi, osebit de o întinsă corespondenţă şi redactarea unor acte atingătoare de faptele emigraţiunii revoluţionarilor români, el publică în *Journal des Economistes* din Paris, 1850, o importantă lucrare în limba franceză, sub titlul *Question économique des Principautés danubiennes*. Printre

Dar să-l lăsăm să-şi descrie însuşi starea lui fizică şi sufletească, şi să ne mărginim a decopià aci o notă pe care am aflat-o printre hârtiile lui, scrisă cu o mână slăbită, când se aflà la *Hyères, dechemvrie în 17, anul 1850:*

«Minutele în care scriu sunt pline de amar şi întristare. «Pe când Europa întreagă se pregăteà a salutà triumful li-«bertăţii, eroica Franţă, dela care ca totdauna se aşteptà sem-«nalul, Franţa, prin fatalitate şi prin neunirea fiilor săi, cade «gemând în neputinţă sub un jug umilitor. Fiii fărădelegii «triumfează în toate părţile şi întemeiază spurcata lor tiranie. «Sufletele generoase, zdrobite şi rănite de moarte, văd apuind «din vederea lor ziua mântuirii. Însumi eu, cu o inimă sfâ-«şiată de durere, mă lupt cu o boală crudă şi neîmblânzită, «caut a câştigà timp asupră-i şi a o întrece în iuţeală, ca să «pot lăsà fraţilor mei aceste pagine din viaţa părinţilor noştri, «şi cad sleit de puteri, mistuit prin silinţele ce fac. Cu toate «aceste temeiuri de descurajare, sufletu-mi te slăveşte încă, «înzeită libertate, şi de şi oamenii sângiurilor au învelit cu «maramă neagră dulce faţa ta, crede că va venì ziua feri-«cită, ziua izbândirii, când omenirea întreagă se va sculà «spre a sfâşià acest văl şi duşmanii tăi se vor împetrì la «vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi nici un «om rob, nici naţie roabă, nici om stăpân pe altul, nici popor «stăpân pe altul, ci domnirea *Dreptăţii* şi *Frăţiei!* Aceste

---

manuscriptele rămase dela dânsul se află şi o parte din textul român al acestui memoriu Tot acolo găsim şi un însemnat fragment dintr'o lucrare încă inedită, purtând titlul: *Manualul bunului român, dialog între un sătean şi un comisar de propagandă.* Fiind la Paris Bălcescu mai compuse cuvântul său asupra *Mişcării Românilor din Ardeal la 1848*, pe care îl tipărì într'un ziar român de acolo, *Junimea Română* din 1851; apoi conlucră sau traduse poema în proză ce poartă numirea de *Cântarea României* şi care fu mai întâiu tipărită la Paris în broşura *România viitoare* din 1851, şi apoi reprodusă de d. V. Alecsandri în *România literară* din Iaşi, 1855, unde s'a tipărit şi un fragment din cartea III-a a *Istoriei Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, sub titlul: *Răzvan Vodă.*

Acestea sunt, pare-mi-se, toate scrierile Bălcescului dela 1848 până la moartea lui.

«cuvinte, ce odată am dat de deviză naţiei mele, vor domnì «lumea; atunci aşteptarea, visarea vieţii mele se va împlinì; «atunci toţi Românii vor fi una, liberi şi fraţi! Vai! nu voiu «aveà noroc a vedeà această zi, de şi eu asemeni am muncit «şi am pătimit pentru dreptate, şi cel din urmă al meu cu- «vânt va fi încă un imn ţie, ţara mea mult dragă!»

Acea lucrare despre care el vorbeşte cu un aşa dureros entuziasm, este *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* la care lucrà de mai mult timp şi din care scrise o mare parte în anii din urmă ai vieţii sale. Iată, de pe o altă însemnare manuscrisă ce s'a găsit printre hârtiile lui, împărţirea ce el voià să deà operei sale:

«Tomul I: *Introducerea.* — Cartea I. *Libertatea Naţională.* (1593—Aprilie 1595). — Cartea II. *Călugăreni* (Aprilie 1595—Decemvre 1595). — Cartea III. *Robirea Ţăranului* (Decemvre 1595 — Aprilie 1599). — Acte adause.

«Tomul II: Cartea IV. *Unitatea Naţională* (Aprilie 1599—Iulie 1600). — Cartea V. *Mirislău* (August 1600 — Ianuarie 1601). — Cartea VI. *Guruslău* (Ianuarie 1601 — Septemvre 1601). — Acte adause. — Lista izvoarelor acestei istorii».

Cartea întâi, de pre cum însuşi însemnează pe această ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iarna anului 1851 (Ianuarie şi Fevruarie); a doua, iarăşi la Paris, 1851 (Martie şi Aprilie), cu toate că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric*, sub titlul *Campania Românilor în contra Turcilor, dela anul 1595*; a treia carte a scris'o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (Maiu până la August); a patra la Hyères, în Franţa meridională, la 1852 (Maiu şi Aprilie), în sfârşit o parte din a cincea e scrisă la Constantinopol, tot la 1852, dar ea nu e sfârşită[1]). Să vede că pe

[1]) Manuscrisul acestei a V-a cărţi, scris în mare parte de însăşi mâna cu totul slăbită a Bălcescului, se opreşte la pagina 138 cu însemnarea numărului capitolului «XXXIII» cu care aveà să urmeze textul său. D. Greg. Tocilescu, în interesanta monografie ce a publicat asupra lui: *Nicolae Bălcescu; viaţa, timpul şi operile sale, 1819—1852* tipărit în

a şeasea nici că o începuse încă, căci nu există nici-un manuscris. Actele adause sunt adunate în mare parte de şi nu au fost încă puse în orânduială de autor; cât despre lista izvoarelor, aflăm în notele lui, titlurile a mai mult de 225 scrieri vechi şi moderne în felurite limbi, pe care le-a consultat d'adreptul sau în traduceri, ce el puneà să i le facă. Din *Introducere*, se vede, după sumarul ce ne-a lăsat, că voià să facă un tabel al vieţii sociale a Românilor din trecut; dar astfel cum o avem, ea este mai mult un schelet al lucrării precugetate.

Nicolae Bălcescu nu avù dar timpul să-şi aducă până la capăt întreprinderea sa. Muncit de dorul ţărei, luptându-se cu o repede boală de piept şi mai adesea şi cu neaverea şi izolarea în ţară străină, el se decise a se pornì la Constantinopol ca să obţină voia de a se reîntoarce la căminul părintesc; acolo însă i se refuză favoarea de a vedeà pământul său de naştere, şi atunci, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur şi lipsit mai de toate, se întoarse tot pe mare către apus, purtând mereu cu sine scumpul său avut, manuscriptele lui. La 5 Octombrie 1852 el ajunse în Palermo, unde sperà să afle, sub clima călduroasă a Siciliei, alinare pentru suferinţele pieptului său atacat; dar după şease săptămâni de viaţă tristă şi izolată, la 16 Noemvrie, el îşi dete sufletul departe de orice inimă amică, năpustit pe patul unei ospătării şi lăsând numai cu limbă de moarte toate scrierile lui, unuia din prietenii săi, d-lui Ion Ghica.

El nu aveà la sine mai mult decât o sumă de 30 franci;

Columna lui Traian a d-lui B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1876, No. 5, şi apoi în făscioară separată) face următoarea curioasă observaţiune:

«Aci se opreşte pana lui Nicolae Bălcescu.

«Erà capitolul 33 al scrierii sale, care corespunde la capitolul 33 al vieţii sale, vârsta în care a murit!. Este o întâmplare curioasă, analogă cu aceia a lui Napoleon cel Mare, în manuscriptele căruia s'a găsit un manual de geografie, scris în juneţea sa, neterminat şi care se opreà tocmai la insula S-ta Elena, unde, 30 ani mai în urmă, marele împărat aveà să-şi sfârşească cariera».

nu erà nimeni acolo ca să-i cumpere măcar un loc la cimitir. Cioclii ridicară cadavrul străinului din ospătăria «alla Trinacria» şi-l afundară în groapa de obşte a săracilor din mănăstirea Capucinilor dela Palermo.

Când la 1863, am cerut şi am obţinut dela Domnitorul Alexandru Ioan Cuza, carele iubise şi ştià să preţuiască pe Bălcescu, autorizaţiunea de a trămite din partea guvernului român ca să ridice după ţărmul străin şi să aducă în patrie, oasele acelui bărbat cu care naţiunea română se poate mândrì, trămisul nostru d. Nicolae Ionescu, a putut numai să constate la faţa locului că trupul lui Nicolae Bălcescu erà pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimii din Palermo. D-lui ne aduse de acolo numai ultimele voinţe ale ilustrului nostru răposat [1]).

Abia astăzi însă, douăzeci şi cinci de ani după a lui moarte, ele se îndeplinesc în parte [2]). D. Ion Ghica a oferit Societăţii

---

[1]) Testamentul lui N. Bălcescu, pe care l'a adus d. N. Ionescu dela Palermo, şi care se păstrează la ministerul instrucţiunei publice al României, împreună cu raportul trămisulni nostru, fusese încredinţat de însuşi răposatul, consulului turcesc din acea localitate. Simţind sfârşitul său, el puse să i se facă o listă amănunţită de tot ce posedà cu sine, în care arătă că voinţa sa este ca manuscrisele lui să se dea d-lui Ion Ghica, carele se aflà pe atunci în Turcia. Un preot grec din vecinătate primi, de pre cererea sa, cea după urmă a lui mărturisire şi cel după urmă al lui suspin. Lădiţa cu obiectele rămase dela Bălcescu a fost de mult trămisă familiei sale de către proprietarul ospătăriei «alla Trinacria». Astfel s'a întâmplat ca d. C. Bălcescu, carele aveà manuscriptele la sine, să mi le încredinţeze încă dela 1861 spre a le tipări în *Revista Română*. De atunci ele au stat până estimp la mine.

Pe de altă parte, testamentul adus în ţară de d. N. Ionescu la 1863, rămăsese şi el uitat în dosarul ministerului.

In fine, abia acum, prin concursul d lor Ion Ghica, C. Bălcescu şi al meu, voinţele ilustrului răposat încep a-şi căpătà a lor realizare.

[2]) Bălcescu, într'o adresă către *patronii Asociaţiei literare române*, arătă că scrierea sa asupra *Epocei lui Mihaiu Viteazul*, fiind aproape terminată şi având numai câteva luni de lucru spre a o sfârşi, el doreşte ca ea să fie tipărită în două frumoase volume în 8⁰, de pre împărţirea expusă mai sus, şi totdeodată să fie ornată cu un portret al lui Mihaiu Viteazul, gravat pe oţel, de pre a lui Sadeler făcut în Viena la

Academice Române, preţioasele manuscripte ale lui Bălcescu, care dela anul 1861 au stat în păstrarea mea, încredinţate fiindu-mi de fratele răposatului, de d. Costache Bălcescu.

Incă de atunci am început a tipărì în *Revista Română,* o *Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul* [1]); dar nu am putut merge mai departe decât până pe la mijlocul cărţii a III-a. Sfârşitul acestei cărţi, a IV-a întreagă şi tot ce mai posedam din a V-a văd acum mai întâi lumina tiparului.

Societatea Academică Română, fericindu-se de preţiosul dar ce a primit şi doritoare de a se pune la înălţimea misiunii sale, răspândind printre Români, mai cu seamă producţiunile literare şi ştiinţifice ale geniului naţional, nu a voit să întârzie câtuşi de puţin spre a da publicitate măreţei opere a nemuritorului N. Bălcescu.

Mi-a acordat mie dorita onoare de a dirige această grabnică tipărire, în care s'a socotit mai oportun de a înlăturà deocamdată toate notele indicătoare de autorii consultaţi de Bălcescu în erudita şi conştiincioasa sa lucrare, şi de a tipărì scrierea originală în aşa chip ca ea să fie mai lesne de citit pentru orice clasă de cititori [2]).

1601, precum şi alte patru executate în xilografie. Doreşte asemenea să se trămită un june inginer român în ţară ca să ridice planurile deosebitelor localităţi mai importante, citate în cursul operei. Aceste cheltueli cere dela *Asociaţie* ca să le facă; iar pentru ostenelile sale proprii şi pentru toate cheltuelile ce făcuse cu cumpărători de cărţi rare şi cu traducţiuni, el nu reclamă nici o indemnizare, nici măcar cele 400 exemplare din opera sa, pe care i le acordă statutele *Asociaţiei.* El se întemeiază însă a crede că, dacă nu meritele operei, dar negreşit faptele ce ea coprinde sunt de natură a deşteptà în inimile Românilor simţiminte spornice pentru reînnălţarea şi intemeiarea naţionalităţii noastre.

[1]) *Revista Română pentru ştiinţe, litere şi arte* coprinde în volumul I. (1861) *Introducerea, Cartea I* şi parte din *Cartea II;* în vol. II (1862) urmare din *Cartea II* până la sfârşitul ei; în vol. III (1863) o parte din *Cartea III.*

[2]) Pentru aceasta, am adoptat un format mai mic şi mai purtăreţ de cât cum doreà Bălcescu, şi ne-am servit de o ortografie română care, fără de a exclude caracterele etimologice ale cuvintelor, întrebuinţează însă accentele şi codiţele (cedile), depărtate din scrierea românească

Cu timpul Societatea Academică Română îşi propune de a publicà o ediţiune critică şi mai luxoasă a operelor complecte a luí N. Bălăcescu. Aceia va fi poate mai bine primită de oamenii de ştiinţă.

Acum însă, noi sperăm şi credem că această carte, aşa cum este, va aduce în împrejurările de faţă, folos şi întărire cugetului naţional al întregei Românimi!

Bucureşti, 16 Noemvrie, 1877.

---

dincolo de Carpaţi. Aceasta este şi felul de ortografie cu care se serveà Bălcescu, când scrià cu litere latine. Tot manuscrisul *Istoriei Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul* este de mâna lui, scris cam într'astfel.

NOTE

I. DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MICHAI-VITEAZUL.

Într'această notă am reprodus întăi câteva rânduri pe care Bălceşcu bolnav şi aproape de moartea sa le scriă din exil, adresându-le, după cum se vede, către un amic din ţară, căruia îi recomandă a face un pelerinagiu pe tărâmul luptelor lui Michaiu, spre a completà indicaţiunile topografice şi legendare, care în lipsă de o bună hartă a ţărei şi proscris din patria sa, nu le puteà însuşi dobândi. El cereà lămuriri asupra localităţilor citate în povestirea *«Evenimentelor din vara anului 1595»*, apoi asupra *Călugărenilor, Târgoviştei* şi *Bătăliei de la Teleajen la 1600.*

Cu acestea se întrerupe manuscriptul: dar va fi lesne a complectà cererile autorului, urmând şi pentru localităţile încă neînsemnate aci, sistema recomandată de dânsul. Sub raportul tipografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea hartei celei mari a ţărei Româneşti executată de inginerii statului major austriac şi prin mai multe bune hărţi ale Transilvaniei, publicate în aceşti din urmă ani.

În ceeace se atinge de evenimentele de la 1594 şi din vara anului 1595, fieşi-cine va găsì pe hartă, satele *Petrile, Putineiu, Stăneştii*, fieş-cine va vedeà că insula cea mică din faţa Giurgiului, cea cu ruine de o cetăţuie, se cheamă într'adevăr *Sângeorgiu,* iar cea lătăreaţă din susul ei *Ramadanul*, va găsì asemenea *valea Sălcii,* pe drumul Giurgiului; va găsì satul *Copăcenii,* d'a stânga Argeşului. Dar ceeace rămâne încă de găsit e localităţile satelor *Hulubeştii*, şi *Scărpăteştii*, ori *Şerbăteştii,* care poate s'au ruinat de tot, ori ca multe alte sate din ţara noastră, şi-au schimbat numirile. E încă de aflat care a fost valea *Camuri,* şi satul învecinat la care a mas Sinan-Paşa, drept satul *Dadilovu*. Rămâne încă de constatat dacă cumva ceva tradiţiuni şi legende au rămas pe alocurea, din acele fapte de arme strălucite, de şi timpul şi nenorocirile posterioare au şters mai toate amintirile glorioase printre populaţiunile adesea secerate şi adesea prenouite ale judeţelor române mărginaşe Dunării.

Crucea de peatră de la Călugăreni, după cum spune şi Bălcescu, e cu 90 de ani posterioară şi nu e de loc relativă la gloriosul fapt al lui Mi-

haiu. Această cruce monolită, mare şi frumos săpată cu ornamente pe muchi, poartă o inscripţiune care în mai multe locuri s'a şters prin fărâmarea petrii, de şi un mic pavilion de cărămidă, boltit, o apără de injuriile timpului. Într'o răpede trecere pe la Călugăreni, am descifrat, pe această cruce, următoarele cuvinte ce le transcriem pe cât s'a putut mai exact păstrate.

Pe faţa despre Giurgiu; «svânta această şi de viaţă aducătoare cruce ridicată este de prea luminatul şi slăvitul domn Io Şerban Cantacuzino Voevod adevăratul nepot al bătrânului Şerban Basarab.... şi pomenire vecinică înaltă... stă la capul acestui frumos şi minunat pod carele însuşi împreună cu iubit fiu-său... la lucrarea lui fiind şi câte...»

Pe muchia stângă; «pentru că şi Mării sale în veci bună pomenire şi mulţămită să-i fie şi să-i rămâie lui şi doamnei lui Maria şi coconilor lui făcutu-s'au dar acest pod şi această dumnezeească cruce s'au ridicat într'al patrulea an al domnii sale la anul de la zidirea lumii 7112 *(de la Chr. 1682)* msţa *(luna)* octovri dni *(zile)* 17».

Pe faţa despre Neajlov; «dar... rădicarea acestei cinstitei şi de viaţă făcătoare cruce arată osteneala şi stradania facerii acestui mare şi temeinic pod întru vecinică pomenire iară luminatului acest... precum în ceia faţă s'a zis iarăşi în ceasta... ta faţă scrisu-s'au întru pomenire şi cinstiţi boiarini Mării sale care s'au întâmplat la facerea podului acestuia împreună cu al lor luminat domn.... dus toţi cu multă strădanie şi osteneală de la începerea podului până la svârşit, care pre nume sunt acestea Radu Năsturel vel ban, Badea Bălăceanu vel vornic, Gligore Grădişteanu vel logofăt. Vlad Cocorăscu biv vel logofăt, Constantin Brâncoveanu vel spătar, Iordake Cantacuzino vel stolnic, Alexandru biv vel stolnic, Mihai biv vel pitar, Tănase vel armaş, Constantin Bălăceanul vel agă Şerban vt logofăt, Fiera vt. vistiar, Şerban vel căpitan za lefecii, Pârvu Creţulescul vt. postelnic, fiind împreună cu toate breaslele slujitori şi ai curţii derept aceea s'au scris ca să fie întru vecinică pomenire. Lt ot rodjetva Chr...»

Precum vedem nimic în această inscripţiune nu aminteşte faimoasa bătălie a lui Mihai-Viteazul şi singurul punt prin care acest monument mai nou poate prezentà oareşi-care relaţiuni cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcţiunea acelui *mare şi minunat pod* al lui Şerban-Vodă Cantacuzino, trebue să fi adus localităţii în care s'au bătut Românii cu Sinan-Paşa. Intr'adevăr de şi poziţiunea topografică nu s'a putut schimbà în trei secoli, dar balta formată de Neajlov nu mai

pare a fi acum aşa de ameninţătoare, nici lunca aşa de păduroasă, cum ni le descriu istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebue neapărat sa se fi tăiat mulţi din copaci şi să se fi făcut lucrări spre a înjgheba apele răslăţate ale râului; construcţiunea şoselei moderne ce merge la Giurgiu, a preschimbat şi ea înfăţişarea sălbatică şi mocirloasă a locului.

Dar pe lângă lucrările de utilitate introduse de civilizaţiune într'acea vale memorabilă, oare un monument care să dovedească recunoştinţa Românilor către părinţii lor ce au apărat ţara cu bărbăţie, n'ar fi tot aşa de folos, ca şi o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerciului? Ceia ce înalţă o naţiune, ceia ce-i inspiră demnitatea şi tăria, nu este atât desvoltarea prosperităţii sale materiale, nici îmbelşugarea productelor industriei sale, nici înmulţirea capitalurilor şi averilor, nici luxul vieţei casnice, ci respectul către eroii şi gloriile naţionale de orice fel, ci amorul către pământul natal, pentru păstrarea căruia s'au luptat generaţiunile trecute, ci iubirea către limba şi datinele părinteşti, moşteniri scumpe, rămase din vechime! Fără de aceste elemente spiritul naţional pere, inima se sleeşte în recile speculaţiuni şi în întreprinderi egoiste ale industriei şi ale negoţului. Literilor şi artelor este dat de a întreţine vie veneraţiunea gloriilor trecute, de a deşteptà nobilele aspiraţiuni, de a insuflà sacrificii măreţe.

E o datorie sfântă a popoarelor, pe care civilizaţiunea o consacră pe toată ziua mai tare, de a cercetà şi de a scoate la lumină faptele trecutului lor, de a eternizà prin ajutorul artelor memorîa bărbaţilor mari şi a evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimeni câtă influenţă salutarie poate avea asupra unei naţiuni amintirea virtuţilor ei străbune, adesea ori ea a produs faptele mari şi aceasta ne întemeează mult a crede cuvintele unui amic când ziceà: «Să ne aducem aminte de epoca «lui Mihaiu, în care Românul atinse culmea măririi, care ne-a lăsat cele «mai glorioase pagine în analele ţărei. Cine nu s'a entuziasmat citind «bătăliile lui Mihaiu? Cine n'a admirat geniul şi bărbăţia lui? Călugăreni! «Termopile ale Românilor! câte inimi nu tresar la suvenirea voastră! «câte suflete nu aprindeţi! câte braţe nu înarmaţi! Când Românul şi-ar «perde de tot credinţa, când orice scântee de patriotism s'ar stinge în «inima lui, numele vostru singur ar fi în stare să-l ridice, să-l entuzias- «meze şi să-l facă a muri luptându-se sau a triumfà!» (*D. Berindei*, în foaia *Junimea Română*, din Paris, 1851).

II. DESPRE OPERILE MICI ALE LUI NICOLAE BĂLCESCU

Am adunat aci patru din scrierile lui N. Bălcescu, ce sub diferite priviri pot prezentà un interes mai viu cititorilor marei sale opere istorice,

cari, ajunşi, până la această pagină, de sigur vor simţi cu durere lipsa nereparabilă a sfârşitului *Istoriei lui Mihaiu-Vodă Viteazul.*

Cele ce vom tipări în urmă sunt prezentate aci ca în chip de compensaţiune, însă fiecare dintr'un punct de vedere deosebit.

Mai întâi vom retipări, ca un complement la cele zise despre persoana domnescului erou al României, partea ce se atinge de Mihaiu-Viteazul în articolul din *Magazinul istoric pentru Dacia* vol. IV, 1847, intitulat: *Buletin despre portretele principilor ţărei Româneşti ce se află în Cabinetul de stampe dela Biblioteca regală din Paris.*

Apoi, ca relativ la mişcările poporului român din Ardeal, pe care Bălcescu le-a apreţuit cu aşa înaltă pătrundere în cele două din urmă cărţi ale *Istoriei* sale, vom reproduce frumosul cuvânt rostit de dânsul în ziua de 15 Mai 1851, aniversarea *Mişcării Românilor din Ardeal la 1848.*

Pe urmă vom face loc printre scrierile cele mai târzii ale marelui nostru prozator, acelei poetice aruncături de ochi asupra întregei soarte a poporului române, pe care, în orice caz, Bălcescu a fost acela care ne-a dat-o, într'o minunată limbă strămoşească, sub titlul de: *Cântarea României.*

In fine vom încheià, reproducâud cele două însemnate memorii, scrise de Bălcescu la începutul carierei sale literare şi tipărite unul la 1844 în Iaşi (în *Foaia literară*) şi altul la 1846 în Bucureşti (în *Magaz. istor. p. Dacia*, t. II), tratând despre: *Puterea armată şi arta militară la Românii* din ambele principate ţara Românească şi Moldova; lucrare, care prin nenumăratele puncte se leagă cu istoria, mai cu totul ostăşească a Românilor din timpul lui Mihaiu-Vodă Viteazul, şi prin care junele autor îşi despică vârtos, dela început, brazdă ştiinţifică, pe care avea în câţiva ani aşa de mult să o înrodească.

Aceste patru fragmente vor lăsà, suntem încredinţaţi, în mintea şi inima tuturor, o adâncă întipărire, făcând pe fiecare să preţuiască odată mai mult, câte norocite însuşiri ale istoricului critic, ale prozatorului plin de talent şi ale ferbintelui şi luminatului patriot erau întrunite într'acel mare bărbat, ce a perit dintre noi la vârsta de 33 de ani, lăsându-ne atâtea capete de operă literare şi istorice.

III. DESPRE «CÂNTAREA ROMÂNIEI».

Cântarea României a apărut mai întâi la 1851 într'o broşură românească publicată în Paris sub titlu: *România viitoare;* acolo era precedată de precuvântarea subscrisă de N. Bălcescu pe care am reprodus-o în volumul citat, şi în care el pretinde că ar fi găsit această scriere într'o mânăstire veche din ţară, pe care nu o numeşte. D-l V. Alecsandri o retipări în Iaşi, la 1855, în revista sa *România literară;* şi mai târziu tot d-lui, într'o epistolă din care am împărtăşit o parte cititorilor *Revistei*

Române, (anul 1863, pag. 361), vorbind despre *Alecu Russo*, un alt tânăr român, din Moldova, plin de talent şi răposat în floarea vârstei, zice cele ce urmează: «A. Russo, aveà obiceiu, pentru înlesnirea compunerii, a «scrie în limba franceză şi apoi a traduce scrierile sale pe româneşte. El «mi-a fost bun prieten; aveà un spirit ager, cultivat şi, cât pentru ta«lentul său, cât pentru frumoasa şi poetica lui închipuire, voiu descoperi «o mare taină literară: *Cântarea României*, publicată în jurnalul meu, a «fost compusă în limba franceză de *A. Russo* şi tradusă pe româneşte «de *N. Bălcescu*. Am la mine manuscriptul său original».

Aşa dar frumoasa poemă naţională, căreia nu-i lipseşte decât versificaţiunea spre a putea fi prenumerată printre capetele de operă epice, a născut în imaginaţiunea viie şi patriotică a lui A. Russo şi a luat forma ei curat românească şi expresivă sub pana lui N. Bălcescu. Gloria nemuritorului istoric al lui Mihaiu Viteazul nu scade din această încuscrire, ci din contra, frumoasa *Cântare a României* devine pentru noi un scump şi preţios odor, în care se unesc amintirile a duoi tineri români cu inimi înalte şi cu talente puternice, perduţi amândoui prea de timpuriu de patria lor, pe care ei, în exil şi suferinţe, au cântat-o, au strălucit-o, şi a cărei *Unire* ei încă de mult au dorit-o şi au plămădit-o prin lucrările lor.

Bucureşti, 1878.

Extracte din ediţiunea ***Istoriei Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul***, publicată, de d. **A. I.** Odobescu, la 1877

Timotei Cipariu [1])

I.

Un oraş şcolar! un orăşel de şcoale!...

La noi, aceste cuvinte nu pun în vederea cititorului nici o idee precisă. In Regatul României, cum doară să fie un oraş de şcoale, când abia în unele oraşe sunt câteva şcoale! Ministerul instrucţiunei publice s'a însărcinat, chiar în momentul de faţă, a dovedì ţării întregi, că avem şcolari mulţi, foarte mulţi, iar şcoale nu avem mai deloc. Din aceasta s'a învederat, că naţiunea română este doritoare, mai presus de toate, a învăţà carte, dar că guvernul ei n'a ştiut până acum să o prididească cu şcoale. Gloate nenumărate de popor românesc al viitorului se înbulzesc şi dau năvală la uşile prea înguste ale puţinelor şcoale în fiinţă; iar autorităţile ţării le închid cu străşnicie acele uşi, osândind pe copiii cetăţenilor a hoinărì în voia neştiinţii şi în prada întâmplărilor. Oare ce va fi însemnând aceasta? Este cumva o înfricoşătoare dovadă de nepăsarea şi de dispreţul stăpânirei pentru cei stăpâniţi? Ori este numai o umilită mărturisire, că dânsa, stăpânirea, stă azi cu mult, foarte cu mult mai pre jos de datorinţele sale către popor?

Cei cari fac parte din guvernul actual, sau care ţin cu dânsul ne afirmă că, din contră, destăinuirea ranei şcolare, pe care Ministerul a vădit-o lumii, estimp, făţiş, prin măsurile-i draconice, are să facă proaşcă şi să deschidă deacum înainte calea largă întregului învăţământ naţional. Să deà Domnul! Insă, primind chiar de bună această spusă, nu

[1]) Retipărit din *Epoca*, 1887, 6/18 Septemvre.

cumva s'ar potrivì acì proverbul francez, admiţându-se, bunăoară, că într'adevăr Ministerul nostru actual de Instrucţiune publică este pardosit numai cu intenţiuni bune. Fie! dar ce ştim noi, ceştia de pe din afară, dacă cumva nu-şi va fi făcut dânsul pardoseala cu caldarâm de pìatră?... Şi atâta ştim şi noi, că în piatră, şi de semeni, nimica bun nu răsare.

Dar, din vorbă în vorbă, ne cam îndepărtarăm şi ne înstrăinarăm foarte de cea mai bogată şi cea mai roditoare răsadniţă şcolară românească, la care ne erà gândul, când am început a scrie aceste rânduri.

Ele, poate, nu vor fi nimănui spre pagubă, şi noi, cu atâta cel puţin ne mângâiem: că, de sigur, nu s'ar fi lepădat de ele umbra venerată a marelui cultivator al spiritelor şi plivitor al limbei române, despre care ne este acum aminte a vorbì.

. . . .

La Blaj, — abia zmuls dela sânul maicei sale, ţărancă din Pănade, — la Blaj a trăit Timotei Cipariu, cu foarte rare, foarte scurte şi totdeauna silite lipsuri, acei 82 de ani ai vieţuirei sale; şi-a trăit viaţa regulat împărţită între clasele mult populoase ale şcoalelor, şi singuratica lui casă de studii izolate. Şi una şi altele se aflară întrunite în acel modest şi răcoros orăşel, aşezat pe priporul domol, sub care se îmbucă ambele Târnave.

Locuinţa lui, acum de cinci sau şease ori zecenară, erà una din acele simple şi tăcute căscioare ale capitolului archidiecesan, puse printre grădini, în laturea palatului mitropoliei, care se desfătează, larg şi arătos, printre umbroase livezi de pomi roditori. Toate acele căscioare dau cu ferestrele lor cernite pe piaţa cea mare, măduva şi miezul acelei coaje de nucă cetăţeneşti, căreia i-se zice oraşul şcolar al Blajului. Acolo, pe piaţă se înfundă cele trei-patru neînsemnate uliţe locuite de umiliţii meserìaşi pe cari, în partea locului, îi poreclesc, — nu se prea ştie de ce, — cu epitetul de *Greci*, precum în cetăţile universitare din Germania, burghezii primesc denumirea batjocoritoare de *Filistri*.

Inima, fala Blajului sunt şcoalele, şcoale religioase şi şcoale civile, seminariu mitropolitan şi mare gimnaziu românesc,

proptit şi acesta pe numeroase şi îndesate şcoale primare. In toate acestea, de un secol şi mai bine, furnică, fierbe şi colcotă fără încetare viaţa didactică. Ea circulă ageră, regulată şi nezdruncinată, dela un capăt la altul, în sânul tutulor acelor numeroase şi lungi clădiri, care, rânduite fiind împrejurul bisericei catedrale, celei acolo numită *Mănăstirea* şi împodobită cu gemene clopotniţe predomnitoare, se disting pe o întreagă lature a pieţei, mândră de a lor înfăţişare veche, greoae şi monotonă ca a tutulor edificiilor ce, în zilele binecuvântate ale Mariei Tereze şi mai ales ale lui Iosif al II-lea au pus, cum am zice, la şireag oraşele şi târgurile cele mai de frunte ale Ardealului.

Aci, pe piaţa Blajului a fost, încă de pe atunci, şi va fi poate şi de acum înainte, tăria cea mare a Românimei luminate de peste munţi. Ca o adevărată cetate întărită, dând piept tocmai în mijlocul Ardealului, stă acea mare mănăstire creştină care, pentru ochii lumei celei rele, adăposteşte, dar care, în conştiinţa luminată a Românilor de astăzi, dânsa este adăpostită de şcoalele naţionale, ce o împresoară şi se umbresc sub ea.

Totuşi, în Blaj, unde încă se tot dospeşte aluatul României viitoare, pururea au domnit şi domnesc tăcerea, liniştea şi pacea. De-alungul zilelor din an, pe piaţa cea mare, se văd numai, la timpuri regulate, păşind către şcoală sau către biserică, lungile reverende negre ale canonicilor şi ale preoţilor, profesori sau oficianţi; iar la orele de recreaţiuni, gloata colcotoasă a şcolarilor mireni se răspândeşte de-odată şi îndată să şi risipeşte, ca o spuză, unii purtând încă pe umeri şi pe gaibe, ţundra şi cioaricii albi dela părinţi, alţii căpătuiţi, încă de pe acum pentru un viitor mai ambiţios, cu haina civită a civilizaţiunei apusene.

Intr'o zi însă, sunt de atunci ca şi patruzeci de ani, într'o zi Blajul, ca prin minunea unei Schimbări-la-faţă, îşi adună în sânu-i toate seminţele de viaţă, şi reculese în sine toate puterile, câte el, de un secol, sădise şi prefirase prin sufletele româneşti, din toate ţinuturile împrejmuitoare. Câmpul

cel larg din poale-i devenì atunci, la un 15 Maiu, pentru toţi cei ce-şi hrănise şi-şi adăpase minţile într'însul, o adevărată vale a lui Iosafat, în care se făptuì Invierea şi Judecata cea mai de apoi a neamului românesc de preste Carpaţi.

De atunci încoace, şi până când, în aceşti răi ani din urmă, solgăbirăul unguresc nu puse straşnica popreală la orice manifestaţiuni naţionale, în ajunul acelei zile memorabile, toată tinerimea şcolară din Blaj, feciorii cei mari şi pruncii cei micuţi, luară seara steagul tricolor românesc din sanctuarul gimnazial, se rânduiau pe piaţa cea mare, aprindeau torţe şi facle, şi cu muzica în frunte începeau a lor colindă sărbătorească, oprindu-se dinaintea unei modeste căscioare albe în faţa Seminarului. Acolo ei întonau toţi laolaltă, cu entuziasm juvenil, cântece naţionale, precum : *Marşul lui Iancu*, *«Deşteaptă-te Române»,* al lui Andrei Mureşeanu ; *Mult e dulce şi frumoasă limba ce vorbim*, a lui George Sion şi toate aceste cântări patriotice le întrerupeau cu strigătul adesea repeţit : *«Să trăiască !»*

La o aşa neobicinuită mişcare nocturnă, în paşnicul orăşel, o fereastră a căscioarei albe se deschideà şi în cadrul negru al cercevelelor ei, sub reflexul torţelor, clătinate cu vie emoţiune de junii oratori, se prezentà cu o statură şuie, dar dreaptă şi semeaţă, un bătrân în haine monacale, al cărui cap încununat cu păr cărunt purtà cam lăsată de pe creştet mai la vale o capucie sau tichie de catifea neagră cu bumb roşu la mijloc. Acea neagră, fină şi ţeapănă umbră, purtând aşà mândru capul ei albit, produceà în totdeauna asupra fragedei închipuiri a şcolarilor o adâncă şi arzătoare întipărire.

Şi într'adevăr, colo sus, în pătratul întunecos al ferestrei, luceau sub un arc de sprâncene stufoase doi ochi scânteietori, cercetători, pătrunzători, — aş zice şi mai mult — ameninţători ; dar faţa prelungă, slabă şi palidă a bătrânului, mustaţa lui subţire, încă neagră şi sbârlită în sus, barba-i albă, dar scurtă şi tăiată drept, toate aceste trăsuri delicate şi blânde ale chipului, înconjurau nişte buze pe care fluturà un zimbet nespus, de glumeaţă bunătate, când gura tăceà, iar

când se deschideà ca să vorbească, dintr'însa se auzià eşind lin şi domol un graiu minunat de mlădios şi de dulce.

Moşneagul, ai cărui ani de tinereţe şi de bărbăţie pe băncile şi pe catedrele şcoalei şi a cărui inimă de preot român sburdase până la 1848 şi în urmă, tot aşa de tare şi poate chiar mai iute decât a celor cari nu aveau a purtà aşa grele sarcini intelectuale, moşneagul stând drept în picioare, în mijlocul luminei aureolei de lumină şi de admiraţiune, ce-l împresurau, făceà cu mâna un semn de mulţumire junilor săi închinători şi prefăcându-se că ia ale lor urări drept salutare pentru ziua consacrată patronului său onomastic, sfântul Timotei, care cădeà tot cam pe acel timp, le spuneà cu viers mângâios şi întăritor, că este bine ca junimea să-şi facă veseliile prin cântări şi sărbători patriotice şi că, pentru noi, Românii, nimic nu este mai de folos decât să ne iubim, să ne cultivăm şi să ne cântăm limba noastră cea stămoşească, care a fost, este şi va fi pururea mântuirea noastră.

Despre dânsa, despre limba românească el zisese încă de mult şi neîncetat repeţeà cuvinte pline de emoţiune, ca acelea pe care le rostì la 1871, când se instituì *Asociaţiunea Transilvană pentru cultura limbei române,* al cărei preşedinte fu până la ceasul său din urmă.

Permită-mi-se a le reproduce aci ca un răsunet al acelor vorbiri părinteşti şi patriotice, cu care în nopţile de veghie sărbătorească îi plăceà bătrânului Cipariu să înfierbânte inimile junimei române. El îi vorbià atunci despre suferinţele ce au avut a încercà Românii, părinţii şi străbunii noştrii, despre toate bunurile noastre ce s'au dus pierdute, şi apoi, spre întărire le ziceà:

«Din toate aceste ruine, Providenţa ne-a conservat încă, «în aceste dureri cumplite, un tesaur nepreţuit, care nu ni-l «au putut răpì nici sabia învingătorului, nici cruzimea tira-«nului, ce domneà pre corpurile noastre, nici puterea fizică, «nici politica infernală; un tezaur născut cu noi dela ţâţele «mamei noastre, dulce ca sărutările măicuţelor, când ne aplecau «la sânul lor; un tezaur mai scump decât viaţa, tezaur, care

«de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferì vreodată «ca cineva, cu puterea au cu momele, să ni-l răpească din «mânile noastre, atunci mai bine, mai bine să ne înghiţă pă«mântul de vii şi să ne adunăm la un loc cu părinţii noştrii, «cu acea mângâiere, că nu am trădat cea mai scumpă ere«ditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numì fii ai lor: limba românească»!

Şi cum oare n'ar fi alergat cu dor fierbinte şi cu nespus entuziasm tinerimea română, sub fereastra de pe piaţa mare a Blajului, ca să auză oracolul ştiinţei româneşti rostind asemenea cuvinte, în noaptea din ajunul lui 15 Maiu? Astfel, până acum vre-o zece ani şi-au manifestat regulat tinerele generaţiuni din şcoalele române ale Ardealului, respectul, iubirea şi veneraţiunea lor către fostul profesor şi fostul director al acelor şcoale, către marele erudit şi marele patriot român, către cel mai ilustru şi cel mai considerat dintre canonicii capitolului şi tot de odată vicar mitropolitan al Blajului, către bătrânul Timotei Cipariu.

Ca un puternic şi activ agent al îndreptărei şi al desvoltărei învăţământului în şcoalele române din Transilvania, ca un sprijinitor credincios şi îndrăsneţ al drepturilor politice şi sociale ale naţionalităţii române în staturile Austriei şi Ungariei, iar mai presus de toate, ca scrutatorul cel mai erudit, cel mai adânc şi cel mai scrupulos al cunoştinţelor clasice şi ca investigatorul cel mai ager, cel mai logic şi cel mai convins al arcanelor istorice ale limbei româneşti, din câţi au trăit, au lucrat şi au scris odinioară printre Românii de dincolo de Carpaţi, Timotei Cipariu merită să fie lăudat şi admirat ca o figură, ce răsare originală şi simpatică, energică şi măreaţă, printre bărbaţii de frunte ai întregei Românimi, d'a lungul mai intregului nostru secol.

II.

Dacă noi Românii am trăi o viaţă mai intelectuală, dacă cel puţin pe câmpul cultivării noastre literare am trăi o viaţă mai înfrăţită cu tot ceea-ce este neam românesc pe faţa pă-

mântului, moartea lui Timotei Cipariu, care s'a întâmplat acum vr'o patru săptămâni (la 3 Septembrie s. n.) în oraşul şcolar al Românilor, în Blaj, ar fi fost un eveniment ce s'ar fi resimţit dincoace de Carpaţi tot cu atâta emoţiune cât şi dincolo.

Dar, din nenorocire acum, la noi, preocupaţiunile sunt mai mult locale decât naţionale; ne orbesc oamenii cu vază trecătoare şi nesocotim pe cei cu calităţi şi virtuţi trainice. D-l Ion Ghica a zis-o foarte bine în cuvintele ce d-sa a consacrat, acum câţiva ani, poetului Grigore Alexandrescu. D-lui ne-a arătat, cum pentru un om sec, care a fost de zece ori ministru şi poate a încurcat toate, se scoală, la noi, marea şi sarea, toate corpurile constituite, miniştrii şi profesori, ca să-l însoţească cu alai până la groapă; iar pentru un mare poet, cum a fost Grigore Alexandrescu, abia câţiva inşi, vechi prietini ai lui, urmează în tăcere, fără steaguri, fără tobe şi fără surle, modestul lui dric, ce trece nebăgat de nimeni în seamă.

Tot aşa de puţin răsunet a avut aci, în România liberă, şi trecerea din viaţă a celui mai renumit şi mai erudit cunoscător al limbei noastre, a bărbatului carele prin ştiinţa şi patriotismul său luminat şi desvoltat, erà privit ca şi ultimul părinte şi reazim al acelei părţi din românime, ce încă nu-i părtaşă la independenţa română.

Chiar cei de aci, cărora oficial le erà impusă datoria, în numele ştiinţei româneşti, de a întinde, cu acest jalnic prilej, o mână frăţească consângenilor noştrii, striviţi acum sub călcâiul unguresc, chiar aceia, — oamenii ce trăesc mai mult cu frica de a supărà pe străini, decât cu grija şi cu dorinţa de a întărì legămintele naţionale — aceia s'au prefăcut că n'au nici ştire cumcă Românii din Austro-Ungaria au pierdut, vai! în aceste ultime zile acea mare umbră ocrotitoare a celui mai venerat patriot, a unui adevărat luceafăr intelectual al naţiunei.

Negreşit c'ar fi fost cu totul într'altfel, dacă octogenarul erudit şi patriot român dela Blaj s'ar fi brodit să fie de zece ori ministru la Pesta sau aiurea.

El a fost mai mult decât atâta. Tot renumele zadarnic al

oamenilor de Stat se va risipì ca cenuşa în vânt, atunci când flăcăraia lucitoare ce-i împresoară în timpul prigonirei, va fi mistuit trufaşa lor tulpină; dar meritele bărbatului, carele o viaţă întreagă a muncit spre a desţelenì şi a prăşì ţarina cea mai temeinică a naţionalităţii noastre, adică spre a descurcà iţele împleticite ale limbei strămoşeşti, meritele aceluia, din zi în zi, se vor ivì mai vii şi mai mărite.

Şi să nu ni-se spună, că vorbind astfel, noi exagerăm faptele cu vre-o precugetare.

Cu meşteşuguri diplomatice, ba chiar şi cu vitejia în războaie, Românii ş'au susţinut, în adevăr, pe ici şi pe colea, de azi până mâine, în timp de mulţi secoli, existenţa lor ca Staturi când mai mari, când mai mărunte. Dar ceeace i-a scăpat mereu de nimicire, ceeace i-a făcut să trăiască viaţă dăinuitoare, viaţă neprecurmată, viaţă dela olaltă întinsă preste tot pământul românesc, aceea a fost numai şi numai limba lor. Intr'însa a răsuflat necontenit şi pretutindeni plămânii neamului românesc; cu dânsa au petrecut şi au străbătut ei toate nevoile; cu dânsa vor învinge până la sfârşit. Ea este pentru dânşii steagul, labarul biruinţei, precum a fost crucea pentru întâiul împărat creştin. Despre dânsa ni-se poate zice nouă: *In hoc signo vinces!* Cu acest semn veţi învinge!

Onoarea de frunte se cuvine dar stegarilor ce au ştiut să înalţe mai sus acest semn de biruinţă al naţionalităţii noastre!

In cazul de faţă stegarul este un preot cu înfăţişare tot aşà de modestă cât şi demnă. Liniştea studioasă i-a fost pururea dragă, ca ori cărui om ce urmăreşte o idee sănătoasă şi cată a scoate dintr'însa un folos, nu pentru sine, ci pentru obştea întreagă. Totuşi când a cerut trebuinţa, acel paşnic erudit, gârbovìt pe carte, a ştiut a se sumete cu mândrie şi a reclamà, mai vârtos decât ori cine, drepturi pentru fraţii săi, pentru aceia, la al căror *paladiu* el se instituise paznic şi apărător. In luptele politice, glasul lui nu tăcù; el se rostì mai lămurit şi mai cutezător decât al tutulor. O minte înaltă şi luminată ca a lui nu se puteà nici înjosì nici întunecà în

făţarnice şi umilite cerşătorii. Vorba lui, în adunările politice ale Românilor ardeleni şi în faţa stăpânilor ce le drămuiau libertăţile, n'a alunecat nici odată pe clina temerii şi a linguşirilor.

Astfel fù îndoita fire a lui Timotei Cipariu. Scrutator adânc şi conştiincios al arcanelor încă necercetate ale limbei româneşti, atunci când el se izolà de lume în singuraticu-i locaş, el nu se dete în laturi când fu vorba de a se luptà pentru reintregirea drepturilor sociale şi civile ale Românilor din împărăţia austriacă. Amorul nemărginit al ştiinţei nu-l alungă cu totul din luptele politice şi dacă cel dintâi îi înlesnì temeiuri puternice pentru susţinerea cestorlalte, apoi, pareni-se, că şi acestea avură asupra acţiunei sale de erudit oarecari înrâuriri, de care cată să ţinem seama spre a iertà filologului nostru oarecare exageraţiuni, oarecare abateri pe tărâmuri curat ştiinţifice.

Vom revenì asupra acestei materii şi ne vom cercà să dovedim în ce chip uneori nobilul simţimânt al patriotismului scâlciază pe nesimţite chiar şi paşii ştiinţei, atunci când ceice o cultivă nu se pot bucurà de toate libertăţile. Ştiinţei îi trebue în adevăr aer liber spre a se desvoltà în voe deplină. Erudiţiunea asuprită este dispusă a se devotà, a se sacrificà adesea şi a-şi minţi şieşi, cu gând şi cu scop de a scăpà astfel de sub jugul ce îi împedică sporirea.

Când vom arătà care au fost ideile după care s'a cârmuit T. Cipariu în cercetările sale asupra limbei române, consideraţiunile generale pe care le-am premis acì, vor explicà, sperăm, pentru ce dânsul—un om aşà de bine înzăstrat cu toate darurile unui filolog de prima ordine—n'a sleit cu totul isvoarele ştiinţei întru ceeace priveşte studiul limbei româneşti, pentru ce el a mai lăsat mult de făcut şi altora, cari mai fericiţi decât dânsul, n'au a se mai luptà cu prejudeţele etnice ce-i impuneau lui robirea Românilor din Ardeal şi nepregetatelor temeri de a fi înglotaţi, din pricina graiului lor împestriţat cu alte limbi străine.

Acest punct este acela pe care ne propunem a-l tratà

scoţând altădată în câteva repezi trăsuri natura studielor limbistice ale lui T. Cipariu şi sistema pe care el o adoptase pentru limpezirea şi cultivarea limbei române, pentru scrierea şi pronunţarea ei.

Deocamdată voim să însemnăm mai întâiu cele de căpetenie ale lui fapte şi lucrări.

De vreo zece ani încoace, Cipariu, carele în curs de patruzeci de ani, tipărise nenumărate cărţi, cărţi religioase şi cărţi didactice, cărţi de polemică şi cărţi de erudiţiune Cipariu nu a mai publicat nimic. Oare, în acest timp n'a mai lucrat mintea, ochii şi pana bătrânului erudit?

Aceasta nu e de crezut. Lumea din Blaj, lumea din întregul Ardeal, ştià, că, slăbit de puteri fizice, dar nu de loc sleit de agerimea spiritului, el îşi petreceà timpul singuratic, retras în căscioara lui, unde citeà şi răsfoià mereu enorme volume scrise şi tipărite în limbile orientului, ebraică, siriacă, arabă, persană şi turcească, pe care le cultivase încă din anii tinereţei sale.

Este un fapt curios de observat, acela că oamenii de studiu pe care vârsta îi îngădue a se strecurà încetişor în sânul ocupaţiunilor intelectuale, revin ca printr'o lege fatală în timpul adâncelor bătrâneţi la primele indeletniciri preferite ale tinereţei. Fiecare din oamenii cărora în primăvara vieţii le-au zimbit petrecerile inteligenţei, iau pe atunci în mai mare favoare o ramură oarecare dintr'însele, asupra căria se înapoiesc când sunt pe scăpătatul zilelor. De mi-o face şi mie soarta parte îndelungată pe lume, bănuiesc, că voiu scuturà atunci de pulberea, ce le acopere de 35 de ani, şi mai bine, numeroase traduceri româneţi din poeţii eleni şi latini, Omer, Esiod, Pindar, Sofoclu, Catul, Virgil şi Oraţiu. Din Ovid nu m'am cercat să traduc când eram tânăr, sper că n'am să caz în aşa păcat la bătrâneţe.

Iartă-mi-se de a-mi fi resfrânt aci gândul asupra-mi, mai ales când stau a vorbi despre un adevărat om de ştiinţă.

*

Cipariu, după ce trecù în Blaj cursul şcolar gimnazial de filosofie până la 1823, iar cel teologic până la 1826, fù în-

dată numit profesor la gimnaziu şi apoi la seminar, unde ţinù, între altele, şi clasa de limbile ebraică şi chaldaică, referitoare la studiele Biblice. În cei după urmă ani ai vieţei sale, îi plăceà a-şi simţì viaţa scurgându-se lin în dulcile amintiri ale juneţei. Acestea îi legănau minţile obosite în acea naivă simplitate de forme şi în acele subtilităţi ingenioase şi eteree ale scripturilor orientale. Ele îl odihneau de munca ce depusese, în curs de 40 de ani, ca să compună, să scrie şi să tipărească o aşa mare câtime de cărţi; de o parte cărţi pentru biserică şi seminarii, precum *Orologiarul* sau *Ciaslovul* şi *Acatistierul* (1836); *Ermeneutica* şi *Ştiinţa Sfintei Scripturi* (1844—45); Acte şi fragmente pentru istoria bisericei (1855); apoi cărţi de tot felul pentru şcoalele gimnaziale, reproduse în ades repetate ediţiuni didactice şi pedagogice; în fine şi mai ales, articoli şi cărţi pentru cunoştinţa mai mult sau mai puţin aprofundată a limbei româneşti. Osebit de toate ce el a publicat asupra acestei materii, in *Foaia pentru minte* şi în revistele sale periodice, *Organul luminărei* din 1847—48 şi *Archivul pentru filologie şi istorie* din 1867 până la 1873, apoi cărţile sale fundamentale în această ramură sunt: *Elemente de limba română* (1854) *Crestomatia* sau *Analecte literare* (1858), *Principie de limbă şi de scriptură* (1866) şi în fine *Gramatica română* (1869 şi 1877).

Asupra acestei serii de publicaţiuni foarte însemnate, care constituesc opera de căpetenie a eminentului filolog, ne vom aţinti privirile într'un ultim studiu cónsacrat lui T. Cipariu.

Pe când însă Cipariu, profesor la Blaj dela 1827 încoace, făceà toate aceste tipăriri felurite, el erà ales, la 1842, Canonic al Capitolului metropolitan; la 1854 i se încredinţă direcţiunea gimnaziului de acolo, şi apoi prefectura tipografiei; iar la 1868, după reposarea demnului mitropolit al Românilor uniţi, Alexandru Sterca Şuluţ, cele mai multe voturi ale Românilor se întruniră asupra lui Cipariu; însă guvernul austriac îi preferă pe altul cu mai puţină vază ca patriot român şi cu caracter mai supus. Deci, el nu fù întărit în calitate de mitropolit; dar încă cu un an înainte, Asociaţiunea literară a Ro-

mânilor din Transilvania îl numise vice-preşedinte al ei. In şedinţele ei, el rostì mai multe cuvântări de o mare însemnătate. Am citat în rândul trecut un pasagiu din una din ele. Azi voim asemeni să dăm un al doilea exemplu de acea vorbire călduroasă, plină de foc şi de inimă, şi plină de o libertate de care Românii în Transilvania nu prea cutezau a uzà, când erà vorba de unitatea neamului românesc. La 1862 în Braşov, iată cum încheià Cipariu discursul său asupra scopului Asociaţiunei:

«Deà cerul ca, precum toţi suntem de un sânge, toţi ne-am «îndulcit dela sânul mamei noastre cu aceleaşi cuvinte dulci, «toţi ne suntem fraţi — oricât ne despart munţii şi văile, şi «oricât ne împart stările politice şi confesiunile religioase, — «tot numai una să fim, o naţiune, o limbă, o literatură, şi «dacă pe alt câmp Românul e tăiat în bucăţi şi purcede pe «căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puţin în lite«ratură, în paşii către cultură, numai un corp şi numai un «suflet să fie. Atunci orice despărţiri politice, sociale şi reli«gioase ne vor tăià dela olaltă, dar spiritul naţiunei şi geniul «român va tinde aripele sale preste toţi fii lui Traian şi-i va «ţine legaţi întru legăturile păcii, frăţiei şi unităţei naţionale. «Aşa să fie în veci! Amin!»

Aceste cuvinte ne dau tonul pe care vorbise Cipariu şi ca membru al comitetului de pacificaţiune din 1849 şi ca deputat al ţării Ardealului, la 1860, în Camera dela Viena.

La Aprilie 1866 reposatul C. A. Rosetti, ca ministru al instrucţiunei publice în România, luà iniţiativa instituirei unei societăţi literare a tuturor Românilor, care erà menită să devină Academia noastră. Intrunirea ei, ce erà să se facă chiar în acel an, se amână însă printr'un jurnal al consiliului de miniştrii din 21 Iulie, în capul căruia vedem subscris pe d. Dimitrie Sturdza. Totuşi, în anul următor, d. Dimitrie Brătianu chemă pentru primaoară în ţară la noi pe reprezentanţii întregei Românii, ca să formeze acilea un areopag naţional, pe baza limbei comune.

În fruntea acestora se prezentă atunci, ca preşedinte ales

prin drept de merite şi de vârstă, Canonicul Timotei Cipariu. Dar când se deschise în Societatea Academică discuţiunea asupra dicţionarului limbei, ea dela început se înverşună aşa tare, încât firea demnă, bine cumpănită şi minunat de fină a acestui distins erudit, se înspăimântă de apucăturile tumultoase şi autoritare ale unora din colegii săi. El plecă din Bucureşti fără gând de a se mai întoarce vreodată în acel aprig câmp de ceartă, unde, ziceà el, domolind glasul ca de groază şi de urâciune, «se fac treburile cu lopata şi nu cu judecata».

Din Blaj, trimise însă la 1869 partea întâi (analitică) a *Gramaticei* sale, şi în 1877 a doua, (coprinzând Sintaxa).

De aci înainte pana şi tiparul nu mai scoaseră nimic la iveală din lucrările lui Cipariu.

Ce va mai fi lucrat el în aceşti din urmă zece ani? Poate că d. Canonic Moldovan, executorul său testamentar, va scoate la lumină lucrările rămase până acum necunoscute.

Ceeace cunoaştem, ceeace întrevedem, pe timpul acestor zece ani, este numai umbra bătrânului erudit, vieţuind într'o adâncă linişte, ca şi ascuns de lume printre cărţile ce-l împresurau de pretutindeni şi se ridicau ca metereze împrejurul lui.

Il zărim asemenea cu acei filosofi gârboviţi, pe care nemuritorul pictor Rembrandt ni-i-a înfăţişat înfundaţi în întunericul unor bolte ticsite cu cărţi şi priimind numai pe al lor chip, adânc cugetător, o minunată rază de soare, care depune pe a lor frunte o aureolă de spiritualitate, de înţelepciune, de virtute, de nemurire. In idealii folosofi ai lui Rembrandt ne place a recunoaşte chiar icoana venerată a ilustrului nostru Timotei Cipariu.

*

Mare pagubă, mare pedeapsă este pentru oamenii de ştiinţă, când ei se află în împrejurări de acele, ce-i silesc să ţină seamă, în lucrările lor, de cestiunile politicei contimporane şi chiar d'a se înfige într'însele cu mai multă sau cu mai puţină înverşunare.

Eu cred că mai nu se află om pe lume, carele să fie în stare de a mânà cu pas potrivit şi de a ţine sub acelaş frâu al minţei sale doi telegari aşa de neasemuiţi la fire şi la porniri. Unul, când calcă domol şi sigur ajunge la ţel, încet dar fără greş; iar cel cu aplecări svăpăiate, cum sunt mai totdeauna aventurile politice, îl întărâtă şi-l zădăreşte, şi nu este cu putinţă ca acesta să nu facă a se poticnì oarecum în calea-i, telegarul cel înţelept şi cumpănit.

Şi totuşi lumea e astfel făcută în cât oamenii, croiţi din fire ca să stee cu totul înlăturaţi de înfierbinţelile şi de zgândăririle politice şi să lucreze cu folôs numai pentru ştiinţă şi pentru adevărata luminare a omenirei, se văd adesea răpiţi cam fără voie în volbura turburătoare a ideilor şi a simţirilor politice; ba şi mai mult, ei ar fi nesocotiţi şi oropsiţi de lume dacă nu şi-ar da coatele cu obştea cea întărâtată sau de pofte ambiţioase sau de nedreptăţiri asupritoare.

Aceste cugetări ne vin în minte, gândindu-ne la activitatea marelui nostru erudit Timotei Cipariu.

Noi, ca toată lumea, l-am lăudat fiindcă a fost în viaţa sa un mare patriot român, un luptător ager şi devotat cauzei românilor de peste Carpaţi; el, prin valoarea şi capacităţile sale şi chiar prin prestigiul ştiinţei ce posedà a ridicat mai sus decât alţii steagul naţionalităţei române; a făcut să răsune mai tare decât oricine acele cuvinte întăritoare: limba noastră românească a fost sprijinul nostru în trecut, limba noastră românească trâmbiţează astăzi lumei drepturile noastre; limba noastră va fi deci pururea şi mântuirea şi mărirea poporului român.

Vorbind astfel într'un timp când duşmanii interesaţi la a noastră nimicire politică tăgăduiau în românime chiar şi fiinţa unei naţionalităţi particulare şi originare, când însăşi limbei noastre, acelei pietre unghiulare a extracţiunei latine a neamului românesc, i se contestà însuşirile unei stratificaţiuni primordiale şi compacte, şi i se aruncà cu dispreţ în faţă ipoteza, că ea este numai o amestecătură informă şi străbătută de elementele cele mai eterogene, o corcitură pocită de

ziceri şi de formé când slavone ori turceşti, când maghiare ori greceşti, în care abia s'au strecurat din întâmplare câteva lepădături latine pripăşite prin noianul poporaţiunilor din peninsula Balcanică, — susţinând zicem cu tărie o teză cu totul contrarie, Timotei Cipariu în mod fatal a fost condus de o imperioasă necesitate politică a supune acesteia toată larga sa erudiţiune, toată minunata pătrundere a spiritului său.

Face-i-se-va dintr'aceasta o imputare?

Noi, azi încă abia cutezăm a şoptì cam pe sub cumpăt că, în calitatea sa de om de ştiinţă, ar fi putut face şi altfel.

Dar oare atunci fost-ar fi acţiunea sa aşa de folositoare pentru întărirea şi îmbierea spiritului naţional printre soţii lui de împilare şi de nedreptăţiri din partea străinilor?

Negreşit că dacă Cipariu nu jertfeà şi dânsul pe altarul gelosului cult rezervat exclusiv latinizmului printre români, el s'ar fi urcat pe o treaptă mai înaltă în templul senin şi neturburat al ştiinţei; dar, în împrejurările de faţă, el n'ar mai fi fost un apostol activ al credinţelor naţionale, un luptător eroic de aceia care trag în sine arma duşmană, ce-i sângeră şi-i sfâşie, pentru ca prin sacrificiul lor să asigure viaţa şi dezvoltarea normală a unor mai fericiţi urmaşi.

Printr'această imagine credem a fi explicat cum T. Cipariu, pe care studii foarte tare adâncite în rănunchii limbei române trebuià să-l conducă la cea mai dreaptă şi mai raţională apreţuire a procesului ei de formaţiune şi a normei ei esenţiale, a stat mereu într'ale sale lucrări, tot alături cu strictul adevăr ştiinţific; tot însă mai aproape de acel adevăr decât oricare altul din filologii şi gramaticii compatrioţi lui.

Ne grăbim a zice, că această îngânare a minţilor sale a fost un sacrificiu din parte-i făcut în mod conştient nevoilor politice ale timpului de faţă.

Născut şi crescut în credinţele exclusiviste ale şcoalei românilor ardeleni întru ceeace priveşte origina noastră neîntinat latină, meritul predomnitor a lui Cipariu a fost de a căutà el mai întâi, să descurce adevăratele anale ale limbei

românești și să pătrunză prefacerile și dezvoltările ei treptate, în decursul timpilor trecuți.

Cei de mai înaintea lui, teologi, istorici și gramatici români din Transilvania, toți bărbați cu multă învățătură, dar încă și cu mai multă râvnă națională, nu-și închipuise oare odinioară, până în momentul când apărură în cercul științei românești cercetările limbistice ale lui Cipariu, că nu este nevoe a se lămurì astfel cunoștința și firea limbei noastre, decât punând-o de-a dreptul în fața limbei latine și chiar numai a latinei clasice, din autorii frumoaselor epoce ale literaturei romane. Pe nedescălicate eĭ săreau din timpul lui Cicerone, fie măcar și a lui Tacit, până în zilele noastre, de pe malul chiar al Tibrului până pe al Dunărei; și puțin le păsà lor de ce va fi fost la mijloc, atât în spațiu cât și în timpul percurs. Sau chiar dacă, printr'o îngăduială cu totul neobișnuită, filologii români ai Ardealului se îndură a împlinì acel gol, apoi ferească-i Domnul de a căutà vre-undeva firea limbei românești de acum câteva sute, sau zecimi de ani de prin vechile bucoavne, zapise, terfeloage și urice, mâzgălite toate acestea cu urgisitele buche slavonești. Le plăceà ma bine, — și dreptul lui Dumnezeu erà și mai lezne, — să plăzmuiască niște trepte închipuite prin care limba românească a scăpat dela cea curată și clasică latină până la o limbă, nu care se vorbește astăzi de către toți românii de-a-rândul, dar care s'ar cuvenì, după a lor socotință, ca românii să o vorbească. Apoi, cu aceste idei, luând drept singura și unica temelie un dicționar al limbei clasice latine, ei clădeau pe visate tot edificiul unei trecute și unei viitoare limbi românești.

Aceasta este istoria lucrărilor asupra limbei noastre a întregei vechi școale filologice din Ardeal. Reprezentantul cel din urmă și unul din cei mai energici al ei a fost răposatul *A. Treb. Laurian* unul din acei rari bărbați nestrămutați în ideile și convingerile lor, muncitor neobosit, bătând mereu cu o mână vârtoasă piatra, doar că o stoarce lapte dintr'insa.

Am luptat mult și crâncen în contra sistemei fantastice,

după care el în şcoală şi în Academie, voià să croiască şi să ticluiască limba românilor; l-a necăjit tare pe bietul bătrân; dar din toate aceste războae academice am păstrat în mine o adâncă veneraţiune către memoria acelui energic bărbat, care şi în rătăcirile lui ştiinţifice nu aveà în vedere decât neclintita şi nesmintita lui iubire de ţară şi de poporul românesc.

Vază şi studieze cine va aveà prisos de răbdare gramatica română a lui Laurian întitulată: *Tentamen Criticum in originem, derivationem et formam Linguae romanae in utroque Dacia vigentis vulgo Valachicae,* tipărită în 1840 la Viena; răsfoiască cine n'are altceva mai folositor de făcut voluminoasele două tomuri din *Proieptul de Dicţionar al Societăţei Academice române,* lucrat în curs de zece ani cu o eroică stăruinţă de bătrânul Laurian şi de adeptul său, răposatul Ion Maxim, care «sermanul» devenise un adevărat energumen al acelor rătăciri; şi nu va trebuì mult timp cititorului ca să se încredinţeze că toată sistema e întocmită, pentru trecut din rosturi neauzite vre odinioară pe pământ, iar pentru viitor dintr'o stângace galvanizare a limbei clasice atine.

Să dăm un scurt exemplu cules din *Tentamen Criticum.* Vor fi primele fraze ale rugăciunei *Tatăl nostru*, astfel cum, după ideia lui Laurian, erà trecut din limba latină în acea limbă, pe care dânsul sperà să o insinuiască românilor viitorimei:

Text latin: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum; fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra...

Intâia transformaţiune presupusă: Patre nostru, qui esci in celi, sanctifice-se nome teu; advenia regnu teu; fia voluntate tea, assico in celu et in terra...

A doua transformaţiune presupusă: Patre elle nostru, qui esci in celori, sanctifice se nome elle teu; venia regnu ellu teu; fia voluntate ella tua, quomu in celu et in terra...

A patra transformaţiune presupusă: Parente 'le nostru, quale esci in celori, sanctesca-se nome 'le teu; venia imperiu

'lu teu; fia volia 'la tea quomu in celu et pre panimentu! pane 'la nostra ella de tote die 'le da-ni estadi...

Insfârşit, trecând cu neluare în seamă asupra adevăratei enunţieri actuale a rugăciunei, el prezintà ca atare pe cea următoare, şi poate c'ar găsì-o prea vulgară cel care şi-ar da osteneala a reconstruì aceiaşi rugăciune după datele *Dicţionarului Academic* redactat cu treizeci şi mai bine de ani în urma *Tentamenului.*

Iată acì şi versiunea preconizată pentru viitor:

Tata 'lu nostru, quale esci in celori sanctesca-se nome 'le teu; venia imperatia 'la tea; fie volia 'la tea, prequomu e in celu et pre panimentu...

In contra vechei şcoale, care întemeià studiul limbei române pe aşa zadarnice ipoteze, au făcut reacţiune eruditele cercetări şi constatări ale lui Timotei Cipariu, consemnate şi desvoltate în următoarele lui publicaţiuni:

Elemente de limba română, după dialectele şi monumentele vechi. Blaj, 1854.

Crestomaţia sau Analecte literare din cărţile mai vechi şi noui româneşti, tipărite şi manuscrise, începând dela secolul al XVI-lea până la al XIX-lea, cu o notiţă literară. Blaj, 1858.

Principii de limbă şi de scriptură. Blaj, 1866. In această carte el a contopit toate studiile sale anterioare asupra limbei române, pe care încă dela 1847 începuse a le publicà în *Organul luminărei.* Apoi în *Archivul pentru Filologie şi Istorie* (1867-1879) sunt de însemnat următoarele studii: XIII. *Principii de limbă şi de Scriptură;* XIV. *Forme antice româneşti;* XVI. *Elemente străine în limba română;* XXVI. *Fantazii etimologice;* XXXVI. *De latinitatea limbei române:* XLIII. *Gramatiştii şi Ortografiştii români;* XLV. *Limba de azi şi de dăunăzi*, şi altele.

In fine, ca supliment la *Gramatica Limbei Române,* publicată în două volume la Bucureşti în anii 1869 şi 1877, T. Cipariu, tipărì în Blaj un scurt rezumat al acestor lucrări, sub titlul: *Despre Limba Română.*

De aci se pot culege cu mai mare înlesnire adevăratele principii, care au mânat pe acest erudit şi laborios bărbat în studiile sale asupra graiului şi scrísoarei româneşti.

El constată, că limba noastră nu s'a născut din latina scriitorilor clasici, ci din graiurile poporane şi rustice sau ţărăneşti, ale colonilor adunaţi în Dacia cam de pretutindeni, «din tot imperiul roman, şi aşa nu numai din Italia, ci şi din alte părţi ale imperiului, din Africa, Syria, Asia, Thracia, Moesia, Panonia, chiar şi din Galia şi Ispania».

Această origină poporană a dialectului Daco-Roman o dovedeşte scrutând pe deoparte în literatura latină şi mai cu seamă în scriitorii ei comici, tot ce s'a putut păstrà din vorbirea claselor inferioare ale societăţii romane, apoi pe de altă parte cercetând în inscripţiunile dialectale ale anticei Italii, tot ce poate prezintà un raport oarecare cu formele româneşti.

Intru aceste lucrări de o analiză scrupuloasă, Cipariu a dezvoltat o erudiţiune, o perspicacitate, o măestrie, care fără îndoială-i asigură un loc de frunte nu numai printre românii învăţaţi, dar chiar şi în cercul filologilor latinişti din străinătate.

Lucrarea lui totuş nu se oprì acì; el urmărì şi mai departe destinele graiului poporan italic, strămutat în Dacia cu colonii lui Traian.

Nu trecură doi secoli pentru aceştia şi venì momentul când acel graiu răsădit în depărtata Dacie, rămase pentru totdeauna cu totul izolat şi înstrăinat de Roma. Atunci cărturăria slavonă în Stat, în Biserică şi în şcoală, copleşì cu totul vorbirea poporului Daco-Roman.

«Dacă limba noastră» — zice Cipariu în ale sale *Principii de Limbă,*—«de atâţi secoli tăiată sau smulsă din pământul natal al Italiei, pătimì foarte mult, ca şi o plantă strămutată sub altă climă, în mijlocul mărăcinilor, părăsită şi necultivată, nu e mirare; ci mirare e cum de nu s'a uscat de tot, cum n'a perit în gerul şi furtunele Daciei. Rădăcina ei dar a fost sănătoasă, răbdurie, vârtoasă».

Abia după o mie de ani, şi adică în secolul XV, limba română începù din nou a se deşteptà din somnul ei letargic.

Din acel moment, adică din prima carte ce s'a scris şi s'a imprimat româneşte, Cipariu a prins starea limbei noastre cu aproape trei sute de ani înapoi şi-a aflat-o mai latinească încă în esenţa, în vocabularul şi în formele ei de pe cât au făcut-o cărturarii din epocile posterioare. Aceasta a dovedit-o dânsul prin nenumărate exemple de cuvinte şi de forme gramaticale, sistematic culese, coordonate şi analizate în studiile sale.

In consecinţa acestor cercetări el a ajuns la oarecare concluziuni, ce se pot rezumà în cele următoare:

«Limba românescà nefiind o fiică legitimă, ba nici naturală, a clasicei latine, trebuie să-i recunoaştem origina ei poporană şi să nu ne mai cercăm a o reformà după cea literară latină.

Caracterul latinităţei ei este un ce propriu al său, care trebuie conservat şi nici decum modificat. Cu cât vom privì mai înapoi cu atât o vom aflà mai italică în esenţa ei. Să nu ne sfiim dar a restabilì într'însa de acum înainte tot avutul italic ce-l găsim în documente reale ale secolilor trecuţi şi din contră să fugim de ficţiunele unei limbe imaginare».

Toate acestea sunt negreşit idei temeinice, bazate numai şi numai pe logica istoriei. Cipariu le rezumà însuşi până la oarecare punct în următoarea frază cu care-şi încheie ultima sa notiţă *Despre Limba Română*:

«Rezultatul studiului nostru asupra dialectului sau «limbei noastre» în acest period (dela al XVI-lea secol încoace) este că, cu toate că influenţa limbei sloveneşti mai întâi, apoi a celei neo-greceşti, şi în urmă a celei franceze în zilele noastre, a fost cumplit de mare, totuşi dialectul nostru a rămas nestrămutat în formele gramaticale şi sintactice, şi că numai în partea materială şi în elocuţiune s'au făcut schimbări notabile, aşa încât limba românească şi astăzi este tot aceia, care se vede în primele ediţiuni din secolul al XVI-lea».

Aşa este negreşit; cărţile scrise şi tipărite româneşti în al XVI-lea secol sunt încă destul de lesne de priceput în zilele noastre; în acele cărţi găsim cuvinte şi forme latineşti căzute

în uitare şi pe care Cipariu ne îndeamnă să le revendicăm pentru timpul nostru, să le restaurăm în limba actuală, să le reluăm în uz şi în vigoare. Drept vorbind, poate că uneori are şi dreptate, deşi s'ar păreà azi cam ciudat să auzim zicându-se: *meschereşte-mă, Doamne*, cum a zis la 1577 diaconul Coressi în loc de *milueşte-mă Doamne,* sau *să învincească faralegea*, în loc de *să învingă,* ori *să biruie*, sau conjugaţiunea: *feciu, feceşi, fece, fecem, feacât* şi *fecere,* în loc de *făcui, făcuşi, făcù, făcurăm, făcurăţi, făcură,* şi altele multe, foarte multe ziceri şi forme mai latine decât cele actuale. Cipariu a avut marele merit a le descoperì, a le destăinuì şi a le scoate din uitare, el, mai înainte de oricare. Mândru de aşa preţioasa descoperire, el împinge zelul până a le impune limbei noastre viitoare ca o reintrare în posesiunea avutului strămoşesc.

Reluà-le-vom în uzul limbei române sau lăsà-le-vom în starea lor de archaisme înţelenite, nu este mai puţin adevărat că aceste comori reaflate sunt fapte reale, sunt forme care au caracterizat odinioară limba noastră, şi nu de fel iluziuni şi născociri arbitrare ca cele citate mai sus din *Tentamen Criticum.*

De a fi suplinit ipotezele prin constatări istorice, aceasta este al doilea merit precumpănitor a lui T. Cipariu printre toţi filologii români de înaintea lui.

Acest merit, adăugit la cel ce-şi dobândise prin scrutarea originelor poporane ale dialectului românesc, ar fi făcut dintr'însul istoricul fundamental şi definitiv al limbei noastre, dacă pe lângă acele două mari demonstrări şi descoperiri, cu care el înjghebă această istorie, temerea instinctivă de a lăsà o poartă cât de mică ideilor anti-latiniste, aplicate la formaţiunea limbei române, n'ar fi mărginit orizontul investigaţiunilor sale.

Dinaintea elementelor străine, care — nu o putem tăgădui — au pătruns adânc în graiul nostru, el închide ochii şi se dă înapoi cu groază. I-se pare că de le-ar privì drept în faţă, toată droaia Ungurilor, Saşilor şi Slovenilor are să-l ame-

ninţă că ei sunt în stare a înghiţi cu desăvârşire şi limba şi naţiunea românilor. Spăimântat de o aşa înfiorătoare vedenie şi simţind în cugetul său ca şi o crâncenă mustrare, dacă cumva ar cutezà să se lepede câtuşi de puţin de exclusiva noastră latinitate în vorbire şi în scriere, mintea luminată a eruditului Cipariu se întunecă aici de norii unui patriotism cu spornice şi mângâioase făgădueli.

Atunci filologul plin de pătrundere ajunge a se ferì chiar şi de ispitele primejdioase ale ştiinţei, şi precum un cuvios, ce vrea să-şi păstreze neatinsă credinţa sa în tainele ne-scrutabile ale religiunei, fuge de luminile metafizice: în aşà fel ilustrul şi veneratul nostru T. Cipariu, spre a rămâne în tot cursul vieţei sale un apostol credincios al românismului din Ardeal, s'a osândit de sineşi a nu fi pentru lumea întreagă şi pentru viitorime corifeul fără seamăn al filologiei române.

* * *

Ne propunem a completà altădată această schiţă despre caracterul ştiinţific a lui T. Cipariu printr'o repede analiză a tendinţelor limbistice, contrarie acelora, ce au caracterizat pe acest stâlp al românităţei depeste Carpaţi.

Aici ne-am silit mai cu seamă să arătăm însemnatele şi radicalele îmbunătăţiri, ce erudiţiunea reală şi pătrunzătoare a lui Cipariu a introdus în dogmele şcoalei de filologie română din Transilvania.

Doui poeţi şi un biograf [1])

Nu este de mult, am primit pe rând, dela Iaşi, două volume de poezii, ce-mi veniră ca daruri graţioase. Unul conţinea modeste *Versuri* subsemnate de un nume ce-mi este scump; eu însă n'am plăcerea de a cunoaşte personal pe junele poet d. *A. C. Cuza*, ce şi-a tipărit pe 208 pagine producţiunile sale poetice, consistând în două-zeci bucăţi variate, adică elegii, idile, sonete şi monoloage umoristice şi într'o colecţiune mult mai copioasă de *Epigrame* în patru, mult opt versuri, adeseori foarte originale ca idee şi foarte nemerite ca expresiune.

Celalt volum de vechi poezii, pe care noul lor editor mi l-a trimis din Iaşi, cu un epigraf mult prea linguşitor pentru mine poartă titlul *Logofătul Costachi Konachi. Poezii, Alcătuiri şi Tălmăciri; ediţia a II-a,* cu *Schiţe din viaţa şi familia Logofătului Konaki*, scrise de însuşi nepotul vechiului poet moldovean, de Em. Vogoride-Konaki.

Acì dar sunt de însemnat două subiecte, care îşi au fiecare interesul său special. Lucrarea biograficà sau genealogică din fruntea volumului, cunoscută până acum numai în fragmente din *Convorbirile Literare*, merită din toate puncturile de vedere a fi citată şi preţuită. Sunt într'însa fapte din vechime pe care autorul a ştiut să le culeagă şi să le exprime într'un mod foarte atrăgător; sunt şi idei sau consideraţiuni de ordine generală care nu se pot trece cu vederea mai ales că, şi dacă cumva cititorul nu s'ar unì întru toate cu părerile scriitorului, acestea sunt exprimate cu o con-

---

[1]) Din «Epoca» 1887, Noemvrie.

vingere aşa de tare, în cât ar fi nedrept şi poate chiar primejdios de a le nesocotì şi de a nu cercà să aleagă dintrînsele ceeace e zis cu netăgăduit temeiu şi ceiace pare a provenì mai mult din întărâtări momentane, care nu trebue să se reverse asupra trecutului.

Şi ca să precizăm de îndată acest punct, permită-ne asprul judecător al concesiunilor ce bătrânii noştri boieri pământeni, crescuţi în ideile umanitare ale filozofiei franceze din al XVIII-lea secol, făceau junei generaţiuni liberale şi patriotice de pe la 1848, permită-ne a-i spune că nu trebue ca noi, scârbiţi deocamdată de abuzurile ce fac azi câteva spirite vulgare, egoiste, rele şi făţarnice, întunecând şi stânjenind efectul marelor rezultate obţinute în patria noastră, prin obştească tendinţă liberală ce tinerii şi bătrânii au dovedit pururea, când a fost vorba de propăşirea ţării, să nu ne grăbim a conchide de îndată că rău au fost crescuţi străbunii noştri cu acele idei umanitare ale Franţei din secolul trecut şi că rău am fost crescuţi şi noi cu ideile liberale franceze din secolul nostru.

Eu rămân adânc încredinţat, că numai fericitei influenţe a acestor idei ale apusului latin, resădite mereu de un secol şi mai bine printre noi, datorim toate puterile ce s'au adaos vârtoşiei naţionale, care a domnit în tot timpul latentă atât în sânul opiniei cât şi în al boierimei româneşti. In zadar ni-se tot repetă că, mai ales pe vremea domnielor fanariote poporul românesc erà aşa de înjosit în cât ideea patriotismului nu mai aveà fiinţă în inima şi în creerii lui; în zadar asemenea se încumetează spiritele fără pătrundere a nu aflà decât rele gânduri şi rele apucături la boerimea românească de pe acele vremuri.

Manifestările graiului românesc ne stau azi dovadă, dintr'o parte ca şi din cealaltă, că e minciună a zice că în secolul al XVIII-lea poporul nostru erà cu totul tâmpit prin suferinţe şi că în inimile boerimei noastre de pe atunci nu mai răsunau coarde româneşti.

Cântecele haiduceşti ne răspund de veghiatul patriotism al

poporului de rând; iar poeţi şi literaţi ca logofătul Konaki ne învederează faptul că vechii noştrii boeri îşi făceau chiar mai multă fală de a alcătuì versuri *româneşti* decât a scrie *elinica*.

Acel spirit de naţionalitate, adânc săpat în conştiinţa Românilor de orice treaptă, este un element, ce nu se mai poate tăgăduì. Ceeace stă acum însă în dezbatere este de a şti prin care înrâuriri, prin care agenţi a ajuns acea însuşire firească şi stăruitoare a naţiunei noastre, a se redeşteptà şi a se dezvoltà în cele trei pătrare de secoli, ce ne stau acum în urmă?

Mie unuia-mi pare că foarte greşesc ceice nesocotesc înrâurirea activă şi hotărâtoare întru aceasta, a ideilor liberale venite dela Apus, şi anume din Franţa. Voiu żice şi mai mult. Recunoscând de ce mare ajutor a fost pentru reînsufleţirea noastră naţională, sprijinul armat ce ne-a dat imperiul rusesc dela Petru cel mare încoace, eu aş adăogà că datorăm, ca un al doilea obiect de recunoştinţă, către Rusia, îndemnul poate mai adesea involuntar ce ea ne-a dat, de a repurtà vederile către Franţa şi de a merge să culegem într'însa idei şi apucături mai civilizate. Profitat-a imperiul rusesc de această pornire, la care ne-au împins foarte tare ocupaţiunile ţării noastre de către oştirile lui, şi influenţa unor căpetenii ale lor, cu totul inimate de spirit francez, precum au fost, bunăoară, în sensuri foarte diferite, cunoscuţii generali Miloradovici, Ciceagof, Langeon şi mai ales Kiselef?

Cată să mărturisim că acolo unde aceştia ne-au trămis sau ne-au lăsat bucuros să mergem, noi Românii n'am învăţat tocmai a iubì autoritatea rusească. Din contra ne-am deprins a bănuì din parte-i planuri asupritoare.

Ne-am deschis ochii ca să ne ferim de orice amăgire. Intr'un cuvânt, am învăţat a ne iubì ţara şi a cutezà, pentru folosul ei, mai mult chiar decât îndrăznise strămoşii noştri.

Iată, după a mea credinţă, care sunt părţile de recunoştinţă, ce datorim noi azi, atât puternicului imperiu rusesc cât şi ideilor liberale culese până acum de vre-o trei genera-

ţiuni d'arândul din apusul latin al Europei. Dea Domnul să nu ne alegem nici odată cu mai mare pagubă decât aceasta! Şi de sigur rău vom aveà a ne căì, dacă spre a ne luminà şi a ne călăuzì, vom împrumutà de acum înainte lumina şi cârma de altundeva decât din propria noastră putere, sau — la caz de nevoe — din alte izvoare decât cele la care s'au adăpat părinţii şi bunii noştri.

Cu cât vom aţintì mai cu luare aminte, cugetările noastre asupra trecutului, cu atât vom dobândì mai mult convingerea că nu s'au înşelat întru nimic cei ce au pornit pe acele vechi căi *rostul* politic, social şi internaţional al ţării noastre.

Noi nu vrem alt *rost* decât acela care ne-a adus la mântuire; noi nu vrem Ţara nouă pe care o visează aceia cari mint istoriei naţionale şi conştiinţei româneşti, vrând acum să amăgească naţiunea cu idei contrare cugetelor noastre, şi adică unii să ne zică: «Rusia ne-a făcut numai rău, de şeapte pătrare de secol încoace; iar alţii să-şi închipuiască cumcă ideile şi simpatiele franceze ne-au corupt spiritul şi inimele!

Acestea sunt două neadevăruri flagrante. Am fi dorit ca autorul interesantului studiu asupra familiei Konaki şi a meritosului poet, carele a încheiat spiţa bărbătească a acestui neam, să nu fi căzut în a doua din aceste erori istorice, precum a ştiut foarte bine să se ferească de cealaltă.

Dar — după cum am spus-o — ni-se pare că mânia sa în contra spornicelor avânturi de toleranţă şi de liberalism ce ne-au venit nouă din Franţa, îşi are mai cu seamă isvorul în desgustul ce-i inspiră, ca multora, neruşinarea cu care astăzi, la noi, se spoieşte cu boia de mincinos liberalism, actele cele mai arbitrarii şi tendinţele cele mai slugarnice şi mai pipernicioase ale unor nemernici, pentru care liberalismul francez a fost numai o scară spre a se urcà sus până pe altarul sfânt al patriei şi a profità de această înălţare a lor spre a năbuşi pe dânsul focarul tutulor libertăţilor naţionale.

Ce oare? Nu a băgat de seamă autorul revoltat de aceste

neomenii, că tot cu aceiaş ocaziune, iscusiţii amăgitori ai poporului nostru, au lepădat şi masca cu care se servise şi că ei înclinându-se la viţelul de aur al actualităţii, nici că vor să mai ştie despre trecutul ţării noastre? Ei dintr'însa vor să fac *Ţară Nouă.*

Noi credem că d. Vogoridi Konaki se amăgeşte, când filosofând pe cale cam greşită asupra spiritului ce a condus generaţiunile noastre în secolul de faţă, socoteşte a fi găsit rădăcina unui rău trecător, tocmai acolo unde a ţâşnit isvorul tutulor bunurilor. —

Mărturisesc că-mi place mai mult, chipul de şăgalnice supărări şi dispreţ cu care junele epigramatist d-nul A. C. Cuza tratează stăruirea cam prea lung prelungită, a răului care bântue ţara în ziua de azi.

Despre versurile acestui talentat contimporan, precum şi de acelea cu interes mai retrospectiv ale Logofătului Konaki vom vorbì altă dată.

Acum, spre mângâierea tuturor celor cari ar puteà să alunece cu mintea amărîtă până la fatalistele idei ale biografului şi urmaşului boerilor Konakeşti, să încheiem aceste rânduri cu trei din glumele politice cele mai nimerite ale autorului, care poartă numele iubit de toţi cei cu adevărată iubire de ţară, al lui Alexandru Cuza.

Iată această trilogie, culeasă din *Epigramele* zise *Colectiviste.*

I.

Ce-au fost Goţii şi Alanii!
Ce-au fost Hunii, Ostrogoţii!
E mai rău cu gugumanii,
Şi mai trist cu idioţii.

II.

Iarna vine, vara trece,
Trec şi zilele şi anii!..
De-aţi puteà şi voi să treceţi!..
Parcă-s veşnici gugumanii!

Iar ca epilog după alte 24 de *Epigrame colectiviste*, poetul căruia, după cum se vede, îi place a trăi cu oamenii bine

crescuţi şi de omenie, îşi ia ziua bună, zicând acelor ce nu sunt astfel:

III.

Şi de-acuma daţi-mi voe,
Indrăgiţii mei stăpâni,
Să-mi aprind zahar în casă,
Să mă spăl puţin pe mâni.

Şi 'ntr'adevăr, în mijlocul droaiei de sortiţi şi de nespălaţi, ce au năpădit acum biata noastră ţară, ca regulatori şi impilatori ai săi, orice om cu pielea ceva mai subţire, simte groaznic trebuinţă de căţuia cu miroase, de lighian şi de ibric?

Cuvântul rostit la înmormântarea lui George Cretzeanu [1])

In duiosul moment când, sub această întunecată boltă, se va cufundà negrul sicriu ce pentru totdauna ne-a ascuns fiinţa trupească a lui George Cretzeanu, daţi-mi voe o voi, jalnice ale lui rude şi noi toţi prieteni întristaţi ai lui, să mă cerc acum a oprì din repedele-i sbor spre vecie şi pentru o clipă măcar încă, să ţiu acilea, printre noi, sufletul lui, acel suflet aşa de nobil şi de blajin, acel suflet bun, drept, bine-voitor, acel suflet, pe care noi toţi l-am preţuit şi l-am iubit, şi căruia, nu numai noi, ci ţara toată pururea îi va duce dorul.

De vre-o treizeci şi şeapte de ani — mai două treimi din viaţa lui aşa de timpuriu curmată — eu unul am trăit în frăţie de idei cu George Cretzeanu. De când ne-am cunoscut la Paris, ca studenţi încă înflăcăraţi de arşiţa patriotică ce încinsese în junele noastre inimi, zorile de libertate românească ale anului 1848, de atunci am avut neîncetat, cel puţin *două* pasiuni comune; şi atât de tare spiritele noastre se îndrăgise încât — o, iartă-mi încă şi azi, mult scumpe şi mult dorite prieten, acel arţag copilăresc! — ne-am năpustit cu urgie de moarte unul asupra altuia, într'o zi când ni s'a nălucit că inimile noastre nu se mai puteau înţălege.

Dar ca un nor de vară, s'a spulberat zadarnicul necaz şi, întocmai ca nişte streji veghiate şi credincioase ale aceloraş altare, adese, de atunci încoace, ne-am regăsit strâns uniţi

[1]) Vezi «Epoca», 1887. No. 511.

într'aceiaşi nepregetată iubire de ţară, într'aceiaşi dulce aplecare de a mângâià cu condeiul limba noastră părintească.

Aş voì să pot azi a o cântà ca tine. Aş zice atunci, pe al tău mormânt, aşa dulce şi duioase cuvinte precum ai zis tu, pe al atâtor alţi Români, cari, ca tine, şi-au iubit şi şi-au cinstit patria şi graiul ei.

Alături cu dânşii, vei fi tu *viu* de acum înainte, ca unul ce ai cântat *Patria* şi *Libertatea* ei, şi le-ai cântat cu aşa mult dor şi cu aşa mult foc românesc, în cât, la auzul cânturilor tale, nu e Român, ori cât de amărît şi de înstreinat ar fi, care să nu simtă şoptind în fundul cugetului său, glasul tău, ce-i zice :

Fie pânea cât de rea,
Tot mai bine 'n ţara mea.

Şi într'adevăr tu, din generaţiunea noastră, tânără ori bătrână, dela 1848, tu ai fost unul din puţinii aceia cari şi-au iubit ţara fără precugetări interesate. Ai iubit-o pentru *dânsa* nu pentru tine. Cu conştiinţa neîntinată, ai lucrat la a ei cultură, la a ei înălţare. Ai plămădit şi ai dospit libertăţtle ei, fără de a trage vreodată spuza în partea ta. Ai lăsat să te ajute în voia lor, soarta şi dreptatea ei; dar niciodată tu însuţi nu le-ai zorit sau nu le-ai repezit în silă roata. In treizeci şi patru de ani de o activitate neîntreruptă, ai păşit lin pe treptele gradate ale templului, unde numai bărbaţi ca tine au putut să recheme divina justiţie, îmbăerată, oropsită, pribeagă şi îngrozită.

Credincios şi statornic în sarcina ce, din junie, îţi luaseşi asupra, ca scop al vieţii tale publice, te-am văzut, în mai multe rânduri, lepădându-te cu sfială de toate acele onori şi măriri deşarte şi zgomotoase, cari turburau firea ta de o modestie lezne impresionabilă, firea ta oarecum aplecată spre nevinovate sarcazme asupra zădărniciilor omeneşti, firea ta simţitoare, care în totdeauna a fost dispusă spre traiul cumpătat, liniştit şi cordial.

Deci, iute ai fugit din vârtejurile parlamentelor; şi mai iute încă ai părăsit făţăriile amăgitoare ale ministerelor.

Spiritul tău sănătos şi bine cumpănit, inima ta ce 'n toată a ei viaţă nu s'a înăsprit niciodată cu freneţă de mândrie, de invidii, de ură, de minciună sau de răutate, toate aceste preţioase însuşiri ale naturei tale aşa de distinsă cât şi de bine cumpănită, te-au adus, încet dar fără zbuciumări, la una din cele mai înalte poziţiuni ale magistraturei din ţară.

Magistratura înseşi s'a mândrit cu tine, ca cu o adevărată a ei podoabă, căci în tine se încredeau cu temeiu cei ce cu sine aveau dreptatea, şi de tine se temeau, cu acelaş cuvânt, cei cărora, pentru culpeşe foloase le plăcea a o scrânti.

Astfel trăiai tu, printre noi, mult scumpe amice, onorat, preţuit, iubit; trăiai în linişte, în pace, însoţit pretutindeni de stima lumei, de sincera prietinie a celor mai mulţi, de afecţiunea cea mai vie şi adâncă, de respectul cel mai devotat al unei numeroase familii strâns unită pe lângă tine. Trăiai în mijlocul alor tăi, însuţi fericit şi fericind pe toţi împrejuru-ţi... şi lăsaşi să se scurgă lin şi domol limpedele pârâu al vieţei tale, aşternut pe o matcă netedă şi impresurată de maluri vesel înflorate.

Decâte ori, până mai dăunăzi intram în casa ta, aşà de prietineşte primitoare, decâte ori îmi luam locul la masa-ţi frăţeşte ospătoasă, o resgândire intimă îmi porneà minţile spre felurita soartă a oamenilor pe lume. Frământat poate de griji cu totul opuse casnicei tale îndestulări şi sufletescului tău repaos, îmi ziceam în adâncul cugetului: «Iată, iată omul cu minte şi cu inimă, carele a ştiut, cu o înţeleaptă măsură, să-şi chizăşuească, în căminul său părintesc, zile paşnice şi plăcute, bătrâneţi line şi îndelungate!» Aşà îmi ziceam adesea, cugetând cu plăcere la vechiul meu prietin George Cretzeanu, la doamna sa soţie, la ai lor buni şi amabili copii. Aşà cugetam mângâios când d'odată, acum trei zile, fuseiu trăsnit cu groaznica ştire: George Creţeanu a murit, fără veste, a murit într'un vagon pe calea ferată, vorbind în ticnă cu tovarăşii săi de drum.

Ca dreptul jude Helia din Sfânta Scriptură: «şezând jos pe scaun şi vorbind, deodată capul i-se aplecă pe sân, şi tot

trupul se cufundă sub dânsul...» Erà mort, ucis de o vână, ce înecase inima în sânge! . . . .
. . . .

Aşa dar pe acest nestatornic pământ, nimic, nimic nu poate să asigure omului un trai lung în fericiri!

Se surpă fără veste o vână în piept şi fericitul, nesocotitul fericit, *nu mai este...*

Şi cei pe cari dânsul îi fericeà împrejuru-i, ca orbi într'o prăpastie nevăzută cad şi se prăvălesc în cea mai cruntă durere.

Ce le mai rămâne atunci de făcut acelora pe cari îi zdrobeşte şi-i desmădulează sufleteşte o aşa pripelnică şi îngrozitoare restrişte?

Ei plâng, ei se jălesc; ei îşi frământă sufletul cu un dor lung, obositor, nesfârşit.

Chipul, ochii, gura, mâna aceluia pe care l-au iubit şi pe care în veci îl doresc, acelea nu mai pot aievea să le aducă vreo uşurare, vreo mângâiere. Totul a perit nălucă, totul s'a stîns în întunericul morţii!

Dar, când o inimă generoasă, când un suflet înalt au ştiut să lase, după dânsele, urme de acelea, ce nu se mai şterg, acestea sunt şi rămân pentru toţi şi scumpe amintiri şi dulci mângâieri.

Acum dar, înaintea acestei groape sinistre, să ne spunem cu toţii, ca Gheorghe Cretzeanu, una din acele nobile inimi, unul din acele înalte suflete, Gheorghe Cretzeanu, nu a perit:

Nu, în acest minut când noi deplângem muritoarele-i despoieri, el este un spirit ales, carele, în înălţimea ceriurilor, simte o sfântă fericire, căci vede că doru-i patriotic s'a împlinit, acel dor pe care, cu prematură limbă de moarte, el l-a rostit odinioară:

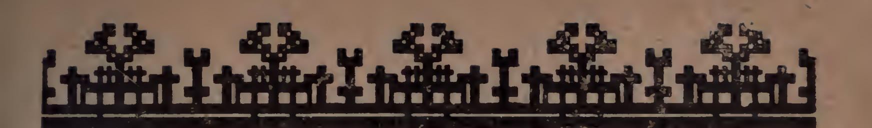
De-oiu muri, voiu să mă'ngroape
În pământul românesc!
Fie piatra cât de grea,
Tot mai bine'n ţara mea!

Dar şi mai departe a mers duioasa prevedere a omului de

inimă! Pentru voi, jalnice ale lui soţie şi fiică, pentru voi el a lăsat, în cânturile sale, unde şi-a revărsat tot ce aveà mai scump în sine, pentru voi, a voastră nemărginită şi neagră durere, el a deschis o rază de lumină. El v'a spus să ridicaţi amândouă spre cer a voastră privire, chiemând şi pe îngerul speranţii şi pe îngerul consolator:

«Iar de sus, din înălţime, Dumnezeu, ce vă priveşte, consolare şi speranţă într'o zi vă va trimite».

Cât despre noi, ceilalţi, fraţi, rude şi amici, să ne îmbărbătăm sufletele din exemplul unei vieţi aşà nobil petrecută ca a lui George Cretzeanu şi să fim încredinţaţi că uşoare au să-i fie şi piatra şi ţărâna acelui spirit, care a ştiut pururea să se menţină aşà sus în datoriile sale către Patrie, către Lege şi către omenire!

Junimea română din Paris pe la 1852.

Ziarul *Epoca*[1]) din joia trecută a tipărit în grabă cuvintele ce, cu adâncă emoţiune, rostisem cu două zile mai înainte la cimitir, pe mormântul regretatului meu prieten George Cretzianu: ele mi se ceruse, cu acest scop de unele rude şi prieteni ale scumpului nostru răposat, şi negreşit că nu le-aş fi refuzat decât numai dacă aş fi putut bănuì că ele au să se tipărească, atât în *Epoca*, cât şi în *Românul*, cu aşa multe greşeli şi lacune, care pe alocurea le denaturează cu totul înţelesul.

Mi-a venit un minut în gând să cer de la cei ce-mi făcuse şi atâta onoare şi atâta ponos, ca să-mi retipărească cuvântarea îndreptată şi completată. Dar îndată îmi adusei aminte că nu este bine, pentru nimeni, să stăruiască cineva prea îndelung în cugetări mâhnicioase şi că însăşi muzicele militare, după ce au însoţit un convoiu funebru cu jalnice şi plângătoare marşuri, care întunecă, seacă şi înghiaţă chiar şi inimile gloatei nepăsătoare, apoi ele se întorc de la groapă făcând să răsune aerul de cântări vesele şi sgomotoase, astfel în cât să rechieme pe toţi la bucuriile vieţuirei.

Astfel mi-a venit şi mie ideea de a nu-mi mai pironì gândurile asupra vrednicului şi vârstnicului bărbat George Cretzianu, pe care mai alaltăieri îl deplânsesem cu dor prietenesc, ci de-a-mi aduce aminte despre tânărul poet şi înfocatul patriot George Cretzianu, în a cărui frăţească intimitate am trăit vre-o trei ani de-a rândul la Paris, sunt acum trei-zeci şi cinci de ani şi mai bine.

[1]) *Epoca* 1887 l. c.

El erà cu trei sau patru ani mai în vârstă decât mine; şi încă cu un an doi, mai înainte de revoluţiunea de la 1848, caracteru-i plăcut şi afectos, închipuirea sa vie şi aprinsă, ajutată de o pană sprintenă în legănarea versurilor româneşti, făcuse dintr'însul unul din corifeii pleadei de juni poeţi ce gravitau pe atunci, în jurul lui Eliad, lui Grig. Alexandrescu şi altor bărbaţi de litere cum mai erau pe acea vreme şi Nicolae Bălcescu şi Ioan Voinescu al II-lea şi alţii. Fiecăruia din aceştia Cretzianu le-a spus mereu în primele sale versuri, că:

Aceea ce-al meu suflet neîncetat cată,
Ea dobândì prin cânturi o faimă meritată,
Şi a lăsà în urmă un nume glorios.

(Meditaţie, d-lui Voinescu II).

Dar când însuşi se întrebà pe sine, când îşi pipăià sburdările junei sale inime, spre a-şi da seamă de firea lor tot mereu, în rostirea poetică a gândurilor, a meditaţiunilor, a dorinţelor şi a visărilor sale, întâlnim în acea epocă a vieţii lui, o idee predomnitoare. Să-l lăsăm tot pe dânsul a ni se destăinuì în limba sa cea mai fragedă şi armonioasă:

Iarna se duce şi primăvara
Cu verzi dumbrave, cu albe flori,
Impodobeşte întreaga ţară
Ca o mireasă în sărbători;
S'aud mii pasări cântând d'odată.
Vin dulci profume a ne 'mbătà;
Curge din munte apă curată.

Ah! daţi-mi lira, voiu a cântà,
E ca natura, inima-mi jună;
Simţ viaţa'n mine ş'un mare-amor,
Imi iubesc ţara, ţara străbună,
Este fiinţa ce eu ador,
Voiesc eroi s'arăt la lume,
Fapte ilustre a desgropà,
Să'nscriu cu aur al nostru nume,
Ah, daţi-mi lira, voiu a cântà!

(*Primăvara*).

Subt aceleaşi impresiuni, dar poate încă şi mai întărâtate prin crunta înfrângere ce au încercat aspiraţiunile noastre româneşti, în toamna anului 1848, am găsit pe Cretzianu la Paris. Noi, tinerii, nu ne aflam acolo în trista situaţiune a exilaţilor noştrii politici, dar volnica noastră expatriare, cu firescul şi lăudatul scop de învăţătură, ne da la proprii noştrii ochi, un fel de însemnătate patriotică. Simţimintele ce ne mişcau aveau un caracter cu totul diferit de al acelora pe care am avut mai târziu ocaziunea de a le constatà, nu fără de oare care părere de rău, o mărturisesc, chiar şi în cea mai aleasă parte din junimea ce a studiat în urma noastră, la Paris. Aş puteà zice că a fost acolo un timp — şi este tocmai timpul pe când ideile de libertate naţională erau mai tare prigonite şi mai straşnic pedepsite în sânul ţărilor româneşti,—a fost un timp acela când noi, tinerii studenţi din străinătate, ne bucuram de a fi la Paris, mai vârtos pentru că acolo găsiam mai multă voie deplină de a ne iubì patria fără sfială, de a învăţà cu ardoare istoria şi limba ei, de a croì şi de a potrivì pe seamă-i toate cunoştinţele ce nepregetatul nostru patriotism românesc ne da prilej şi îndemn de a ni le agonisì, în acel centru de libere lumini. In cercul nostru de studenţi munteni şi moldoveni, George Cretzianu erà cel din noi cu talente până atunci mai bine dovedite, cu închipuirea mai ageră şi mai îndrăzneaţă, şi tot-de-odată cu mai mult temeiu în gândirile şi în proectele sale.

El erà agentul cel mai viu, cel mai activ, cel mai întreprinzător al societăţii ce formasem între noi. El erà sufletul acelei prime *Junimi Române*, care la Paris, printre anii 1853 şi 1855 se adunà odată pe săptămână la fiecare din noi, spre a discutà cestiuni de ştiinţă, îndreptate totdeauna către ţara noastră. Acea societate juvenilă s'a încumătat chiar a publicà, fără de concursul celor mai în vârstă, o foaie periodică românească, în care noi toţi, băeţii, am scris după cum ne-a tăiat capul, cu unica ţintă de a deşteptà şi a îmbărbătà pe compatrioţii noştrii. Noi ne pusesem în gând să întărim pe viitor cu proptelele şi cu chezăşiile ştiinţei, acel

pod măreţ pe care, numai prin instinct şi cu un nobil avânt, bătrânii noştrii împinsese la 1848 — meargă unde-o merge — poporul românesc.

Foaia noastră tipărită pe hârtie subţire şi uşoară, pentru ca să se poată strecurà clandestin în ţară la noi, pe sub vămile şi carantinele ruseşti, a avut numai trei numere. Se chiămà şi dânsa *Junimea Literară*. Cine o mai fi având acum exemplare din ea? George Cretzianu carele fusese principalul ei iniţiator şi redactor, în versuri şi în proză, nu o mai aveà. De sigur, nu va mai fi având-o nici vărul său, d. Constantin Cretzianu, căci, de nu mă înşel, i-le-au luat toate din geamantan la graniţă, spionii ruseşti, când, la întoarcerea sa din Paris, unde noi îi îmbâcsisem îndoitul fund al lăzii sale de drum, cu de aceste primejdioase foi, l-au pornit îndată şi *teker-meker*, cum se zice turceşte şi se face ruseşte, drept în fundul muscălimei, ca să înveţe acolo minte.

Minte au învăţat chiar şi fără asemenea călătorie de plăcere, mulţi din aceia, cari alcătuiau patriotica noastră asociaţiune de studenţi români. Pe cei câţi mai sunt astăzi în fiinţă, nici să tune, nu poate soarta să-i mai adune. Unii sunt, pare-mi-se, la culmele aşa de lunecoase şi poate chiar aşa de vremelnice ale măririlor; alţii îşi văd binişor şi 'n ticnă de avutul lor, alţii iar zdruncinaţi de nestatornicia lucrurilor omeneşti, stau de se miră, cum cei odinioară mai nemernici şi mai nevoiaşi au ajuns, pe lumea aceasta, a încurcà povolnicii de alaiu, pe când alţii, mai dăruiţi din fire cu minte şi cu ştiinţă, au rămas numai la dârloagă. Tot bine a zis Alexandrescu:

> De cât multă minte, ştiu că e mai bine
> Să aibă tot omul un dram de noroc!

Apoi mulţi iar, foarte mulţi dintre cei cari, împreună cu G. Cretzianu, dau frăţeştei asociaţiuni a *Junimei Române*, o adevărată valoare, mulţi, vai! au dispărut dintre noi! Pe unii dintr'înşii, buni şi vechi prietini ai Cretzianului şi ai mei, mă simt dator a-i întrunì aci, în duioasa salutare ce-mi place

încă şi azi, a trămite, dincolo de morminte, celor cu cari împreună am visat şi am urzit, în anii tinereţelor, toate frumoasele noastre proiecte pline de un patriotism exaltat, toate planurile noastre în care totdeauna cultul datinelor părinteşti se amestecă adânc cu al ştiinţelor şi al artelor, cu tot ce este bine, cu tot ce e frumos. Acea generaţiune a noastră e ultima care, la noi, a simţit nevoile trecerei dela lumea vechie la cea nouă, dela viaţa societăţii din trecutul nostru românesc, la acea viaţă a viitorului pe care, din nenorocire, cei mai mulţi dintre noi n'au văzut-o şi poate că nici nu o vor vedeà statornic întemeiată pe principiile visate odinioară de noi.

Dintre noi, ceştia dela vechia *Junime Română* din Paris, s'au şi dus mulţi, lăsând urme duioase; s'a dus blândul şi demnul Dr. P. Jatropolu; s'a dus iubitul nostru cântăreţ Dimitrie Florescu, compozitorul gingaşei melodii a *Steluţei;* s'a dus Dimitrie Berendei, al cărui spirit aşa de cultivat şi al cărui fin talent de artist şi de scriitor, s'au afundat în griji casnice şi sociale; s'a dus un tânăr şi amabil poet, Alexandru Sihleanu, care, până la oarecare punt, a fost pentru un moment, emulul în poezie a lui G. Cretzianu.

Eu însumi, acum vre-o 25 de ani, deplângând soarta fatală, care ne-a răpit, aşa fără de veste, pe junele Sihleanu, am pus în comparaţiune două poezii ale lor, în care ei amândoi cântau cu acelaş foc, dar cu aplecările diferite ale firei lor, plăcerile primejdioase ale *Beţiei.* Recitind, sunt acum câteva zile, acele poezii uşoare şi aducându-mi aminte de alte mai multe versuri lirice cu cari unii poeţi români, steluţe radioase, dar efemere, au semânat, de un secol încoace, cerul cam neted şi cam pustiu al literaturei româneşti, mi-a dat în gând, că poate n'ar fi nici în paguba limbei, nici într'a geniului naţional, de a alungà deasupra norii uitării şi de a le prefirà plăpândele lor văpaie sub ochii publicului binevoitor.

Şi ce prilej mai priincios puteam aflà de cât a vorbì mai

întâi despre poeziile lui G. Cretzianu, şi despre rolul lui ca poet, în sânul junimei noastre din mijlocul secolului curgător?

Am văzut într'adevăr că el a fost adevăratul poet al junimei. El a lăudat-o, a mângâiat-o, a cântat-o şi tot el a şi tânjit-o aspru, când merità ale lui sudalme. El a zis — şi să dea Domnul celei de acum şi celei din viitor să nu aibă trebuinţă a-i zice încă:

Ca Romanii'n decadenţă, la misterele vulgare,
La altare necurate, voi mereu sacrificaţi';
Când sub paşii voştri fierbe un vulcan fără 'ncetare;
Făr' a vă gândi la mâine, de plăceri vă îmbătaţi.

Cu o tristă nepăsare, ca victime coronate,
Către-o râpă mult fatală vă lăsaţi a fi împinşi;
Nu aveţi în capul vostru decât fumuri, vanitate,
Când de scopuri generoase, de-aţi voi, aţi fi convinşi!

Nu vedeţi că trăim astăzi într'un timp de energie,
Şi că dela noi se cere s'avem inimi de bărbaţi?
Căci nu cred din cer să cază p'astă ţară o urgie;
Şi când toţi înaintează, noi să stăm îngenunchiaţi.

Te deşteaptă, o junime! şi cu flacără'nzeită
Ce natura, buna maică, a depus în al tău sân,
Elementele aprinde şi comandă la ursită;
Fă, să vază lumea 'ntreagă, ce-a fost, ce e un Român!

(Odă la junime).

Şi când pe G. Cretzianu, pe gravul şi liniştitul magistrat cu care am trăit în anii din urmă, îl dăm ca adevăratul reprezentant al poeziei tinere şi înfocate, să nu uităm că el, în această calitate, nu a îndemnat numai la amorul *Patriei* şi al *Libertăţei*. El, ca poet june şi entuziast, a avut uneori şi porniri mai vesele, mai zadarnice, mai lumeşti; dar pe acelea, el a ştiut întotdeauna a le'nvălui sub forme minunat de graţioase, de plăcute, de fine şi delicate!

Le citeşti sau le asculţi şi:

Par'că vezi sub un voal
O amabilă vergină,
Pe al cărui chip oval,
Două roze se combină,
Două roze de Bengal!

Idei şi simţiri zburdalnice, el le-a cântat în cadenţe uşoare şi armonioase, care farmecă auzul, pe când răzgândirile-i, la tot momentul se înalţă dela «cupa plină, unde vede prin cristal, picătura purpurină», până la deşărtăciunea vieţei de plăceri. Atunci spiritu-i vede curat că 'n lume, oricine întâlneşte pururea:

După plin deşărtăciune,
După zori soare ce-apune,
După viaţă un mormânt!

Apoi căutând un minut, cu ochii galeşi turburaţi:

La ciorchina auroasă
Ce-i strivită sub picior,
Care curge spumegoasă
Intr'un rumenel izvor,

el îndată se trezeşte şi iea aminte:

Că ciorchina zdruncinată,
E al lumii trist simbol!

Şi însfârşit, atunci chiar când, furat fără de voe de vârtejul plăcerilor, îi vine a strigà cu nepăsare:

Daţi-mi vin, mai daţi-mi mie!

îndată apoi îşi revine în simţiri, şi puternica sa junie, despreţuind focul netrebnicei beţii, îl face să zică:

Şi ce-mi trebue'n beţie
Nebuneşte-a înotà,
Când tu scumpa mea junie,
Verşi în mine facla ta!
Te înalţă inc'odată,
Al meu suflet! şi te'mbată
De cereştele-armonii;
Timpul, spaţiu'mbrăţişează;
Dacă spiritul crează,
Creator tu poţi să fii!...

(Beţia).

Astfel erà George Cretzianu, pe când ca studenţi la Paris am trăit împreună; iar' în momentul când, la August 1853, el plecă dintre noi, cu adâncă emoţiune, îşi luă ziua bună,

rostindu-ne melodioasele versuri ale unui sonet, adresate acelei «cetăţi aurite unde petrecuse câţiva ani frumoşi ai tinereţei «sale, unde binele şi răul mai întâi le cunoscuse» şi căreia îi zise sfârşind :

Eu acu' plâng după tine, o iubitul meu Paris!
Căci, zicându-ţi azi adio! zic adio la junie,
L'ale mele scumpe studii, la amici, la veselie!
O! sunt trist, trist pân' la moarte! par'că fug din Paradis!

(Adio la Paris).

Câţiva ani mai în urmă ne-am regăsit, tot prieteni, aci în Bucureşti; dar din zi în zi juneţea noastră îşi strângeà mai cu sfială aripele'n zbor.

Odobescu către Bariţiu[1])

I.

Bucureşti, 27/15 Ianuarie 1862.

Domnul meu,

Primind răspunsul cu care m'aţi onorat la 1/13 Ianuarie trebue să vă mărturisesc că am simţit o deosebită mulţumire de a vedeà că d-voastră care sunteţi un îndreptător al opiniei publice printre fraţii noştri din Ardeal, aţi putut dobândi atâtea prepusuri asupra sincerităţii simţimintelor ce purtăm noi, Românii din Principate, către compatrioţii noştri de dincolo de munţi.

Permiteţi-mi a vă spune că aţi generalizat prea mult oareşi care rele voinţe şi intrigi ale unor persoane cu totul discreditate chiar la noi şi printr'asta nu faceţi alta decât a aruncà defăimarea ce însoţeşte pe acele persoane, asupra poporului întreg.

Nu, domnul meu, noi nu suntem fanatici de dogmele noastre până în punctul de a ne lepădà de frăţia cu Ardelenii uniţi. Ar fi o absurditate ca în secolul al XIX, Românii pe care re-

[1]) In vasta corespondenţă a lui Bariţiu din Arhivul Academiei Române se găsesc mai multe scrisori ale lui Odobescu, în care se atinge chestiunea, susceptibilă pentru unele coarde simţitoare, a raporturilor literare dintre românii de aici şi cei din Transilvania.

Credem nimerit a reproduce aici pe cele dintâi în cari Odobescu vorbeşte de chestiunea confesională, de Eliade Rădulescu şi de revista ce erà în ajun de a tipări, sub titlul «Revista Română».

Spre lămurire mai adăogăm că Ardelenii sunt împărţiţi în două confesiuni: ortodoxi şi uniţi (greco-catolici) şi că aceşti din urmă fuseseră bănuiţi de către Eliade a fi răi români şi propagandişti fanatici. Odobescu le ia apărarea. (*Editorul*).

ligia nu i-a destinat nici în timpii de fanatism, să organizeze persecuţii religioase în contra altor români din sângele lor.

Dar din nenorocire Principatele sunt într'o epocă de criză şi în asemenea momente intriganţii găsesc lezne loc spre a-şi desvoltà patimile lor mârşave. Un om ca d. Eliad, unicul *Ultradanubian* (cum le ziceţi d-voastră; căci pe căpeteniile bisericei noastre nu-i număr printre oamenii demni de a trage prin faptele lor atenţia bărbaţilor luminaţi — iertaţi-le lor, căci nu ştiu ce fac sărmanii!) un om, zic, ca d. Eliad nu este numai persecutorul uniţilor, el e persecutorul naţiei întregi, căci influenţa lui e cumpănitoare pentru Românii de orice lege. El astăzi, mulţumită incuriei guvernului în ceea ce se atinge de Instrucţiunea publică, seamănă în şcoli principii falşe şi rătăcite. Patima l-a dus aşa departe încât pare a fi slăbit şi bunul simţ în creerii lui. N'aveţi decât să luaţi *Manualele* ce le tipăreşte şi le vinde şcolarilor începători, spre a vă asigurà că asemenea lucrări nu pot venì decât dela un om slăbit de minte, ameţit de patimi uricioase şi lacom de câştig pecuniar.

Aşa dar, domnul meu, dispreţuiţi şi d-voastră ca noi asemenea observări: plângeţi-ne dar nu ne osândiţi, că avem aşa oameni la capul instrucţiunii; şi credeţi mai ales că toţi românii Dunăreni sunt departe de a împărtăşì obscurităţile lor.

Noi vedem încă în Ardeal pe bunii noştri fraţi; noi nu ne temem că ei să ne ducă la poalele scaunului Papal. Ce profit ar aveà ei din aceasta? Românii au avut gloria d'a nu hrănì iezuiţi printre dânşii. Fiţi siguri că ei nu sunt ortodoxi fanatici. Dar în orice grâu e sămânţă bună şi neghină, dispreţuiţi neghina şi credeţi la sămânţa bună. Toată inteligenţa Principatelor şi mai ales toată junimea lor, n'are alt vis nici altă dorinţă decât unirea în idei şi în lucrări cu fraţii de peste munţi, spre a da înaintare culturei morale, curăţirei limbei şi explorărilor istorice, în naţiunea Română. Primiţi dar înfrăţirea cu junimea [1]) căci al ei este viitorul. Populaţia română

[1]) E vorba de tinerii din jurul lui Odobescu şi nu de Junimea din Iaşi, înfiinţată câţiva ani mai târziu.

din Ardeal a păstrat virginalitatea ei în idei şi în sentimente; e firesc lucru ca ea să se asocieze cu ceeace este încă neîntinat în populaţia Dunăreană. Cât despre temerea ce aveţi de a compromite pe cei din Românii Principatelor, care vor întreţine relaţii cu Ardelenii uniţi, vă asigur că temerea e fără temei. Domnul Eliad nu îngrozeşte pe nimeni la noi şi preoţimea e mult prea simplă ca să intre în cea mai mică luptă cu inteligenţa.

Toate aceste le spui, domnul meu, în răspuns la sfiala ce arătaţi în general către românii dela noi şi nu de loc pentru mine în particular.

Propunerea de servicii ce vă făceam, nu tindeà de loc la prenumărarea mea printre membrii societăţii literare.

Nici un merit personal, nici o lucrare însemnată nu-mi dau dreptul la această onoare şi când vă vorbiam de publicările noastre, voiam numai să vă invit pe d-voastră şi pe toţi literaţii din Ardeal a stà mai în relaţie cu cei dela noi, a ne împărtăşì rezultatele studiilor d-voastră şi a ne exprimà curat ceea ce cugetaţi de ale noastre; cu acest mod, gândesc progresul va fi înlesnit, şi înfrăţirea va fi cimentată mai solid.

De aceea o repet, m'am mâhnit mult văzând câtă repulsie simţiţi d-voastră deocamdată pentru noi. Cu toate aceste nu ne descurajăm şi în numele micei asociaţiuni de juni studioşi ce am întreprins deocamdată publicarea *Revistei Române*, vin să vă rog a luà asupra-vă o mică însărcinare, prin care veţi câştigà un deosebit drept la recunoştinţa noastră. Am socotit de folos a adresà tuturor oamenilor literaţi din ţările române, o invitaţie de conlucrare şi neavând norocirea de a cunoaşte pe toţi cei ce vieţuesc în Transilvania, Banat şi Bucovina, iau libertatea a vă trimite d-voastră patruzeci exemplare din acea circulară, rugându-vă a o distribuì la cine veţi socotì de cuviinţă dintre toţi cei ce se ocupă cu ştiinţele şi literile în părţile austriace ale României. Aceasta le va da sperăm, o dovadă, mică în adevăr, dar sinceră de dorinţa de concordie şi de înfrăţire ce o nutresc românii dunăreni, cu excepţiunea vre-o câtorva oameni atât de pernicioşi pentru uniţi

cât şi pentru catolici-greci şi cărora li se cade numai dispreţul românilor în general.

Sfârşesc acum, domnul meu, această mult prea lungă scrisoare. Simţeam însă trebuinţă a combate din toate mijloacele mele o prevenţiune fatală şi dacă n'am răuşit a o dărâmà cu totul din închipuirea d-voastră, greşala este a puţinei mele elocvenţe, căci n'am ştiut a arătà cu destulă evidenţă un adevăr ce vă stă ascuns. Faptele, socotesc, vor dovedì mai bine decât cuvintele, că muntenii şi moldovenii nu sunt aşa de sălbatici ultra-danubiani cum îi vedeţi d-voastră.

Sperăm însă că şi românii de dincolo, desamăgiţi din a lor greşită opiniune şi reducând răul ultra-danubismului la adevăratele hotare, adecă la vre-o trei patru persoane influente azi pe lângă guvern, dar cu totul discreditate şi fără de nici o înrâurire directă în public, vor venì să dea mână de ajutor şi de înfrăţire junimei care lucrează cu singurul amor al patriei şi al întemeierei naţiunei române. Mă măgulesc cu ideia că d-ta, d-nul meu, din parte-ţi vei întrebuinţà influenţa d-tale asupra spiritelor spre a le da o asemenea aplecare mult mai demnă şi mai folositoare decât aceea a desbinărei şi a răcelei către fraţii d-voastră de peste Carpaţi. Intr'această scumpă ocaziune rămâind, vă rog, d-le, să credeţi la simţimintele de adâncă stimă şi consideraţiune ce vă port.

Al d-voastră serv
ODOBESCU.

II.

Odobescu în dorinţa de a satisface cererea lui Bariţiu şi a expedià un număr mai mare de dicţionare de ale Academiei pentru bibliotecile ardelene, combate direcţia latinistă şi pe ardelenii şovinişti. Exact în acelaş ton a mai scris Odobescu în câteva note din «Pseudokynegeticos», persiflând limba greoaie a latiniştilor. Buna direcţie în limba ardelenilor a urmat repede după data acestei scrisori, — fireşte nu atât în urma îndemnurilor acestui mare prozator. ci sub înrâurirea criticilor d-lui Maiorescu.

Bucureşti, 31 Decemvre 1877.

Prea stimatul meu domn,

De mult voiam să-ţi răspund, dar aflând că pe câtva timp nu vei stà acasă, am lăsat răspunsul pe mai târziu.

Azi în ajunul anului nou, iau condeiul spre a-ţi urà un an cu toate mulţumirile şi totdeodată a-ţi mai da şi ceva ştiri de pe aci.

După cum mi-ai scris, am adresat un pachet cu 25 exemplare din Bălcescu[1]) lui I. Pitiş la Ploeşti, vestindu-l că d-ta m'ai îndemnat la aceasta; dár acel domn a refuzat a-l primì şi pachetul ne-a venit înapoi, având noi a plătì costul înapoierii.

Aşa dar a rămas să ţi se trimită pachetul d-tale d'a dreptul. In privinţa volumelor din Thesaurul lui Papiu, este peste putinţă ca să-ţi expediăm cu drumul de fier enorma ladă ce le conţine; costul va fi groaznic de mare. Trebue ca d-ta să afli cărăuşi cari să o ia din Bucureşti spre a o duce la Braşov.

Incăperile societăţei academice fiind de câtva timp ocupate de o vânzare ce se face în profitul răniţilor n'am putut aveà întruniri ca să fac propunerea despre trimiterea de dicţionare pe la bibliotecile din Ardeal. V'aşi mărturisì că eu personal nu sunt de această părere.

Dicţionarul este, — cât vei căutà bine, — o proprietate a autorilor lui, de care delegaţiunea nu poate dispune fără control.

Apoi ce folos ar fi oare a răspândì aşa mult această operă (după părerea mea cu totul *insalubră)* în ţări, unde este din nenorocire o prea limitată predispoziţiune de a se abate dela sănătoasa limbă românească.

Decât să înveţe românii ardeleni, a-şi pocì şi mai rău limba, scriind şi vorbind ca din dicţionar, mai bine să-i lăsăm deocamdată să scrie curat ungureşte, căci cel puţin astfel, în

[1]) Ediţie făcută de Odobescu.

momentul când se vor înnecà peste măsură cu *Ungaria*, vor revenì desigur la adevărata limbă a Românilor, pe care din nenorocire tot o mai cultivă pe ici şi colo literaţii români cu idei logice şi adevărat naţionale.

Orice ar crede unii şi alţii, eu unul nu sunt aplecat nici către slavonism, nici către germanism şi mai puţin însă către maghiarism; dar iarăşi cred că exageraţiunea ideilor de neîmpăcată latinitate ne abate dela patriotismul cel raţional şi ne aruncă în simţimântele difuze asupra naţionalităţii... *Trufie stearpă fără temeiu serios.* Vorbe late şi trândăvie!

Nu cu deşteptarea amintirilor despre legionarii lui Traian s'au bătut vitejeşte curcanii noştri la Plevna, ci purtând pe cap ţurca lui Mihaiu-Viteazul, şi au simţit scăpărându-le la inimă tot acele scântei care aprindeau inimile dorobanţilor dela 1596.

Să fim dar, mai presus de toate, *buni Români* şi nu Români spălăciţi; să vorbim curat româneşte şi nu pocit latineşte. De aceea să nu dăm sistemei preconizată de dicţionar, altă însemnătate şi altă răzleţire decât acelea ce se cuvin unei erezii, primejdioasă pentru cultura viitoare a limbei şi a naţionalităţei noastre. Iată limpede şi curat care-mi sunt părerile în această privinţă şi aş fi fericit de ar găsì tot atâţi aderenţi dincolo de Carpaţi, câţi au încă de acum, veghiaţi şi pe deplin convinşi, dincoace.

Dela început, decând am avut ocaziune să mă văd în contact cu mişcarea literară românescă din Ardeal, am constatat cu mâhnire o deosebire însemnată în direcţiunile ce urmează cultura noastră. Aceasta nu ne poate duce spre bine. Ardelenii se amăgesc cu credinţa că, de oarece ei au avut acum 70—80 de ani, pleiada de eruditi patrioţi de la Blaj, apoi tot ei stau încă şi azi în capul mesei, hrănesc mintea naţiunei.

Ar fi bine să le pară greşită această părere. Ideile exclusiviste, extreme, exagerate, care au fost negreşit spre folosul naţionalităţii acum trei pătrare de secoli, nu mai sunt admisibile în mod serios, astăzi când lumină s'a făcut îndestulă asupra originei noastre. Ajuns la vârstnicià, nimeni nu-l mai

întreabă pe om cine este tătâne-său, ci ce ştie face însuşi. Inţeleagă dar Ardelenii, precum am înţeles noi, că astăzi ne-am luat dela lume iertarea de vârstă şi că ni se cere să fim *Noi* Români şi nu feţii smeriţi ori răsgâiaţi ai tatei Traian.

Ştim bine că la d-voastre, emiterea unor asemenea idei face ca să te ia lumea la ochi răi, dar pe cât de sânt adevărate, trebue omul să se lupte fără preget pentru dânsele [1]).

O mai spun: mult au făcut literaţii ardeleni pe la începutul secolului pentru redeşteptarea României; dar nu mai puţin a făcut, tot ca d-voastre din punctul de vedere curat naţional, şi poporul de rând ardelenesc, tot în acel timp. Acest fapt o să mă cerc poate să-l arăt publicului nostru într'o conferinţă, pe care gândesc a o face în iarna aceasta, vorbind despre *Mişcarea Românilor din Ardeal la 1784 sub Horia şi Cloşca* [2]) dacă conferinţele anuale dela Ateneu vor reîncepe. Voiu căutà a dovedì că moşii lui Horia simţeau poate şi mai adânc româneşte decât cărturarii dela Blaj, precum negreşit curcanii dela Griviţa au lucrat de mii de ori mai cu folos pentru naţiunea română decât răposata *pentru* fericire a noastră comisiune lexicografică.

In privinţa moştenirei acelei septenare comisiuni, noi am decis aci [3]) a retipărì Psaltirile lui Dosoftei şi Coresi, Pravila mică dela Govora şi... de Cantemir, în ediţiuni care, sub raportul material să se asemene întru toate cu volumele ce sunt până acum publicate din operele lui Cantemir. In curând ne vom pune la lucru.

Fiindcă venì vorba despre Cantemir, voiu transcrie aci o bucată foarte interesantă din ultima scrisoare a lui Tocilescu... (urmează un rezumat al «Chronicarului Cantemir».

Sfârşesc domnul meu, aducându-ţi salutările mele, pline de cea mai afectuoasă stimă şi consideraţiune.

Al d-tale devotat.

---

[1]) Nota lui Bariţiu: *In medio veritas...*

[2]) Conferinţa s'a ţinut la 11 Febr. 1878. Vezi vol. I.

[3]) In Societatea academică.

Petre Ispirescu

CUVÂNTARE ROSTITĂ ÎN ŞEDINŢA ACADEMIEI ROMÂNE DIN 11 (23) DECEMVRIE 1887 [1])

Domnilor Colegi,

Aşa de rari sunt pe lume oamenii cari, în a lor vieaţă, se preţuesc pe sine mai prejos de a lor dreaptă valoare, încât este o rară şi minunată fericire pentru ceice au cunoscut un asemenea om, de a-l aşezà îndată pe treapta ce i se cuvine, atunci când el, sub straşnica osândă a ursitei, şi-a curmat lucrarea sa pe pământ. Rămâne atunci numai ca faptele săvârşite de el, cu sufletul şi cu mintea, să fie învederate tuturor, — fără de nici o pagubă acum pentru sfieaţa modestie a fiinţei lui dispărute, — să fie, zic, învederată lumii, de către aceia cari au ştiut a le cumpănì fără greş, pe când încă făptuitorul lor trăià. Astfel, numai astfel, acele fapte, — şi drepte şi bune — pot ajunge a fi de îndată judicate, lăudate şi răsplătite de obşte, cu verdicte, cu binecuvântări şi cu preţuri, adevărat vrednice de ele.

Sub forma unei datorii cuvioase vine azi această duioasă fericire să'mi aducă oarecare mângâiere întru perderea ce am încercat, acum vre-o trei săptămâni, prin moartea pripelnică şi cu totul prematură a unui bărbat, încă verde la trup şi la minte, pe care, de mulţi ani, eu unul mă deprinsesem a-l privì ca un model, — mai fără seamăn printre noi, — de activitate onestă şi blândă, de laborioasă şi spornică inteligenţă, ca o întrupare a tuturor darurilor alese, a tuturor însuşirilor preţioase cu care poate să fie înzestrat un om, născut, cres-

1) Cuvântarea aceasta a apărut şi în broşură deosebită.

cut şi trăit numai în sânul poporului nostru, cel neaoş românesc.

De 20 de ani de când există Societatea noastră, Academia Română, tipograful nostru Petre Ispirescu a trăit mereu, alături cu noi, mărginit în sarcina, oare cum umilită, de a transmite publicului, prin profesiunea sa industrială, lucrările noastre, întru care totuşi, Petre Ispirescu, scriitorul de *Basme*. de *Poveşti*, de *Snoave*, de *Zicători*, de *Pilde* şi de *Ghicitori* poporane, ar fi putut să ne dea ajutorul cel mai folositor şi cel mai îmbelşugat.

Dar Petre Ispirescu — aşa îi erà firea lui — nu s'ar fi simţit aci la largul său. Instrucţiunea clasică şi dogmatică, care trebue să fie răsadniţa unei Academii, i-ar fi prezentat o atmosferă ce ar fi năbuşit, ar fi amorţit şi ar fi atrofiat avânturile şi desghinurile simple naive şi neînstrunate ale spiritului şi ale ştiinţei sale speciale. Ceeace dânsul se pricepeà să facă pentru literatura românească, este cu totul în afară din atribuţiunile regulate ale unei instituţiuni ca a noastră.

De 'mi este permis a întrebuinţà o comparaţiune cam agrestă, spre a face pe toţi să înţeleagă pentru ce Ispirescu nu făceà de noi şi pentru ce noi nu făceam de dânsul, vi l'aş arătà sub chipul unui plugar vânjos trăgând brazda în silă, pe câmpul mare, şi asvârlind într'însa cu pumnii, sămânţă roditoare, adunată din secerişurile trecutului. Insă, după ce el a sădit, a secerat şi a treerat, muncitorul îşi lasă grâul cules în grija morarilor, în plămădirea brutarilor, şi el, semănătorul puternic, nepăsător şi nepriceput la migăloase dospeli şi cerneri, se culcă şi doarmne somnul tăriei, pe când ceilalţi macină şi frământă rodurile muncii sale.

Fiindcă în Academie, am vorbit întâi despre ceiace a fost scriitorul român Petre Ispirescu, am voit, azi când el nu mai este printre vii, să ráfuiesc de îndată, în ochii lumii, semile lui cu Academia.

Nu se prea ştie despre cântăreţul poporan al Franciei, Béranger, cel care căpătase de sigur din şcoală mai multă ştiinţă de carte clasică decât îi plăceà a spune că are, nu se

ştie dacă lui Béranger nu i-a cam păsut de a nu se vedeà şi el aşezat printre *nemuritorii* Academiei franceze.

Cât despre Ispirescu sunt mai mult decât sigur că idea de a intrà aici, de-arândul cu noi, l-ar fi înspăimântat foarte. El ar fi zis, şi, în desăvârşita lui lipsă de trufie, ar fi crezut din suflet că este cu tòtul nevrednic de aşa onoare. Noi însă, preţuind cu o mai largă nepărtinire, minunata originalitate şi neobişnuita lui valoare ca scriitor românesc, cată să recunoaştem că pe acestea, în dauna tuturor, noi le-am fi zugrumat, le-am fi nimicit, strâmtorându-le în formele şi în măsurile înguste ale activităţei noastre literare şi ştiinţifice.

Ceeace însă putem face — şi nu mă voi sfii a spune d-lor colegi, că aceasta mi se pare a ni se şi impune ca o datorie,—este de a primì darul operilor sale tipărite şi al celor încă inedite, pe care familia lui este dispusă a ni le face; şi apoi a ne grăbì să tipărim toate aceste scrieri, chiar în tipografia lui, singura avere ce a lăsat moştenitorilor săi, cărora, drept mulţumită, s'ar cuvenì poate chiar să le şi oferim productul acelei ediţiuni.

Ceia ce la noi a făcut pe tăcute şi fără de nici o pretenţiune de erudit culegătorul-tipograf Petre Ispirescu, în Germania l-au făcut învăţaţi de prima ordine, fraţii Grimm. Ei au adunat şi au publicat basmele poporane ale seminţiilor Teutonice.

Dar, isbutit-au ei a le păstrà pe deplin în cruda verdeaţă a gândurilor şi a graiului compatrioţilor lor celor fără de altă cultură literară? Dacă cumva ei au nimerit să'şi schimbe cu totul firea lor de erudiţi, mirà-ne-am de aşa dibace mlădiere, de aşa simplitate făţărită.

Cât despre al nostru povestitor de basme, despre Ispirescu, aşa temeri şi aşa prepusuri nu ne pot venì asupra lui. Intr'însul putem aveà pururea deplină încredere. Spre a face ceeace a făcut, el nu şi-a supus mintea la o silnică limpezire a speculaţiunilor etnice şi limbistice: el n'a avut decât să-şi lase pana să alerge pe hârtie în voia unicei ştiinţe li-

terare ce mintea sa ageră şi amintirile sale pururea deştepte, îşi căpătase din graiul cu care, de copil, se deprinsese.

In mijlocul lumei noastre de acuma, Ispirescu trăià viaţă de scriitor, — numai cu acele cunoştinţe ce el însuşi îşi agonisise, — mai bine decât oricare altul, — din vorbirea şi din gândirea poporului român de acum câteva zecimi de ani mai înapoi.

Alţii de vârsta lui au uitat cu totul acea limbă, prin năpădirea tuturor neologismilor posteriori. Dânsul, le învăţase şi pe acestea pentru uzul zilnic al raporturilor sociale de acum dar, înzestrat fiind cu calităţi rare şi preţioase, el a ştiut mai totdeauna să se ferească de acele noutăţi, limba ce el scrià şi tradiţiunile ce el, în scrierile sale, rechiămà din naivul trecut.

Deci la dânsul tot ce a eşit din condeiu şi toate gândirile ce au înviat stilul său, sunt comori nepreţuite ale geniului originar al Românilor.

Toţi ştiu că, printre capetele de operă ale celei mai glorioase epoce literare din Franţa, ale secolului în care strălucea preste atâţea autori clasici, regele Ludovic XIV, Regele-Soare, printre acele capete de operă, se-numără şi basmele franceze ale modestului Charles Perrault, despre care basme un alt reprezentant falnic al literilor poporane din Franţa, fabulistul Lafontaine zicea :

Si peau d'âne m'était conté,
J'y prendrai un plaisir extrême,

(Fables, liv. VIII, 4).

Pentru noi, în ziua de azi, Ispirescu este negreşit mai mult încă decât Charles Perrault la Francezi, căci, noi suntem încă departe de a fi ajuns la culmile perfecţiunei în limba noastră. Alţii, suntem încredinţaţi, vor scrì opere literare româneşti cu mult superioare celor ce se scriu azi. Nimeni însă nu va puteà să scrie pe viitor limba, ce din zi în zi mai mult dispare din gura poporului nostru, astfel cum a scris-o Ispirescu, culeasă de dânsul prin însuşi auzul său.

Publicarea şi răspândirea de către Academia Română, a scrierilor, asupra cărora mă simt dator a vă atrage acum luarea aminte, domnilor colegi, vor aveà, crez, o înrâurire însemnată asupra îndrumării literilor române spre ţelul dorit, şi Academia noastră nu se poate dà în lături, când este vorba de a se deschide asemenea căi.

Printr'însa, prin Academie, trebue să se îndeplinească cât mai curând, întru ceeace priveşte pe Ispirescu, acea neînlăturată schimbare la faţă, prin care, moartea acoperind cu negru-i giulgiu, o sfiicioasă şi smerită fiinţă trupească, va lăsà în deplină şi limpede lumină, meritele cu totul rare şi excepţionale ale inteligenţei ce până mai deunăzi o însufleţeà.

Astfel ni se impune azi acel neobosit adunător, acel scriitor veridic şi măiestru al *Basmelor,* al *Poveştilor,* al *Snoavelor,* al *Zicătorilor,* al *Pildelor,* al *Ghicitorilor* şi al *Jocurilor* poporului român.

Dar şi mai mult! Răsfoind în manuscriptele, rămase dela Ispirescu, într'o cătime care poate întrece întinderea cărticelelor tipărite de el, ne încredinţăm de a lui nepregetată şi felurită activitate literară, precum şi de spiritul original ce-l cârmuià întru aceasta. Aşa de tare se pătrunsese cu esenţa înflorită a geniului naţional, mintea lui, încât, încetul cu încetul, el întreprinsese să adaoge la avutul strămoşesc, multe alte dobânzi agonisite cu stăruinţă din tot felul de cercetări ale sale, prin alte domenii: ba uneori chiar, el adăogì acele comori ale obştei, cu împărtăşirea unor impresiuni intime ale sale, culese în viaţa simplă şi laborioasă a unui om înstrăinat de orice ambiţiune, de orice trufie, precum şi de orice umiliri.

Mintea lui studioasă se ispitì a strânge, şi de aiurea decât din gura poporului, noţiuni pe cari ştiù a le turnà, şi pe acelea, în tiparele literare cu care gândirea şi pana lui erau deprinse.

Legendele mitologice ale Grecilor şi Romanilor, precum şi faptele principale din Istoria ţărei, deteră Ispirescului, precum ştiţi, materie pentru curioase şi plăcute povestiri poporane

In zilele, ce — peste a tuturor prevedere — aveau să fie zilele lui din urmă, ştiţi, oare, domnilor colegi, cari erau preocupaţiunile sale de scriitor?

Când seara, târziu, se întorceà acasă dela atelierul său tipografic, unde l-am văzut în tot cursul vieţei sale, stăruind fără preget ziulica întreagă, când seara, după cina în sânul numeroasei sale familii, toţi ai lui dormeau în juru-i, el se deşteptà şi, pe la miezul nopţii, la lumina lămpii, scrià trei patru ceasuri d'a rândul, adăogind astfel osteneala unei noptatice lucrări literare, la oboseala ocupaţiunilor sale industriale de peste zi.

Astfel lucră el şi în noaptea de 20 spre 21 Noemvrie, când dimineaţa, la 7 ore, aveà să cadă trăznit de o subită congestiune cerebrală.

El scrià în stilul său simplu, familiar, dar călduros cu graiul poporului, faptele de laudă ale Românilor, din ultimul războiu ce ne redete neatârnarea, de mulţi secoli perdută.

Daţi-mi voie, domnilor colegi, a vă citì ultimele pagine eşite din pana acelui om cu inimă miloasă şi cu judecată dreaptă.

Ele mi-au stat în faţă, stropite încă cu lacrimile celor ce, cu câteva ore în urmă, plângeau amarnic pe soţul şi pe părintele lor, încremenit rece în somnul de veci.

Ispirescu ajunsese cu povestirea sa până după luarea redutei dela Griviţa de către ostaşii noştri şi, după ce le lăudase vitejia, el urmă într'astfel:

«La 5 Septemvrie s'a făcut parastas la toate bisericile din «ţară pentru odihna sufletelor răposaţilor întru fericire, adică «a mucenicilor cari au adormit întru Domnul, jertfindu-se «pentru neatârnarea ţărei lor şi pentru uşurarea creştinilor «de asuprelele Agarinenilor. Atâta mângâiere mai rămase «urmaşilor: mângâierea religiei!

«Mare doliu se întinsese peste ţara noastră, căci mari fură «şi pierderile în oameni. Mai nù erà familie care să nu fi «fost atinsă de acel doliu, care să nu fi pierdut pe vre-unul «din ai lor, adică pe vre-o rudă de aproape sau de departe.

«Văzuta-ţi vre-o dată, dragii moşului, un câmp de bătălie? «Dacă n'aţi văzut, să nu vă ducă Dumnezeu să vedeţi! E «ceva îngrozitor. Cât poţi coprinde cu ochii, vezi trupuri de «ostaşi căzuţi. Când eşti mai în depărtare, stau trântite tru-«purile care într'o parte, care într'alta, pe brânci, pe spate, «culcate sau stârcite, cele moarte, şi tot pământul prin prejur «este înroşit de sângele ce s'a scurs din ei. Aceştia cel «puţin sunt scăpaţi de chinuri!

«Vin apoi răniţii. Vaietele lor auzindu-le ţi se face părul «măciucă de groază. Unii sunt răniţi mai uşor, alţii mai «greu; iară alţii îşi dau sufletele».

Nu e aşa, domnilor, că s'ar zice cum că aripa ameninţătoare a morţii prevesteà cu fiori, încă din adâncul nopţii, pe liniştitul scriitor, pe care de cu dimineaţă, acea cruntă aripă aveà să-l atingă şi să-l doboare la pământ? Iertaţi, vă rog, această întrerupere şi să ascultăm acum descrierile mângâietoare în care s'a stins cugetarea bunului şi milosului Ispirescu:

«Milostivirea creştinească este lucru mare. Din daruri, din «ajutoare s'au înfiinţat fel de fel de paturi, de trăsuri pentru «ridicarea răniţilor şi ducerea lor pe la spitaluri. Se înfiinţase «spitaluri sub corturi în câmp, departe de câmpul de răz-«boire, unde se căutau şi se legau cei mai uşor răniţi; pre-«cum şi spitaluri statornice unde se duceau cei mai greu «răniţi.

«Doamna Românilor, câteva cucoane, femei d'ale boie-«rilor sau fete de ale lor, se îndesau care de care să vină «să caute şi să îngrijească de bolnavi, ca nişte *Dame de* «*Caritate.*

«Părintele Mitropolitul a dat blagoslovenie ca şi călugă-«riţele cele mai în vârstă să se facă îngrijitoare de bolnavi.

«Doamna noastră le întreceà pe toate în milă şi în bună-«voinţă. Cercetà toate spitalurile pe rând şi găseà câte o «vorbă de mângâiere să zică fie-căruia. Însuşi în palatul «domnesc înfiinţase un mic spital, unde câţiva răniţi erau

«căutaţi de dânsa. Erà un ce încurajator şi tot de odată «vrednic de văzut cum se da de pildă altora, ca adică aşa «să facă şi ele. Cu şorţul dinainte, alb ca lebadeaua, în toate «dimineţile îşi cercetà răniţii şi apoi mai găseà timp să cer-«ceteze şi alte spitaluri. Şi pentru aceea cu drept cuvânt, i «s'a zis *Muma suferinzilor* şi *Provedinţa răniţilor*».

Pana ce a scris aceste ultime cuvinte a căzut pentru vecie din mâinile scriitorului.

Oare — tainele Proniei nu sunt ele minunate şi grele de pătruns? — oare, nu o tristă şi îndoielnică nălucire a mult apropiatului său sfârşit i-a dictat această chemare *in extremis* către *Muma suferinzilor*, ca tot dânsa să fie pe viitor Provedinţa sărmanilor lui copilaşi, cari în curând aveau să poarte în sânul lor rana sufletească cea mai adâncă, perderea unui astfel de părinte, unui astfel de sprijin?

Aş fi voit, domnilor colegi, să spui mai cu deamăruntul ce om a fost Petre Ispirescu în viaţa lui privată. Dar ca să fie dânsul preţuit după cum merită, este oare trebuinţă să intru eu aci în despicarea unor mărunte amintiri biografice, pe care însuşi dânsul le-a descris cu o naivă şi plăcută simplitate?

Din toate câte aş fi putut adunà, ar reeşì mereu aceleaşi fapte. Nu este om care să le tăgăduiască, din câţi l-au cunoscut şi au avut aface cu dânsul.

Născut din poporul bucureştean, şi dat de copil, după urmarea câtorva clase primare, la meşteşugul tipografiei, el, toată viaţa, a stăruit în meseria sa, silindu-se a se perfecţionà pe sineşi şi a desvoltà, după ale lui mărginite mijloace, răspândirea şi îmbunătăţirea acestei arte în ţară.

Astfel a lucrat el fără preget până mai deunăzi, până la vârsta-i de 57 de ani. A muncit, zi şi noapte, modest, tăcut şi blând.

Noaptea precum am mai spus, şi în zilele de repaus ale muncitorului, el lucrà la înavuţirea minţei sale cu noţiuni şi cunoştinţe folositoare şi mai cu seamă la satisfacerea acelei

aplecări din fire, aplecare norocoasă şi originală, ce-l îndemnà mereu să pună pe hârtie povestirile lui, totdeauna neaoş româneşti, atât prin limbă şi stil, cât şi prin simţirile şi cugetările dintr'însele.

Ziua, erà om al meseriei sale, prin care a trecut, încet şi treptat, ca ucenic, ca jeţuitor, ca şef de atelier, ca tovarăş şi în sfârşit, de câţiva ani, numai ca singur stăpân al tipografiei sale. A suit această lungă şi trudnică scară, fără totuşi ca, pe nici una din treptele-i succesive, el să se fi sumeţit, nici să se fi umilit cândva sau cuiva. Toată lumea poate zice că el n'a nedreptăţit pe nimeni, că el n'a speculat asupra nimănui; că a dat, poate, dela sine, dar n'a luat nimic dela alţii pe nedrept; că mărginit pururea în munca-i covârşitoare, n'a căutat foloase aiurea, dar nici avere nu şi-a putut căpătà.

A murit pe neaşteptate, în deplina vigoare a trupului şi a minţei sale, pe când încă trăià cu speranţa de a se vedeà, peste câtva timp, liberat de toate grelele sarcine ce-i impusese complectarea şi întreţinerea propriei sale tipografii.

Scopul nu erà încă atins. Ispirescu a lăsat vre-o 8 sau 9 mii lei datorie de plătit, pentru tipografia sa. A lăsat şi o familie numeroasă, fără de nici o altă avere. I-a rămas în viaţă o văduvă, jumătate crunt sfâşiată din fiinţa lumească a răposatului ei soţ: i-au rămas şeapte copii, din care cel mai mic este un prunc de doui ani şi jumătate.

Pentru toţi aceştia, el erà pe lume, buna şi îngrijitoarea Providenţa; el erà unicul stâlp al casei. Sub blânda, temeinica şi dreapta lui ocrotire, toţi trăiau iubindu-l, toţi rezimându-se cu deplină şi drăgăstoasă încredere, pe a lui blajină tărie, pe a lui vrednicie de bărbat demn şi onest, de muncitor inteligent şi neobosit.

Un trăznet zdrobitor a fost pentru acea familie moartea capului ei! Când nevasta, copiii şi rudele abia se treziră din acea năprasnică izbire a relei soarte, când ei cătară în juru-le, iată, domnilor colegi, ce le spuneà lor şi nouă — câtorva dintre cei ce-l cunoşteam, îl preţuiam şi îl iubiam — iată ce ne spuneà

dânsul, cu limbă de moarte, prin câteva rânduri scrise încă de acum patru ani şi jumătate, negreşit într'un moment fioros, când el întrevăzù, ca într'o zare apropiată, cumplitul ceas în care aveà să năpustească fără a sa voie, pe toţi aceia pentru care fiinţa lui erà singurul sprijin pe pământ.

Atunci, el a scris următoarele cuvinte, testamentul unui om bun, drept, modest şi sărac, dar încrezător, ca toţi oamenii virtuoşi, în simţimintele de afecţiune şi de compătimire ale semenilor săi:

«Azi la 21 Iunie, anul 1883, în toate minţile mele fiind, «scriu cele ce urmează:

«Ştiu că tot începutul are şi sfârşit pe lumea asta; ştiu că «şi eu, ca totul ce viază, mă voiu duce acolo de unde nimeni «nu s'a mai întors; deaceea rog pe cei ce vor rămâneà în «urma mea, în numele a tot ce au ei mai sfânt, să-mi îm-«plinească dorinţa următoare:

«Nici o ceremonie şi nici o cheltuială zadarnică să nu mi «se facă la înmormântare. Nu voi să mi se cernească casa, «nu voi pompe funebre. Un preot într'o căruţă să mă ducă «la cimitir. El să-mi citească cele spre înmormântare. Făcând «cum zic eu, vor dovedì că m'au iubit şi-mi ascultă dorinţa. «Nu voi invitaţiuni. Câţiva cari vor fi ţinut la mine vor venì «ei şi neinvitaţi. Tot ce ar fi să se cheltuiască pentru înmor-«mântarea mea, să se păstreze mai bine pentru copilaşii mei «cei mici cari rămân necăpătuiţi».

Iau voie, domnilor colegi, a întrerupe această pietoasă citire printr'o băgare de seamă plină de jale personală. Am trăit de câtva timp tot în străinătate, şi iată de două ori, în aceşti ani din urmă, la întoarcerile mele în ţară, am avut să deplâng aci pierderea unor oameni cărora le purtam o stimă adâncă şi o iubire specială. Şi unul şi altul, vieţuind în sfere nu tocmai aşa diferite pe cât s'ar crede, au avut darul de a scrie minunat limba românească, amândoi şi-au pus credinţa în industria însufleţitoare a tiparului, şi amândoi, mai ales, au

purtat în conştiinţa lor şi în faptele vieţii lor, tiparul onoarei şi demnităţei omeneşti, acela al sincerei şi spornicei iubiri către semenii lor, acela al unui adevărat cult către pământul lor de naştere!

Aceşti doi bărbaţi pe cari, unul l-a dus ţara întreagă la groapă, în primăvara anului 1885, iar altul a fost înmormântat acum trei săptămâni, cu un umilit cortegiu de rude, de prieteni şi de lucrători ai lui, ambii aceşti bărbaţi s'au potrivit, în tăinuitele dorinţe ale testamentelor lăsate de dânşii. Petre Ispirescu, lucrătorul tipograf şi scriitorul de basme poporane, exprimă, în Iunie 1883, aceleaşi modeste recomandaţiuni postume ca şi la 23 Septemvrie 1884, marele ziarist şi conducător politic al ţării, C. A. Rosetti [1]).

Mă veţi scuză, domnilor colegi, dacă mi-am permis a uşură dinaintea d-voastră împrospătata mea mâhnire, semnalându-vă tainicele şi intime raporturile ce unesc, tocmai pe pragul morţii, pe doi oameni cu mari calităţi morale şi intelectuale, cari de sigur nu au fost încă până acum preţuiţi, în patria noastră, după a lor dreaptă valoare.

Este însă numai timpul acum, ca să le restituim fiecăruia ce este al său!

Revin la al doilea paragraf din ultimele voinţe ale lui Ispirescu.

«Sfătuiesc pe urmaşii mei să continue căutarea tipografiei

---

1) In testamentul lui C. A. Rosetti, scris la 23 Septemvrie (11 Octombre) 1884, găsim următoarele recomandaţiuni, identice cu ale Ispirescului:

«Rog (pe soţia mea) ca, împreună cu fiica şi fiii noştri, să împlinească «ultimele mele rugăciuni. Să nu se facă pentru înmormântarea mea nici «o ceremonie. Un singur preot de mir. Carul simplu cu doi cai. Nici un «doliu, nici în camere, nici la poartă, nici pe cai. Nici o invitare, ci «numai un simplu anunţ prin ziar. Nici o paradă şi nici jandarmi».

Ce minunată analogie de cugete la doi oameni cari, în condiţiuni sociale cu totul diferile, hrăniau în inimele lor aceleaşi simţiri de bunătatea, de afecţiune, de onoare, de demnitate şi de dispreţ pentru tot ce este falā zadarnică şi fără folos pentru semenii lor!

«şi să se silească a o aduce în stare înfloritoare. Încet, încet «vor plătì datoriile şi tot vor rămâneà cu ceva.

«Domnii Socec, Părintele Ion Florea, fonderia de litere Popelbaum din Viena (aceştia erau la 1883 creditori ai tipografiei, acum plătiţi) nu mă îndoesc că, pentru memoria mea «vor continuà a arătà urmaşilor mei, aceiaşi bună voinţă ce «mi-au arătat şi mie».

Ultimele cuvinte ale acestui testament, scris încă din anii pe când eu mă aflam departe de ţară, mi-au pricinuit, mie unuia o duioasă surprindere. Când le-am citit, aş fi dorit să fiu prin însumi, în stare a dovedì îndată prin fapte îndeplinite singur, memoriei acelui om ce-şi pusese încrederea în mine, că nu s'a amăgit asupra simţimintelor de simpatie, de cinstire şi de mirare ce el îmi inspirà cu mult mai presus decât i le arătam.

In micşorimea putinţelor mele de azi, m'am simţit totuşi mângâiat prin speranţa că voi puteà cel puţin să fiu părtaş inimos la cele ce se vor îndemânà a face, amicii mei, cu cari m'a insoţit Ispirescu în următoarele sale rugăminte de tată:

«Rog pe d-nii Alexandru Odobescu, Petre Aurelian, doctor «Brândză şi Grigore G. Tocilescu să aibă milă de copilaşii «mei minori şi să-i proteagă. Procurând de lucru tipografiei, «să fie siguri că oasele mele se vor odihnì în pace în mor«mânt, iar d-lor vor găsi mulţumirea sufletească că au as«cultat rugăciunile unui cunoscut, cu care au avut dese re«laţiuni în viaţă, şi pe cât a putut, el i-a satisfăcut».

Noi ceştia patru dintre d-voastră, cărora Ispirescu ne-a cerut să îngrijim de ai lui copii şi de mijloacele de vieţuire a familiei sale, ne-am întrunit îndată cu dorinţa de a îndeplinì, după ale noastre puteri, acele sarcine cuvioase.

Dar, fiindcă cel ce ni le dase, merită, — şi ca om moral, şi ca industriaş pământean, şi ca scriitor român, — mai mult decât sprijinul nostru personal, ne-am decis a vă cere dv. tuturor, colegi ai noştri din Academia Română, să vă uniţi

cu noi, pentru ca împreună să chemăm meritata bunăvoinţă a Statului asupra familiei lui Petre Ispirescu.

Ştiu că întru aceasta am fost chiar de mai 'nainte, întru câtva preveniţi de Guvern, carele a şi dat oarecare ajutoare moştenitorilor, nu ai averei, ce nu există, ci ai numelui ce pururea va rămâne onorat, al lui Ispirescu.

Totuşi, conformându-mă cu voturile exprimate într'o unire de noi patru, eu viu, cu o duioasă încredere, a vă cere ca să ascultaţi cu bunăpriinţă cele propuse deocamdată de noi, şi dezbătându-le cu cea mai apropiată ocaziune în sânul Academiei, să ne daţi şi mai multă tărie spre a rostì în auzul tuturor: că Academia Română, că Guvernul şi Ţara întreagă recunosc meritele eminente ale răposatului Petre Ispirescu; că el a fost, din toate privinţele, un om care a făcut mare onoare Patriei sale, şi a meritat ca posterităţii sale să i se deà, de Statul Român, drept-cuvenite răsplătiri.

Iată acum, d-lor colegi, cele la care noi patru, adică d-nii Aurelian, Brândză, Tocilescu şi eu, ne-am socotit că cele mai drepte şi mai de folos ajutoare în momentul de faţă:

«Subsemnaţii, luând cunoştinţă de ultima voinţă exprimată «de regretatul autor şi tipograf Petre Ispirescu, prin testa-«mentul său olograf din 21 Iunie 1883, în următorii termeni:

«Rog pe d-nii Al. Odobescu, Petre Aurelian, dr. Brândză «şi Grigore G. Tocilescu să aibă milă de copilaşii mei mi-«nori şi să-i proteagă»,—

«Ne-am întrunit astăzi, 30 Noembre anul 1887, şi am luat «următoarele ştiinţe şi hotărâri:

«I. Copiii rămaşi în viaţă, după moartea părintelui lor, «sunt următorii: *a)* D-na Elena Rădulescu, profesoară, soţia «d-lui N. D. Rădulescu; *b)* Constantin Ispirescu, major, me-«seriaş tipograf maşinist; *c)* Lucia Ispirescu, de 16 ani, elevă «în clasa III a externatului secundar de fete; *d)* George Is-«pirescu, de 18 ani, elev în clasa IV la gimnaziul Mihaiu cel «Mare; *e)* Maria Ispirescu, de 7 1/2 ani, elevă externă în «clasa I primară; *f)* Paulina Ispirescu, de 6 1/2 ani; şi *g)* Ni-

«colae Ispirescu de $2 \frac{1}{2}$ ani. De o cam dată am crezut că «mai urgent 1. de a intervenì pe lângă Ministerul cultelor şi «instrucţiunei publice pentru ca să se admită ca interni gra- «tuiţi în institutele Statului, pe Lucia Ispirescu şi pe George «Ispirescu, până la terminarea studiilor; 2. pentru susţinerea «văduvei şi a copiilor mai mici, am dovedit că n'a rămas «altă avere decât tipografia, care şi ea poartă sarcina unor «datorii de cel puţin 8000 lei; şi ne-am chibzuit ca să in- «tervenim pe lângă Guvern a acordà o pensiune viageră de «3600 lei pe an văduvei şi copiilor până la a lor majoritate;

«II. Famìlia declarându-ne că este dispusă a oferì Acade- «miei toate scrierile publicate şi inedite ale răposatului, noi, «preţuind valoarea acestor scrieri populare, am cugetat a «rugà Academia Română să publice o ediţiune completă a «operilor sale, cât mai curând, cu spesele ei, şi în tipografia «Ispirescului, iar venitul acestei ediţiuni să rămână familiei.

«De şi cunoaştem că nici o dispoziţiune contrarie nu este «luată, însă vom rugà pe onorabila Academie să continue «a tipărì publicaţiunile sale în tipografia Ispirescului, înles- «nindu-i, precât se poate mai mult, plăţile.

«În fine:

«III. Constatând că acea tipografie se află încărcată cu o «datorie, de care s'a făcut mai sus menţiune, vom depune «a noastră stăruinţă pentru ca, din orice fonduri destinate «de Guvern, pentru încurajarea industriilor naţionale, să se «plătească acea datorie, ca o dreaptă recompensă pentru unul «din cei mai onorabili şi mai aplicaţi industriaşi români.

«Acestea fiind măsurile despre care am convenit între noi, «de o cam dată, luăm obligaţiunea şi pe viitor a îndeplinì «pietoasa dorinţă a mult regretatului nostru amic, cà «pro- «tejând», pe cât ne va stà prin putinţă, «pe copiii lui mi- «nori, să procurăm tipografiei sale de lucru», îndeplinind «nobila şi ultima sa dorinţă exprimată în aceşti termeni: «Procurând de lucru tipografiei, să fie siguri că oasele mele «se vor odihnì în pace în mormânt. Iar d-lor vor găsì mul- «ţumirea sufletească că au ascultat rugăciunile unui cunoscut

«cu care au avut dese relaţiuni în viaţă şi pe cât a putut «el i-a satisfăcut».

(Subscrişi: P. S. Aurelian, Odobescu A., dr. Brândză, Gr. Tocilescu).

Sfârşind această dare de seamă despre dorinţele şi intenţiunile noastre, nu-mi rămâne aci, d-lor colegi, decât să urez, cu bună speranţă de succes, ca d-voastră să le daţi *sprijin*; şi ca Statul să le deà *fiinţă*.

Astfel, cu toţii împreună şi fiecare în cercul mijloacelor sale, ne vom face datoria, mulţumind cerinţele Patriei celei drept răsplătitoare, căci Patria, în a sa nepărtinitoare şi înţeleaptă dărnicie, nu vreà să fie uitat nici unul din acei ce o slujesc, nici cei ce o umple de a lor zgomotoasă fală, dar mai cu seamă nici aceia cari, mai la umbră, lucrează pentru dânsa cu umilită răbdare, cu statornică şi nesmintită credinţă!

Din ceata acestora se înalţă astăzi, în demnitatea-i senină, umbra lui Petre Ispirescu, cerând prin glasul tânguios al sărmanilor săi prunci, dreapta parte ce i se cuvine şi lui din generoasa recunoştinţă a poporului românesc!

Muncitorul Român

Lată e câmpia ce se 'ntinde la poalele munţilor Carpaţi; faţa ei netedă şi destinsă se perde în depărtare pe malul măreţei Dunări; câteva râuri spumegoase şi răpezi, altele line şi largi, scoborându-se din naltele piscuri de către miază-noapte, şerpuesc printr'însa, desfăşurând undele lor azurii sub razele călduroase ale soarelui.

Ochii se pierd adesea asupra acelei câmpii; şi cu toate că se văd, ici, ceva holde de grâne sau vreun câmp semănat cu porumb, colo, o livede de pomi sau o vâlcea acoperită cu viţă, urma omului nu se zăreşte nicăeri; singurătatea, pustiul domnesc chiar în locurile unde rămân semne de viaţă şi de muncă ale omului. Abia dàcă se aude din timp în timp, câte un glas duios, cântând o doină tristă şi melancolică; abia dacă, seara, când insectele şuieră printre frunzele ierbii, se ivesc pe câmpia întinsă câte un foc depărtat şi împrejuru-i chipurile obosite a vre-o câtorva plugari, ce-şi pregătesc cina, prin care vor sfârşì trudnica lor zi de muncă.

Dar în acele chipuri se vede ceva mai mult decât ofilire (abatere) şi osteneală; sub fruntea lor sbârcită, scânteiază încă nişte ochi cari cată a vedeà un viitor mai fericit; acele trăsuri aşa de regulate, aşa de bine lămurite, conţin într'însele o putere, o energie, o stăruinţă, care negreşit au a purtà mari şi minunate roduri. Lungi suferinţe au adăogit acestor nalte simţimente, o expresie de moleciune melancolică, care s'a răspândit în cânturi, în obiceiuri şi a pătruns în tot spiritul naţional...

Dar a sosit timpul ca România să formeze toată o singură

şi puternică naţie, care se va destinde pe amândouă poalele munţilor Carpaţi, din Dunăre pănă în Nistru, din Marea Neagră până în Tisa! — Să umplem dar ale noastre suflete de o viaţă nouă, plină de virtute! Să gonim dintr'însele acea moliciune ce întreţine desbinarea şi neunirea în inimele noastre, şi prăvăleşte nobila noastră naţionalitate!

Lucrul numai, dar *lucrul* drept şi bine întocmit, va puteà să stârpească acea buruiană veninoasă din sufletul mândru şi blând al muncitorului român.

Negreşit, muncitorul e stâlpul României! Dela dânsul să învăţăm a ne iubì patria! Fiind în raport necontenit cu pământul ţării noastre, el ştie a-l iubì şi a-l cinstì! Pământul acela în care zace cenuşa părinţilor săi, care suge pe toată ziua sudoarea ce-i pică de pe frunte, din care răsare spicul de grâu ce-i va da hrana lui şi a copiilor, acel pământ e pentru dânsul un obiect sfânt de adoraţie; şi cu toate acestea, acel pământ nu e al lui! Este al *ciocoiului* care i-l dă şi i-l iea, după voinţă-i. Atârnare groaznică ce pune la dispoziţia stăpânului, nu numai onoarea şi viaţa ţăranului şi a familiei sale, ci chiar inima şi conştiinţa sa!

Iată trista soartă a muncitorului român în ziua de astăzi. Ea nu poate să ţină mult într'acest chip, căci Românii mai sunt încă o naţie plină de viaţă, de junie şi de viitor! Ei vor ştì a risipì aceste nelegiuiri, căci ei onorează *prea mult* pământul lor de naştere, spre a-l lăsà să fie prada şi jaful străinilor şi a unor oameni putrezi de păcate! Peste puţin pământul va fi înapoiat muncitorului prin iubirea şi îngrijirile căruia pustiile se vor schimbà în holde 'nalte şi bogate în livezi roditoare, în păşuni verzi şi fragede, pe care vor paşte frumoasele vite ale României; bordeiele, unde abia pătrund razele soarelui vor devenì case luminoase, îmbelşugate şi fericite; în sfârşit România va devenì o ţară vrednică de geniul şi de marea inimă a Românilor.

Noi, junii cari studiem, sau în ţări străine sau în patria noastră, să ne aţintim privirea asupra *adevăratului Român*,

şi să ne silim a-i înapoià hrana ce el ne dă pe toată ziua, printr'o hrană intelectuală, morală, pe care ştiinţa singură o poate da şi care va ridicà lesne pe ţăran din adânca ofilire (abatere) în care pare a-l fi afundat suferinţele lui.

Paris. 1851.

Din *Junimea Română*, ziar al studenţilor români din Paris, No. 1, Maiu 1851.

Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român

SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAŞOV

Ar fi trebuit încă cu trei luni mai înainte de astăzi, să fi spus publicului nostru un cuvânt despre lucrările *Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român*, a cărei adunare s'a ţinut estimp în Braşov, la $^{28}/_{16}$, $^{29}/_{17}$ şi $^{30}/_{18}$ Iulie trecut. Timpul însă ne-a lipsit spre a vorbì mai pe larg despre acest fapt de o însemnătate destul de mare în analele naţiunii române, şi mai bine decât a-l notificà în treacăt, fără de a dà asupră-i ceva desvoltări, am preferit a aşteptà un moment în care să putem descrie cu ceva amănunte, acele zile memorabile, în care orăşelul Braşov adunase în sânu-i, Români din toate unghiurile întregii patrii române. Cu adevăr, în acele zile, micul oraş prezentà un caracter cu totul neobicinuit centrurilor cetăţeneşti din Ardeal; căci, în acel pământ de baştină română, mulţi străini au ştiut a se prefirà şi mai cu seamă a se încuibà în cetăţi, lăsând locuitorilor originari, cea mai mare parte din câmpi şi din munţi şi abia unele suburbii din oraşe. Chiar în Braşov, aşa aproape de graniţa ţărei Româneşti, abia de vre-o câţiva ani numai, Românii au început a se aşezà şi a-şi clădì case în *Cetate* şi a nu se mai mărginì în singura suburbie lăturalnică a *Şcheilor*. Cu toate acestea, printr'o predilecţiune moştenită dela străbuni către acea localitate aşa pitorească, restrânsă într'o gură de munţi, locuitorii români ai Braşovului, de puţini ani încoace,

au înălţat chiar la intrarea Şcheilor, dinaintea unei frumoase pajişte verzi străbătută de alei stufoase de tei, au înălţat, zicem, cu mari sacrificii, un sumptuos edificiu naţional, palatul şcoalei româneşti. Acolo, erà în acele trei zile, centrul mişcării Românilor, veniţi din toate părţile în capitala ţărei Bârsane; acolo s'au ţinut şedinţele Asociaţiunii literare; acolo erau adunate şi expuse în câteva săli, productele industriei Românilor de peste Carpaţi. Edificiul, împodobit cu steaguri tricolore naţionale şi decorat jur împrejur cu brazi, pomul în veci verde şi semn al veseliei şi al sperării pentru Români, erà punctul central spre care trăgeau din toate unghiurile oraşului, numeroşii Români locuitori şi oaspeţi ai Braşovului, cari veneau toţi a se înfrăţi într'acest nou templu al naţionalităţii. Prin gloata numeroasă care furnică neîncetat în preajma palatului şcoalei şi chiar prin tot oraşul, — gloată care se compuneà în mare parte din bărbaţi cultivaţi ai românimii de peste munţi, — erà plăcut lucru a vedeà amestecându-se cu frăţie, albele sucmane ale Ardelenilor câmpeni şi zăbunele de mătase ale frumoaselor Şcheience şi Săcelence; apoi figurile venerabile ale protopopilor români cu veşmintele lor negre, încinse la brâu cu roşu şi cu pălăriile lor largi, mult mai cuviincioase decât potcapiele asiatice ale clerului nostru; apoi acel aer sărbătoresc care se răspândise peste tot locul şi care păreà a zice tutulor: «Suntem acì toţi Români! Suntem într'o ţară Română! Nu mai e Neamţ, nu mai e Sas, nu mai e Ungur între noi!»

E adevăr însă că unii bărbaţi, — dar mai ales studenţii,— crezând a dà acestei aspirări o formă mai învederată, socotise de cuviinţă a îmbrăcà în acele zile, un costum original pe care îl decorau cu numele de *naţional,* dar care semănà foarte a *unguresc*. — «Ungurii l-au luat dela noi!» ziceau ei; «va să-l luăm înapoi!» — «Îl vor fi luat Ungurii dela noi;» le-aş fi răspuns, «dar ce este mai sigur e că adevăratul port românesc, portul plăieşilor din Bârsa, din Vrancea, din Muscele, portul câmpenilor de pe Olt, de pe Mureş, de pe Seret şi de pe Tisă, Ungurii nu l-au luat dela Români şi că Ro-

mâni încă şi azi se disting printr'însul de celelalte naţiuni conlocuitoare sau vecine!»

Manifestările naţionale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor ţintă, trebuiesc să fie trase chiar din sânul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie şi nimerită a obiceielor şi a înfăţişării poporului, căci altmintrelea, când adică sunt numai nişte plăsmuiri mai mult sau mai puţin graţioase ale închipuirii acelora ce le produc, ele nu pot deşteptà altceva decât numai nepăsarea sau uneori chiar şi zâmbetul celor ce privesc.

Şi cu toate acestea, ce lucru lesne, în Adreal, a se pătrunde cineva de caracterul particular al populaţiunii române! Pare că originalitatea lui e şi mai învederată, fiind acolo pusă în faţa altor naţiuni străine. Alături cu apatia greoaie a Sasului, alături cu feroasa trufie a Maghiarului, priceperea isteaţă, firea voioasă, mişcările agere şi mlădioase ale Românului, pare că se desemnează mai viu pronunţate, în forme şi în fapte. Românul cât colo îţi bate la ochi! Să fi văzut, spre exemplu, banda de căluşari, care venise tocmai după malul Mureşului, ca să inimeze poporimea din Braşov, în acele zile solemne, prin danţurile ei minunate! Vreo doisprezece tineri, mândri flăcăi, cu pălăriile numai în pandlice, cu zorzoane de alamă la opinci, cu bâte nalte în mâni, executau cu o măieastră agerime, săltăturile cele mai periculoase, râzând şi chiuind din gură: «Haidi aşa! tot aşa! şi iar aşa! băiete mă!». Mi aduc aminte că într'o zi, pe când unul din jucători făceà colectă pentru banda artistă, un vizitator venit din Principate, aruncă printre fâşioarele soioase de bancnote austriace grămădite în pălăria colectorului, un zvanţig în monedă de argint. Căluşearul, cu o nespusă bucurie, luă iute moneda de argint in mână şi privind-o cu drag: «O drăguţul de *huszòs!*» zise el «că nu am mai văzut de aceştia de'nainte de *răutate!*» Astfel vorbeà bietul Român de penuria ce roade poporul, încă de 'naintea groaznicului răsboiu dela 1848, într'o ţară atât de mănoasă ca Ardealul. Cu toate acestea, Ardealul e mina preţioasă de unde tot imperiul austriac îşi hrăneşte sărăcia. Ce

se face moneda de aur şi de argint care ese din acea ţară, de vreme ce bietul ei popor, care munceşte pământul, e redus a se mulţumi cu fiţuice de hârtie tipărită ce i se trimit din locuri depărtate şi cu care se speculă sudoarea şi avuţia lui?

Dar până aci vorbirăm numai de lumea de pre afară şi încă n'am intrat în sanctuarul unde se adună trei zile d'a rândul, areopagul literar al Românilor ardeleni, în sala şcoalei unde se ţinură şedinţele *Asociaţiunii*.

In anul trecut, d. George Sion a vorbit, în *Revista Carpaţilor*, despre întemeierea acestei *asociaţiuni*, despre greutăţile ce fraţii noştri de peste munţi întâmpină ca să o poată fundà, de speranţele ce tot Românul poate pune într'însa; d-lui a descris chiar rezultatul primei adunări care s'a ţinut, anul trecut, la Noemvrie, în Sibiiu şi unde se hotărî ca Braşovul să fie locul de adunare pentru 1862. Braşovenii voiră ca oaspeţii lor să fie ospătaţi cu toate producţiunile atât materiale cât şi intelectuale ale naţiunii române. Aşa dar, tot în edificiul unde se ţinură şedinţele Asociaţiunii, erau adunate o mulţime de producte agricole şi manufacturate, strânse din mai toate ţinuturile româneşti ale Ardealului şi Banatului. Erà cea d'intâi expoziţiune curat românească. Vom vorbì însă mai apoi de această interesantă colecţiune, în care, — cât despre noi, — văzurăm încă odată cu mirare, nespusa identitate ce se află în toată populaţiunea română, chiar şi în cele mai mici amănunte ale vieţei şi ale uzurilor sale. Acum însă, ca o salvă de sărbătoare, să rememorăm aci elocuentele cuvinte cu care venerabilul părinte Ioan Popazu, protopopul dela biserica Sf. Nicolae din Şchei, a salutat adunarea, la cea d'intâi a ei şedinţă din $^{28}/_{16}$ Iulie.

Sala, deşi destul de încăpătoare, erà plină de un public viu interesat la lucrările ce aveau a se face dinainte-i. Literatura inimà pe toţi de un zel, vrednic de interese politice. Dar, oare nu ştim că, cugetările cele mai măreţe ale omenirii, că ideile cele mai mântuitoare pentru naţiuni s'au ivit mai adesea sub forma măiestreaţă şi atrăgătoare a literaturii?

In capul sălei, împrejurul unei mese, şedeà comitetul diri-

gent al Asociaţiunii, sub preşedinţia prea sfinţiei sale părintelui Andrei Şaguna, episcopul Românilor neuniţi din Ardeal, care după obiceiul puţin apostolic al apostolicei împărăţii austriace, mai poartă şi titlurile de *excelenţă* şi de *baron*. Membrii ai comitetului prezenţi mai erau: venerabilul mitropolit din Blaj al Românilor uniţi, prea sfinţia sa părintele Alexandru Sterca Şuluţ, eruditul filolog, profesor şi canonic din Blaj Timotei Cipariu, vice-preşedinte al Asociaţiunii; d. George Bariţ, secretar primar, părintele canonic Antonie Veştemeanu, secretar al doilea, părinţii Ioan Popazu, Nicolae Poppea, Ioan Antoneli; domnii Pavel Vasici, Ilie Măcelariu, Axente Sever, profesor Gavriil Munteanu... Protocolul oficial, tipărit în *Foaia pentru minte, ânimă şi litteratură*, Nr. 30 din 1 August 1862, descrie într'asfel deschiderea şedinţei: «Dimi-«neaţa pe la 9 ore, adunarea alese din sânul său o deputa-«ţiune de doisprezece membri spre a invità pe excel. sa d. «preşedinte episcop Andrei baron de Şaguna la şedinţă, care «şi întâmplându-se, îndată ce sosì şi excel. sa d. archiepiscop «şi mitropolit Alexandru Sterca Şuluţ, preşedintele dispuse a «se intonà mai întâi imnul popular prin capela muzicei mi-«litare chiemate înnadins la solemnitatea deschiderii; iar apoi «ţinù către adunarea Asociaţiunii o cuvântare ce fù ascultată «de către numerosul public, carele treceà peste opt sute de «inşi, cu cea mai serioasă luare aminte, însoţită de o tăcere «şi linişte exemplare, ce domneà între ascultători, pătrunşi de «însemnătatea zilei şi de puterea cuvântului».

In adevăr cuvântul erà tare rostit; el arătà sub forme nebuloase influenţa limbei asupra popoarelor, mai puternică decât a *vioarei lui Amfion*; el prezentà într'un mod vag ţintirile naţionale şi civilizătoare ale Asociaţiunii; el vorbeà în fine despre o deviză a *Naţiunii Române,* care ar fi cea următoare:

«Naţiunea noastră este astăzi conumerată între celelalte naţiuni libere compatriotice; ea este egal îndreptăţită cu acelea; prin urmare ea este astăzi mântuită şi scăpată de varvaria timpilor trecuţi; ea ştie toate acestea; ea îşi tinde naţiunilor patriotice mâna de soră bună; ea doreşte

propăşirea fiilor şi ficelor sale către lumina cea intensivă şi binefăcătoare a culturii şi civilizaţiunii, dela carea Pronia cerească n'au eschis'o nici pre ea; ea nimic mai mult şi mai puţin nu doreşte decât aceia ca să rămână în viaţa sa naţională, adică în viaţa limbei sale şi prin aceia, ca prin mijlocul cel mai sigur, să întemeieze şi să lăţească cultura şi prosperitatea naţională şi patriotică, precum o vede aceasta la celelalte naţiuni surori compatriotice».

Negreşit că această mărginire a ideilor, care restrânge deviza *Naţiunii Române* în paşnica conlocuire a Românilor cu Ungurii şi cu Saşii din Ardeal, în dezvoltarea limbei lor şi în sporirea comerţului şi industriei la dânşii, poate cineva să vază multă prudenţă, multă abnegaţiune, mult patriotizm concentrat. Cât despre noi, răsfăţaţi acum de câţiva ani, în aerul libertăţii şi a francheţei de opiniuni, mărturisim că patriotizmul român ni se pare mult mai bine înţeles în cuvintele cu care părintele canonic Cipariu a sfârşit disertaţiunea sa pe care cugetăm a o reproduce şi chiar în elocuinta urare rostită cu glasul inimei de părintele Ioan Popazu. Sfinţia sa a vorbit în numele Braşovenilor şi a locuitorilor ţării Bârsane; începând şi către sfârşit, a mulţumit tuturor Românilor, aleşi de pretutindeni, care a făcut onoare cetăţii de a se întruni aci acum pentru un scop aşa de lăudat ca acela al Asociaţiunii. «Printr'însa», zis'a el, «ştiinţa are să se introducă în naţiunea română, are să se aplice mai cu seamă la agricultură, la industrie şi la comerţ, şi toate acestea într'un mod corespunzător geniului şi trebuinţelor ei;» căci, (mai adause), scopul final al Asociaţiunii este de a ridică naţiunea la acel grad de cultură, de care e demnă şi care i se cuvine după suferinţele sale, după origina sa, după facutăţile sale fizice, morale şi intelectuale, după poziţiunea sa şi după chemarea ce i-a destinat-o creatorul.»

Rememorând apoi înjosirile la care poporul român a fost supus, mai ales dincolo de Carpaţi, inimosul orator declară «că în mijlocul furtunelor ce au trecut peste noi, niciodată «n'am încetat de a existà ca naţiune, niciodată nu ne-am «pierdut limba, nici datinile, nici tradiţiunile, ce le-am moş- «tenit dela părinţii noştri, şi cu care ne distingem de cele-

«lalte naţiuni. În starea noastră cea mai apusă, excluşi dela «toate drepturile politice, calomniaţi de toate părţile, noi am «păstrat viul simţ de naţionalitate şi de solidaritate naţională, «l-am manifestat aci, unde ni s'a dat ocaziune şi l-am ade- «verit prin fapte, îndeplinindu-ne totdauna cu credinţă, da- «toriile noastre către înaltul tron şi către patrie.»

În urma acestora şi alte verzi cuvinte, părintele Popazu, reintrând în rolu-i de păstor creştin, a terminat cuvântarea sa, printr'o cuvioasă rugă care a mişcat adânc toate sufletele ascultătorilor:

«Prea puternice, prea sfinte şi prea bune părinte! caută din cer preste aceşti fii ai Tăi, bine cuvintează lucrurile şi ostenelile ce va pune această Asociaţiune în ora în care ai trimis-o Tu; iea sub al Tău părintesc acoperământ prosperitatea şi viitorul ei. Trimite-ne spiritul Tău cel sfânt ca să ne umple mintea de inimă, să ne pătrunză să ne lumineze, să ne însufleţească; fii pururea în mijlocul acestei adunări întrunită în numele Tău. Doamne, grea e calea ştiinţei, greu e drumul cercetării adevărului; însă Tu eşti atât de mare, atât de bun şi plin de îndurare! Noi ne punem toată încrederea în Tine şi cei ce se încred în Tine, nu se vor ruşinà. Tu, suflă dar, Doamne, în inimile aleşilor fii ai naţiunii române amorul ştiinţei şi spiritul adevărului; fă, Doamne, ca de odată cu răspândirea luminei şi a adevărului între fiii naţiunei noastre, să crească şi să se întărească dragostea imprumutată între dânşii şi naţiunile conlocuitoare şi între toţi fiii oamenilor de pre pământ. Amin.

Glasul sonor şi simpatic al oratorului, emoţiunea şi inspirarea ce erau zugrăvite pe faţa lui, înţelesul adânc şi pătrunzător al cuvintelor sale deşteptară în inimile întregului auditoriu, o exploziune de entuziasm. Strigătul adese repeţit de: *Să trăiască!* care înlocuieşte la Românii de peste munţi căzăcescul nostru *Hurra!*, niciodată nu răsună cu o mai vie înfocare. În adevăr, Românii din Ardeal posedă în protopopul Popazu, unul din acei preoţi exemplari cari, în fapte şi în simţiri, au ştiut a se identificà cu adevăratul caracter al păstorului creştin.

Urmarea şedinţei din $^{28}/_{16}$ Iulie nu înfăţişă alte amărunte interesante, căci îndată se procedă la alegerea a două comisiuni însărcinate, una cu revizuirea socotelilor de banii chel-

tuiţi în cursul lunilor trecute dela cea din urmă adunare încoace; şi cealaltă, cu elaborarea unui proiect privitor la intrebuinţarea şi repartiţiunea pe viitor a veniturilor Asociaţiunii, întru înţelesul statutelor sale. Zicem că aceste comisiuni au fost *alese*, numai ca să fim conformi protocolului oficial, care totuşi şi dânsul adaoge «*prin achiamare*»; dar după ideile ce ne-am format noi acum, în viaţa noastră constituţională, despre alegerea de mandatari, credem că cu greu s'ar aplicà acest epitet ce coprinde în sine un înţeles cu totul liberal, la denumirea membrilor acelor comisiuni d'a dreptul de către preşedintele adunării. În adevăr modul urmat erà astfel: preşedintele declară adunării că, pentru membrii a cutării comisiuni sunt buni *cutare, cutare şi cutare*; iar adunarea, de curtenie pentru persoanele numite, sau ca să nu strice plăcerea preşedintelui, răspundeà la fiecare nume impus, prin urarea sacramentală: *Să trăiască!* Şi bine făceà adunarea de erà aşa de amabilă şi de lesne înduplecată, căci altmintrelea s'ar fi putut expune chiar dânsa a primì dela şeful ei, o glumeaţă somaţiune ca aceia ce el adresă sexului frumos care împodobeà galeria superioară a sălei, şi care, permiţându-şi într'un moment de satisfacere a-şi exprimà mulţumirea către un orator ce făceà lauda sa, fù apostrofat de către preşedinte cu aceste cuvinte, mai mult demne de un Imam turcesc: «Domnia-voastră de acolo de sus să tăceţi. Femeile trebuie să fie mute ca peştele.»

Tot la această şedinţă s'a citit şi un raport asupra activităţii comitetului în lunile trecute, precum şi asupra deosebitelor daruri în bani, cărţi şi colecţiuni mineralogice ce Asociaţiunea primise, şi în fine tot d. Bariţ, secretar primar al comitetului, membrul cel mai activ şi îndemnătorul principal al emulaţiunii ce mişcà Braşovul în acele zile, închise şedinţa prin cuvintele următoare, în care domnia-lui dà seama publicului despre intenţiunea ce a împins pe concetăţenii săi a încercà o expoziţiune de producte naţionale şi despre folosul ce poate izvorî dintr'un asemenea început.

Culegem câteva idei principale din cuvântarea sa astfel pre-

cum a publicat-o *Gazeta Transilvaniei* No. 60 din 1 August, deşi improvizaţiunea oratorului adăogì şi mai multe considerări asupra greutăţilor ce se întâmpinase în executarea proiectului, greutăţi provenite numai din cauza noutăţii acestui fapt, neobişnuit încă, sub astfel de formă, în poporul român. D. Bariţ a arătat în cuvintele de mai jos, cât este de rău judecat acest popor şi cât el poate face de la sine, adică cu mult mai mult decât s'ar crede:

In manifestările vieţei noastre naţionale, sociale şi practice şi între opiniunea formată la alte popoare despre noi, domneşte tocmai şi pe câmpul industriei şi al agriculturei, încă şi până în aceste momente o diferenţă din cele mai aprige, din câte numai se pot cugetà. Unele popoare mai sunt adică de acea opiniune, cum că industria la Românii transilvani este nulă şi că agricultura lor încă se află tot numai în starea ei primitivă, precum a putut fi aceiaşi înainte de aceasta cu câteva mii de ani. Din contră însă, masa precumpănitoare a poporului românesc a fost, mai e în stare şi până astăzi de a-şi produce, a-şi face şi îndestulà cele mai multe trebuinţe ale vieţei sale pământeşti, numai după faticele braţelor sale. Să ne întoarcem spre oarecare ţinut al ţărei, să luăm în deaproape cercetare modul vieţei, îmbrăcămintea şi toate trebuinţele Românului, pentru ca să ne câştigăm deplina convicţiune, cum că Românului lipsesc numai acelea câteva meserii, pe care dânsul sau că a învăţat din moşi de strămoşi a le despreţui ca pe unele care nu ar corespunde geniului şi caracterului său naţional; sau iarăşi de acelea care, în poziţiunea şi între referinţele sub care a gemut de mai mulţi secoli, îi fusese strâns oprit de a le învăţà, sau şi de acelea, ale căror trebuinţe nu le-a simţit nici odinioară, din cauză că nu corespundeau modului vieţei la care a fost dedat iarăşi din străbuni preste toate generaţiunile până în zilele noastre.

Apoi, după ce a arătat, cu oareşicare amănunte, în ce consistă, sub aceste felurite raporturi, activitatea actuală a poporului românesc de peste Carpaţi, activitatea ce merită á fi învederată şi preţuită, oratorul, în modestia sa de organizator principal al acestei părţi însemnate a sărbătorii naţionale dela Braşov, căută să scuzeze chiar şi printr'o glumă, tentativa sa, tot atât de interesantă, de instructivă cât şi de bine nemerită:

Acelora cari nu-şi au luat timp de a pune în cumpănă temeiuri de natura celor sus atinse, le-a plăcut a luà încercarea noastră în râs şi a

o caracterizà de o simplă maimuţărie; adică cum am zice cu alte cuvinte: fiindcă alţii au apucat la drum mai de dimineaţă, noi să nu mişcăm din loc; fiindcă alţii au învăţat a înotà, noi să nu intrăm nici până la genuchi în apă: fiindcă alţii au curagiul de a încălicà armăsari spumegători şi înfocaţi, noi să nu cutezăm, nici a mai prăsi vre un cal în bătătura noastră.

Ci totuşi să ne întoarcem; ce să mai negăm aceeace nu se mai poate ascunde nicidecum? Aşa este: expoziţiunea în general este în adevăr o maimuţărie, adică o imitaţiune atât a târgurilor, cât şi mai vârtos a jocurilor îndatinate la Elinii antici, sau a minunatelor adunări din toată patria împrejurul unor temple de ale lor unde aveà a se produce fiecare în arta sau în meseria sa, în faţa întregei naţiuni, dela care apoi toţi cei mai eminenţi îşi luà cununa de victorie. Aşa e, ideea ce s'a făcut de modă ca de zece ani încoace şi s'a pus cu atâta zgomot în lucrare la Londra, Paris, Munich, Viena şi pe aiurea, seamănă şi ea unei antice, reaflate în ruinele Palmirei sau ale Pompei, după care acum artiştii moderni fac o mie altele asemenea. Oare însă pentru aceia se poate negà folosul practic al expoziţiunilor?

Această întrebare onorabilul public ascultător îşi o poate deslegà cu privire la poporul nostru, în mod cu totul practic, trecând, dacă îi place, în localele pe unde se află aşezate obiectele trămise de către toţi favoritorii acestei întreprinderi fragede şi nepretenţioase.

Tot publicul, în adevăr, după aceste cuvinte, se repezì cu curiozitate către expoziţiune. Erau patru săli pline cu mai multe mii de obiecte diferite şi, pe tot minutul, trimişi din deosebite localităţi române de peste munţi soseau aducând alte noui obiecte; înştiinţarea proiectului se făcuse târziu şi astfel multe din ţările române ale Austriei nu avusese vreme a se pregătì; din Bucovina, din Bihor, din Satmar, din Maramureş şi din alte câteva localităţi nu se trimisese nimic la expoziţiunea din Braşov; apoi iar productele vegetale, grâne legume şi poame, erau în număr foarte redus; numai ţara Bârsei adusese câţiva mănuchi de spicuri înalte şi groase; din alte ţări mai depărtate, unde nu au fost oameni cari să îndemne mai cu stăruinţă pe ţărani, Românii, bănuitori şi sfieţi din fire, nu se riscase a trimite *prube* de productele lor, neputând înţelege ce voesc a face poznaşii de Braşoveni cu grânele dela dânşii. Dar, ori şi cum, productele manufacturate erau numeroase: pielăriile, cojocăriile şi curelăriile, pe

de o parte; pe de alta, un model de o moară din nou inventată de un Român şi alte specimene de instrumente arătorii; apoi coşurile de richită şi panerile din Răşinari şi din Săcele, şi mai presus de toate albiturile şi straele ţesute şi împodobite cu măestrie de femeile romànce, prezentau o privelişte plină de interes. Industria şi măestriiile, de şi primitive, îşi aveau un caracter al lor românesc, moştenit dela străbuni şi care le menţionează autorul Georgicelor sau agronomii latini Caton, Columel şi Paladiu, şi cu modele ce se descoper pe toată ziua în cenuşele Pompei şi altor locuri bogate în rămăşiţi străbune, decât cu productele mai perfecţionate ale manufacturelor moderne din ţările Europei apusane. Tradiţiunea antică servă de bază la toate lucrările poporului român şi la toate uneltele cu care el se slujeşte. In expoziţiunea dela Braşov acest adevăr nu fù desminţit, şi în zadar publicul aşteptă să sosească carul unui preot, mai dibaci de cât toţi compatrioţii săi, despre care ieşise vorba că are să vină cu familia sa într'o căruţă inventată de dânsul şi care umblà fără vite trăgătoare.

Printre obiectele însă, provenite dintr'o cultură câştigată în ţările civilizate, vom menţionà frumoasele colecţiuni de minerale şi petrefacte, pe care un profesor din Transilvania le oferise Asociaţiunii şi şcoalelor române din Braşov şi Blaj, apoi productele fabricei de hârtie, stabilită în Zărneşti aproape de graniţa Principatelor, de pe la Bran, şi dirigiată acum de d-l G. Bariţ; şi încă lucrările artistice ale junilor pictori studenţi Michail I. Pop, Vlădăreanu şi C. Popescu, ale sculptorilor A. Andronic, Nicolae şi I. Pop, apoi în fine, ca lucrări în care talentul natural ajunsese până în gradul artei, vom menţionà un portret gigantic al lui Michaiu Viteazul cusut de mână la gherghef, de către o damă româncă din Cluj, apoi mai multe obiecte săpate în lemn de un sculptor ţăran din Boiţa, anume Grozea, şi în fine icoanele şi poleiturile făcute de zugravul poporan Al. Istrătescu.

Repeţim încă odată că ţesăturile şi cusăturile ocupau o parte din cele mai însemnate în această expoziţiune naţională. Fe-

meile, mai puţin geloase decât bărbaţii lor de a-şi ascunde curiozităţii publice, productele muncei şi îndemânării lor, umpluse două săli întregi cu o profuziune de lucrări de mână de tot felul, începând dela grosolana pânză de cânepă lucrată în argea, până la cele mai fine şi mai dibace cusături. Nu vom spune nimic de pungile şi de pernele pe caneva, împletite şi cusute de damele de prin oraşe, căci civilizaţiunea, care ştie să niveleze totul, perfecţionând şi generalizând mijloacele de executare, a răpit acelora orice originalitate naţională; dar veştmintele ţesute, croite şi ornamentate de Româncele dela ţară, maramele, iiele, cămeşele, zăbunele, brânele, preşurile, cojoacele chiar umplute cu mătăsuri şi cu firuri, prezentau fără îndoială o colecţiune minunat de variat şi plăcută vederii. Poate negreşit că aceleaşi obiecte, dacă ar fi fost adunate în satele Principatelor, ar fi prezentat, în colori, mai multă vioiciune şi mai multă armonie, — căci într'adevăr mătăsurile orientale cu care se servă la noi sătencele spre a împodobì veşmintele lor, au de acele tonuri călduroase ale orientului, pe care nu le pot atinge cu nici un preţ văpsitorii din occident, — dar ori şi cum, nimic nu poate fi mai graţios ca acele cojoacele de oaie albă, cusute cu vărgi şi cu triunghiuri de mătase neagră, care se fac şi la noi în Muscele, şi în Vrancea, şi pe poala opusă a Carpaţilor în Bârsa, şi care seamănă a fi decorate cu inscripţiuni persane cuneiforme ca păreţii şi stâlpii din Persepolis; apoi iar, celelalte veşminte de piele înflorate, cusute pe la Sibiu, cu bucheturi de mii de colori; apoi chimirile de piele roşie împestriţate cu desemnuri felurite, tipărite sau lipite d'asupra şi decorate cu alămuri strălucitoare; apoi încă preşurile ţesute cu fir alb sau galbin, cu ornamente şi cu ciucuri lungi de lână colorată, care se lucrează în Banat, înlocuind acolo şorţurile şi fotele ţărancelor noastre.

Toate aceste felurite obiecte adunate la un loc, ca o expresiune a industriei Românilor de peste munţi, nu da însă câtuşi de puţin prilej vizitatorului venit din Principatele române, să simtă că trecuse graniţa; productele erau cu totul aceleaşi ce

ar fi putut să adune şi ţara noastră din sânul ei, fără de a împrumută de pe la străini. Aceasta dovedeşte că productele care deosebesc Transilvania de noi, nu sunt ale Românilor şi că naţiunea, în orice stare se află şi subt orice domnire trăieşte, ea totuşi a păstrat, în toate, acelaşi caracter, aceleaşi obiceie în viaţa sa casnică, aceeaşi activitate, aceleaşi tradiţiuni industriale, acelaşi gust original şi propriu al său.

Un alt folos ce se va trage dintr'acest început de expoziţiune, e acela recunoscut acum pretutindeni, de a pune emulaţiunea în inimile producătorilor şi de a îmboldì, prin modul acesta, perfecţionarea producerii. Suntem convinşi că, la anul, dacă Românii de peste munţi vor repeţì înfiinţarea unei asemenea adunări de obiecte naţionale, colecţiunea va fi mult mai completă şi în multe puncturi se va simţì un învederat progres; apoi, urmând tot astfel înainte, industria naţională se va pune pe adevăratul picior al concurenţei, care îi va asigurà înaintarea. Ceea ce Braşovenii au făcut în vara trecută, cu şase luni mai înainte, noi am propus a se face şi dincoace de munţi; când a fost cestiunea de a se trămite la expoziţiunea universală dela Londra, obiecte produse în Principatele române dela Dunăre, noi am socotit că mijlocul cel mai nimerit de a culege pentru acea expoziţiune a lumei, floarea cea mai aleasă a productelor pământului românesc, ar fi de a adunà în capitală, — acum la început, chiar cu chieltuieli din partea guvernului, — toate productele ţărei de orice natură ar fi; de a formà astfel o expoziţiune permanentă care în fiecare an, s'ar adaoge şi s'ar împrospătà cu nouă producte. Astfel am aveà deodată un muzeu etnografic naţional al tărâmului, al agriculturii, al industriei şi chiar al artelor patriei noastre, în care un străin, ba măcar şi un pământean, ar puteà să aibă în vedere, la orice minut, întreaga activitate industrială a naţiunii şi toate avuţiile cunoscute ale tărâmului românesc. Guvernul pe de o parte ar puteà instituì premii pentru încurajarea producătorilor: pe de altă parte, ar însărcinà oameni competenţi ca să constate prin raporturi detaliate, starea deosebitelor ramuri ale producţiunii în fieşcare

an şi să arate progresele sau piedicele ce s'au ivit în cursul anului, precum şi să propună mijloacele de a da o desvoltare mai repede şi mai solidă cutărei sau cutărei ramuri de producţiune folositoare. Socotim că o asemenea instituire n'ar fi fără de folos pentru ţară şi chiar pentru naţiunea întreagă, căci la aceste concursuri s'ar puteà convocà şi Românii supuşi altor guverne, spre a realizà, în acord cu dânşii, înaintarea industriilor naţionale. Acestea n'ar fi greu de executat; dar vedem că Braşovenii au călcat aci înaintea noastră. Dumnezeu să le ajute, căci atunci e speranţă să apucăm şi noi în urma lor!

Dar să ne întoarcem la ocupaţiunile Asociaţiunii literare. Şedinţa din $^{29}/_{17}$ Iulie a fost cu totul consacrată la citirea mai multor dizertaţiuni ce erau aduse sau trămise de către autorii lor. Cele din cazul al doilea rămaseră necunoscute publicului; dar celelalte fură rostite pe rând fiecare de compunătorul său şi unele deteră chiar pricină la o desbatere destul de însemnată. Acestea fură chiar cele d'întâi citite, adică dizertaţiunea d-lui profesor Gavriil Munteanu, despre *Purismul în limba română,* pe care noi am publicat-o în *Revista Română,* şi cuvântarea părintelui canonic Timoteiu Cipariu pe care doream asemenea a o tipărì. D-l Munteanu, precum cititorii Revistei s'au putut încredinţà, expuse în discursul său, cum o comisiune filologică, convocată de guvernul austriac la 1860, fu însărcinată să stabilească o ortografie română cu litere latine; cum acea comisiune declarându'şi mai întâi incompetenţa pe temeiu că această lucrare se poate face numai de o societate literară, în care s'ar aflà reprezentaţi, nu numai Ardealul, ci încă Timişoara şi Cernăuţii, adoptă şi propuse totuşi ortografia inventată de d-l canonic Cipariu; şi în fine d-l Munteanu invită pe Asociaţiune ca să priimească de bună acea ortografie, împunând-o ziarelor române, cărţilor scolastice şi tutulor membrilor săi.

Această propunere, preşedintele socotì mai întâi de cuviinţă a o pune în apreţuirea unei comisiuni filologice aleasă din sânul adunării. Acea comisiune se şi denumì; dar, rădicân-

du-se unele obiecţiuni asupra scurtului timp de douăzeci şi patru de ore ce se acordà pentru o aşa importantă lucrare, discuţiunea fu întreruptă prin cererea părintelui canonic Cipariu de a citì o dizertaţiune privitoare tot la această materie. Venerabilul filolog luă cuvântul şi citì toată oraţiunea sa, plină de consideraţiuni adânci şi de fapte interesante; dar glasul eruditului bătrân este aşa de slab, puterile sale sunt aşa de debile, încât publicul, păstrând o religioasă tăcere, mai mult putù admirà vioiciunea şi silinţele respectabilului învăţat, decât a se inspirà din elocuentele cuvinte, ce cugetul său mai mult decât glasul, le pronunţà. Aceasta fu o mare pagubă pentru adunare, căci cât despre noi, care ne apropiasem cu totul de orator spre a-l auzi, recunoscurăm chiar din minutul acela că vorbele cele mai puternice şi mai patriotice ce se rostiră în acea adunare de trei zile, fură, fără îndoială, ale părintelui Cipariu. Acum, după publicarea cuvântării sale prin ziare, toată lumea poate judecà aceasta; toată lumea va preţuì modestia cu care se exprimă învăţatul bătrân ce şi-a consacrat o viaţă întreagă de lucru, la studii serioase; toată lumea va recunoaşte simţimintele de înalt patriotism care inimează pe eruditul bărbat în toate lucrările sale; şi chiar dacă Bucureştenii ar voì să-i ceară seama de dispreţul cu care vorbì de *apa turburată şi mestecată a Dâmboviţei în Bucureşti*, apoi totuşi Românii, toţi într'o unire, îi vor mulţumì pentru această frumoasă urare cu care termină cuvântarea sa:

«Dea cerul ca, precum toţi suntem de un sânge, toţi ne «am îndulcit dela sânul mamei noastre cu aceleaşi cuvinte «dulci, toţi ne suntem fraţi, — ori cât ne despart munţii şi «văile şi ori cât ne împart stările politice şi confesiunile re«ligioase, — tot numai una să fim, o naţiune, o limbă, o li«teratură. Şi dacă pe alt câmp Românul e tăiat în bucăţi şi «purcede pe căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel «puţin în literatură, în paşii către cultură, numai un corp şi «numai un suflet să fie. Atunci, orice despărţiri politice, so«ciale şi religioase ne vor tăià dela o laltă, dar spiritul na«ţiunii şi geniul român va tinde aripele sale peste toţi fii lui

«Traian şi-i va ţine legaţi întru legăturile păcii, fraţiei şi uni-«tăţii naţionale. Aşa să fie în veci! Amin!»

De ce trebuie oare, ca după aşa frumoase cuvinte să intrăm într'o desbatere unde vom fi siliţi a arătà cum uneori, la oamenii cei mai cultivaţi, cei mai demni, simţurile cele mai înalte se înjosesc, ideile cele mai largi se îngustează, şi chiar patriotismul, acea mare idee care, hrănită în sufletul Românilor ca un instinct, le-a păstrat viaţa în scurgere de atâţea secoli, chiar acel mare simţimânt vital, zicem, se reduce la considerări meschine de provincie. In adevăr, asupra unei propuneri a părintelui episcop Şaguna, care propunere prea sânţia-sa o calificâ de *îndrăzneaţă* şi de *icoană a caracterului său,* Asociaţiunea priimì, — nu însă fără desbateri, — ortografia propusă de acea comisiune filologică alcătuită numai de membri aleşi din Ardeal. Aşa dar Transilvania, fiica cea mai jună a independenţii române, ea care a zăcut sub jug străin atâţea mari de secoli, păstrând limba română ca un grai clandestin, neiertat nici până azi în sfaturile ţărei, Transilvania, fiindcă a dat naştere câtorva filologi de merit, vine şi impune de sineşi o ortografie, judicată bună numai de Ardeleni şi nedesbătută cu românimea deasă care a păstrat de secoli, pe faţa Europei, numele respectat de *România autonomă!* Oare literatura noastră a intrat în Saturnale?

Adunarea dela Braşov, fără de a luà în considerare obiecţiunile demnului bărbat d-l Vicenţiu Babeş, unul din apărătorii drepturilor Românilor Bănăţeni în ultima dietă dela Pesta, şi care arătà că în Banat autorităţile religioase şi chiar civile opresc cu totul scrierea cu litere latine; fără de a pricepe înţelesul adânc al cuvintelor d-lui Laurian care, printr'un înalt simţ ştiind să-şi facă o patrie din întreaga Românie şi să învingă orice predilecţiune provincială, a declarat în sânul adunării că cei mai mulţi Români, din care şi el unul, nu cunosc acea ortografie, fie oricât de bună, şi că pentru aceia, Asociaţiunea nu trebue să o adopte definitiv; cu toate acestea, zicem, adunarea dela Braşov a primit ortografia propusă, ca a sa proprie, oficială şi statornică.

În via discuţiune iscată asupra acestei materii, am auzit cu părere de rău pe d. G. Bariţ dând, într'un ton neasemănat cu obişnuita domniei-sale curtenie, o dezminţire d-lui Laurian, când acesta arătà că însuşi domnia-lui, cu partea cea mare a României, n'aveà ştire despre acea ortografie propusă. Oare d. Bariţ n'a înţeles ce voià să zică d. Laurian? Oare d-sa n'a priceput că d. Laurian, când vorbeà de sineşi, se întrupà în cele şease, şeapte milioane de Români ce n'aveau nici o parte în adunarea din Braşov? Negreşit aceste considerări înalte scăpase din vedere d-lui Bariţ în căldura discuţiunei, şi suntem încredinţaţi că, în patriotismul său luminat, d-sa mai întâiu va recunoaşte acum că, nici vre-o câteva sute de Ardeleni inteligenţi nu pot da singuri legi limbei române, nici nu se pot considerà ca definitive şi cu totul serioase hotărârile dictatoriale ale adunării din Braşov.

Spre o mai bună dovadă despre această din urmă apreciare, vom arătà că dezbaterea s'a terminat printr'o glumă de un gust cu totul nou în parlamentarism, a părintelui episcop Şaguna, care cu gestul şi cu vorba ameninţă pe toţi preoţii din eparchia sa şi le vestì că vor păţì rău, dacă nu vor adoptà îndată şi fără observaţiuni, fericita ortografie pe care preasfinţia sa a combătut-o şi a afurisit-o mai dăunăzi cu atâta înverşunare. *O quantum mutatus ab illo!*

Părintele mitropolit Şuluţ nu merse aşa departe, ci aprobând din parte-i aceste inovaţiuni, mărturisì că, bătrân precum este, «se sileşte a scrie după regulele cele nouă, dar când «apucă condeiul ceva mai răpede, apoi iar o rupe pe *şlean-«durile* sale cele bătrâneşti.»

În fine protocolul şedinţei poartă concluziunile acestei dezbateri, redactate în modul următor:

1. Adunarea primeşte ortografia recunoscută de bună şi corespunzătoare limbei româneşti de către comisiunea filologică din anul 1860 şi o recomandă publicului cititor şi scriitor.

2. Aceiaşi Adunare îndatoră pe comitetul Asociaţiunii ca:

a) Să recerce pe toate ordinariatele româneşti, recomandându-le ca să binevoiască a primi subatinsa ortografie şi totodată a luà măsurile recerute spre a se întroduce aceeaşi în tot cercul activităţii lor;

b) Să încunoştiinţeze şi pe guvernul ţărei despre această ortografie, ca despre una ce se poate asemenea recomandà la toate oficiolatele in toate ramurile administraţiunei publice;

c) Tot această concluzie a adunării să se facă cunoscută şi redacţiunilor naţionale româneşti.

3. Cu toate acestea însă adunarea recunoaşte fiecăruia dreptul neţărmurit al liberei discuţiuni asupra gramaticei şi ortografiei limbei, pentru că este bine cunoscut cum că, pe câmpul ştiinţei, nu încape nici o restrângere sau dictatură, ci că aceasta are să provină numai dela legile veşnice care se descopere din natura limbei.

Cu toată generoasa liberalitate a acestei din urmă clauze, prin care se permite Românilor de a scrie mai româneşte decât mulţi Ardeleni, nu-i mai puţin adevărat că Asociaţiunea literară Transilvană a adoptat o ortografie a ei şi că ea s'a îndatorat a-şi pune toate silinţele ca s'o introducă în toată naţiunea română de dincolo de munţi, fără de a luà câtuşi de puţin seama de partea cea mare a naţiunei române, adică de locuitorii Principatelor. Prin modul acesta, vom ajunge a aveà una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; şi poate cu timpul vom aveà o limbă românească la noi, şi alta dincolo. Acest straniu rezultat este foarte probabil, dacă nu se vor luà măsuri serioase pentru a-l preîntîmpinà; căci negreşit chiar astăzi puţini vor fi acei Români din Principate cari vor înţelege cu înlesnire unele fraze ce se pronunţau fără nici o temere de ridicol, în adunarea dela Braşov. Spre exemplu, auziai oratori zicând: «*In* «*atari cercustări momentoase debue să defigem oficielatelor* etc...»; ceiace se traduce pe româneşte: «*In atari* sau *în astfel* «*de împrejurări grele trebuie să hotărâm dregătoriilor* etc...» Dacă vom merge tot aşà, apoi negreşit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, Românii de dincolo şi de dincoace de Carpaţi să se înţeleagă între sine aşà de puţin cât şi Spaniolii cu Portughezii.

De câte ori se prezintă ocaziunea, noi ne simţim o datorie de a atrage luarea aminte a tuturor literaţilor noştri asupra acestei dezbinări naţionale pe care ei însăşi cu imprudenţa o pregătesc. Fie-ne dar iertat a spune acestea chiar în faţa ace-

lora cari au adoptat cu entuziasm erudita ortografie, zisă *etimologică* a respectabilului canonic T. Cipariu, şi căruia nu i-am găsì poate aşà multe neajunsuri, dacă ingeniosul ei autor ar fi izbutit să-şi scrie cu dânsa numele său propriu, astfel în cât să nu-l citească unii Чiпаρ şi alţii Цiпаρ; unii Цiпаρïȣ şi alţii Чıпаρïȣ; ci toţi cu totul, *Çipariu*, precum se poate scrie şi citì cu toate ortografiile inventate şi uzitate până acum în ţările româneşti, osebit numai de a d-sale.

Inchieindu-se cu aşa trist succes discuţiunea asupra ortografiei, d-l protopop Ioan Petric citì o mică dizertaţiune asupra creşterii vermilor de mătase şi asupra culturei duzilor sau *frăgarilor* (precum se zic în Ardeal), în care dovedeà câte foloase se poate trage dintr'această exploatare, ce din zi în zi dobândeşte o mai mare întindere în toate ţările române.

Apoi, d-l Ioan Puşcariu citì frumosul discurs *Despre importanţa documentelor nobilitare ale familiilor române,* pe care amicul nostru d-l Papiu Ilarian l-a retipărit în *Tesauru de Monumente Istorice pentru România*, (tom. I, fasc. 3, Septembrie 1862). D. Puşcariu, bărbat laborios care ştie să unească îndeletnicirile sale administrative ca prefect în mai multe ţinuturi române din Transilvania d'a rândul, cu cercetări istorice pline de un interes naţional, a reuşit a desgropà nobleţa naţiunii române chiar şi din colibele foştilor iobagi dela Făgăraş şi din valea Haţegului; domnia lui ţine un catalog sau album, în care stau înscrise toate actele vechi ce a putut căpătà până acum şi aşteaptă completarea acestei lucrări, spre a da publicului un bogat seceriş de documente vechi din cele mai importante. Introducerea la această lucrare, scrisă într'un stil elegant şi colorat, a fost citită de domnia lui dinaintea unui public, care a primit-o cu aplauze adesea repeţite şi totdeauna bine meritate.

In fine, d-l G. Bariţ a închis şi astă dată şedinţa, citind discursul său: *Despre artele frumoase cu aplicarea lor la cerinţele poporului românesc.* N-avem decât sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni, care pe lângă multe consideraţiuni pline de gust şi de adevăr, da şi explicarea con-

certelor naţionale ce se ţinură dupe amiazi, în acele trei zile solemne, precum oraţiunea d-lui Bariţ din ajun dase explicare asupra expoziţiunii din Braşov. Astfel ştiinţe, literatură, arte şi industrie, toate ramurile producţiunii spiritului naţional, îşi avură locul lor în acea sărbare intelectuală a naţiunii.

A treia şi ultimă şedinţă, fără de a fi tratat cestiuni de interes foarte întins, fu însă, fără îndoială, cea mai interesantă şi cea mai roditoare în rezultate bune; într'însa a fost vorba de a discutà raporturile comisiunilor numite, cu două zile înainte, spre a verificà socotelile din trecut şi a determinà cheltuelile pentru viitor. Acì, din mai multe cestiuni de amănunte, se ridicară desbateri serioase, vii, animate, la care mulţi membri din adunare luară parte cu interes. Nu mai erà o gloată sgomotoasă de aprobatori ai oracolelor venite din capul sălei; ci un consiliu de bărbaţi cugetători, cari îşi combinau ideile şi părerile în modul cel mai profitabil pentru scopul ce'şi propune Asociaţiunea. In ziua cea din urmă, formele unei adunări deliberative se statornicise în adunarea dela Braşov, şi este de observat că progresiunea mersese crescând în cele trei şedinţe consecutive. Dela aclamările entuziaste ale zilei d'întâi până la minuţioasele discuţiuni ale ultimei şedinţe, adunarea trecuse prin desbaterea cestiunii ortografice, în care libertatea de opiniuni a membrilor fusese în crâncenă luptă cu apăsarea comitetului dirigent. Astfel se formează naţiunile la viaţa reprezentativă. Românul mai cu deosebire, bogat în sămânţă de vorbă şi nu lesne înduplecat la ce-i spune ori cine, învaţă foarte uşor, meseria parlamentară. Chiar în adunarea literară dela Braşov, simţeai inima românească crescând din zi în zi în peptul fiecăruia.

Punctul întâi de discuţiune, în şedinţa din $^{30}/_{16}$ iulie, fu de a şti dacă se pot bucurà de drepturi şi de titluri, acei membri cari n'au îndeplinit cu totul condiţiunile statutelor Asociaţiunii, întru ceeace priveşte admisiunea şi clasificarea lor. După acele statute, membrii sunt de patru feluri: *fundatori* sunt acei cari depun la Asociaţiune, odată, cel puţin o sumă de 200

florini austriaci (vre-o 34 de galbeni); *ordinari* sunt aceia cari de sineşi se înscriu şi depun la unul din colectorii Asociaţiunii, sau odată pentru totdeauna, un capital ce aduce un venit de 5 florini, sau pe fiecare an taxa de 5 florini (nici un galben întreg); *corespondenţi* sânt aceia cari înscriindu-se, se vor denumì prin adunarea generală în urma propunerii preşedintelui, a comitetului sau şi prin moţiunea vreunui membru ordinar; în fine, *onorari* sunt aceia cari se denumesc de adunarea generală pe temeiul dovedit al capacităţii, înaltei poziţiuni şi altor merite personale ale lor; aceştia sunt liberi de orice contribuţiune.

Cu aşa condiţiuni lesnicioase s'ar crede că un mare număr de Români din Principate ar fi prenumăraţi cel puţin printre membri ordinari. Cu toate acestea, tabelul de membri, rânduiţi după ţinuturi, ce se prezintă adunării, erà cu totul în defavoarea noastră. Trebue să mărturisim pe de altă parte, că fundarea, scopul şi destinele Asociaţiunei erau foarte puţin cunoscute în Principate; dar sperăm că publicitatea şi timpul vor lăţi iute în inimele Românilor, dorinţa de a încurajà şi de a susţine tendinţile şi faptele folositoare ale Asociaţiunei literare din Ardeal. Tabelul mai sus pomenit este într'asfel:

Braşovul	cu 49 voturi		Făgăraşul	cu 21 voturi	
Blajul	» 45 »		Viena	» 18 »	
Belgradul. . . .	» 34 »		Ungaria	» 33 »	
Sibiul	» 35 »		Banatul	» 12 »	
Sasreghinul. . .	» 20 »		Bucovina	» 8 »	
		Moldavia	cu 9 voturi		
		România.	» 5 »		

Numai patrusprezece membri în Principate, şi chiar aceia mai toţi onorari, aceasta s'ar putea privì ca o nepăsare din partea noastră, pentru mişcarea civilizătoare şi naţională a fraţilor noştri de peste munţi, dacă publicul nostru, încunoştiinţat acum mai mult despre existenţa şi activitatea *Asociaţiunii Transilvănene*, n'ar venì pe viitor să le sprijine prin subscrieri numeroase. *Revista Română*, care şi-a luat drept ţintă, răspândirea luminilor printre Români, înfrăţirea generală

a naţiunii, cel puţin pe câmpul eruditiunii şi al bunului gust literar şi artistic, precum şi sprijinirea oricărei idei salutarie pentru propăşirea naţională şi intelectuală, *Revista Română*, zicem, se simte datoare a invità pe toţi cei cari au cătuşi de puţină încredere în tendinţele ei, de a luà parte la mişcarea literară şi progresistă a fraţilor de peste munţi şi de a se înscrie printre contribuitorii ei. Numai cu acest mod, Românii de dincolo, văzând că consângenii lor din Principate nu sunt cu totul indeferenţi la aspiraţiunile ce'i frământă, şi la fapte bune ce ei întreprind, vor cutezà atunci mai cu anevoinţă a apucà, ei de sineşi şi izolaţi, căi nestrăbătute, în care naţiunea întreagă nu-i va însoţi. Numai cu acest mod vom întreţine şi vom întărì «acel spirit al naţiunii, acel geniu român,» de care a vorbit venerabilul părinte Cipariu, şi care va tinde «aripile sale preste toţi fiii lui Traian, şi-i va ţine legaţi întru «legăturile păcii, frăţiei şi unităţii naţionale!»

Dar vorbiam de discuţiunile şedinţei a treia dela Braşov. Una din cestiunile cele mai desbătute a fost împărţirea ajutoarelor pe la tinerii studenţi de prin Facultăţi, pentru cari, pe de o parte Asociaţiunea destinase un fond, iar pe de cealaltă, se fac în public numeroase colecte, adunate şi distribuite de comitete locale. Mulţi au opinat pentru desfiinţarea comitetelor şi întrunirea tutulor colectelor în casa Asociaţiunii; mai mulţi încă pentru libera împărţire a generozităţilor publice către junii studioşi. In toate aceste discuţiuni d-nii Vicenţiu Babeş şi Ioan Puşcariu s'au distins mai cu deosebire, prin soliditatea ideilor susţinute, prin înlesnirea şi puterea elocuţiunii, prin curtenia formelor adevărat demne de un parlament. D-l Puşcariu, deşi în statul lesne alarmat şi bănuitor al Austriei, nu s'a ferit chiar de a manifestà dorinţa ca pe viitor adunarea să se conforme, cel puţin întru formarea budgetelor sale, cu adunările deliberative politice. Dl. Laurian, care a luat de mai multe ori cuvântul, a fost răsplătit prin respectul şi aprobaţiunea ce publicul a acordat ziselor sale, de amarnica împotrivire ce întâmpinase, cu o zi mai 'nainte, din partea comitetului dirigent. Apoi au mai vorbit şi d-nii Bariţ,

Axentie, dr. Raţu, Munteanu, Crainic, Visarion Roman protopop. Popazu, Găitan, Antonelli, Măcelariu, Bohăţel, Andreiu Mureşanu, părinţii archierei Şuluţ şi Şaguna, etc. Luptătorii dela 1848, acum în mare parte, membri ai *oficiolatelor* sau dregătoriilor cesaro-crăeşti, precum şi junii asupra cărora se întemeiază viitorul mai depărtat al naţiunii, se încercau la lupta cuvântului pentru materii de o mică îesemnătate, aşteptând poate alte cestiuni mai grave, mai vitale pentru soarta poporului român.

In fine ca să rezumăm aceste desbateri, vom menţionà aci principalii articoli coprinşi în budgetul propus. Micşorimea sumelor să nu mire pe nimeni; banii au totdauna o valoare relativă şi poate, ceeace nu s'ar face în unele locuri cu mii, se face aiurea cu zecimi. Sărăcia nu este nici vină, nici ruşine, când faptele săracului sunt bune; dar ruşinea şi vina mare e a aceluia care are mult şi nu face nimic bun şi temeinic. Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n'a depăşit o sumă de 3.000 fiorini, şi cu toate însă că într'însele erau prevăzute şi provăzute «cu inimoasă dărnicie» toate cele ce puteà să dea ajutor şi înaintare neamului românesc. Pentru sineşi, pentru cancelaria sa, şi pentru ale sale tipăriri, Asociaţiunea nu păstrase mai mult de vreo 300 or 400 fiorini; dar ea distribuià în stipendii la studenţii de tot felul, peste 1400 florini; pentru tipăriri de cărţi istorice şi didactice, consacrà iarăşi o sumă destul de însemnată; apoi acordà şi premie naţionale, dintre care cel mai important erà cel de 50 galbeni oferit poetului braşovean Andrei Mureşanu; în fine pentru artişti, pentru industriaşi, pentru agricultori, într'un cuvânt pentru cei mai de căpetenie părtaşi ai expoziţiunii, ea asemeni crease câteva premie de câte 100, 60, 35 şi 25 fiorini. In articolii 13 şi 14 ai proiectului comisiunii se propuneà a se împărţi 100 fiorini membrilor comitetului pentru dislocările lor şi 100 fiorini ca onorar anual al secretarului secundar.

Insă aceste două propuneri s'au refuzat de către adunare; acolo toţi lucrează de patriotism, şi patriotismul lor e încă

destul de tânăr, ca să-i facă a lucrà cu activitatate şi chiar fără de salarii. Din ceilalţi articoli încă se vedeà că, în proporţiuni mici, toate trebuinţele naţiunii au fost prevăzute: resplătiri şi încurajări la cei ce s'au distins în vreo lucrare; premii pentru a înlesnì dezvoltarea unor ramure folositoare, atât în cultura intelectuală cât şi în cea materială! Ajutoare la junimea studioasă spre a se puteà susţine pe băncile şcoalei; răspândire a publicaţiunilor de un folos practic şi moralizător pentru naţiune; toate şi-au găsit locul în acest mic budget, pentru care nouă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat un rezultat mai bun.

Adunarea decise încă împărţirea ei în trei secţiuni: filologică, istorică şi fizico-naturală. Fiecare membru se poate înscrie pentru ceea în care voieşte să figureze, şi îndată ce secţiunile se vor întocmì, se vor începe şi lucrările fiecăria în parte. Se mai vorbì şi despre preţuirea şi vânzarea cu licitaţiune a obiectelor din Expoziţiune, pentru care se şi denumì o comisiune; şi se hotărî ca viitoarea seziune a Asociaţiunii, adică a treia, să se ţină la Blaj, cu începere din ziua de 22 Iulie, stil vechiu, anul 1863, ziua lunii după sf. prooroc Ilie, când şi tinerii de prin Facultăţi vor puteà azistà, având cursurile şi examenile lor sfârşite.

Ultimul incident al şedinţei fu denumirea mai multor membri onorari. D. Bariţ, rememorând relaţiunile de comerţ şi de afaceri ce Ardealul şi mai cu seamă Braşovul întreţine cu Principatele, conchise prin a propuue de membri pe câţiva bărbaţi de dincoace de munţi şi anume pe d. C. A. Roseti (oare ca staroste de neguţători din Bucureşti?); apoi încă şi pe d-nii G. Sion şi N. Ionescu, pe junele Gr. N. Manu, carele, în tot cursul şedinţelor, luase note stenografice, şi pe subscrisul, toţi aceştia acolo prezenţi. Părintele canonic T. Cipariu, făcându'mi onoare de a mă propune şi domnia-sa, mai adaose pe d. Cogălniceanul, calificat de *Demostene al Românilor*, pe preotul evangelic Achner şi pe geograful Bieltz, autorul unei însemnate cărţi statistice asupra Transilvaniei; dar când fu apoi tot părintele Cipariu să mai propună şi pe câţiva în-

văţaţi maghiari, şi mai cu seamă pe d-nii Finali, comitele Miho şi Varady din Hunedioară, mai multe glasuri de desaprobare se auziră. In sgomotul ce se făcù, venerabilul mitropolit Şuluţ luă cuvântul şi, cu gravitatea ce-i dau vârsta şi meritele sale patriotice, aduse aminte Românilor ce erau de faţă «că naţiunea română are şi trebuie să aibă inimă mare; «că trebuie să arate că ştie a preţuì orice merite, fie chiar «şi la inimicii săi şi să dovedească, chiar prin mărinimia sa, «că, fiind tare şi puternică prin sineşi, prin dreptul său, ea «n'are a se teme de cei cari o atacă pe nedreptate».

Aceste demne şi frumoase cuvinte, însoţite cu mii de aplauze, terminară incidentul ameninţător. D. Vasici propuse încă pe d. dr. Kratky, directorul gimnaziului din Sibiiu, şi în fine se luă hotărârea preventivă ca, pe viitor, propunerile de membri onorari să se facă mai întâi dinaintea unei comisiuni examinatoare care va decide dacă se pot obştì în adunarea generală, spre a înlăturà orice întâmplare supărătoare. D. Sion mulţumì pentru a sa denumire şi luă îndatorire de a sprijinì scopul Asociaţiunii din toate puterile sale, printre compatrioţii săi din Principatele Dunărene. De toate părţile i se răspunse prin aplauze şi aclamări.

Publicul erà acum tot în picioare, gata a dà sfârşit acestei ultime şedinţe care se prelungise în curs de opt ore; atunci preşedintele, înălţând glasul, rostì aceste cuvinte:

«Din toate câte se petrecuseră până acum, am văzut spre cea mai mare mângâiere, cum că Asociaţiunea noastră nu numai că nu o ameninţă nici un pericul de nici o parte, dar din contră sunt cele mai bune auspicie că va prosperà încă şi mai mult în viitor. Încât pentru programa de acum, nu pot zice alta decât că s'a împlinit după cât a conces timpul cel scurt; avem însă prospectele cele mai bune că altă dată va fi şi mai bine. Putem sperà cu securitate că presupunerile noastre nu ne vor înşelà, dacă credem cum că armonia şi buna înţelegere creşte şi se întăreşte din zi în zi şi tot mai tare. Deà Dumnezeu să fie pace în lume, că sub sgomotul armelor nu poate înaintà nimica, prin urmare nici întreprinderea noastră. Să ne rugăm dar lui Dumnezeu pentru pacea lumii şi bună starea înălţatului Împărat, că Lui avem a mulţumì aprobarea Asociaţiunii noastre, că El a fost bun de a făcut cu putinţă înfiinţarea ei. Aşa Tatăl să fie cu noi cu toţii; să reverse preste noi, fii săi, lumina

adevărului, ca aşa să producă o naţiune sănătoasă şi plină de virtute. Amin!»

După această binecuvântare, chorul junilor întonă un imn naţional, şi apoi tot publicul se răsipì făgăduindu-şi succes bun la întâlnirea din anul viitor dela Blaj.

Astfel se petrecură cele trei zile de sărbătoare naţională ale adunării din Braşov. Marturi la faţa locului, noi am expus acì, cu exactitudine şi cu sinceritate, faptele care ne-au impresionat mai viu şi nu ne-am sfiit a reprobà pe acele ce ni s'au părut nepotrivite, precum am şi lăudat cu bucurie pe cele demne de admiraţiunea tuturor. În adevăr, cât despre noi, nu înţelegem altă critică decât pe cea dreaptă, nepărtinitoare, nefăţărită: dacă părerea noastră va fi justă şi dacă viersul nostru va fi convingător, atunci culpeşul îşi va simţì vina şi se va îndreptà; iar dacă aceste cualităţi ne vor lipsì, atunci cel puţin ne rămâne mângâierea, că nu am minţit conştiinţei noastre, afumând cu miresme prefăcute nişte idoli amăgitori.

Pentru aceea, închiăind acum expunerea amănunţimelor din adunarea dela Braşov, trebue să recunoaştem că scopul, faptele şi tendenţele Asociaţiunii literare transilvane, sunt în general demne de a fi susţinute şi îmbrăţişate de tot poporul român, ca, prin acest mijloc, cercul lor să se lăţească şi să profite tuturor Românilor în de obşte; apoi iar, fundatorilor ei, naţiunea le este mult datoare. Părintelui episcop Şaguna, mai în deosebi, carele a sprijinit proiectul pe lângă curtea imperială din Viena şi căruia singur s'a încredinţat de acolo executarea lui poporul ardelean are de ce să-i fie mult recunoscător; deşi preasfinţia sa, crescut departe de sânul românimii, nu poate să-i întinză amorul naţional preste toată poporimea română, fără distincţiune de eparchie şi de guvern; deşi credinţa naţională a preasfinţiei sale se întemeiază mai mult pe curtea stăpânitoare din Viena, decât pe elementul vital al înfrăţirii naţionale a Românilor; deşi speranţele preasfinţiei sale nu se arată a merge mai departe decât la o pacinică conlocuire a Românilor sudiţi cu celelalte naţiuni ală-

turate, sub scutul tutelar al Bunului Împărat, preasfinţia sa totuşi a dobândit drepturi la mulţumirea Românilor de peste munţi prin mai multe fapte anterioare şi mai ales prin ajutorul ce a dat la crearea şi la libera desvoltare a Asociaţiunii.

Domnului G. Bariţ asemeni, concetăţenii săi de peste munţi şi în general toţi oaspeţii frumoasei sărbători din trecutul Iulie, îi vor păstrà vecinic o bună mulţumire, o amintire recunoscătoare; în adevăr, se poate zice că domnialui a fost principalul instigator şi chiar executorul neobosit al tuturor serbărilor naţionale ce s'au întrunit în vara aceasta la Braşov. Secretar primar al Asociaţiunii literare, dispunător al Expoziţiunii, preocupat cu bună primirea tutulor, domnieisale trebue să mulţumim pentru acel farmec sărbătoresc, pentru acel jubileu naţional, în care toţi locuitorii şi oaspeţii dela Braşov au trăit în timpul tustrelelor zile solemne.

Şi în fine, tutulor Românilor din Ardeal, din Ungaria, din Banat, din Bucovina trebue neapărat să le recunoaştem un merit însemnat: acela de a lucrà de sineşi, fără câtuşi de puţin ajutor din partea guvernului local şi chiar adesea în contra dorinţelor acelui guvern. Astfel, Asociaţiunea literară, Expoziţiunea naţională, sărbătoarea întreagă din Braşov, şi apoi, — în cercul mai larg al zilnicilor ocupaţiuni morale, politice şi industriale, — toate întreprinderile profitabile ţărei şi naţiunei, toate acestea se fac însăşi de către naţiune, fără îndemnul şi fără sacrificii din partea autorităţilor stăpânitoare. Acest fapt, aşa de puţin uzitat la noi în Principate, merită o deosebită luare aminte; el dovedeşte că lenevirea Românului, ce tinde a devenì proverbială la noi, nu provine dintr'o apatie firească a caracterului său, ci numai dintr'un rău obiceiu contractat, de a se descărcà tot omul de orice sacrificiu, lăsându-le în sarcina stăpânirii. Lipsească bunăvoinţa din partea aceştia, atunci Românul, văzându-se lăsat fără sprijin în voia întâmplării, îşi ia inima în dinţi şi pasă la muncă. La noi, guvernul n'a cutezat încă să decline omnipotenţa sa de a face tot ce e bine, tot ce e folositor pentru ţară; de aceea şi naţiunea, cu braţele încrucişate, aşteaptă tot dela

guvern; de aceea şi progresul merge încet, împedicat fiind de lipsa de mijloace a guvernului şi de nepăsarea trândavă a raţiunii.

Dar să ne întoarcem încă pentru un minut în sânul răcoros al munţilor Bârsei, spre a ne luà dela dânşii ziua bună, adresând o salutare voioasă acelor amabile copile române care au dezmerdat adunarea Românilor, cu dulcile lor cântări. Să arătăm mai 'nainte de toate admiraţiunea noastră către juna artistă Eliza Circa, care ştie cu atâta talent şi graţie a mânuì vioara, un instrument aşa de rebel sexului frumos; să salutăm încă şi pe tinerile pianiste care şi-au câştigat aprobarea numerosului public adunat împrejurul lor; să mulţumim corului de tineri studenţi şi de fete, care au intonat adeseori rugi şi imnuri naţionale pentru înfrăţirea şi prosperitatea poporului român. Partea ce au luat toţi aceşti juni cântători la serbarea naţională din Braşov a fost aceea cu care odinioară junii efebi şi fecioarele din poetica Atenă se amestecau în festivităţile solemne ale templului Minervei. Şi într'adevăr, prin corul tinerelor cântătoare, se zăreau sub podoaba virginală a unei cununi de flori sau de frunze, şi sub cutele largi ale veşmintelor albe, de acele chipuri clasice, regulate, gingaşe şi încântătoare, de acele porturi mlădioase şi măreţe ca ale fecioarelor ce împodobesc sculpturile neperitoare, săpate de Fidias pe marmora Partenonului.

În sfârşit, ca să lăsăm pé cititorul nostru sub impresiunea de patriotizm călduros şi de idei plăcute ce a întipărit în inima tuturor celor de faţă, întrunirea dela Braşov, vom reproduce aici ultima strofă dintr'o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean, d. Ar. Densuşianu a semănat mai mult d'o idee frumoasă, mai mult d'o expresiune fericită:

O trecurăţi iute, zile fericite,
Zile dulci de aur şi de suvenirì,
Voi, momente suave şi de mult dorite
Inimei române, candide-n simţiri! [1])

Bucureşti. 1862. Tipărit în *Revista Română*, tom. II.

---

[1]) *Suveniri dela Braşov*, din 28-30 Iulie 1862, în *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*. No. 30, 1 August 1862.

Gimnazii şi Şcoale reale

Raport asupra organizaţiunii ce ar fi să se dea învăţământului secundar în România, prezentat Consiliului general de Instrucţiune publică, în sesiunea lui din anul 1865.

La deschiderea primei sesiuni a Consiliului general de Instrucţiune publică, din care d. Odobescu făceà parte ca delegat al Consiliului de Stat, Ministerul Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunei publice, adresase Consiliului general un şir de propuneri, între care erau coprinse şi următoarele idei, atingătoare de învăţământul secundar:

«O greşită direcţiune pare a fi luat învăţământul nostru gimnazial. El s'a socotit de completare a educaţiunii, în loc de a fi considerat numai ca mijloc de trecere la învăţământul superior. Această greşită direcţiune a făcut şi din Gimnaziile noastre, pepiniere de candidaţi la funcţiuni.

«Noua lege a şcoalelor, prin art. 199—219, prevăzând înfiinţarea de şcoale reale, ne dă, domnii mei, mijloace de a împuţinà pe viitor răul ce constatarăm.

«Consiliul permanent a elaborat proecte de programe pentru o parte din şcoalele secundare. Conform art. 29 din legea şcoalelor, d-nii delegaţi ai Consiliului permanent vă vor dà, în privinţa acestora, toate lămuririle, şi astfel îmbunătăţirile ce proectele în cestiune vor primì din dezbaterile d-voastră, ne vor permite a le aplicà îndată în şcoale».

Comisiunea însărcinată cu examinarea propunerilor d-lui Ministru al Instrucţiunei publice, relative la învăţământul secundar, care propuneri sunt coprinse sub rubrica a II-a, în discursul d-sale la deschiderea sesiunii actuale a Consiliului general al Instrucţiunei, adunându-se în mai multe şedinţe; având în vedere articolii legii asupra Instrucţiunii din 25 Noembre 1864, atingătoare de această parte a învăţământului, precum şi procesele-verbale ale Consiliului permanent,

adică unul din 17 Iulie, două din 21 Iulie, unul din 10 August 1867 şi altul fără dată relativ la şcoalele secundare de fete; a deliberat asupra acestor materii şi-şi rezumă astfel opiniunile sale:

Din cuvintele sus-menţionate ale d-lui ministru rezultă că două cestiuni sunt mai ales puse în examinarea Consiliului general, adică, pe de o parte:

1. Direcţiunea ce este a se dà învăţământului secundar, prin gimnazii, şcoale reale, profesionale, etc. De altă parte:

2. Examinarea proiectelor de programe ce Consiliul permanent a elaborat pentru o parte din şcoalele secundare.

Luând în deliberare prima cestiune, comisiunea s'a simţit fericită de a găsì exprimate în cuvintele d-lui ministru, chiar ideile de care toţi membrii ei sunt pătrunşi, şi a căutat, ţinându-se în marginele prescrise de lege, a propune, într'un mod general, mijloacele ce ea socoteşte a fi mai nimerite spre a ajunge la scopul de toţi dorit.

Mai nainte de toate, făcând o nomenclatură a tuturor institutelor de învăţământ public secundar, prescrise de noua lege a Instrucţiunii, — şi din care unele se află de acum existente, iar celelalte sunt încă de înfiinţat, — ea a constatat că ele se pot clasificà în şease specii diferite, unele subîmpărţite în mai multe ramure şi graduri, şi anume:

I. *Licee*, în număr de 9 şi *Gimnazie* 37. (Art. 93 al legii).

II. *Şcoale reale,* fără număr determinat. (Art. 199, 200).

III. *Şcoale secundare de fete,* 8 la număr. (Art. 184).

IV. *Şcoale profesionale:* de agricultură cu ferme-model, 3, (Art. 207), de industrie, 7, (Art. 208), de comerciu 7, (Art. 214).

V. *Seminarie:* de gradul I, 7, şi al II-lea, 2. (Art. 224).

VI. *Şcoale de moaşe*, de două graduri. (Art. 220, 221).

Intre aceste diferite specii de şcoale sunt unele, şi anume, cele coprinse sub n-ele IV, V şi VI, al căror scop şi tendenţe sunt chiar însemnate prin numirile ce ele port, fiind create pentru formare de bărbaţi sau femei cu profesiuni bine specificate, adică: preoţi, agronomi, industriaşi, comercianţi şi moaşe.

Legea determină condiţiunile sub care aceste şcoale trebuiesc să funcţioneze, şi numai examinarea programelor ce li s'ar face ar puteà să înlesnească Consiliului general, mijloacele de a da instrucţiunii ce se predă într'însele o direcţiune mai potrivită cu scopul la care tind.

In momentul de faţă s'au prezentat comisiunii, prin procesul verbal al onorabilului Consiliu permanent din 21 Iulie 1865, numai programa Seminarielor, şi despre aceea se va vorbì la locul său.

Comisiunea şi-a ţintit toată luarea aminte asupra direcţiunii ce ea crede că ar trebuì dată învăţământului, în cele două specii de şcoale însemnate sub n-ele I şi II, adică, pe de o parte, *Liceelor* şi *Gimnazielor*, pe de alta, *Şcoalelor reale.*

Plecând din puntul de vedere că învăţământul secundar, spre a fi astăzi complet într'o ţară, trebuie să aibă un caracter îndoit, adică a fi socotit, într'unele şcoale, ca un studiu intermeziar între clasele primare şi Facultăţi; iar într'altele, ca un complement suficient al instrucţiunii elementare, comisiunea socoteşte de cel mai neapărat folos ca acestei părţi a instrucţiunii publice să se deà, la noi, două direcţiuni pe care, spre a nu le numì contrarii, le vom arătà ca mergând paralel. Aceste două tendenţe sunt caracterizate prin denumirile generice de *studii clasice* şi *studii reale* sau practice.

Fie-ne iertat, mai nainte de a intrà în caracterizarea mai amănunţită a acestor studii, diverse nu prin natura ci prin tendenţele lor, şi mai nainte de a schiţà măsurile principale de executat spre a realizà coexistarea acestor două tendenţe în şcoalele noastre secundare, fie-ne, zicem, iertat de a relatà aci câteva cuvinte foarte însemnate ale unui bărbat ce este prenumărat printre somităţile instrucţiunii în Francia, şi tot de-odată printre cei mai călduroşi apărători ai drepturilor Românilor, ale d-lui Saint-Marc Girardin. Domnia-sa zice:

«In orice discuţiune sunt oameni exageraţi. In ochii uma-«niştilor (în sensul ce se da odinioară studiilor de *umanioare*, «în vechiul nostru colegiu de la St Sava), scăpare nu este

«afară din studiile clasice. In ochii realiştilor, acesta e nu-
«mele partizanilor studiilor uzuale, scăpare nu este afară din
«aceste studii. Cât despre mine socotesc că un popor care
«azi ar aveà pentru educarea sa, numai şcoale clasice, sau
«numai şcoale reale, ar fi un popor foarte rău educat. De
«vreme ce educaţiunea trebuie să se repoarte asupra profe-
«siunii ce fiecare om va îmbrăţişà mai târziu un asemenea
«popor, având numai un singur fel de educaţiune, ar aveà
«numai o singură profesiune. Acela ar fi un popor compus
«numai de învăţaţi, sau numai de industriaşi. Societatea însă
«nu poate să meargă într'astfel; ei îi trebuie, spre a-şi în-
«deplinì scopul, să-şi desvolte activitatea în toate sensurile;
«îi trebuie industriaşi, agricultori, neguţători, muncitori; dar
«îi trebuie şi învăţaţi. La un popor de învăţaţi, maşina so-
«cietăţii s'ar oprì în loc; la un popor de industriaşi, însăşi
«civilizaţiunea ar rămâne nemişcată. Pentru un popor, învă-
«ţaţii sunt tot aşa de trebuincioşi ca şi magistraţii. Ştiinţele
«şi cei ce le cultivă îi sunt tot aşa de trebuitori ca şi ma-
«şinele...»

Acestor elocuente cuvinte, comisiunea nu crede necesar se mai adauge ceva spre a dovedì imperioasa trebuinţă ce este pentru o naţiune care voieşte să trăiască din viaţa civilizaţiunii, de a împărţì şcoalele sale secundare, adică acele şcoale în care omul dobândeşte mai ales cunoştinţele ce întreţin viaţa socială, în două categorii distincte, având fiecare scopul său curat determinat, şi a creà astfel, în sânu-i, o activitate felurit dezvoltată, o diversitate spornică în rezultatele multiple şi fericite.

«La un popor», zice eminentul publicist Emile de Girardin, în cartea sa asupra instrucţiunii publice, «la un popor al cărui
«spirit a ajuns să nu mai admită nici o idee de privilegii moş-
«tenite, instrucţiunea nu poate rămâneà ca în timpii când
«averile erau monopolizate, carierele obligatorii, vocaţiunile
«silnicite, când unele clase erau privilegiate cu paguba celor-
«lalte; atunci instrucţiunea nu mai poate fi uniformă, ci trebuie
«să varieze după diversitatea profesiunilor; ea nu mai poate

«fi cu totul clasică, ci trebuie să devină şi profesională ; căci «cu cât mai mult averile se vor subîmpărţi, cu atâta mai «mult specializarea instrucţiunii va devenì riguros obligatorie».

La noi legea cea nouă a instrucţiunii ofere toate înlesnirile spre a se pune în practică aceste idei salutarii, pe care se bazează astăzi sistema cea mai logică şi cea mai lăudată de învăţământ secundar. Menţinând şi desvoltând, pe de o parte, Gimnaziele ; iară, pe de altă parte, lăsând toată latitudinea pentru crearea de Şcoale reale, ea deschide o cale înduoită pe care comisiunea crede că trebuie, fără sfieală, să pornim de îndată instrucţiunea noastră de gradul al doilea.

Aşa dar, datoria ce mai rămâne deocamdată, acesteia de împlinit, spre a completà ceeace legea prevede, este de a cercà să caracterizeze într'un mod mai lămurit acele două tendenţe, aplicate la învăţământul ce ne ocupă, spre a statornicì, într'astfel, bazele generale pe care în urmă au să se întemeieze corpurile administrătoare ale instrucţiunii publice, ca să pregătească pentru acele şcoale programele de studiu, proiectele de metoade pedagogice ce ar fi de inaugurat într'însele.

Şi mai nainte de toate, comisiunea socoteşte de neapărat a constatà că, din diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucţiunii secundare, se poate câştigà un mare folos : acela de a se consolidà foarte tare, în fiecare din ele, specia de învăţătură ce-i este rezervată.

In adevăr, când într'o şcoală, scopul instruirii nu este determinat cu preciziune, când tendinţele generale ale învăţăţământului nu sunt toate pornite către una şi aceiaşi ţintă, fie chiar ca materiile predate în acea şcoală să nu fie nici numeroase nici împovărătoare pentru spiritul şcolarilor, totuşi învăţătura acolo este fără soliditate şi facultăţile celorce învaţă se risipesc fără spor. Cunoştinţele dobândite, neputându-se grupà împrejurul unei idei predomnitoare, se perd cu mare inlesnire şi lasă numai oarecare idei nestatornice, mai adesea pernicioase pentru inteligenţă şi moralitate.

Din contra, când elevul ese dintr'o şcoală în care toate stu-

diile s'au urmat după o sistemă identică, conducătoare la un sfârşit comun şi niciodată perdut din vedere, toată ştiinţa câştigată rămâne înaintea lui aşa de clar lămurită, aşa de bine clasificată încât, la orice moment al vieţii, el se poate servì cu dânsa, ca zeţarul cu literile bine regulate al unei caştie de imprimerie.

Tot această specializare a studiilor pentru fiecare şcoală în parte, permite a se da fiecării materii de învăţământ o desvoltare îndestulătoare, şi a nu se sacrificà toate cunoştinţele, grămădite la un loc, una în dauna celorlalte. Apoi şi elevul unei şcoale bine specializate, condus în tot cursul învăţământului său secundar după aceeaşi sistemă de studiu, şi mănţinut, în curgere de mai mulţi ani, în aceeaşi ordine de idei, aprofundează cu înlesnire şi precât îi este de trebuinţă, toate materiile ce se prezintă investigaţiunilor sale; căci, ori cât ar fi de diverse acele materii, modul sub care îi vin înainte, îi este acum familiar şi, prin urmare, chiar dificultăţile lor îi sunt lesne accesibile şi lesne de învins.

Intemeiată cu credinţă pe aceste foloase, comisiunea păşeşte la specificarea naturei şcoalelor secundare, ce ea crede că e bine a se întocmì, spre a face cât mai curând ca naţiunea română să se poată bucurà de asemenea foloase.

Din aceste şcoale, unele, adică *Liceele* şi *Gimnaziile*, vor reprezintà direcţiunea *clasică* şi *teoretică* a studiilor; iar celelalte, *Şcoalele reale*, direcţiunea *generalizatoare* şi *practică* a învăţăturilor.

Ambele aceste specii de şcoale au, cu puţine deosebiri, a utilizà fondul comun de învăţături prescris prin art. 116 al nouei legi de instrucţiune; însă, fiecare din ele, cu un scop diferit, cu o tendinţă putem zice opusă.

Pe de o parte, în *Licee* şi *Gimnazii*, ar aveà să predomnească pentru ramura literară a învăţământului, tendinţa exclusiv *clasică;* pentru cea ştiinţifică, tendinţa *teoretică.*

Pe dealtă parte, în *Şcoalele reale*, ramura literară ar fi desvoltată după o tendinţă cu totul *generalizatoare*, iar ramura ştiinţifică, cu o aplecare pronunţată spre *practică.*

a) **Gimnaziile.**

Liceele, pe care comisiunea le vede cu părere de rău figurând în lege, sub această numire nouă, pe când toată lumea se deprinsese la noi cu numirea foarte apropiată de *Gimnazii*, cu atât mai mult că dânsa nu poate înţelege existenţa unei şcoale care, supt un nume special, ar da, ca termen de studiu, o parte trunchiată din învăţământul *Liceului*, — *Liceele*, zicem, sau mai bine *Gimnaziile* complete de şeapte clase, ar fi propriu zis, *şcoale intermediare;* ele ar servì exclusiv pentru a formà, prin studii clasice şi teoretice bine maturite, studenţi pentru Facultăţi; din ele ar eşi toţi acei tineri cărora timpul, mijloacele materiale şi aptitudini intelectuale mai distinse, le-ar fi permis a consacrà şeapte ani la învăţături pregătitoare, spre a intrà în şcoalele superioare care ar completà instrucţiunea lor; în ele, în fine, s'ar formà acei oameni pe care d-l Saint-Marc Girardin, în cuvintele mai sus citate, îi numeşte învăţaţii, şi-i arată aşa de trebuitori pentru progresul civilizaţiunii.

Aşa dar, pentru ca Gimnaziile noastre să poată corespunde cu o misiune atât de înaltă şi de dificultoasă, comisiunea încă crede că nivelul general al studiilor trebuiesc înălţat într'însele, cu mult mai presus de ce se află în momentul de faţă, când singure Gimnaziile reprezintă mai tot învăţământul secundar, cu variile sale tendinţe.

Partea clasicităţii trebueşte îngrijită cu multă scrupulozitate; studiul limbelor latină şi elenă, considerat ca baza acestui învăţământ, trebuieşte, în tot timpul defipt acestor şcoale, adâncit atât sub raportul gramatical cât şi din punctul de vedere al literaturelor antice. Cunoştinţele morale, sociale şi politice trebuesc prezentate într'o ordine care să permită o dezvoltare mai amănunţită a materiilor ce ele coprind. In fine ştiinţele pozitive trebuesc înfăţişate din privirea teoriei, spre a puteà servì de fundament solid studiilor ştiinţifice superioare la care unii din şcolari ar aveà a se consacrà mai târziu, şi de exerciţiu temeinic al puterii raţionamentului pentru cei ce vor mărginì întru atâta cunoştinţele lor ştiinţifice.

Pusă pe astfel de cale, instrucţiunea gimnazială ar trebuì să fie neîncetat supusă la o geloasă priveghere, spre a nu se coborî dela un nivel aşa de înălţat, şi a perde caracterul de profunditate ştiinţifică, care singur îi asigură un rezultat salutar; iar admiterea elevilor în sânul acestui complex de studii ar trebuì asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanţii de capacitate şi de asiduitate fructuoasă, dovedite în clasele primare sau la examene riguroase de admisiune.

Comisiunea e dar de părere:

1. Că pe astfel de scară înaltă trebuesc ridicate treptat studiile exclusiv clasice şi teoretice, în toate Gimnaziile complete şi necomplete azi existente în ţară;

2. Că, pentru cele ce sunt până acum începute, este de folos ca ele să se completeze, îndată ce timpul şi mijloacele vor permite;

3. Că, pretutindeni unde legea prevede înfiinţare de *Licee*, această prevedere să se realizeze la timp oportun;

4. Că orice creaţiune de clase inferioare ale unui Liceu să presupună de sineşi complectarea institutului, prin clasele superioare subsecuente, la timp oportun, fără ca un număr oarecare de clase de Liceu, mai mic decât cel prevăzut prin lege pentru Licee, să poată constituì o şcoală secundară de sineşi existentă şi considerată ca şcoală completă.

Se înţelege, după cele mai sus expuse, că o asemenea şcoală n'ar corespunde deloc cu scopul ce s'a determinat acestor aşezăminte de învăţământ *intermeziar* şi n'ar servì decât a croì oameni cu educaţiuni trunchiate, neposedând nici cunoştinţile practice trebuincioase în viaţa socială, nici cele teoretice care introduc pe om în cercul înaltei ştiinţe. Unii asemeni oameni n'ar face decât să înmulţească clasa de acum mult prea numeroasă a aspiranţilor incapabili la lefurile din bugetul Statului, şi prin urmare, şcoalele care îi ar fi produs, ar paralizà şi ar răsturnà toate bunele rezultate ce comisiunea crede că se vor obţine din reorganizarea completă a instrucţiunii secundare.

5⁰. In loc de numirea de *Licee,* să se restitue institutelor de învăţământ secundar, clasic şi teoretic, aceea foarte apropiată şi unică de *Gimnazii,* rămânând ca, tot sub această numire, să se coprinză şi acele şcoale în care învăţământul gimnazial ar fi încă necompletat, dar a căror completare până la numărul de şeapte clase ar fi numai o cestiune de timp şi de mijloace bugetare şi didactice.

Cu modul acesta, şcoalele secundare clasice şi teoretice ar rămâneà bine specificate sub o unică denumire, şi caracterul lor de *şcoale intermeziare* n'ar mai fi întru nimic supus la echivocul lăsat de lege, prin îndoita numire de *Licee* şi *Gimnazie.*

b) **Şcoalele reale.**

Despre *Şcoalele Reale* s'a menţionat adesea în ţară la noi mai ales în aceşti din urmă ani. Ministerul instrucţiunii le-a făcut mai totdeauna o mică parte în bugetul său; s'a şi cercat a se pune în lucrare asemenea şcoale, însă până acuma fără de succes; în fine noua lege a instrucţiunii, prin art. 199 şi 200, vine a consacrà în mod legal aceste institute şi le definează cu termenii următori: «Şcoalele Reale au de scop a dà învăţătura trebuincioasă pentru exercitare a unei arte şi profesiuni».

Comisiunea vede într'aceste articole ale legii o sorginte fecundă pentru luminarea naţiunii române şi pentru îndreptarea spiritelor doritoare de cunoştinţe, pe o cale ce de sigur va duce la prosperitatea materială, prin varietatea naţiunilor practice răspândite în majoritatea poporului, şi la soliditatea în instituţiunile ţării, prin cunoaşterea tutulor datorielor cetăţeneşti.

«Orice guvern întemeiat pe îndoitul principiu al egalităţii de drepturi şi al alegerii», zice Emile de Girardin, «va fi tot «anarchic şi şovăind pe cât timp nu va aveà o sistemă de «instrucţiune care să regenereze spiritul public falsificat şi ră«tăcit de eroi şi de prejudecăţi vechi; care să risipească în«vălmăşeala de pretenţiuni ridicate prin confundarea principiului

«egalităţii civile cu acela al egalităţii sociale; care să stabi-«lească ierarchia inteligenţelor; care să formeze o cătime în-«semnată de oameni luminaţi, destul de numeroasă spre a «satisface cerinţele administraţiunii municipale, juriului, ale-«gerilor de tot felul».

Dintr'aceste zise se lămureşte că comisiunea a avut bine aminte de a nu confundà învăţământul Şcoalelor Reale cu acela propriu al profesiunilor; ea, în această materie, se uneşte cu opiniunea lui Jules Simon, carele zice că «Şcoala Reală «trebue să fie practică, fără însă a fi specială».

Această şcoală îşi va recrutà elevii săi în clasa foarte numeroasă a cetăţenilor cari n'au nici timpul nici mijloacele, poate nici dorinţa de a împinge pe copiii lor până la studiile de Facultăţi, fără însă de a voì să facă dintr'înşii simplii meseriaşi. Intr'o ţară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moşia, este menită a trăì încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului, unde cunoştinţele de agricultură practică, de negoţ şi de industrie agricolă, de ar fi mai răspândite ar înzecì veniturile ţării şi ale particularilor, unde instrucţiunea superioară este grea de dobândit, prin numeroasele lipse de care ea suferă, şi unde poate chiar ea nu s'ar răspândì mult decât în detrimentul prosperităţii materiale, într'o asemenea ţară, zicem, noţiunile generale şi practice, căpătate într'un mod leznicios şi repede, sunt, fără îndoială, cele mai în de obşte necesare şi poate chiar, până la un punct oarecare, cele mai folositoare.

Pe aceste idei se fundează comisiunea spre a propune înfiinţarea, cât mai grabnică şi mai răspândită, de Şcoale Reale, care, stabilite fiind prin toate oraşele ţării, să formeze cetăţeni luminaţi şi pătrunşi de datoriile lor morale şi sociale, să înleznească exploatarea inteligentă a avuţiilor ce stau la noi sub mâna fiecăruia, părăsite sau risipite din neştiinţă şi din neîndemânare.

Asemenea şcoale, într'un curs de patru, mult cinci ani, ar inculcà elevilor principii solide de religiune şi de morală socială, idei clare şi folositoare despre drepturile şi datoriile

lor; le-ar prezentà tabeluri lămurite despre ramurile principale ale cunoştinţelor de ordine literară şi politică; le-ar dà noţiuni temeinice de toate ştiinţele pozitive, având pururea în vedere aplicarea lor la viaţa practică.

Comisiunea, insistând mult asupra tendinţilor cu totul realiste ce sunt a se da studiilor din aceste şcoale, în opoziţiune cu cele teoretice din gimnazii, crede de a sa datorie să schiţeze, în câteva răpezi trăsuri, caracterul ce-i pare de cuviinţă a se defige învăţăturilor care vor face obiectul Şcoalelor Reale.

Totodată, recunoscând lăudabila iniţiativă ce onorabilul Consiliu permanent a luat în acest sens, prin procesul său verbal din 10 August 1865, prin care propune ca Gimnaziilor ce sunt a se înfiinţà prin capitalele de judeţe să se deà o direcţiune cât se poate mai practică, spre a fi adevărate Şcoale Reale, în care junii să ia cunoştinţele neapărate la diverse arte şi meserii, ea crede că va înlesnì lucrarea corpurilor chemate a regulamentà aceste şcoale, semnalând pe scurt principalele direcţiuni ce au a se da diverselor materii ce vor compune partea didactică a Şcoalelor Reale.

Şi mai nainte de toate, ierte-ni-se încă odată a cità câteva cuvinte ale d-lui Saint-Marc Girardin, în privinţa unor studii indispensabile în orice şcoală cu tendinţe realiste:

«Dacă sunt şcoale care să aibă trebuinţă de instrucţiune «religioasă, negreşit că acelea vor fi cele reale. În alte şcoale, «studiile literare aprofundate pot, deşi nu de-ajuns, să dez«volte şi să purifice instinctele morale ale sufletului omenesc. «Literatura înalţă sufletul şi-l înştiinţează despre însemnătatea «şi demnitatea lui; căci literatura: de suflet se ocupă şi către «suflet se îndreptează. Prin urmare, în studiile literare este «totdeauna un fel de cultură morală; dar, în studiile realiste, «ce va susţine oare sufletul în demnitatea sa? Ce va cultivà «instinctele sale morale? Şi cu toate aceste, eu sunt adânc «încredinţat că omul are trebuinţă de o asemenea cultură. «Fără de ea, sufletul amorţeşte şi se stinge; rămân numai «patimile. A creà şcoale realiste fără de învăţământ religios, «este a organizà barbaria şi cea mai rea din toate barbariile,

«nu aceia ce vine mai nainte de civilizaţiune şi o pregăteşte, «ci aceia care vine în urmă-i şi care este decadenţa şi corup-«ţiunea ei.

«Religiunea este educaţia acelora ce nu mai au alta; ei «numai prin religiune ţin de omenire. Creând dar instruc-«ţiunea secundară practică, alăturaţi-o cu învăţământul reli-«gios; într'alte locuri, el e folositor: aci este indispensabil.»

Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoştinţelor ce sunt a se predà în Şcoalele Reale.

Ştiinţe morale. literare şi politice.

I. *Religiune*, adică explicarea Evangheliilor, istoria vechiului şi noului Testament, literatura biblică şi eclesiastică, morala şi psicologia în prescurtare.

II. *Limba română*, studiată în comparaţiune cu cea *latină*, care, aci, va fi privită numai ca sorgintea în care se poate dobândi cunoştinţa limbei naţionale; aşà dar, răpezi noţiuni de gramatica limbei latine şi puţine traduceri de fraze latine lesnicioase. Compuneri româneşti literare şi mai ales epistolare. Răpede schiţare a istoriei generale a literaturelor antice şi moderne.

III. *Limba franceză,* mai ales cu deprinderi la citirea şi vorbirea acestei limbi, a cărei cunoştinţă va deschide elevilor un mijloc de o mai departe instruire, făcându-le accesibilă una din literaturele moderne cele mai avute şi mai instructive.

Limbele *italiană* şi *germană* vor fi facultative.

IV. *Geografia fizică* şi *politică* a globului, cu noţiuni de statistică şi de etnografie; geografia detaliată a ţărilor române, cu statistica lor.

Istoria universală, prezentată in tabeluri generale, repărţită între anii de studii ai şcoalei; *istoria naţională* cu mai multe dezvoltări.

V. Idei de *drept natural şi politic*. Cunoştinţa *dreptului administrativ* şi a legiuirilor ţărei. Noţiuni de *economie politică*.

Ştiinţe exacte, naturale şi fizice.

VI. *Matematici: — Aritmetica* cu aplicaţiuni la comptabilitatea comercială, agricolă şi industrială. Primele noţiuni de *Algebră*. *Geometria* practică cu aplicaţiuni la geodezie, la mecanica elementară şi noţiuni de architectonică.

VII. *Ştiinţele fizice*. Noţiuni elementare de Cosmografie şi Meteorologie *Fizica :* cunoştinţa puterilor naturei, a instrumentelor celor mai practice şi a maşinelor mai simple şi mai uzuale. *Chimia* cu aplicaţiuni la technologie.

VIII. *Ştiinţele naturale*, cu aplicaţiuni la igienă, la industrie şi mai cu seamă la agricultura practică.

IX. *Caligrafia*, urmată de *Desemnul* liniar şi de primele noţiuni de desemn artistic.

Pe lângă asemenea Scoli Reale, ce ar trebuì instituite în toate capitalele şi oraşele de districte Comisiunea este de părere ca Consiliul general să invite pe d. Ministru al Instrucţiunei de a încurajà, — dacă lipsesc mijloacele de a creà — stabilimente de internate particulare, subvenţionate chiar de Stat sau de municipalităţi, în care şcolarii să repete în comun lecţiunile acelor şcoale, exercitându-se încă şi la *gimnastică* şi la *muzică*.

O altă chestiune ce a preocupat pe comisiune este lipsa de cărţi didactice, după care s'ar puteà predà ştiinţele, în Şcoalele Reale; ea socoteşte însă că mijlocul cel mai nimerit spre a subvenì la această lipsă, ar fi să se numească o comisiune de oameni speciali cari, împreună cu membrii Consiliului permanent, să se ocupe a cercetà şi a examinà toate publicaţiunile de asemenea natură, făcute în Germania, în Elveţia, în Belgia, în Anglia, în Franţa, etc., şi, alegând dintre ele, pe cele mai apropriate pentru Şcoalele Reale ce se vor creà în România, să ofere premii la cele mai bune traducţiuni şi localizări ale publicaţiunilor alese.

Comisiunea crede necesar să adauge că, printre foloasele ce ar aduce Şcoalele Reale, trebue să se prenumere şi acela de a pregătì, într'un mod foarte nimerit, pe junii cari vor voì să se consacre la profesiuni mai înalte. Astfel, elevii cari ar eşì din Şcoalele Reale cu cunoştinţe varii şi practice, dar mai mult generale, s'ar găsì foarte bine preparaţi spre a intrà în şcoalele de pură aplicaţiune profesională, adică în *Şcoalele de Comerţ, de Industrie şi de Agricultură*, prevăzute prin unele articole din legea instrucţiunii, şi poate chiar în *Şcoalele secundare de medicină şi de arta militară.* Astfel ar puteà să complecteze studiile lor, cei ce ar voì să îmbrăţişeze, într'un mod definitiv, o carieră profesională, fără de a fi nevoiţi să treacă prin studiele lungi şi teoretice ale Gimnaziilor.

S'ar puteà încă adauge că elevilor din *Şcoalele de Bele-Arte* să se ceară, la admisiunea lor, absolvirea cursurilor din Şcoalele Reale, atunci când ei nu vor fi trecut prin gimnazii.

Terminând aceste consideraţiuni asupra utilităţii şi asupra tendinţelor *Şcoalelor Reale*, comisiunea, pătrunsă de folosul acestor instituţiuni, îşi rezumă într'astfel concluziunile sale:

1. Consiliul permanent al instrucţiunei va fi invitat să elaboreze proiectul de programă şi regulamentele necesarii pentru înfiinţarea şi administrarea internă a *Şcoalelor Reale*, care programe şi regulamente, formate în sensul propunerilor de mai sus, se vor pune în deliberarea Consiliului general în viitoarea sa sesiune.

2. Până atunci însă se vor înfiinţà atâtea prime clase de *Şcoale Reale*, pe cât mijloacele pecuniare şi didactice vor permite, prin deosebitele capitale de judeţe ale ţării, conform procesului-verbal al onorabilului Consiliu permanent din 10 August 1865.

3. Să se acorde o simţită precădere la înfiinţarea de *Şcoli Reale*, care ne lipsesc cu totul, asupra înfiinţării de noi *Gimnazii* de care mai avem, şi astfel Gimnaziile propuse prin procesul-verbal al onorabilului Consiliu permanent din 21 Iulie 1865, să fie înlocuite prin *Şcoli Reale*.

4. Clasele *Şcoalelor de Comerţ* existente se vor înlocu treptat, începând chiar de estimp, prin clase de Şcoli Reale, până ce complectându-se aceste din urmă şcoale, se vor puteà formà *Şcoli superioare de Comerţ*.

5. Consiliul permanent va fi invitat a elaborà, conform § 1 din art. 20 al legii de instrucţiune, şi având în vedere consideraţiunile mai sus expuse, proiecte de programe pentru şcoalele profesionale de *Agricultură*, de *Comerţ* şi de *Industrie*, spre a fi examinate în sesiunea viitoare a Consiliului general.

6. Să se invite ministerul a întocmi o comisiune de oameni speciali cari, împreună cu membrii Consiliului permanent, să se ocupe a alege şi a regulà traducerea şi localizarea

sau redactarea cărţilor didactice necesare pentru *Şcolile Reale* şi pentru cele profesionale.

Comisiunea, în această parte a raportului său, ocupându-se a satisface justele îngrijiri arătate de d. Ministru în discursul său, în privinţa învăţământului secundar, a căutat tot de-o dată să proiecteze pentru acest ram important al instrucţiunii publice, a organizaţiunei care să prezinte toate chezăşiile cerute pentru statornicirea unor principii sociale folositoare ţării şi desvoltătoare a prosperităţii ei intelectuale şi materiale.

Ea a avut în vedere că, precum zice cu mult cuvânt, Emile de Girardin, «un guvern care se transformă nu poate să se «aşeze, să se statornicească, să se perpetue până nu va aveà «o sistemă de învăţătură publică, care să fie în raport cu «principiile sale fundamentale; astfel, într'un guvern repre-«zentativ, a cărui bază e alegerea poporului, şcoalele trebue «să tindă a pregătì junimea, prin felurite studii speciale şi «solide, de a exercità drepturile ce ea va fi chemată a înde-«plinì, de a practicà datoriile ce interesul comun şi comunal «îi vor impune»[1]).

Bucureşti, 1865.

Din *Monitorul Oficial* şi din *Buletinul Instrucţiunei publice* pe anul 1865.

---

[1]) Se suprimă aci partea a doua a acestui raport, de oarece ea tratează subiecte de interes cu totul momentan. *(Nota lui Od.)*

România la Expoziţiunea Universală din 1867, la Paris

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ŞI INSTRUCŢIUNILE CĂTRE CONSILIELE JUDEŢENE ŞI COMUNALE, CĂTRE PREFECŢI ŞI CĂTRE AGRICULTORI ŞI INDUSTRIAŞI

I.

In luna Octomvrie din anul încetat 1865, guvernul Român, înştiinţat prin agentul său din Paris, despre dispoziţiunile ce se luau acolo în privinţa Expoziţiunii universale, care se va face la 1867, însărcină pe d. Alexandru Odobescu, consilier de Stat, de a se duce la Paris, în calitate de Comisar delegat din partea Principatelor Române şi să se pună acolo în relaţiune cu Comisiunea Imperială, spre a regulà împărtăşirea României la acest concurs internaţional.

Delegatul, îndată ce sosì la Paris, se adresă către d. Consilier de Stat Le Play, Comisar general, spre a-l rugà să-i facă cunoscut spaţiul şi locul ce sunt destinate Principatelor-Unite în palatul şi parcul Expoziţiunii.

Tot de-odată, şi conform cu înţelegerea ce luase mai dinainte cu Comisiunea permanentă română, ce se instituise atunci în Bucureşti, el prezentă un Stat aproximativ al productelor ce ţara noastră va aveà să expună.

Această enumerare de obiecte, ce aveau a figurà în Expoziţiunea Română, erà făcută precât se putuse, după diviziunea regulamentară a grupelor de producte expozabile şi erà mai cu seamă desvoltată la despărţirile II, (obiecte de arte liberale), IV, (veşminte şi ţesături), V, (producte brute

naturale) VII, (alimente), VIII şi IX, (producte animale şi vegetale vii).

Răspunsul Comisarului general nu venì de îndată. Consideraţiuni diplomatice aruncase oarecare îndoieli în spiritul Comisiunii imperiale; se pusese întrebarea dacă Principatele Române pot a înfăţişà pe sineşi într'un concurs internaţional şi dacă ele au dreptul a expune într'un loc rezervat numai lor, precând ele încă nu se bucură de toate prerogativele Statelor cu totul neatârnate. Aceste nedomiriri se aplanară însă şi Comisiunea imperială, convinsă că, pe tărâmul civilizator al industriei şi al comerciului, popoarele n'au a se supune la împedicări politice, primì pe Români în cercul popoarelor expozante, pe un picior de perfectă egalitate; aşa dar numele Principatelor-Unite-Române figură în Monitoriul oficial din 14 Decemvre 1865, printre Statele reprezentate direct la Expoziţiunea universală din Paris.

In urma acestora, d. Comisar general adresă delegatului român o epistolă, în care-i anunţà:

1. Că locul destinat pentru Principatele de la Dunăre, România şi Serbia, în palatul Expoziţiunii este alăturat de acela al Turciei, dar osebit de dânsul, şi se află în faţă cu locul rezervat pentru Roma sau Staturile Pontificale;

2. Că acest loc are 2 m., 50 lărgime (cu un drum de 1 m., 50), şi 162 metri lungime, adică o suprafaţă totală de 405 metri pătraţi;

3. Că Principatele Române au a se înţelege cu Serbia, dacă acest Stat va voì să ia parte la Expoziţiune, şi că, dacă Serbia se va abţine, Principatele-Române vor trebuì să încunoştiinţeze Comisiunea Imperială, printr'o declaraţiune formală că se obligă a împlinì singure locul sus arătat;

4. Că Comisiunea Imperială va indicà mai târziu locul ce s'ar rezervà pentru Principatele-Unite în parcul Expoziţiunii;

5. Că este urgent ca guvernul Român să numească un architect, care să se apuce cât mai curând de lucru, spre a executà la Paris, sub direcţiunea delegatului Principatelor-

Unite şi cu concursul Comisiunii Imperiale, planul viitoarei instalaţiuni a productelor române.

D. Odobescu răspunse d-lui Comisar general că Principatele-Unite, primesc condiţiunile sub care Comisiunea Imperială îi acordă un loc la Expoziţiunea universală, şi declară în numele guvernului său, că ia angajamentul ce i se cereà.

El adăogì cum că România erà gata a lăsà pe seama vecinei sale de peste Dunăre, Serbiei, o parte din spaţiul cam îngust ce i se acordase.

Tot de-odată, el cerù d-lui Le Play ca Comisiunea Imperială să binevoiască a rezervà în parc, un spaţiu de 1100 metri pătraţi, cel puţin, spre a se puteà aşezà acolo o casă ţărănească română cu împrejurimile sale obişnuite, şi cu toate uneltele, sculele, mobilele, veşmintele şi productele agricole ale ţăranilor noştri, spre a arătà chipul culturei naţionale, industria noastră câmpeană, precum şi specimene de animale domestice şi plante uzuale vii.

Astfel se puteà îndeplini cererile despărţirilor VIII şi IX din programa Expoziţiunii universale.

In fine, tot prin acea scrisoare, şi spre a îndestulà dorinţa grabnică a Comisiunii Imperiale, el acredità pe lângă dânsa, în calitate de architect al Expoziţiunii române, pe d. Ambroise Baudry, architect cu talent, care în anul trecut vizitase Principatele-Unite cu o misiune archeologică ce-i încredinţase Maiestatea Sa Impăratul Napoleon.

Aşa dar, în minutul de a părăsì Parisul, delegatul român făcù învoeli cu d-l Baudry şi încheie un contract, prin care se stipulează că d-lui va priimì drept remunerariu, 10$^0/_0$ din costul lucrărilor ce se vor face, neputând în nici un caz, să fie retribuit cu mai puţin de 5000 franci. Acestea sunt condiţiunile obişnuite în asemenea cazuri la Paris.

Astfel, condiţiunile ce s'au dobândit nu fără de oare-care greutăţi, permit României de a se înfăţişà la viitoarea Expoziţiune universală, în mijlocul unui mare concurs de vizitatori veniţi din toate unghiurile globului, pe o treaptă egală cu toate celelalte State.

Dacă dinaintea feluritelor dificultăţi ce a putut întâmpinà în obţinerea condiţiunilor mai sus arătate, delegatul României a insistat cu toată stăruinţa a da misiunii sale un rezultat favorabil, aceasta a provenit mai cu seamă din convicţiunea ce'şi formase, că participarea României la Expoziţiunea Universală de la 1867 va fi pentru dânsa de cel mai mare folos. In adevăr, această expoziţiune, ne fiind ca cele precedente, un simplu concurs de manufacturi, în care ţările industriale ar aveà singure onoare şi avantagii, ci fiind mai mult o adunare de specimene ale productelor de tot felul, atât ale naturei cât şi ale geniului omenesc, nu este ţară pe pământ, care să nu-şi găsească într'însa un loc potrivit. Se înţelege dar că România, aşa bogată în producte naturale, aşa originală în geniul său naţional, moştenit şi păstrat cu sfinţenie de la colonii Romani ai Daciei, că România, zicem va atrage asupră-şi o atenţiune particulară printre Statele Europei.

Ţările Dunărene nu sunt până acum destul de cunoscute în Europa occidentală şi de acolo provine interesul secundar ce ele inspiră naţiunilor civilizate. O expoziţiune ca cea de la 1867 va fi pentru România o ocaziune unică, de a se manifestà Europei sub adevăratul ei caracter, mai ales dacă productele ei de tot felul vor fi prezentate, la ochii Europei civilizate, cu inteligenţă şi gust.

Pentru a atinge un asemenea scop nu va fi de ajuns de a adunà o colecţiune mai mult sau mai puţin completă de producte ale ţărei, şi de a le pune în faţa publicului european, fără ordine şi fără deslușiri. Din contră va fi de neapărată trebuinţă ca expoziţiunea română să fie însoţită de un bun catalog raţionat, de o lucrare serioasă tipărită în toate limbele Europei apusene, şi împărţită cu profuziune, care să dea o descripţiune generală a bogăţiilor de tot felul ce posedă România, descripţiune bazată pe datele statistice, cât se va puteà mai exacte. O asemenea carte, ajungând în mâinile a mai multor milioane de vizitatori ai Exposiţiunii, va aveà avantagiele de a da noţiuni asupra ţărei noastre,

iar productele române ce vor fi expuse atunci la Paris, se vor putea socotì ca un muzeu desluşitor al adevărurilor emunicate într'acea importantă lucrare descriptivă. Astfel, lumina se va revărsà asupra noastră, capitaliştii din Staturile străine vor puteà dobândì noţiuni pozìtive asupra productelor ce pot extrage din ţara noastră, şi nu se vor mai teme a angajà sume considerabile, spre a exploatà toate avuţiile, de care noi nu putem profità, din cauza lipsei de fonduri necesarii. Sub puntul acesta de vedere fieş-cine va înţelege cât este de important pentru România a'şi desvăluì tezaurile în faţa Europei, cu ocaziunea Expoziţiunii Universale de la 1867.

Credem că aceste consideraţiuni sunt de ajuns, spre a dovedì foloasele materiale ce România poate trage din expoziţiune, adică acele foloase ce i-ar puteà aduce întinderea exploatării productelor brute ale tărâmului său.

Insă este acolo un punt de considerat, când e vorba de a se prezentà cu specimene de producte în faţa unui public uimit prin splendoarea unor colecţiuni aşa felurite şi aşa bogate, cum vor fi cele adunate în palatul şi parcul ce se pregătesc la Paris. Vrem să vorbim de punctul de vedere artistic. Este cu neputinţă ca România să nu participe şi ea, pe cât ii va sta în putere, la decorarea acelui locaş al geniului omenesc, unde toate naţiunile vor aduce, pe lângă avuţiile lor materiale, toate productele imaginaţiunii şi gustului lor. Aci poate că am aveà şi mai mult a ne teme de sărăcia noastră; România însă îşi are şi dânsa tezaurile sale artistice, poporul nostru poartă încă unul din costumele cele mai graţioase, arta picturei a început să înflorească la noi.

In fine noi posedăm în ţara noastră un monument de arhitectură, demn de a fi admirat de lumea întreagă, şi să fim încredinţaţi că o bună şi exactă reproducere plastică a bisericei episcopale de la Curtea de Argeş, ar face oare-care sensaţiune în lumea artistică, mai ales în secolul nostru, când obosită de stilurile întrebuinţate în Europa civilizată, architectura cată cu ardoare în monumentele bizantine, mo-

tive de decoraţiuni, de care biserica lui Neagoe Vodă şi ceea a Tri-Sfetitelor din Iaşi sunt aşa de bogate.

Spre a completà acest subiect, trebue să menţionăm şi câteva bucăţi interesante păstrate în Muzeul nostru naţional şi mai ales preţiosul tezaur găsit la Petroasa, a cărui bogăţie şi valoare artistică deşteaptă un viu interes în lumea învăţată. Academia Inscripţiunilor şi Belelor-Litere din Paris, interesându-se foarte la desluşirile ce i s'au dat de delegatul român, asupra acestor bogăţii ale Muzeului nostru s'a arătat foarte doritoare ca guvernul român să trimeată acele obiecte în Paris pentru Expoziţiunea dela 1867, unde vor figurà cu mult succes printre antichităţile ce alte State îşi propun a scoate din Muzeele lor pentru această ocaziune. Spre a împlinì acest scop s'a şi recomandat d-lui Baudry de a studià construcţiunea unei mobile de siguritate, în care obiectele de aur dela Petroasa vor fi expuse fără primejdie în Paris, şi care la urmă va fi transportată la Muzeul din Bucureşti.

Succesul dobândit pe lângă Comisiunea Imperială a Expoziţiunii hotărîse pe guvernul fostului domnitor de a întreprinde de timpuriu oarecare lucrări pregătitoare.

S'au şi făcut unele exploraţiuni în pădurile de dincolo de Milcov, spre a adunà din ele cele mai însemnate esenţe de lemne. Din parte-i d. Baudry a şi supus guvernului român un plan de instalaţiune pentru expoziţiunea română, pe care plan, încă dela Ianuarie trecut, l-a depus la Comisiunea Imperială din Paris; aceasta îi a şi dat aprobarea sa.

Cheltuielile pentru lucrările ce s'au făcut până acum se urcă la suma de vreo 20.00 franci. Comisiunea permanentă a Expoziţiunii din Bucureşti a prezentat guvernului, la începutul acestui an, un deviz de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe România la Expoziţiunea dela 1867. Aceste cheltuieli, între care erau prevăzute mai multe lucrări ce cer timp îndelungat, se urcau până la suma de 1.500.000 lei [1]).

[1]) Aceste prevederi primitive n'au fost depăşite, căci costul total al participării României la Expoziţiunea Universală din Paris, la 1867, nu s'a urcat mai presus de 1.500.000 lei.

În faţa unei aşa însemnate cheltueli, guvernul provizoriu (din primăvara 1866) a socotit de cuviinţă a întrerupe toate lucrările Expoziţiunii, cu intenţiune de a cere dela Comisiunea Imperială din Paris, liberarea României din angajamentele, ce se luase mai înainte.

Însă această măsură, dictată fără îndoială de spiritul economic, nu poate fi obligatorie pentru actualul guvern al Măriei-Sale Domnitorului Românilor, care, apreţuind favoarea excepţională ce s'a acordat, cu această ocaziune României, simte că, în starea actuală a ţărei, când ea a reintrat într'o fază de stabilitate, trebue a cedà la consideraţiuni de ordine mai superioară.

În adevăr, osebit de avantagiele materiale şi morale ce România poate trage din împărtăşirea sa la marea Expoziţiune din 1867, avantage care au fost schiţate aci pe scurt, şi fără chiar de a pune în cumpănă cheltuelile ce s'au făcut până acuma pentru lucrări pregătitoare, este totuşi un fapt, care merită de a nu fi uitat. Acum pentru întâia oară, România a dobândit un loc cuviincios într'o Expoziţiune Universală, şi acest loc a fost acordat guvernului Român, sub condiţiunea expresă că îl va împlinì.

La expoziţiunile precedente, Românii, cărora nu li se dà alt drept decât acela de a amestecà productele lor printre ale imperiului Otoman, au avut, pentru a se abţine de a luà parte la acele concursuri internaţionale, motive serioase de un legitim amor propriu; astăzi aceste motive nu mai există. Ar fi dar umilitor pentru ţara noastră, care atât doreşte de a se înălţà la gradul de Stat european şi de a participà la progresele civilizaţiunii, ca ea să nu profite de prima ocaziune ce i se ofere de a se prezentà lumii cu caracterul ei personal, în mijlocul tuturor popoarelor şi de a dobândì, pe acest câmp de luptă pacinică şi onorabilă, nouă drepturi la interesul marilor Puteri ale Europei şi nouă mijloace de a-şi desvoltà avuţiile cu care natura o a înzestrat.

II.

Guvernul Măriei-Sale Domnitorului Românilor, după o matură chibzuire, a hotărît să facă ca România să ea parte la marea Expoziţiune Universală, ce se va deschide la Paris în primăvara viitoare. Negreşit că strâmtoarea mijloacelor băneşti, de care suferă deocamdată Statul român, păreà a fi o stavilă puternică, care ar fi putut să poprească pe ţara noastră de a se înfăţişà în sânul acestei adunări generale a tuturor Statelor din lume. Dar guvernul român a pus în cumpănă, pe de-o parte marile foloase ce vor isvorî pentru ţară din această împărtăşire a ei la congresul universal al civilizaţiunii, şi pe de altă parte, marea necuviinţă ce-ar fi ca să lepădăm cu nepăsare şi subt umilitorul cuvânt de lipsă de mijloace, întâiul prilej ce s'a dat naţiunii române spre a figurà de sineşi stătătoare printre Statele Europei. Guvernul nostru a crezut că jertfa va fi cu mult mai prejos de roadele ce va aduce. Împins de o asemenea cugetare, dar totuşi mărginit în mijloacele băneşti ale epocei de faţă, ministerul a înscris în bugetul anului curgător suma de 300.000 lei pentru începerea lucrărilor Expoziţiunii române, fiind încredinţat că ţara întreagă pătrunzându-se de buna întrebuinţare a acestei sume, nu va cruţà alte mai mari sacrificii spre a desăvârşi, în anul viitor, ceea ce cu atâta economie s'a început estimp. Când vorbim de foloasele ce va aduce României împărtăşirea ei la Expoziţiunea Universală din Paris, nu trebue să uităm că, pentru o ţară ca a noastră, a cării fiinţă politică abia de câţiva ani a început a fi cunoscută de lumea civilizată, nu este puţin lucru ca, pentru întâia oară, numele său, steagul şi armele sale naţionale să fie expuse la vederea mai multor milioane de vizitatorì, purceşi din toate unghiurile universului, şi să fie aşezate la un loc şi de-o potrivă cu ale ţărilor cele mai cunoscute şi mai bine întemeiate ale lumii.

Nu este iar puţin lucru ca, pentru întâia oară, România să poată arătà, prin mii de probe felurite, atâtea bogăţii naturale ale tărâmului său, din care multe zac neatinse şi

părăsite în sânul pământului, iar altele se cultivă cu multă greutate şi neîndemânare, mai cu seamă din pricina lipsei de fonduri naţionale. Câţi capitalişti, câţi industriaşi, câţi neguţători din Europa apusană, cari astăzi poate că nici visează că, pe malul Dunării de jos, ei pot găsi cu înlesnire materii preţioase de exploatat, vor dobândì în Expoziţiunea română dela Paris asemenea cunoştinţă şi vor venì în urmă să ne aducă, prin capitalurile şi munca lor, avuţia şi desvoltarea industrială ce ne lipsesc. Ţările, ca oameni, una pe alta se ajută şi, din bunele lor relaţiuni, atât politice cât şi comerciale, nasc sporirea şi îmbelşugarea tuturor. Orice pas vom face şi noi pe această cale, nu ni se va întoarce spre pagubă şi de aceea nu se cade azi ca România să cruţe nimic spre a se folosì de avantajele politice şi economice ce i se deschid prin aflarea sa la viitoarea Expoziţiune din Paris.

Una din pricinile, care pune pe mulţi în nedomirire, când li se spune că ţara noastră are să figureze la Expoziţiunea Universală, este idea ce-şi fac mulţi despre sărăcia noastră. «Ce avem noi de expus printre atâtea popoare, bogate în tot felul de industrii? — zic foarte mulţi şi pare că fiindu-le ruşine de ţara noastră, ei ar voì să o ascundă Europei.

Noi credem, că asemenea cuvinte provin din două idei greşite.

Una este puţina cunoştinţă ce au în deobşte chiar pământenii, de adevăratele avuţii ale ţărei noastre, care, dacă astăzi nu sunt destul de exploatate, nu trebue însă afundate şi mai adânc în întunericul uitării. Din contră, tocmai fiindcă România conţine de sineşi multe producte folositoare, precum: grâne, lemne, metaluri, vite şi tot felul de alte bogăţii naturale, tocmai fiindcă lipsa de mijloace nu ne iartă a le exploatà după cum ar trebui, spre a se folosi şi ţara şi străinătatea de ele, pentru aceia chiar trebuie să ne silim, prin toate mijloacele, a arătà lumii celei înzestrate cu capitaluri şi cu puteri industriale, ceea ce posedăm la noi, ca să atragem astfel civilizaţiunea şi îmbelşugarea ce ni le va aduce o cultură regulată a tuturor ramurilor averii noastre naţionale.

A doua idee greşită care îndeamnă pe mulţi a scoate pe România din cercul ţărilor cu drept de a figurà la Expoziţiunea Universală din 1867, este chiar idea ce'şi fac de acea Expoziţiune. Socotind că ea n'are alt scop decât de a adunà la un loc şi a pune în comparaţiune, cele mai noui invenţiuni industriale sau cele mai curioase producte ale închipurii omeneşti, ei cu drept cuvânt zic că, sub puntul acesta, România nu va aveà nimic de expus, şi n'are ce căutà acolo, unde naţiunile civilizate se întrec în perfecţionări de maşine şi în lucrări artistice. Expoziţiunea din 1867 nu are însă numai scopul acesta; ea are să fie cu adevărat o Expoziţiune universală; într'însa îşi vor găsì locul toate producţiunile, câte au atras până astăzi băgarea de seamă a omului, fie ca natura să le nască de sineşi, fie că spiritul omenesc să le închipuiască, ori să le prefacă.

Aşa dar, nu este vorba numai de maşine şi de arte; dar tot ce se atinge de un folos oarecare al omenirii, tot ce prezintă un interes pentru societate, va fi bine primit în sânul Expoziţiunii şi 'şi va găsì locul său, aşezat pe una şi aceeaşi treaptă. Expoziţiunea universală din 1867 are dar să fie o adunare uriaşă a tuturor productelor lumii, în care fieşce ţară, fieşce naţiune se va înfăţişà cu averea sa, multă-puţină, dată de Dumnezeu şi de natură sau căpătată prin industria şi activitatea oamenilor.

Spre dovedirea acestei desluşiri ce deterăm despre Expoziţiunea Universală din 1867, vom prenumerà şi vom descrie aci pe scurt cele zece mari grupe sau împărţiri ale productelor, care au a figurà în această Expoziţiune, astfel precum le-a clasificat Comisiunea Imperială, numită în Franţa pentru a alcătuì această Expoziţiune.

Aceste zece despărţiri sunt:

I. Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăveală) cu ulei şi cu alte materii; toate sculpturile sau săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri şi altele; toate modelurile sau chipurile de monumente şi toate planurile de clădiri, precum şi gravurile tipărite cu culori sau în negru.

II. Materialurile artelor liberale, precum tot ce se atinge de meseria tipografului, atât maşine de tipărit cât şi cărţi tipărite; tot ce priveşte pe legătorul de cărţi şi lucrătorul de carton (mucava); pe fotograf şi pe muzicant; pe medic precum instrumentele cu care se serveşte spre căutarea infirmilor; în fine toate uneltele întrebuinţate la măsurătoare, la cântărire, la învăţătura şcoalelor, precum şi hartele geografice şi statistice.

III. Mobile şi alte obiecte întrebuinţate de om în locuinţa sa; aşa dar toate mobilele de lemn, stofele, ţesăturile şi cusăturile pentru mobile, cristalurile, sticlăriile, olăriile şi farfuriile, covoarele de tot felul, tapeturile sau hârtii pentru păreţi, cuţităria, argintăria de biserică, de masă sau de lux, obiecte felurite turnate în bronz şi alte metaluri, orologieria, sobăria şi tot ce se atinge de încălzitul şi luminatul locuinţelor şi stradelor, precum şi alte mici obiecte de lemn, de os, de piatră sau de metal, destinate spre a împodobì locuinţele.

IV. Veşminte şi tot ce se atinge de portul omului, prin urmare orice obiecte de cânepă, de in, de lână, de bumbac şi de mătase, fie ţesute sau neţesute; pânzeturile şi cusăturile de tot felul, ceaprăzăria, rufăria felurită, haine bărbăteşti şi femeieşti, fără nici o deosebire de clasă, giuvaieruri, arme portative, unelte de călătorie şi jucării de copii.

V. Producte eşite din pământ în starea lor naturală sau prelucrate de om, precum orice pietre proaste sau scumpe, metaluri şi obiecte lucrate cu ele, lemne şi lemnării, precum şi alte producte folositoare ale pădurilor, dobitoace şi păsări sălbatice, peşti şi felurite producte animale sau vegetale, care nu servesc la hrana omului, precum tutun, reşină, ceară şi altele; fabricate simple precum lumânări, săpun, scrobeală, feţe de văpsit, medicamente, ape minerale, piei de tot felul, blănuri, curelărie şi altele.

VI. Instrumente, unelte şi maşine de tot felul adică: pentru scoaterea şi prepararea metalurilor şi mineralurilor, pentru lucrarea lemnului, pentru cultura pământului, pentru vânătoare şi pescuire, pentru fabricarea de băuturi, pâine şi alte

obiecte de hrană, pentru fabricarea de medicamente, pentru tăbăcărie, cărămidărie; maşine cu aburi de tot felul, unelte mecanice, unelte de drum de fer, unelte telegrafice, căruţărie, materialuri şi unelte pentru clădiri, asemenea şi pentru plutire pe apă.

VII. Alimente sau obiecte de hrană, proaspete sau păstrate. Aci intră toate grânele de tot felul, în starea lor naturală sau măcinate şi preparate, producte de brutărie (pitărie) şi simigerie; lăpturi, caşcavaluri şi unturi de tot felul, cărnuri şi peşti proaspeţi, afumaţi, săraţi, precum şi orice animale de mâncare precum, raci, scoici, melci (culbeci) şi altele. Legume şi fructe proaspete sau păstrate, băcănii, dulceţuri, cofetării şi zaharicale, însfârşit băuturile de tot felul, vinuri, rachiuri, vutci, bere şi altele.

VIII. Producte animale vii, şi locuinţe ţărăneşti. Cele dintâi cuprind toate vitele, păsările şi orice alte animale domestice, boi, bivoli, cai, asini, porci, oi, capre, câini, pasări, albine şi stupi, peşti vii ţinuţi în apă, etc.

IX. Plante vii de tot felul şi florării. Intre acestea se socotesc toate culturile de grâne, lemne, pomi roditori, flori, seminţe, case de florării şi tot ce se atinge de cultura plantelor.

X. Obiecte cari slujesc spre îmbunătăţirea soartei poporului şi adică: cărţi pentru învăţătura copiilor şi oamenilor mari, veşminte trainice, eftine şi comoade, locuinţe sănătoase şi încăpătoare, şi tot felul de obiecte fabricate cu perfecţiune de mână de om, fără ajutorul maşinelor.

Din descrierea acestor zece despărţiri ale Expoziţiunii se vede că nimic nu s'a uitat din câte lucruri pot slujì omului. Fieşicine va vedeà că, dacă nu toate, dar o mare parte din obiectele aci înşirate se găsesc în România, sau produse de natură, sau lucrate în ţară, de mână de om într'un mod mai mult sau mai puţin perfect, astfel încât, adunând câte una, două din acele obiecte la un loc, s'ar alcătuì ca un fel de magazin general în care s'ar vedeà în prescurtare toată averea României.

O astfel de adunătură este chiar scopul expoziţiunii române ce am a face la Paris în anul viitor. Noi trebue să ne arătăm în concertul universal cu tot ceeace este curat al nostru; să ne ferim dar a amestecà printre productele ţărei, unele obiecte cari ne vin din străinătate. Trebue să ne arătăm la acea sărbătoare internaţională cu veşmintele noastre, bune sau rele, şi nu cu haine de împrumut; negreşit că ar fi mai bine să alegem pentru această ocaziune veşmintele noastre cele mai curate, veşmintele de sărbătoare, adică ar fi mai bine să căutăm a alege, printre productele noastre, pre cele mai bune, mai frumoase, pre cele pre cari le putem dobândì cu mai multă silinţă, cu mai multă dibăcie. Dar ori şi cum, să nu pierdem din vedere, că scopul este de a arătà în faţa lumii ţara noastră, precum ea este, cu toate bogăţiile şi cu toate lipsurile ei.

Subsemnatul a cercat în această lungă circulară a vă arătà foloasele ce va trage România din împărtăşirea ei la Expoziţiunea universală din Paris şi în urmă s'a silit a vă da lămuriri asupra acestii expoziţiuni în genere şi al celei româneşti în deosebi.

Dela patriotizmul şi zelul d-voastră, dela activitatea şi inteligenţa comisiunii ce veţi alege, atârnă azi izbutirea unei întreprinderi, în care guveruul Român n'a intrat decât în urma unei mature chibzuiri şi unei adânci încredinţări despre marile ei foloase pentru ţară.

Din parte-mi, onorat cu încrederea M. S. Domnitorului Nostru, spre a dirige aceste lucrări, voi stà necontenit gata a deslegà orice nedomiriri relative la operaţiunile expoziţiunii, dar convicţiunea mea nestrămutată este că ele nu pot aveà nici un rezultat bun, în scurtul timp ce le este acordat, dacă corpurile şi persoanele ce sunt în capul administraţiunilor locale, nu vor pune toate silinţele spre a realizà, deodată în toată ţara şi în soroc de câteva săptămâni, nişte bogate colecţiuni de producte naţionale, pe care o persoană singură sau chiar şi o comisiune specială abia le-ar puteà adunà în mai multe luni.

III.

Guvernul Măriei Sale Domnitorul României, a hotărît, ca România să ià parte la viitoarea mare Expóziţiune universală, care se va deschide la Paris în primăvara viitoare 1867; profitând astfel de locul ce s'a destinat într'însa exclusiv pentru producţiunile Principatelor Dunărene.

Acest loc, fără de a fi prea mare (405 metri), este însă destul de încăpător spre a puteà conţine probe numeroase despre toate obiectele ce se produc sau se lucrează în ţara noastră, astfel încât trebue să ne silim cu toţii a complectà cât de mult într'însul adunarea producţiunilor României.

Această expoziţie internaţională, fiind cea d'întâi la care ţara noastră va luà parte sub firma sa proprie, în rândul celorlalte naţiuni, trebue cu toţii să ne silim a arătà că, precum naţiunea română are un caracter curat al ei, ce-i dă drept a se bucurà de viaţa politică, tot aşa şi ţara locuită de dânsa posedă atâta îmbelşugare, încât poate să îndestuleze nu numai trebuinţele locuitorilor ei, dar şi ale altor naţiuni mai mari şi mai dezvoltate.

Oricare Român va înţelege dar de câtă însemnătate pentru onoarea naţiunii române şi pentru interesul naţional al negoţului nostru, este de a împlinì locul rezervat nouă în mijlocul celorlalte popoare, aşa ca să atragă privirile a mai multor milioane de vizitatori (se crede după experienţă că vor fi opt milioane) veniţi din toate părţile lumii, ce se vor adunà la acest mare concurs internaţional, şi să ne câştige simpatiile străinilor, cari nu vor întârzià a deschide nouă relaţiuni de comerţ, nouă căi de exploataţiune ale avuţiilor pământului nostru, aducând la noi capitalurile şi mijloacele lor industriale, de care avem nevoie.

Guvernul Măriei Sale, apreciind însemnătatea acestui scop a însărcinat pe subsemnatul cu pregătirea lucrărilor atingătoare de împărtăşirea noastră la zisa expoziţiune. Întâia sa datorie este dar d'a vestì de îndată pe toţi producătorii români, din orice ramură, artişti, industriali, comercianţi, culti-

vatori, colectori şi a-i invità ca să ià parte, fiecare în cercul specialităţii sale, la această întâia prezentare a ţării noaştre în adunarea generală a popoarelor lumii.

Fiecare Român, fiecare om ce-şi câştigă pâinea în această ţară prin munca sa, va simţì fără îndoială dorinţa d'a contribuì la podoaba României în această ocaziune solemnă.

Nu trebue însă a cătà să ne împodobim cu pene străine care s'ar recunoaşte curând că nu sunt ale noastre şi ne-ar procurà numai umilire; ci trebue să ne arătăm astfel cum suntem în adevăr, cu calităţile şi defectele noastre, cu bogăţiile şi lipsurile noastre. Să n'avem pretenţiunea de a rivalizà prin productele noastre industriale cu nici una din naţiunile civilizate; dar cel puţin să căutăm a trage băgarea de seamă prin îmbelşugarea productelor noastre naturale şi prin oarecare ramuri de industrii, sau vechi naţionale sau din nou introduse, căci astfel vom dovedì cel puţin că am intrat şi noi pe calea progresului.

Orice producte dar, cât de simple, işi vor găsì un loc potrivit în expoziţiunea română şi vor contribuì a prezentà starea în care se află astăzi ţara noastră, sau poate chiar şi a ne deschide pentru viitor căi mai mari către propăşire.

Obiectele ce vor fi adunate la Expoziţiunea din Paris se împart în zece grupe sau despărţiri de căpetenie, care la rândul lor se subîmpart în nouăzeci şi cinci de clase. Este cu neputinţă aci a prenumărà toate felurile de obiecte, care încap în fiecare din aceste clase; vom dà numai descrierea grupelor sau claselor, spre a luà ori şi cine o ideie de locul ce productele sale ar puteà să ocupe. Poate că astfel se va deşteptà la mulţi dorinţa d'a luà parte la acest concurs, de care modestia şi nedomirirea lor îi ţine depărtaţi.

IV.

Comisiunea instituită în anul trecut pentru a organizà partea română la Expoziţiunea universală din Paris, trimisese pe la toţi domnii prefecţi de judeţe liste tipărite, în care se

cuprindeau toate productele pământului şi ale mânii omeneşti, clasificate de către comisiunea imperială din Paris, în mai multe despărţiri felurite, şi-i invitase tot odată a stărui ca să se adune specimene sau probe din toate productele ce se vor fi aflând în judeţul d-lor. Tot ce poate pe acest pământ să cadă sub vederea omului, se află înscris în acele liste, sau însemnat anume, sau cuprins sub denumiri generale.

Cu toate acestea, atât comisiunea trecută cât şi Ministerul de lucrări publice au primit dela mai mulţi domni prefecţi de judeţe răspunsuri, în care se zicea sau:

1. că nici unul din productele însemnate în acele liste nu se află în judeţul administrat de d-lor; — sau

2. că nici un obiect vrednic de a figura într'o expoziţiune nu se poate găsi în judeţ; — sau

3. că nimeni din judeţ nu voeşte a lua parte la expoziţiune, nici a da probe de productele sale.

Asupra unor asemenea răspunsuri, pe care subsemnatul le-a găsit în dosarele Ministerului, el se crede dator a da oarecare desluşiri, care vor domiri pe fiecare asupra înţelesului greşit ce s'a dat invitărilor făcute de fosta comisiune.

1°.

Mai înainte de toate, socotim că cel d'întâi din aceste răspunsuri n'a putut fi făcut decât de unele persoane, care nu-şi dedese câtu-şi de puţin osteneala de a citi lista ce li se trămisese. In adevăr, cum poate zice un om, că în vre-un judeţ oarecare al României nu se află nici grâne, nici lemne, nici animale, nici plante, nici îmbrăcăminte, nici vase, nici pluguri, nici unelte, în sfârşit nimic de ceia ce ese din pământ, sau se lucrează de mâna omului? Nu este prin putinţă ca d-nii prefecţi, cari au dat asemenea răspunsuri să fi citit lista ce li se expediase, ci este mai probabil, că d-lor, auzind că este vorba de o expoziţiune, şi-au închipuit ideia greşită, care o împărtăşesc încă cei mai mulţi în ţară la noi, că adică la o expoziţiune nu se pot arătà decât lucruri cu totul neobiş-

nuite, străine, minunate, care să facă pe toată lumea a se mirà de raritatea lor şi de neauzita lor formă sau natură.

2°.

Aci trebuie să dăm oare care deslușiri la cel de al doilea răspuns: că adică în unele districte nu se află nimic vrednic de a figurà la o expoziţiune.

Sunt abia câţiva ani de când ţările cele mai civilizate ale lumii, Anglia, Franţa, Germania, Statele Unite din America, au introdus la dânsele obiceiul de a aduna, din vreme în vreme, la un loc, toate producţiunile artelor, industriei sau ale naturei, ca să le pună în comparaţiunc. Numele ce s'a dat acestor mari adunături periodice de producte felurite ale unei ţări sau ale mai multora, este titlul de *expoziţiune*, şi folosul lor a fost recunoscut a fi aşa de mare, încât care de care din aceste ţări civilizate s'au întrecut a alcătuì la dânsele expoziţiuni mai adese. Oare, dacă aceste expoziţiuni ar fi avut de scop numai a strânge la un loc curiozităţi vrednice să atragă mirarea oamenilor fără treabă, putem noi crede că acele popoare, aşà de înaintate în civilizaţiune şi aşà pătrunse de interesele lor morale şi materiale, s'ar fi înjosit a răsipì atâţea bani şi a perde atâta timp în alcătuirea de târguri (iarmaroace) de jucării? Oare putem noi crede că şase milioane de oameni s'ar fi sculat din toate unghiurile lumii ca să meargă la 1862, în Londra, spre a vedeà curiozităţi sterpe ale naturii sau născociri fără de folos practic?.

Negreşit că expoziţiunile, spre a fi dobândit în aşà scurt timp o întindere aşà de mare, trebuie să fi înfăţişat mari foloase pentru desvoltarea ţărilor, pentru lăţirea comerţului, pentru îmbunătăţirea culturei şi industriilor, pentru înfrăţirea şi apropierea naţiunilor una de alta: Cu adevăr, prin expoziţiuni s'au pus popoarele mai de aproape în faţă unul cu altul. Fiecare din ele îşi arată în acele adunări generale, şi avuţiile şi lipsurile sale, acolo se fac, cum am zice, tocmelile cele mari pentru lăţirea comerţului; acolo se vede cine ce

are de dat şi cine, ce, de luat, astfel încât fiecare câştigă, aflând ce poate cere delà alte ţări apropiate sau depărtate; şi ce le poate da în schimb.

Se învederează dar, că, la un asemene târg ţara, care îşi înţelege bine interesul, trebuie să se înfăţişeze cu toate productele sale bune şi rele. Pe cele bune le vor preţuì străinii şi le vor cere, iar cele rele din potrivă, vor atrage şi dânsele băgarea de seamă a străinilor, cari vor voì sau să le îndrepteze, sau să le înlocuiască prin importaţiunea de altele mai bune.

Să nu ne temem dar noi, Românii, a ne arătà la o Expoziţiune Universală, astfel precum suntem. Dumnezeu şi natura ne au înzestrat cu destule comori, pe care străinii vor fi fericiţi a le destăinuì spre folosul lor şi al nostru, când le vor cunoaşte; grânile, lemnăriile, metalurile, vitele şi felurite alte producte ale României, pe care noi pământenii abia le cunoaştem, vor face ca ţara noastră să nu fie trecută cu vederea la o Expoziţiune Universală. Speculanţii cu idei şi cunoştinţe desvoltate, vor pricepe îndată cât folos se poate scoate din asemenea avuţii, şi întinsa lor căutare ne vor aduce belşugul şi civilizaţiunea.

Apoi chiar mărturisirea dinaintea lumei a lipselor de care noi suferim nu va fi spre paguba noastră; căci, cunoscând ce ne lipseşte, negoţul şi industria străinilor ne vor venì în ajutor. Fiecare, văzând cât de mult poate luà dela noi, va fi gata a ne da tot atâta în schimb. Osebit de aceasta, mulţi industriali, aflând bogăţiile de producte naturale ce avem, vor simţì că exploatarea lor, chiar în ţara noastră, va fi cu mult mai producătoare; astfel industria se va întemeià în România şi va căpătà un caracter naţional. Nu vom mai aveà trebuinţă să trecem graniţa cu productele noastre, de câte ori vom voì să prefacem materiile naturale în obiecte fabricate, precum se întâmplă azî, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lâna turmelor ce pasc pe pământul românesc şi care trece în Transilvania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trâmbe de postavuri şi altele. Iată dar ce putem

câştigà arătând la o mare expoziţiune universală chiar şi lipsele noastre.

Trebue să mai adăogăm însă, că noi înşine nu ştim destul a preţuì ceea ce avem în ţară. De câţiva ani un fel de vârtej ne-a cuprins minţile, care ne arată cu feţe aurite toate câte ne vìn din străinătate şi ne face a despreţuì tot ce este dela noi. Poate că, arătând lumii străine mult-puţinul cât ţara şi naţiunea noastră produc, acea lume ne va deschide ochii asupra lucrurilor ce avem.

Adesea se întâmplă ca popoarele puţin civilizate, precum este al nostru, să aibă obiecte şi măiestrii păstrate din vechime sau aflate prin încercări practice, care se recunosc apoi de folositoare de către naţiunile cele mai civilizate şi se primesc de dânsele cu cea mai vie mulţumire. Asemenea şi pentru lucrările ce dovedesc bunul gust, foarte des, artele cele mai cultivate fac împrumutări norocite dela măiestrii câmpene şi primitive. Spre a da câteva exemple atingătoare de ţara noastră, vom arătà că, la noi, sânt secole de când ţăranii din munte întrebuinţează cu multă înlesnire şi folos, pentru măcinatul grânelor, morile cu roate aşezate de-a curmezişul (roate cu căuşe sau făcaie), în vreme ce în străinătate asemenea mori (morile cu turbine) se cred a fi o invenţiune cu totul nouă şi cer foarte mari cheltueli. Negreşit că acestea sunt cu mult mai perfecţionate decât morile muntenilor români; dar nu este mai puţin adevărat că făcaiele noastre ţărăneşti sunt vechi şi au un mare folos practic, putând a se întocmì cu puţin cost şi întrebuinţând cele mai mici păraie de apă. Un exemplu de altă natură, îl vom găsì în frumoasele ţesături şi cusături, ce se fac pe albituri, pe haine (straie) şi pe învelitori (velinţe, lăicere, scoarţe şi altele) de către ţărancele noastre. Desemnele felurite şi plăcuta împestriţare de colori ale acestor lucrări femeieşti, atrag în străinătate o mare băgare de seamă şi nu ar fi de loc de mirare, ca noi, ducând la Paris o bogată colecţiune de ţesături şi cusături din cele mai frumoase, să vedem preste puţin acele desemnuri reproduse pe

stofele şi pe covoarele eşite din cele mai vestite fabrici ale Europei apusane. Asemenea exemple s'ar putea înşirà îndestule.

Să nu zicem dar că n'avem ce duce la Expoziţiunea Universală. Fieştece judeţ al ţării poate să contribuiască la acea expoziţiune cu productele sale felurite, fie naturale, fie lucrate de mână omenească.

Trebuieşte numai ca un ochiu deprins şi o mână dibace să ştie să aleagă din grămadă pe cele mai frumoase, mai bune şi mai bine lucrate. Aceasta se cere astăzi la comisiunile judeţene, dela consiliele comunale de oraşe şi dela d-nii prefecţi.

După deslușirile de mai sus, credem că cine va mai zice acum că, în vre-un judeţ al ţării nu sunt producte vrednice de a figurà la Expoziţiunea Universală, acela va dovedì numai că n'a vrut sau nu ştie să aleagă.

3°.

Să trecem acum la al treilea răspuns al unora din d-nii prefecţi de judeţe, care, fără îndoială, are o greutate mult mai mare decât cele două d'întâi: voim a vorbì despre refuzul locuitorilor judeţelor de a luà parte la expoziţiune.

In alte ţări, unde negoţul este mai răspândit şi industria mai desvoltată, fiece om a înţeles cât folos poate trage din ducerea productelor sale la expoziţiune; producătorii se întrec care de care să capete un loc într'o mare expoziţiune, căci toţi ştiu că, dacă productele le vor dobândì acolo laudă, printre producte de acelaş fel ale altora, negoţul lor se va întinde, cumpărătorii se vor îmbulzì la dânşii, renumele dobândit în expoziţiune se va păstrà şi afară, şi se va întinde poate preste mai multe ţări. De aceea, de câte ori se vesteşte vre-o expoziţiune, producătorii din ţările civilizate aleargă îndată ca să dobândească locuri pentru productele lor, astfel încât guvernele sunt silite a numì judecători sau juriuri, care să aleagă numai pre cele mai perfecte, nefiind nici un local de expoziţiune destul de încăpător spre a cuprinde pe ale tuturor celor cari voiesc să expună într'însul.

La noi o astfel de concurenţă, o astfel de întrecere nu poate existà încă, de vreme ce industria se mărgineşte la puţine producte, ce nu sânt de ajuns nici chiar pentru pământeni, iar negoţul se ţine mai ales cu mărfuri aduse în ţară din străinătate sau cu câteva articole de export, pe care neguţătorii străini le duc dela noi în alte ţări. Dintr'aceasta naşte nepăsarea ce au pământenii noştri, producători de tot felul, despre expoziţiune. Nimeni nu se gândeşte că poate dobândì, arătându-şi productele în Paris sau în Londra, un renume, care să-l facă a'şi lăţi negoţul până în ţări depărtate. Nimeni nu zăreşte folosul practic ce el poate trage din împărtăşirea sa la un aşa mare concurs.

Şi în adevăr, dacă vom luà pe fiecare producător în parte, spre a cercetà ce osebit câştig poate aveà, trămiţându-şi productele la Expoziţiunea Universală, trebue să mărturisim că va fi greu a socotì folosul ce va aveà fiecare în parte. Mica întindere a producerii celor mai mulţi din pământeni, slabele daraveri ce face acum ţara noastră în comerciul european, ţin mai pe toţi producătorii noştri înlăturaţi din negoţul lumii civilizate. Românii cumpără numai din străinătate; ei nu vând pe acolo; ei nu'şi dau osteneala a'şi duce mărfurile aiurea decât în ţara lor. Mult puţinul ce ese dintr'însa, tot prin mijlocirea unor neguţători străini ese; folosul, ce ar puteà scoate ei înşişi din exportarea feluritelor producţiuni ale patriei lor, ei, din nepăsare, îl lasă pe seama unor străini cari fără a introduce nici o industrie folositoare în România, fac pentru câteva materii naturale un simplu samsarlâc între micii producători români şi marii comercianţi europeni.

O bogată expoziţiune a tuturor productelor României înfăţişată în Europa apusană, ar puteà să aducă, în scurt timp, o schimbare simţitoare în această stare de lucruri. Industria străină, adimenită de bogăţiile naturale ale României, va veni să deschidă, chiar în sânul ei, un negoţ nou, mai puternic, mai întins; atunci pământenii vor simţì de îndată foloasele produse prin dezvoltarea industriei interioare, mai întâi fiindcă ei nu vor mai fi siliţi a schimbà banii lor pe producte din

străinătate, şi apoi fiindcă vor venì chiar străinii a le oferi bani, în schimb cu prisosul productelor ţării. Astfel ţara întreagă se va folosì de bogăţiile sale, care stau azi neroditoare, şi fiecare producător va aveà partea sa la folos, prin întinderea ce va da producţiunii sale şi prin bunele preţuri cu care ea i se va plătì.

Iată dar în ce chip se poate zice că nimenea nu va simţì pagubă, contribuind la expoziţiunea română care se pregăteşte pentru Paris. Oricine va da pentru aceasta, producte de ale sale, se poate socotì ca cum ar da ţării cu împrumut, spre a arătà în străinătate şi bogăţia ei de unele şi lipsa ei de altele; iar ţara, ajungând astfel a fi bine cunoscută de Europa civilizată, va căpătà prin aceasta o sporire şi o îmbelşugare, prin care toţi împrumutătorii ei vor fi plătiţi şi răsplătiţi înzecit.

Este de trebuinţă ca aceste idei să pătrundă în mintea fie cărui Român, căci numai astfel vor pricepe că participarea ţărei la Expoziţiunea Universală nu poate fi, — precum cred şi doresc cei mai mulţi, — o speculă a Guvernului, pe care îl cred dator să cumpere dela toţi producătorii productele lor şi să meargă cu ele să deschidă prăvălie de producte româneşti în Expoziţiunea dela Paris. Guvernul nu poate fi în acest caz, decât un mijlocitor între naţiunea română şi civilizaţiunea europeană. El şi-a făcut datoria dobândind Românilor, pentru întâia dată, un loc osebit în Expoziţiunea Universală de la Paris din 1867. El s'a însărcinat a face, în partea din palatul şi din grădina Expoziţiunii, care au fost date Românilor, toate clădirile şi înfrumuseţările trebuitoare, spre a pregătì productelor româneşti un locaş plăcut vederii şi potrivit cu natura şi gustul ţărei noastre ; el face şi mai mult decât orice alt guvern, transportând pe socoteala sa toate productele ce locuitorii Români vor voì să expună şi aducând înapoi pe cele ce nu se vor vinde în Paris.

Rămâne acum, ca Românii să facă şi ei pentru folosul lor propriu, ce mai este de făcut, adică de a da probe numeroase şi felurite de productele lor cele mai bune.

V.

Locul ce s'a destinat în Paris pentru această serbătoare a comerţului şi industriei, este o mare piaţă pătrată ca de 80 pogoane, numită *Champ de Mars,* şi întrebuinţată până acum pentru manevre militare.

In mijlocul acestui loc, s'a înălţat pentru Expoziţiune, o clădire lunguiaţă cu căpătâiele rotunjite, un mare palat oval, ale cărui temelii sunt de cărămidă şi de peatră, iar păreţii şi acoperişul de lemn, de fer şi de sticlă. Lungimea clădirii este de 245 stânjeni; lărgimea ei de 190 stânjeni. In centru să află o grădină de 83 stânjeni lungă şi 28 stânjeni lată; iar înlăuntrul palatului sunt şeapte galerii alăturate, care se destind în tot ocolul clădirii, formând şeapte săli circulare. Fiecare din aceste galerii este hotărîtă pentru o osebită despărţire de producte, astfel:

Cea	I-iu	este	pentru	Obiecte de artă (pictură, sculptură şi architectură).
»	II-a	»	»	Productele profesiunilor liberale.
»	III-a	»	»	Mobile.
»	IV-a	»	»	Veşminte.
»	V-a	»	»	Producte naturale lucrate şi nelucrate,
»	VI-a	»	»	Maşine şi unelte de lucru.
»	VII-a	»	»	Materii hrănitoare, proaspete şi conservate.

N'avem nimic mai însemnat a spune asupra celor cinci prime împărţiri; dar, în a şeasea galerie, toate maşinele vor fi puse în lucrare cu abur, cu apă, cu mâni omeneşti sau cu alte mijloace mecanice, astfel încât publicul va puteà vedeà, preumblându-se, în ce chip se face prin deosebite fabrici, tot felul de producte industriale. A şeaptea galerie va fi compusă de un şir de bufeturi, cofetării şi birturi, în care vizitatorii se vor puteà odihnì, ospătându-se şi răcorindu-se cu mâncările, băuturile şi dulceţurile din toate părţile lumii.

Fiecare din ţările, care au dobândit dreptul de a figurà în Expoziţiunea Universală dela 1867, are o parte de loc în fiecare din aceste sale-galerii, spre a-şi expune acolo productele lor de deosebite feluri. Locurile acordate României se află

pretutindeni în faţă cu acele ale Romei. Sperăm, că fiecare din compartimentele României va aveà să prezinte obiecte interesante; astfel, în despărţirea I-a, osebit de tabelurile, planurile architectonice şi poate chiar şi sculpturile lucrate de artiştii din România, vom aveà un model de un stânjen de mare, reprezentând frumoasa noastră biserică dela Curtea de Argeş, săpată în lemn cu toate ornamentele ei bogate. In a II-a despărţire am puteà să prezentăm colecţiunea completă a tipăririlor româneşti din timpii cei mai vechi şi până astăzi; apoi încă vederi fotografice din toată România, obiecte de istorie naturală, adunate de prin Muzee şi dela particulari binevoitori. A III-a despărţire ne va arătà mai cu seamă o bogată colecţiune de ţesături şi de covoare, fabricate de ţăranii români, asemenea şi o frumoasă adunare de obiecte bisericeşti, lucrate cu măestrie şi lux, precum mobile săpate şi zugrăvite, conţinând argintării, cusături bogate şi altele. In a IV-a despărţire vor figurà frumoasele costume naţionale, unele aşezate în dulapuri cu sticlă, altele îmbrăcate pe manechini, sau mari figuri de ceară, reprezentând bărbaţi, femei şi copii în mărimea naturală. În a V-a despărţire va fi o mare parte din adevărata bogăţie a ţării noastre, adică: materiile minerale, sarea, păcura, lemnele din pădurele României, plantele folositoare, pieile şi blănile. Spre a împodobì această grupă cu ornamente interesante prin raritatea lor, s'au luat măsuri ca două busturi cioplite în bulgări de sare să reprezinte în mărimi colosale pe Măria Sa Domnitorul nostru Carol I şi pe Maiestatea Sa Impăratul Francezilor Napoleon al III-lea. In despărţirea a VI-a, lipsa ce avem de maşine fabricate în ţară, nu va puteà fi îndeplinită decât prin unelte de plugărie, modeluri de mori felurite şi de vase plutitoare, războae (stative) de ţesut. La a VII-a despărţire avuţia noastră va fi foarte mare. Mai presus de toate vin grânele, (pânele); apoi vinurile şi rachiurile; în sfârşit dulceţurile, brânzeturile şi toate celelalte producte alimentare ale ţării.

Dintre această repede ochire asupra părţii româneşti din Expoziţiunea Universală, poate ori şi cine aşi formà o idee,

atât de priveliştea ce vor înfăţişà cele şeapte compartimente ale expoziţiunii române, cât şi de dispoziţiunile generale privitoare la aşezarea din lăuntru a palatului expoziţiunii.

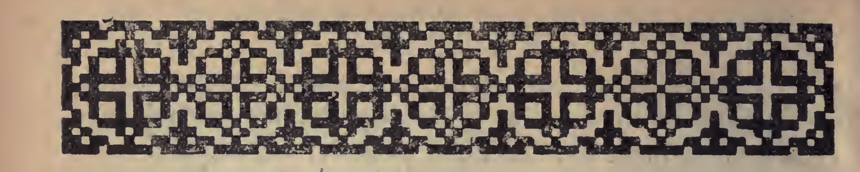
Palatul însă nu conţine în sine toate productele ce ne sunt cerute pentru expoziţiune. El este înconjurat de o grădină foarte întinsă, care şi ea se află împărţită între deosebitele ţări, ce au voit a expune. In adevăr, toate naţiunile au în grădina sau parcul Expoziţiunii câte un ocol unde pot aşezà vieţuitoarele şi plantele, ce le vor fi adus din ţările lor. Acì dar încap productele din despărţirile VIII şi IX.

In ocolul dat României, este proiectul a se gătì o frumoasă casă ţărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită după cum poate fi casa unui sătean avut, dovedind belşug de toate, grâne (pâini) şi merinde, trăsuri şi unelte, vite şi pasări, haine (strae) şi aşternuturi, în sfârşit tot ce constitue cultura şi industria ţărănească din România.

Acest tabel mic şi vieţuitor al României va oferì un interes foarte mare publicului Expoziţiunii, făcându-l să cunoască mai bine decât orice picturi şi descrieri, viaţa, portul, obiceiele şi productele României.

Bucureşti, 1866 şi 1867.

Extras din *Actele oficiale ale Comisiunii Române pentru Expoziţiunea Universală din Paris, la 1867.*

Casa, veşmintele şi petrecerile ţăranului român

NOTE EXTRASE DIN «CATALOGUL PRODUCTELOR SECŢIUNII ROMÂNE», LA EXPOZIŢIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS [1])

I.

Casa ţăranului.

La Roumanie étant un pays essentiellement agricole, le gouvernement a voulu surtout mettre en évidence, à l'Exposition, cette partie de l'industrie nationale.

L'idée première était de construire sur l'emplacement réservé à la Roumanie, dans le parc de l'Exposition universelle, une ferme qui aurait contenu les instruments que tout paysan possède et aurait par conséquent donné une idée exacte du degré qu'a atteint chez nous l'agriculture.

Plusieurs raisons ayant empêché la réalisation de ce projet, on s'est borné à exposer les plans de cette ferme, qui se compose d'une maison, d'un grenier, d'un magasin de maïs, d'un hangar pour abriter les bestiaux et pour mettre les instruments de labour, et d'un poulailler.

---

[1]) D-l A. Odobescu, comisar general al Expoziţiunii române, în colaboraţiune cu d. P. S. Aurelianu, comisar adiunct şi membru al juriului internaţional, au redactat şi au tipărit în Paris, la 1868, un volum întitulat: *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la Section roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays* (Notice sur les Antiquités de la Roumanie). Prima parte a acestei opere este mai cu seamă datorită cercetărilor d-lui P. S. Aurelianu, carele mai apoi a complectat-o şi a reprodus-o în cartea sa românească: *Ţéra Nóstră.* Notiţa despre Antichităţile României e scrisă de d-l Odobescu, precum şi diferite alte note, răspândite în corpul *Catalogului.* Extragem aci trei din acelea, spre a le retipări în textul lor francez: ele se referă· 1-a, la Grupa VI, clasa 48: *Material şi procederi pentru exploataţiuni rurale şi silvice;* 2-a, la Grupa X, clasa 92: *Specimine de costume poporane din diverse ţări;* 3-a, la Grupa II, clasa 10: *Instrumente de muzică.*

Ces planches ne sont qu'une faible reproduction de la réalité; pourtant on pourra voir, en les examinant avec quelque attention, comment le paysan roumain, sans autre aide que ses bras, sans autres conseils que ceux qu'il trouve sur les lieux mêmes, avec des instruments fort simples, parvient à faire des constructions qui correspondent parfaitement à toutes les exigences de son métier et remplissent les conditions prescrites par l'hygiène, tant pour les hommes que pour les bestiaux.

La maison (casa), — La charpente de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couchés horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis à la chaux.

Le toit, généralement en chaume ou en bois, dépasse les murailles des quatre côtés et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qui forme une sorte de galerie ou terrasse.

Le matériel dont on vient de parler varie suivant les localités et les moyens du constructeur.

Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduisent à la terrasse *(prispa)*, on entre de plein-pied dans la maison.

La maison se compose, la plupart du temps, de trois pièces, dont deux servent d'habitation, et la troisième, plus petite, sur le derrière, sert de garde-manger *(celar)*. Dans le projet ci-joint on a dépassé ce nombre; en voici les raisons:

L'une des pièces représente une boutique d'épicier, telle qu'on en trouve dans les villages.

L'autre pièce était destinée à contenir deux métiers à tisser.

L'ameublement de toutes ces pièces est des plus simples; des lits en bois recouverts de nattes ou de tapis, produits dela manufacture nationale: des bancs le long des murs, des tables des armoires, et dans la boutique, des casiers destinés à contenir les divers articles de débit. Les images religieuses ne manquent jamais d'orner les murs d'au moins une des chambres.

Le sol est simplement nivelé avec de l'argile mêlée de bouse de vache une bande de couleur rouge ou noire règne souvent tout le long des murs, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur, à une hauteur de 30 centimètres environ.

Une cheminée de forme cônique, placée au-dessus d'une espèce de rehaussement en briques, sert à la préparation des aliments et au chauffage. Souvent la fumée n'a d'autre issue à l'extérieur qu'une simple ouverture dans le toit; alors elle se répand d'abord dans les combles, où elle sert à dessécher les viandes qu'on y suspend.

Le grenier (ambar). — Le grenier est une construction en bois, de forme rectangulaire. La charpente repose sur un soubassement en pierre, briques, pilotis, ou troncs d'arbres, qui, comme on l'a déjà dit pour la

maison, varie selon les localités; aux quatre angles s'élevent de grosses pièces de bois verticales, sur lesquelles repose la charpente supérieure. Entre ces quatre pièces de bois, il s'en trouve d'autres moins fortes. L'intervalle est rempli par des planches; le sol aussi formé de planches plus fortes, placées sur des poutres horizontales. La toiture, dont la hauteur atteint en général celle du bâtiment, est en bois ou en chaume: d'ailleurs, il n'existe pas de plafond qui forme galetas; à l'interieur, une espèce de couloir sépare le grenier en deux.

De chaque côté, on trouve des casiers plus ou moins grands qui sont destinés aux diverses cèréales. Aux poutres supérieures, on voit souvent pendre des peaux, des viandes et autres objets qu'on veut mettre hors dela portée des rats. D'ailleurs, il n'existe d'autre ouverture que la porte et l'espace assez grand du reste, qui demeure libre entre les murs et la toiture.

Magasin de maïs (*coşar*). — Une construction de forme bizarre et tout à fait caractéristique frappe tout d'abord la vue lorsqu'on entre dans la cour. C'est le magasin à maïs; sa formee et ses dimensions varient a l'infini. Voici en quelques mots la description de celui que nous avons représenté.

Une sorte de carcasse repose sur des piliers en bois, a une hauteur quelconque. L'ouverture qui y est pratiquée permet d'introduire le maïs. Le maïs ayant essentiellement besoin de ventilation pour se dessécher et se conserver, aucune disposition ne serait plus avantageuse, l'air pouvant librement circuler par un treillage et par les fentes du plancher: à l'un des bouts, un treillage inférieur forme une espèce de chambre: c'est là que le fermier a ses instruments; pendant la mauvaise saison il y travaille. A côté de cette chambre et dans l'espace qui n'est abrité que par le plancher du magasin de maïs, on voit un chariot, un traîneau, une charrue (*şopru*); il n'existe pas non plus d'autre étable pour les bestiaux, lorsque le fermier n'en possède qu'un petit nombre (*grajdu*).

Le bàtiment est couvert en bois ou en chaume. Chez les grands propriétaires, les magasins de maïs ont uue autre forme. Le treillage, soutenu par de grosses poutres, repose sur un soubassement. On plase toujours ces magasins parallèlement et à une distance de trois à quatre mètres, et il y a un toit commun pour deux.

L'espace compris entre les deux magasins est soigneusement nivelé et planchéie; une cloison s'élève verticalement des deux côtès, elle est adossée au treillage à une hauteur d'environ deux mètres, et forme ainsi magasin. Aux deux extrémités, le toit déborde d'environ trois mètres, de telle sorte que le maïs peut être déchargé par le mauvais temps; cet espace couvert sert aussi à abriter les batteurs de maïs.

Chez la plupart des paysans, le magasin de maïs se trouve réduit à sa plus simple expression; le treillage n'est soutenu que par de longues

perches fichées en terre; quelques bottes de paiile, étalées sur de légères pieces de bois et soutenues par des traverses, forment le toit.

Il n'existe aucune ouverture; le maïs est versé par la partie supérieure avant de poser le toit, qui n'est construit qu'après cette opération.

Le magasin a ainsi la forme évasée d'une corbeille; sa durée ne depasse jamais une année.

Etable et poulailler (*coteţ*). — La forme et la construction de l'étable à porcs ne diffère guère de celle du magasin de maïs que l'on vient de décrire en dernier lieu.

Une ouverture d'environ 60 centimètres de hauteur permet aux animaux de pénetrer à l'intérieur.

Les volailles se perchent sur les tringles et les traverses des combles.

Fontaine (*fântână, puţ*). — On a cru nécessaire de joindre à ces pièces une fontaine, telle qu'on en voit dans les plaines dela Roumanie et de la Hongrie.

Un tronc d'arbre est planté verticalement dans le sol et à une certaine distance du puits. A la partie supérieure se trouve fixée une longue pièce de bois qui forme levier.

A l'extrémité supérieure de celle-ci se trouve fixé le sceau, soit par une corde, soit par une chaîne, soit enfin par une suite de perches réliées entre elles par des boules en fer ou des pièces de bois.

A l'autre extrémité, on attache de grosses pièces de bois qui forment contre-poids.

Les parois du puits (*ghizduri*) sont en pierre ou en bois, suivant les localités.

II.

Veşmintele ţăranului.

Les costumes du peuple roumain sont représentés, à l'Exposition Universelle, par un certain nombre de mannequins, qui portent les vêtements usités dans les divers districts et par plusieurs professions de la Roumanie. En fait de costumes d'hommes, on y voit: un *mocan,* ou vieux pâtre des Carpathes; un *plăieş*, ou chasseur des montagnes de Bacău; un *cosaş*, ou faucheur de la vallée de l'Olto; un *călugăr* ou moine du couvent de Niamtzo; deux *surugii*, ou postillons, tels qu'on les trouve principalement dans les environs d'Ardgèche et de Tergovişte; enfin, un *pescar*, ou pècheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes représentent une vieille (*mătuşa*), du district de Suciava; une fileuse de Romanatzi, une glaneuse de Vlaşca; une jeune fille de Campolung, portant un baquet d'eau (*doniţa*) sur sa tête; une jeune fille de Turno-Sévérin, en costum de mariée; une religieuse du couvent de Passéré et une femme bulgare des colonies de la Bessarabie.

Il serait trop long de détailler ici chacun de ces costumes; nous voulons seulement décrire, aussi succinctement que possible, les caractères généraux et très variés des vêtements que porte le peuple roumain, et qui se rattachent, d'un côté, aux costumes des peuples d'origine latine habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vêtements usités dans des pays plus septentrionaux, peuplés par les Slaves, les Madgyares, et même les Bretons. Par certains points aussi, ils se rapprochent des costumes purement orienaux.

L'habillement des femmes consiste en une longue chemise de toile, qui, tombant jusqu'aux chevilles, sert en même temps de jupon. Selon que cette chemise est froncée ou large au col et aux poignets, elle porte le nom de *cămaşă* ou de *iïe*. Elle est en toile de lin, de chanvre ou de coton, tissée par les paysannes elles-mâmes; mais souvent aussi le haut du corps est en gaze de soie (*borangic*). Des broderies de couleur, en soies noire, blanche, rouge ou jaune, rehaussées de paillettes d'or ou d'argent, ornent la poitrine et les manches, quelquefois même les pans inférieurs du vêtement. C'est surtout dans la variété de ces broderies originales et dans l'harmonie des couleurs qui les composent, que consiste l'élégance des costumes féminins. Deux tabliers en étoffe de laine plus ou moins épaisse, et tissée ou brodée avec des dessins similaires, retombent de la ceinture, par devant et par derrière. Celui de derrière, qu'il soit froncé ou tendu, est toujours plus large: on l'appelle *vâlnic*, *cretinţă* ou *catrinţă*; l'autre est un carré oblong, posé sans plis; il porte les noms de *şorţ*, *fotă*, *zevelcă* ou *pestelcă*. La ceinture (*brâu*), qui rattache ces deux tabliers, est en laine, ordinairement rouge, et fait plusieurs fois le tour de la taille. On la recouvre le plus souvent de nombreuses bandelettes tissées en laines des couleurs variées et rehaussées de paillettes et de petits perles; ces espèces de bandelettes, qui sont portées par les deux sexes, forment un des principaux ornements du costume de villageois; on les appelle *bete*, et les jeunes gens de la campagne s'en parent la taille et les genoux, en laissant flotter les bouts, chargés de perles.

Les jeunes filles portent la tête nue et les cheveux partagés en deux larges tresses qui tombent par derrière, attachées par de nombreux rubans (*panglice*, *cordele*); quelquefois elles metent des fleurs naturelles ou artificielles dans les cheveux; des boucles d'oreilles et de nombreux colliers en sequins (*salbe*) et en perles (*mărgele*), ornent leur tête, leur cou et leurs bras. Les femmes mariées se cachent les cheveux sous de longs voiles en lin ou en gaze de soie blanche ou jaune (*marame*, *ştergare*, *cârpe*) qu'elles ramènent de la façon la plus gracieuse, autour de la figure, en laissant flotter les bouts par devant et par derrière. Dans certaines localités, elles portent aussi, sous ce voile, des espèces de couronnes en étoffe ou en sequins (*concĭu*, *cunună*), qui forment sur leur

tête un édifice assez élevé. On met quelquefois aux jeunes mariées de lourdes coiffures en monnaies, mais le plus souvent, des écheveaux épars de fils d'or (*beteală*), qui remplacent le voile des pays occidentaux.

Que l'on ajoute à ces détails, des sandales (*opinci*) ou des souliers grossiers en cuir noir ou rouge, et quelquefois même des bas de coton ou de laine, et le costume d'été sera complet. Pour l'hiver, on se recouvre, selon les localités, de longs paletots ouatés et sans manches, en étoffes de coton ou de laine (*zăbun*); de pardessus en laine, plus ou moins longs, avec des manches et des doublures en fourrure (*scurteică*); ou enfin des vêtements en peaux de mouton brodées, presque entièrement semblables à ceux que portent les hommes. La quenouille et le fuseau accompagnent presque toujours les villageoises, quand elles ne sont pas occupées aux travaux des champs ou à d'autres détails du ménage.

Les formes, les couleurs, et surtout les ornements brodés des diverses pièces des vêtements varient beaucoup, selon les différents districts et surtout selon les régions du pays; ainsi les différences sont notables entre les villages des bords du Danube et ceux des hauteurs des Carpathes; mais le caractère général de l'habillement et bien partout le même; c'est le costume d'un peuple méridional, amoureux des couleurs vives et brilantes, des draperies légères, d'un peuple qui se voit condamné à regret, pendant une partie de l'année, à des vêtements lourds et sombres. Pour bien saisir l'originalité du costume des paysannes roumaines, on n'a qu'à le comparer à celui que portent les femmes des nations voisines, et, comme exemple, citons les femmes bulgares, avec leur robe de laine foncée, serrée à la taille, sans plis et sans manches, avec leur petit bonnet ou fez rouge sur la tête, et leur grande houppelande de drap; chez celles-ci les couleurs sont sombres, les broderies manquent, le gros drap remplace la toile et les tissus aux plis légers et aux ornements variés.

L'habillement des hommes présente, en Roumanie, des diversités beaucoup plus grandes encore que celui du beau sexe. Une description complète de tous les vêtements usités par les Roumains de diverses professions et dans diverses localités, serait un travail aussi long qu'oiseux; bornons-nous à une simple nomenclature.

Il ne sera pas difficile d'inventorier la toilette d'été du laboureur; elle se réduit à une chemise assez longue, qui retombe par-dessus un pantalon de toile, et qui serrée à la taille par un large et longue ceinture en laine rouge; ajoutez des sandales en peau de bœuf brute (*opinci*) aux pieds, rattachées par des cordons en poil de chévre, croisés sur les jambes, et un chapeau de feutre noir à larges bords, semblable au chapeau breton ou au sombrero espagnol, sur la tête. C'est dans ce costume, léger et primitif, que le paysan se livre aux travaux des champs

et brave les chaleurs tropicales de la belle saison; mais, quand arrivent les mois rigoureux de l'hiver, il faut se garantir contre un froid qui atteint jusqu'à 30 degrés. Le paysan change alors ses sandales pour de grandes bottes, enveloppe ses jambes, soit d'un pantalon étroit en flanelle blanche, qu'il recouvre quelquefois même de jambières (*poturi, turieci, cioarici*) brodées et ornementées, soit d'une ample culotte orientalle qui se resserre au-dessous des genoux. La ceinture de laine est quelquefois remplacée par un large corset en cuir (*kimir*), bouclé et recouvert de boutons et de pièces de métal; dans sa ceinture, il cache son couteau à fourreau du bois, sa bourse en baudruche, son briquet, sa pipe, son tabac en feuilles tordues, enfin tout ce que les autres peuples ont l'habitude de mettre dans les poches et dans les goussets, absents dans les habits des Roumains. Les vêtements qui recouvrent le haut du corps sont confectionnés, soit en draps grossiers (*aba* ou *dimie*), blancs, noirs, verts foncés, bleus foncés, gris ou marrons, soit en peaux de mouton blanches ou noires: les uns et les autres sont brodés avec des laines et des soies de couleur, avec des ganses ou des lanières de cuir colorées; on appelle les paletots en drap, pui prennent plus ou moins la taille, *ghebă*, *zeghe, sucman*, *dulamă,* etc.; ceux en peaux de mouton se disent généralement *cojoc.* On porte aussi de gilets sans manches, que l'on nomme *ilic* et *peptar;* enfin, les grands manteaux ou houppelandes, qui enveloppent le corps comme dans un vaste sac se font, soit en gros drap rouge (*ipingea*, *bundă*), soit en laine blanche, imitant à l'extérieur la toison des brebis (*sarică*). Ce sont surtout les bergers des montagnes qui portent la *sarica* et le grand capuchon de laine dit *glugă;* tandis que les postillons et les commerçants, qui voyagent souvent à cheval, sont toujours munis de leurs larges manteaux de drap rouge, quelquefois ornés de franges blanches ou vertes.

La coiffure d'hiver est le bonnet en fourrure de mouton (*căciulă*) blanche, grise ou noire. Ses formes diffèrent à l'infini, depuis la petite calotte en fin poil blanc frisé, usitée sur les bords de l'Olto, jusqu'au gigantesque bonnet, dit *ţurcă*, que portent les montagnards, et qui imite et exagère la forme du bonnet phrygien. C'est la coiffure que l'on voit sur la tête des Daces dans les basreliefs de la colonne Trajane.

Le paysan roumain porte la chevelure ramenée en avant et coupée droit sur le front, à la manière des Bretons, tandis que par derrière ses cheveux pendent en longues mèches flottantes; il conserve toujours la moustache; mais il ne laisse pousser sa barbe qu'à l'âge où il renonce entièrement aux avantages de la jeunesse; dans les villages, les vieillards portent de belles chevelures et de longues barbes blanches. Ce sont principalement les Bulgares, mais, quelquefois aussi les habitants roumains des confins slaves, qui rasent leurs cheveux; sur les bords du

Danube, la petite calotte rouge des Orientaux, le *fez*, remplace parfois, chez les hommes, le bonnet national en peau de mouton, *căciula*.

Autrefois, dans les villes, presque chaque corporation d'industriels avait son costume traditionnel; la noblesse même (les *boyards*) et les fonctionnaire portaient des vêtements orientaux dont l'ampleur disgracieuse excite l'hilarité de la génération actuelle; les commerçants et les artisans avaient chacun leurs habits distinctifs. Aujourd'hui cet usage disparaît, et l'on adopte presque généralement le costume européen; à peine si l'on trouve encore, chez les pêcheurs, les bouchers, les tanneurs, et chez quelques autres corporâtions de grosses industries, un costume spécial en gros drap bleu foncé. Les barbiers, qui s'habillaient jadis d'une élégante tunique en fine étoffe de laine, à pans froncés, n'ont conservé de leurs usages anciens que certaines industries et aptitudes qui leur sont encore particulières, comme la fabrication des filets de pêche, l'élèvage des sangsues et des rossignols, et le talent de jouer de la guitare. Les prêtres et les moines se distinguent encore par leur costume flottant en étoffes noires ou brunes foncées; ils portent les cheveux et la barbe longues; leurs bonnets en feutre sont des chapeaux européens auxquels il manque les bords, et qu'ils recouvrent, pendant les cérémonies de l'office, avec de grands voiles en gaze noire. L'habillement des religieuses est à peu près le même que celui des moines, avec la différence que celles-ci cachent leurs cheveux sous une petite toque voilée. Enfin, parmi les originalités costumières de la Roumanie, il faut citer les juifs avec de long cheveux en tire-bouchon, ainsi que leur barbe, coiffés d'une espèce de bônnet de grenadier en fourrure, et couverts de longues soutanes noires serrées sur le corps. Les femmes juives portent le costume qu'elles ont dans tout l'Orient.

Qu'on ajoute aux divers habillements indigènes pue nous venons d'espuisser, ceux des étrangers de toutes races, Albanais, Madgyares, Grecs, Russes, Bulgares, Turcs, Européens de l'Occident etc. et l'on pourra à peine se faire une idée de la diversité de costumes que l'on a l'occasion de voir, mêlés ensemble, dans les rues des villes de la Roumanie.

III.

Petrecerile ţăranului.

Les instruments de musique qu'emploie le peuple roumain peuvent se grouper en trois classes: les instruments à cordes, à vent et a percussion. Parmi les premiers, nous trouvons le violon (*vioară*, *lăută* ou *diblă*) et la *cobza* ou mandoline à trois cordes, que l'on pince avec une plume d'oie; dans les instruments â vent, on trouve la cornemuse (*cimpoiu*), qui est l'instrument de prédilection des Bulgares établis en Roumanie; le *bucium*, grand cor en bois de merisier, servant à rappeler les

troupeaux dans la montagne; le *fluier*, espèce de flûte ou de flageolet à tons aigus; le *caval*, hautbois à notes voilées et bourdannantes, et la *tilinga* ou fifre: ces instruments sont principalement employés par les bergers de la montagne, qui égayent par la musique leurs longs loisirs; enfin, la flûte de Pan, dite en roumain *naiu* ou *muscal*. L'instrument à percussion que l'on trouve dans les orchestres des populations juives, et chez les tziganes errants qui font danser les ours dans les villages, c'est le tambour basque dit *daïra* On peut ajouter à ces instrumeuts populaires, les guimbardes (*drâng*) dont s'amusent les enfant. Les gens du peuple savent aussi tirer des sons aigus tout particuliers en chantant avec une feuille verte entre les lèvres; c'est ce qu'on appelle *cântare din frunză*.

L'orchestre habituel des fêtes roumaines, tant à la viile qu'à la campagne, est composé de plusieurs musiciens, tous de race tzigane; chez ceux-ci la profession de *lăutar* ou musicien se perpétue de génération en génération, une bande de *lăutari* est formée au moins de trois exécutans; le premier tient le violon et exécute la mélodie; le joueur de *cobza* l'accompagne et marque le rhythme sur les cordes de son instrument, en chantant; les paroles, si c'est une mélodie avec chant; le troisième musicien tient la flûte de Pan, moyennant laquelle il ajoute à l'air exécuté des fioritures plus ou moins stridentes.

Chaque auberge de Roumanie a sa bande de *lăutari*, qui égaye de ses chants et de ses airs de danse les loisirs des dimanches et des jours de fêtes; les villageois s'y réunissent pour voir danser la jeunesse et pour écouter les chansons plus ou moins passionnées ou grivoises des artistes tziganes.

Les danses du peuple roumain sont très nombreuses et les melodies qui servent à les accompagner le sont encore d'avantage, car chaque jours les *lăutari* en imaginent de nouvelles sur les rhythmes connus. La danse fondamentale est la *hora*; c'est une ronde où les danseurs, en nombre indéterminé et sans distinction de place, se tiennent par la main et tournent gravement en faisant quelques pas en avant et d'autres en arrière; cest là une danse calme et posée, à laquelle tous les sexes et tous les âges prennent part; mais à côté de la *hora*, il y a une infinité d'autres danses plus vives, et chacune a son nom spécial, sa musique propre et son caractère choréghrapique plus ou moins animé; presque toutes se dansent en rond ou demi-cercle, les danseurs se tenant par la main ou par la ceinture; il y en a, comme la *chindia* et la *zoralia*, où les petits pas des danseures se pressent avec un grâce indescriptible; d'autres, comme *ca la uşa cortului* (à la porte de la tente), *d'a brâu* (par la ceinture), *biru greu* (la corvée est dure), etc., où les danseurs trépignent avec des gesticulations d'une énergie toute virile; d'autres enfin où l'on frappe la terre en cadence comme pour bien exprimer le

sens symbolique de la danse, qui s'appelle du nom pittoresque *cum se bate Dunărea* (comment le Danube se balance).

Parmi les danses populaires qui se distinguent le plus par leur grâce et leur originalité, nous citerons encore la danse des montagnards, la *mocăncuţa*, que l'on danse à deux, homme et femme, se tenant par la main et exécutant des pas et des poses qui se rapprochent de la tarentelle italiene. Enfin, il faut notter surtout la danse des *Căluşari*. Chaque printemps, au mois d'avril, il se forme dans plusiers villages, des bandes de sept, neuf ou onze jeunes gens qui revêtissent leurs plus beaux habits, en tout ornés de rubans et de mouchoirs rouges, s'en vont pendant quarante jours exécuter, dans des localiiés lointaines, une danse d'un caratère étrange; l'un d'eux porte un drapeau et mêne la bande (*primicer*); un autre fait vœu de ne pas proférer un seul mot pendant toute la durée de l'excursion: c'est le muet de la troupe (*mutu*). La danse des *Căluşari* a un caractère viril et héroique très-rémarquable; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et exécutent des sauts extraordinares en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la persistance des fêtes vernales des prêtres saliens à Rome, dont un collège portait le nom de Salii Collini (Colli Salli, Căluşari?)

Après avoir parlé des danses, nous ajouterons quelques mots sur les chants du peuple roumain. M. Basile Alecsandri, un des littérateurs les plus distingués de la Roumanie a recueilli avec soin et publié, en deux éditions, un grand nombre de ces chants; son exemple a été suivi, parmi les Roumains de la Transylvanie, par M. Marienesco et par d'autres.

Ces recueils de poésies populaires de la Roumanie présentes des pièces de différente nature, que l'on a désignées sous les noms de: *cântice bătrâneşti*, *doine*, *hore*, *colinde* et *zicători* ou *ghicitori*,

Les *cântice bătrâneşti* sont des ballades ou petits poëmes rappelant des faits héroïques et se rattachant, soit aux anciens princes, boyards ou héros du pays, soit à cette classe de brigands patriotes, nommés *haiduci* qui, pareils aux *outlaws* d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposés pendant le dernier siècle aux Principautès Roumaines par la Turquie. Elles sont toujours composées en petits vers de sept pieds, rimant d'une façon plus ou moins arbitraire, mais elles contiennent autant de charme poétique que les plus belles ballades populaires des autres nations.

Les *doine* ou *cântice de dor* sont des chants d'amour très passionnés dont les paroles se chantent sur des mélodies langoureuses. Presque toujours elles ont pour introduction un vers qui rappelle en guise d'invocation, une feuille de plante; c'est ainsî qu'une poésie dont les paroles sont amoureuses commencera par *frunză verde rosmarin!* (feuille verte de romarin!), parce que cette feuille est beaucoup portée par les jeunes

filles de la campagne; elle commencera par *frunză verde lemn uscat!* (feuille verte, boic sec!), si le sens de la poésie est triste, et ainsi de suite.

Les *hore*, qui se chantent sur des airs de danse plus allègres, sont des chansons de joie prônant la boisson, les plaisirs faciles, et tombant très-souvent dans des obscénités incroyables chez un peuple dont les mœurs ne sont pas du tout dépravées. C'est sous un abri de feuillage (*umbrar)*, construit tous les étés devant les cabarets des villages, que les *lăutari çigani*, et principalement le *cobzar* ou joueur de mandoline, chantent le dimanche aux paysans attablés devant un cruchon (*oala*) de vin nouveau, ces bouffoneries qui excitent l'hilarité de l'auditoire plus ou moins excité par la boisson, pendant que les jeunes gens dansent en rond dans la cour.

Les *colinde* ont surtout un caractère religieux; ce sont des noëls que les jeunes villageois, réunis en bandes, chantent pendant les fêtes de la Nativité, du jour de l'an et de Pâques, en allant féliciter dans sa maison chacune des familles du village; aussi sont-elles intitulées la *Crèche*, les *Rois et l'Étoile*, les *Blanches fleurs d'Orient*, la *Place au paradis*, etc., ou bien la *Charrue*, le *Richard*, le *Cheval du fiancé*, etc. Les refrains de ces chansons ont, dans leur langue et dans les images qu'ils rappellent, un caractère particulier d'archaïsme.

Enfin les *zicători* ou *ghicitori* sont de petites énigmes en deux ou trois vers, que l'on se donne à deviner dans les jeux du foyer.

M. Basile Alecsandri dit, dans la préface de son recueil, les mots suivants: «Trésors innappréciables de sentiments profonds, d'idées élevées, de données historiques, de croyances superstitieuses, de traditions anciennes et surtout de beautés poétiques pleines d'une originalité qu'on trouve rarement dans les littératures étrangères, nos poésies populaires constituent un bien national digne d'être mis en lumière comme un titre de gloire pour la nation roumaine... Toutes ces poésies, sans date et sans nom d'auteur, sont enfouies depuis des siècles, comme des pierres précieuses, dans le sein du peuple roumain. Cependant elles sont exposées à se perdre, et c'est un devoir sacré que je me suis imposé que de les rechercher et de les mettre à l'abri des atteintes du temps et de l'oubli....

«Aidé par plusieurs personnes, et surtout par M. A. Russo, j'ai recueilli, pendant plusieurs excursions dans les montagnes et dans les champs fleuris de notre patrie, une grande partie de ces poésies populaires, et après en avoir achevé la mise en ordre, je les dédie à mon pays comme un trésor qui lui appartient».

Extrase din *Catalogul special* al operei *Notice sur la Roumanie*, 1868.

Paris, 1867.

Şcoala dramatică[1])

Sunt acum câţiva ani, la Paris, mă aflam în convorbire cu unul din cei mai distinşi, cei mai instruiţi şi cei mai experimentaţi din artiştii *Teatrului Francez,* cu d. Got care este totodată decanul acestei neasemănate companii de actori şi cel mai vechiu din profesorii Conservatorului de declamaţiune din Paris. D. Got, amic de mult timp al d-lui V. Alecsandri, cunoaşte mulţi Români; el cunoaşte chiar şi ţara românească, căci dacă nu mă înşel, d-lui a vizitat pe poetul nostru în plăcuta sa locuinţă dela Mirceşti, refugiu favorit al muzei sale, Polihymnia românească.

Cine ştie chiar dacă nu cumva artistul francez va fi atras într'acolo, câteva fericite apariţiuni ale Thaliei şi chiar ale Melpomeniei?

Dar mi se pare că preocupările cursului meu de mithologie greacă mă pornesc fără voie pe un tărâm de pedanterie, care este cu totul străin ideilor foarte practice comunicate mie de d. Got, în ziua când am vorbit cu dânsul despre ceea, ce s'ar putea face, la noi, spre a asigurà de îndată buna executare pe scena românească a operelor teatrale de orice natură, şi în acelaş timp spre a se înmulţì şi a se dezvoltà în mod continuu, neîntârziat şi cuviincios, acel numeros personal ce este indispensabil teatrului nostru naţional.

Decanul *comediei franceze* îmi ziceà, că suntem foarte greşiţi când noi ne închipuim că dacă am trimite juni români şi romànce, ca să studieze arta dramatică în Conservatorul

[1]) Epoca 1888, No. 572.

din Paris, am puteà astfel să dobândim actori buni pentru scena noastră.

In Franţa sunt tradiţiuni teatrale, aşa de strâns legate de însăşi literatura clasică a acelei ţări, încât studiul capital al şcoalei dramatice de acolo consistă în predarea cât mai scrupuloasă din partea profesorilor şi în pătrunderea şi în imitarea cât mai perfectă din partea şcolarilor, a acelor tradiţiuni, atingătoare unele la caracterele, altele la gesturile şi mai multe încă din limbagiul şi intonaţiunile care toate acestea au rămas în Franţa ca o moştenire nealienabilă, încă dela iluştrii autori, şi dela vestiţii artişti ai timpilor trecuţi.

In Franţa, perfecţiunea artistică — lăsând negreşit în regiuni cu totul excepţionale toată acţiunea teatrală a acelor talente dramatice care disting numaĭ pe *actorii de geniu* — perfecţiunea, zicem, în Franţa o ating numai aceia cari au mai multă aptitudine spre a-şi asimilà perfecţiunile tradiţionale. Legenda teatrală domină pretutindeni în Franţa, şi acolo, un artist este cu atât mai preţuit, cu cât el ştie a reproduce şi a amintì mai exact efectele minunate produse odinioară pe scena franceză de un Molière, de o Champmeslé, de un Lequien, de o Adrienne Lecouvreur, de un Talma, de o M-elle Georges, de o Rachel, sau chiar de un Frederic Lemaitre, ba şi mai mult, de unii artişti cu totul comici, groteşti şi populari, ca un Ravel, ca M-elle Thierret, ca un Débureau, şì mai mulţi alţii.

Dar, să ne întrebăm : Ce însemnează oare pentru publicul român, cel care desigur n'a trăit în Paris sau care nu şi-a perdut timpul în studii speciale asupra istoriei Teatrului din Franţa, ce însemnează şi ce-i reprezintă toate aceste nume, pe care le-am îngrămădit aci înadins ca să dovedesc cât puţin loc ocupă ele în mintea celor cari cer satisfacţiuni intelectuale şi estetice numai dela teatrul nostru românesc?

Pentru ca artiştii noştri să poată prefirà până la noi oarecare raze din acei luceferi ai scenei franceze, ar trebuì ca dânşii să se prezinte dinaintea noastră cu tot complexul literar şi plastic al teatrului francez ; ar trebuì deci să joace

întocmai cum vor fi învăţat în Conservatorul din Paris, şi — vorbă curată — ar trebui să joace chiar şi în limba franceză.

Aceia dar nu ar fi artişti români. Succesele lor în studii i-ar fi înstrăinat cu totul de scena română. Ei ar fi, poate, buni artişti francezi; dar de le-ai stoarce din piept şi din gâtlej, sunete şi inflecţiuni altele decât ale limbei franceze, de le-ai cere să aibă acea originalitate ce este însuşită în graiul şi în traiul românesc, precum altele sunt însuşite în traiul şi în graiul orcărui popor cu caracter determinat — ei ar rămâne în confuziune, ar fi stângaci, nepricepuţi, străini în mijlocul neamului lor. In două cuvinte: ei ar fi chiar şi pe scena română, *actori francezi*.

Şi aceasta o spuiu numai despre cei cari ar aveà talentul de a-şi asimilà toate calităţile subtile ce se cer dela artiştii cei buni ai Franţei. Fără de această asimilare, negreşit preţioasă pentru teatrul francez, dar, aş puteà chiar zice *netrebnică* şi *stângace* printre noi, — şcolarul român al Conservatorului de declamaţiune din Franţa, ar fi acolo ca şi aci, un nevoiaş, un *fruit sec*, adică o tigvă goală şi fără miez ce s'ar bănănăì şi ar durduì cu salturi şi cu sunete neplăcute, pe biata scena noastră românească. Lipsă-ne de aşa poamă rea!

Cât despre Românul ce va fi reuşit, cu multă nevoie şi strădanie a-şi dobândì laudă pe scena franceză, aceluia sau îi vor trebuì alte strădări şi alte nevoi ca să-şi potrivească jocul despre o limbă şi despre nişte uzuri diferite de cele cu care se va fi deprin-, sau — şi aceasta este mult mai probabil — el se va înstrăinà cu totul de ţara sa, culegând mult mai lesne succese acolo unde îşi va fi făcut perfecta sa educaţie artistică, apropriată locului.

Din toate acestea se înţelege, că raţionamentul distinsului artist şi profesor francez cu care vorbeam, ajunse la concluziunea că este nu numai de prisos, dar şi periculos să trămitem de aici şcolari începători în Conservatorul din Paris. Aceasta însă nu este câtuş de puţin un cuvâut pentru ca artiştii români, care-şi vor fi dobândit de mai nainte însuşirile trebuitoare pentru a ţine cu onoare sau chiar cu bună-

cuviinţă un loc pe scena noastră, să nu meargă în străinătate şi mai ales în Paris, spre a vedeà în ce mod artiştii de talent de pe acolo interpretează diferite opere dramatice şi a reculege din acel examen foarte multe învăţături practice pentru sine. Zicând acestea, explicăm îndată că am insistat mai cu seamă asupra călătoriilor în Franţa, fiindcă acolo vor găsi negreşit mai nemerite modele de acel joc natural, lipsit de exageraţiuni declamatorii şi limpezit de acea deşartă emfază, de care cu greu şi foarte rar se pot lepădà artiştii din Italia, din Germania, din Spania şi din Anglia, adică din toate acele ţări, cari împreună cu Franţa, îşi împart azi laurile literaturei dramatice.

. . . .

Titlul înscris în capul acestor rânduri promite că va fi acì vorba de o *Şcoală dramatică,* şi negreşit că cugetul a fost de a se vorbì numai de o *şcoală dramatică* pentru teatrul românesc.

Dar până aici tot ce am zis ca din partea interlocutorului meu, pe care mărturisesc că nu am găsit nici un cuvânt spre a-l combate, tot ce am zis este negativ. D. Got s'a silit a-mi demonstrà că nu este bine să trimitem de aici elevi în şcoala dramatică din Paris...

Dar atunci cum să facem ca să formăm buni actori pentru scena noastră?

Acum vom arătà în ce chip răspunsurile d-lui Got la această întrebare mi s'au prezentat sub o formă aşa de pozitivă, aşa de practică, aşa de luminoasă, încât mi-am zis îndată: Iată un om care, într'adevăr e ros cu toate coardele meseriei sale, şi noi am fi foarte cuminte dacă l-am ascultà şi am pune îndată în lucrare povăţuirile lui.

Acestea îmi propui a le expune şi a le recomandà aici.

Toţi Românii, îmi ziceà d. Got, pricep destulă franţuzească pentru ca un francez să-i înveţe uzul scenei, fără de a şti româneşte şi fără de a-i face să declame, ca la Conservatorul din Paris, versuri şi proze de-ale lui Corneille, Racine, Mo-

lière, Marivaud, Casimir Delavigne, Alfred de Musset, Alecsandre Dumas, Victorien Sardou sau chiar şi de ale lui Labiche.

Limba românească n'are exigenţe speciale — chiar şi la teatru — ca cea franceză. Tot ce va fi bine înţeles şi bine simţit de mintea şi de sufletul celui ce are de a vorbì pe scenă, fără îndoială că va fi şi bine rostit într'o limbă care nu posedă încă tradiţiuni literare. Deci, spre a formà buni actori într'o ţară scutită până acum de asemenea iresuri şi de acest fel de etichetă teatrală, trebueşte mai cu seamă o instrucţiune practică şi foarte îngrijită a acelei porţiuni din arta dramatică, care se chiamă *Mimica*. Trebue ca actorul să ştie să *joace*, să *figureze, să gesticuleze* în modul cel mai firesc şi cel mai nemerit, tot ceea ce el are în acelaş timp a zìce din gură. Atunci când gestul va fi potrivit cu împrejurarea reprezintată, lesne lucru este de a face ca intonaţiunea glasului să se potrivească cu fapta. Pentru aceasta abia dacă mai trebuie un studiu acolo unde nu sunt — o repetăm — tradiţiuni de respectat.

Aşa dar, — îmi ziceà d. Got, — luaţi pentru teatrul d-voastră, un vechiu artist experimentat din Franţa, — şi câţi de aceştia mai cunosc eu, adăugă d-l Got! — luaţi-l cu condiţiunea ca să dea o bună, o logică, o corectă direcţiune scenei voastre, şi tot deodată să vă formeze artişti prin lecţiuni practice de mimică. Ca profesor de artă dramatică, el va întocmì dela sine scenarie, cu indicaţiunea precisă a faptelor ce au a se reprezentà. Şcolarii vor închipuì aceste scene dinaintea lui, fără de a vorbì, ei vor umblà, vor sta, vor şedeà jos, vor gesticulà, vor exprimà cu trupul, cu mâinile, cu fizionomia, toată succesiunea acţiunilor însemnate în acele scenării. Acel joc mut, experimentatul artist francez îl va corectà explicându-l, îl va cumpănì după constatările ştiinţifice ale fiziologiei şi ale eticei; astfel el va da şcolarilor săi, cel mai preţios dar al *actorului*, adică adevărul şi natura în *acţiune*. Căci trebue să ne convingem bine, că a fi *actor*, nu vrea să zică de fel a fi *declamator*, nici chiar *lector dibaciu*. Acel ce se pricepe numai a *spune*, a *rostì* bine, nu

este prin aceasta *actor*. Pe scenă, *gestul* şi *jocul de fizionomie*, impresionează tot atât, ba poate şi mai mult decât *cuvântul*. Am azistat la reprezentaţiuni gramatice în care bătrânul Frederic Lemaitre, lipsit cu totul de dinţi şi tare bolnav de piept şi de gât, ridică aplauzele cele mai frenetice ale publicului numai prin *mimica* sa, într'un rol de mut.

Şi într'adevăr, ce lipseşte mai cu seamă celor mai mulţi dintre actorii noştri? — Ştiinţa de a stà şi de a se mişcà pe scenă, de a face gesturi potrivite cu ceea ce spun din gură, adică de a gesticulà nici mai mult, nici mai puţin decât trebueşte spre a nu fi nici buşteni inerţi, nici pehlivani străbălaţi.

Iată în ce mod ne povăţuià d. Got, ca să realizăm aci la noi şi chiar în teatru prima şi cea mai esenţială parte din educaţiunea artistică a actorilor noştri.

Cât despre a doua, aceia a *elocuţiunei*, a frumoasei şi a corectei *enunţări* a graiului românesc, nu văd de o cam dată alt mijloc mai nimerit decât a încredinţà această grijă principalilor noştrii artişti actuali, cărora, pe lângă ativităţile lor scenice, adică pe lângă rolurile ce vor aveà ei să studieze cu atenţiune şi să joace în perfecţiune pe scenă, vor trebuì încă să se ocupe fiecare de educaţiunea *elocutivă* (de aş puteà zice aşa) a câtorva elevi, ce-i vor secundà pururea în rolurile lor. Astfel teatrul însuşi ar devenì la noi o şcoală practică şi permanentă de artă dramatică.

Bătrânul artist francez, profesorul de mimică, şi supraveghiatorul general al scenei, ar aveà să controleze sub toate punctele de vedere zilnicele reprezentaţiuni şi tot de-odată el ar dirijà jocul artiştilor. Pe unii, nu va mai aveà poate nimic a-i învăţà; dar pe cei mai mulţi îi va îndreptà pe calea cea bună a artei dramatice. Ochii îi vor slujì spre a rectificà întru toate mimica actorilor, iar auzul îl va ajutà, credem, adesea a potolì avânturile declamatorii în care unii din cei mai meritoşi ai noştrii actori au o fatală propesiune de a se repezì.

Mi-e teamă că am abuzat astăzi de răbdarea cititorilor. De aceea nu voiu insistà acum mai îndelung, expunând şi

susţinând ideile foarte juste, foarte bine raţionate şi foarte practice ce le-am cules în convorbirea mea cu unul din cei mai perfecţi cunoscători ai teatrului şi a tuturor subtilităţilor lui.

Mă mărginesc a rezumà toate cele ce aruncaiu aci cam îngrabă şi fără şir şi termin zicând:

— Că şcoala dramatică ar trebuì să fie întrupată la noi, cu teatru;

— Că studiul său de căpetenie ar trebuì să consiste într'o clasă permanentă de *mimică* profesată de un artist străin şi anume francez şi foarte experimentat, carele ar aveà şi autoritate deplină asupra scenei;

— Că elevii dramatici ai clasei de mimică, ar trebuì încredinţaţi, sub raportul elocuţiunei, principalilor noştrii artişti, fără totuş ca să se osebească pe dintreg studiul corectei şi justei enuncieri din acela al mimicei;

— Şi că, în fine, pe lângă acele clase practice şi in permanenţă active chiar pe scenă, ar fi foarte necesar a se adăogà câteva cursuri literare şi istorice făcute de oameni distinşi. Acele cursuri ar complectà educaţiunea actorilor prin noţiuni de istorie, de literatură, de estetică şi mai ales de acea ştiinţă socială şi artistică ce consistă întru a iniţià pe auditori la deosebitele manifestaţiuni ale culturei omeneşti, in uzurile şi în viaţa publică şi privată a societăţilor. Acestea toate sunt noţiuni accesorii care, dacă nu dau unui om talente dramatice, dar cel puţin îi înlesnesc priceperea din punctul de vedere literar, istoric şi chiar moral, al rolurilor ce poate să-i fie încredinţate.

Aceasta este, pare-mi-se, *şcoala dramatică*, care ne trebue nouă şi care ne-ar aduce foloase repezi şi reale.

Să se deà teatrului naţional caracterul respectabil şi temeinic ce i se cuvine.

Să i se asigure existenţa cu mijloace băneşti care să permită a nu sacrificà nici una din exigenţele artistice şi literare ce sunt neînlăturate de o adevărată instituţiune dramatică de folos public.

Să se adune şi să se retribuiască după cuviinţă, un personal dramatic destul de număros pentrúca fiecare actor să-şi poată depune toată à sa diligenţă şi aptitudine în fiecare din rolurile, ce va aveà să reprezinte.

Să se alterneze regulat pe scena noastră, reprezentaţiunile de *dramă* sau *tragedie*, cu acelea de *înaltă comedie*, apoi de *comedie populară*, apoi încă şi cu reprezentaţiuni *muzicale*, spre a se face parte, pe scena naţională, tuturor speciilor de talente ce se pot ivì, şi spre a se întrebuinţà fiecare talent numai acolo unde este cu adevăr la locul său.

Să se asigure artiştilor noştri meritoşi, o retribuire fixă şi suficientă pe cât timp vor puteà lucrà pentru teatru, şi o recompensă cuviincioasă după a lor retragere; iar tinerilor aspiranţi să li se deà în teatru o educaţiune practică şi tot deodată mijloace de subsistenţă ca să nu fie obligaţi a-şi împărţì activitatea între studiul artei şi alte lucrări absorbitoare, de natură diferită, şi nu totdeauna — mai ales întru cât priveşte sexul cel slab şi frumos, — corespunzătoare cu idealul eteric al artei.

Să se înalţe, într'un cuvânt, Teatrul din starea lui actuală, care este numai o nesigură şi 'n veci şovăindă întreprindere a unor artişti asociaţi şi lăsaţi cam în voia întâmplărilor, sub aparenta şi iluzoria ocrotire a guvernului, să se înalţe, zicem, Teatrul naţional la gradul unei instituţiuni în care *Literile* şi *Artele*, adică desvoltarea intelectuală a limbei şi a gustului estetic al Românilor, îşi vor aveà unul din cele mai luminoase şi mai călduroase ale lor altare.

La dânsul atunci vor cătà de toate părţile Românii din orice unghiu al României. La dânsul îşi vor purtà ei închinările; dintr'însul se va încinge şi se va hrănì mereu focul înfrăţitor al geniului naţional.

Dacă guvernul nostru n'a simţit până acum că este a lui datoria de prim guvern al Regatului României independente de a se ocupà cu luare aminte şi cu stăruinţă de buna stare a Teatrului naţional, noi iată, venim să-l deşteptăm.

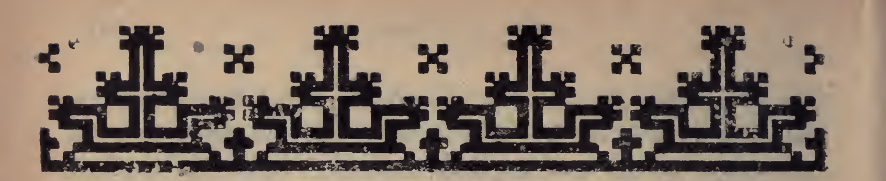
Atunci numai când îşi va fi îndeplinit această datorie şi

câte mai altele privitoare la cultura naţională, pe care le lasă acum, din neştiinţă sau din îndărătnicie, din frică sau din rea voinţă, în cea mai deplină năpustire, atunci numai i se va cuvenì epitetul uzurpat de *guvern luminat* şi *naţional*, pe care însuşi şi-l dă azi cu acelaş drept cu care împăratul Chinei se zice *împărat al Ceriului* şi cu care regele Ungariei se intitulează de domn al Valachiei şi al Moldaviei.

Teamă-mi e, că dela actualul nostru guvern vom aşteptà reforme adevărat naţionale româneşti ca cele ce reclamăm, până atunci când împăratul Chinei va ajunge să poruncească în ceriuri, sau până atunci când stăpânitorii Ungariei se vor îndurà dânşii să permită celor dela noi ca să facă pentru teatrul nostru român din Bucureşti, ceea ce dânşii Ungurii, mai patrioţi negreşit decât actualii cârmaci oficiali ai culturei româneşti, fac din toate răsputerile pentru teatrul lor naţional din Pesta.

Poate chiar că ai noştri, dacă cumva s'ar ispitì acuma Românii supuşi jugului unguresc să le ceară ca să facă ceva pentru ca teatrul românesc din Bucureşti să devină un adevărat focar luminos de nalte idei şi simţiminte naţionale, ei s'ar grăbì a răspunde fraţilor noştri năpăstuiţi ca mai bine ar face să meargă şi dânşii să se inspire in cel dela Pesta, pentru care Ungurii, stăpânii lor, fac toate sacrificiile necesarii.

Vai de *rostul* culturei româneşti pe cât timp şi politica noastră nu va aveà alt *rost* mai naţional decât acela de azi.

Satira Latină

STUDIU ISTORIC, CRITIC ŞI LITERAR

I.

Printre deosebitele feluri de compuneri literare, satira şi comedia sunt cele care mai cu deosebire dau pe faţă slăbiciunile unei naţiuni sau unei epoci; rolul lor este d'a luà în râs relele năravuri ale omenirei şi, arătându-le publicului sub o formă atrăgătoare şi iscusită, să le biciuiască râzând, şi astfel să le îndrepteze pe cât se poate. În Franţa, în secolul lui Ludovic al XIV-lea, Molière şi Boileau au luat asupră-le, unul prin comedie, iar cellalt prin satiră, aceste vesele dar nu puţin primejdioase îndatoriri şi amândoui le-au îndeplinit cu spiritul cel mai pătrunzător şi cel mai fin, cu cea mai glorioasă perfecţiune. Încă şi mica noastră literatură, chiar dela început a simţit cât de folositor este de a imboldì părţile şovăinde ale societăţii noastre cu ghimpii comediei şi ai satirei, şi, cu toate că străinătatea ne-a răpit pe satiricul ce de demult ar fi putut să ne aducă glorie, pe Antioch Cantemir, însă chiar fără de a-l aveà în frunte, literatori, români, oameni de spirit şi de gust, au făcut încercări spre a ne pune pe o cale bună. Acum va numai să păşim înainte, cătând a perfecţionà din ce în ce mai mult ceeace s'a făcut până în ziua de azi.

Satira însă, astfel cum o vedem în scrierile lui Boileau, lui Antioch Cantemir şi despre care avem acum şi în limba românească câteva probe destul de recomandabile, adică acea critică în versuri a năravurilor, scrisă cu un stil uşor, adesea

familiar, şi urzicând pe cei demni de râs şi de reprobaţiune, spre a ţine parte virtuţii şi bunului gust, felul acela de compunere are o origină foarte vechie, pe care dorim a o cercetà în acest articol.

Ea a trecut în literaturile moderne, dela Romani, cari au fost adevăraţii ei inventori. Într'adevăr Quintilian [1]), vorbind despre deosebitele feluri din care se alcătuieşte literatura latină, mai toată imitată după cea elenă, ne zice curat că satira este cu totul romană, «*satira tota nostra est*». Cu toate acestea, în vechime, ca şi în timpii moderni, mulţi critici s'au înşelat crezând că chiar şi satira a fost luată dela Greci. O astfel de amăgire provine dintr'o asemănare adevărat minunată, dar însă cu totul întâmplătoare, a cuvântului latin *satira* sau mai bine *satura*, cu numele unui fel de comedie greacă cu totul deosebită, ce se chiamă *dramă satirică*, δρᾶμα σατυρικὸν sau numai σάτυρα.

Iată pe scurt ce erà această dramă [2]), după câte putem aflà din cărţile vechilor şi mai ales din *Arta poetică* a lui Oraţiu [3]): în Atena, la marele reprezentaţiuni teatrale ce se dau de două ori pe an, în vremea sărbătorilor lui Bacchus, numite *Dionysiace*, se jucà pe fieşte zi trei tragedii şi o mică comedie în care persoanele erau alese printre semizeii şi printre eroii mitologici, iar chorul erà totdauna compus de *Satyri*, tovarăşi ai lui Bacchus. Aceste bucăţi teatrale, care erau întotdeauna foarte vesele, jucându-se la sfârşitul reprezentaţiunii, mai descreţeau frunţile înorate de groaznicele catastrofe ce se petrecuse mai 'nainte, tot pe aceiaşi scenă. Acesta erà rolul dramei satyrice. Lexicograful Suidas ne spune că poporul, supărat d'a nu mai vedeà, ca în vechime, împrejurul altarului zeesc, nici pe Dionysiu împodobit cu viţă,

[1]) *Institutio oratoria*, lib. X. cap. 1.

[2]) Asupra dramei satyrice la Greci vezi mai ales Barthelemy, *Voy. d'Anacharsis*, ch. 69; Welcker, *Nachtrag zu der Schrift über die Aeschylische Trilogie*, p. 185; Patin, *Etudes sur les tragiques grecs*, vol. III, p. 442; Got. Hermann, *De dramate comicosatyrico*. Opuscul. I, p. 44, etc.

[3]) Vers. 220 şi următoare.

nici pe burtosul şi şovăindul Sylen, nici pe comicii şi rânjiţii Satyri, ci de a tot vedeà, în locul acestui chor glumeţ şi sgomotos, jalnice şi înfiorătoare întâmplări, s'apucă să strige: «Apoi aci nu'i nimic pentru Dionysiu! Οὐδὲν πρὸς Διόνυσον!» Atunci un cetăţean din Fliunta, anume Pratinas, pe la vre-o 500 înainte de Christos, închipuì de a pune pe scenă faptele comice ale eroilor, dându-le drept chor o ceată de Satyri, cari cântau strofele lor lirice pe muzica săltăreaţă a modului frigian şi dănţuiau gesticulând desfrănatul lor joc sicilian numit *Sicinnis*. Chœrilos şi Frynicos păşiră pe urmele lui, şi chiar marele Eschil însoţì uriaşele sale trilogii tragice cu câte o dramă satyrică, unde înfăţişà sau pe Prometeu aducând într'o trestie focul cerului de care îşi pârleau degetele Satyrii, sau pe Circea prefăcând în râmători pe nenorociţii tovarăşi ai lui Odiseu, sau alte subiecte comice de felul acesta. Nici Sofoclu nu rămase mai înapoi, căci se făcuse, cum am spus, obiceiu d'a se reprezentà, împreună cu trei tragedii, o dramă satyrică. Aceste patru bucăţi teatrale, jucate în aceiaşi zi, constituiau *tetralogia* consacrată a sărbătorilor dionysiace. Din multele drame satyrice ale scriitorilor greci, abia ne-au rămas câte-va fragmente neînsemnătoare [1]) şi o dramă întreagă, adică *Cyclopul* lui Euripid, unde putem vedeà cum face iscusitul Odiseu de pârleşte ochiul uriaşului Siciliei, după ce mai întâiu l-a îmbătat cu vin.

Această bucată ne poate da o probă ecsactă de ce erà drama satirică la Eleni şi, lăsând la o parte atât frumuseţile lirice cât şi expresiunile puţin cuviincioase ce se pot aflà într'însa, nu găsim în ea, când o comparăm cu satirele lui Oraţiu şi lui Juvenal, *altă asemănare cu ele decât numai o tendenţă comică dintr'o parte ca şi din cealaltă*. Cu toate acestea, am mai spus-o, critici vechi şi moderni s'au amăgit şi, din asemuirea numirilor, au tras închieiere că şi lucrurile eşeau dintr'acelaş isvòr. Printre cei noi, vom numì pe cel

---

[1]) Fragmenta Græcorum Satyrographorum, edit. Friebel et Larsow Berlin, 1837.

mai vestit, pe filologul francez Casaubon; dintre cei vechi, vom transcrie aici ceva din gramaticul Diomede, carele trăià prin secolul al IV-lea sau al V-lea după Christos. Vorbind despre satira, el zice aşa: «Satira este numită *satura*, sau *satira*, după *Satyrii*, fiindcă, într'acest fel de poezie, se zic lucruri de râs şi ruşinoase, precum Satyrii au obiceiu a zice şi a face....». Dar el îndată ajunge la provenienţa cea mai de crezut a cuvântului latin, şi urmează: «sau de la *satura lanx*, care e o tavă purtând felurită pârgă, ce se pune pe altar în sărbătorile zeiţei Ceres...». Insfârşit tot el cere ajutor de la un derivat spre a explicà chiar rădăcina cuvântului şi zice: «sau de la grămada şi (ca să zicem şi noi ca latinul) dela *săturarea* lucrurilor ce se află într'însa»[1]).

Aşa dar vedem că, la Latini, vorba *satira* vine dela vechiul cuvânt *satura*, ce însemnà orice fel de amestecătură. In limba preoţească, tava pe care se puneau cele d'întâi roduri ale pământului, spre a le aduce drept odor zeiţei Ceres, purtà numele de *satura lanx*; vedem într'adevăr că acest obiceiu erà foarte vechiu în Italia, ca şi în Palestina. Anticele popoare italice jertfeau zeilor toate cele întâi născute dobitoace ale anului, şi au fost chiar timpuri, când mari urgii apăsau preste ele, de au sacrificat chiar şi toţi pruncii născuţi într'o primăvară. Aceia se chiamă la dânşii *Ver sacrum* adică *Primăvara sfântă*[2]). Mai târziu şi în vremi mai ferice, zeii se mulţumeau cu o *satura lanx*, adică o tavă încărcată cu de toate.

Lesne se înţelege că vorba *saturitas* a eşit de aci şi noi încă şi azi zicem: «Sunt *sătul* şi m'am *săturat*,» fără de a ne fi atins vre-o dată de tava sânţită a Ceresei. In sfârşit, spre a aveà o prenumerare exactă şi deplină a deosebitelor înţelesuri ale vorbei *satura*, în limba latină, vom traduce din

[1]) Casaubon, *De satyrica Græcorum poesi et Romanorum satyra*, Paris, 1605, şi Halle 1774. — Diomedis bil. III. p. edit. *Gramatic. latin.* edit. Putsch.

[2]) Vezi Niebuhr, *Roemische Geschichte*; Michelet, *Histoire Romaine*; Micali, *Storia degli antichi popoli italiani*.

gramaticul Festu cuvintele următoare: «*Satura* este şi un fel de bucate gătite cu deosebite merinde, şi o lege alcătuită de mai multe legi şi un fel de poezie unde se vorbeşte de mai multe lucruri»[1]). Aşa dar *satura* erà la Latini un termen general care însemnà tot felul de amestecături şi se întrebuinţà atât în graiul preoţilor şi al legiuitorilor, cât şi într'al bucătarilor şi al literaţilor.

La Greci, nu aveà deloc acelaş înţeles zicerea Σάτυρος, care însemnà drama satyrică. Această numire veneà negreşit din natura chorului ce figurà în acele bucăţi glumeţe, şi care chor erà compus de zeităţile sălbatice şi sglobii, tovarăşi ai lui Bacchus, personificând oare cum toate aplecările rele şi necuviincioase ale firei omeneşti. Chorul de Satyri dase numele său acestuĭ fel de comedie, în care aflarea lui erà de neapărată trebuinţă, precum multe tragedii greceşti erau denumite dupe natura chorului ce luà parte într'însele, spre exemplu: *Rugătoarele* Ἱκέτιδες, lui Eschil, *Trachiniele,* Τραχίνιαι lui Sofoclu, *Bachantele,* Βάκχαι lui Euripid şi multe altele. Iar pe acei Satyri, semizei închipuiţi de Greci cu copita de ţap şi cu corniţa pe frunte, nu trebuie de loc să-i asemuim cu Faunii, acei dintâi poeţi ai Laţiului şi cântăreţi de versuri latine[2]), acele blânde zeităţi câmpene care ocroteau, în Italia, lucrările câmpului, pe care Virgil le chiamă întru ajutor la începutul Georgicelor sale:

Et vos agrestum presentia Numina, Fauni
Ferte simul Fauni pedem, Dryadesque puellae
Munera vestra cano[3]),

şi cărora Oraţiu se făgăduieşte a le jertfì un ied, dacă vor binevoì a priveghià păşunele şi turmele sale[4]).

Satyrii Grecilor n'au astfel de atribuţiuni; plini de viclenie şi de isteciune, ei caută neîncetat prilejul de a'şi mulţumì

---

1) Festus, citat în gramaticul Paul Diaconul.
2) Ennius, într'un fragment din cartea a VI-ea a *Analelor.*
3) Lib. I v. 16.
4) Ode, lib. III. 18.

uricioasele lor aplecări, cu paguba muritorilor. Furtişagul, beţia, lăcomia, desfrânarea sunt jocuri pentru ei; fricoşi la primejdie, lăudăroşi când sunt la sigur, dar în veci trândavi şi răsipiţi, astfel ni-i arată vechia literatură satyrică a Grecilor şi, dacă n'ar fi avut viociunea spiritului şi oarecare graţie în strâmbările lor, care să răscumpere puţin atâtea rele porniri, atnnci i-am puteà privì ca pe nişte idoli asemănaţi cu diavolii iadului creştinesc. Cu toate acestea, artele şi literile Elenilor i-a învăluit în oarecare poezie; ici, îi vezi, înferbântaţi de vin, urmărind sgomotul şi bogatul cortegiu al lui Bacchus şi făcând să răsune crotalele[1]) şi tamburele, îi auzi cum iubesc ţărâna, jucând desfrânata lor Sicinnis; colo, îi zăreşti stecurându-se pe furiş într'o dumbravă ca s'apuce fără veste vre'o Nimfă a pădurilor adormită.

Multe scene de acestea, rămase până la noi pe păreţii zugrăviţi ai Pompei, ne îndeamnă foarte mult a da crezământ scoliastului lui Teocrit, la idila sa a IV, când voieşte să derive cuvântul «Σάτυρος ἀπο τῆς σάθης»[2]).

Putem dar încheià, mai nainte de toate că asemuirea cuvintelor *Satura* şi Σάτυρος e cu totul întâmplătoare şi că aceste două ziceri nu derivă de loc din aceiaşi rădăcină. Ne vom încredinţà însă şi mai bine de originalitatea satirei latine, cercetând urmele ei în istoria literară a Romei.

II.

Titu Liviu[3]) ne spune că la anul 391 dela clădirea Romei, consuli fiind C. Sulpiciu Peticu şi C. Luciniu Stolo, se aduseră din Etruria nişte histrioni cari, prin jocurile lor, trebuiau să îmblânzească mânia zeilor şi să alunge din Roma groaznica peire ce apăsà pe cetate. Aceasta erà o credinţă în mult-

---

[1]) Un fel de castaniete pe care le plesneau în palme.

[2]) Lăsăm curioşilor grija de a cercetà în Lexice însemnarea cuvântului σάθη şi de a constatà, în picturile lubrice ale muzeului secret din Neapole, dacă derivaţiunea ce o dăm aici nu se înfăţişează ca cea mai probabilă.

[3]) Lib. VII, cap. 2.

cuvioasa Etrurie, de unde veneau în Roma augurii, acei preoţ cari citeau viitorul în fulgerile cerului şi în zborul paserilor. Histrionii aceia întocmiră ale lor jocuri fără de a cântà şi fără chiar de a face ceva schime care să vădească înfăţişarea teatrală a vre-unui fapt; ci numai dănţuiau din picioare şi făceau întorsături acrobatice; iar gura le erà mută. Tinerii romani, găsind aceste jocuri pe placul lor, se apucară a le imità; dar ei mai adăogiră pe lângă danţ, ca un chip de mică acţiune teatrală, şi un fel de dialog în versuri *fescenine*[1]), adică o întreschimbare de glume mai mult sau mai puţin grosolane şi necuviincioase, care făceau să râdă pe publicul de atunci, încă necultivat. Dar acesta nu fu cel din urmă pas al geniului dramatic la Latini; în loc de astfel de jocuri neorânduite şi nemăestrite, se ivì un soiu de mică comedie, pe care o jucară cetăţenii din Roma, luând titlul de *histrioni*, după zicerea etruscă însemnând pe actori, şi care fù numită *Satira*, negreşit fiindcă într'însa erà vorba de tot felul de lucruri, dar mai cu samă, socotesc, ceva critici şi urzicări la adresa oamenilor însemnaţi din acea vreme[2]).

Ceeace mă face a presupune aceasta, e tocmai gustul ce a avut în totdeauna poporul roman de a luà în râs pe bărbaţii săi cei mai vestiţi, gust care se vădeşte mai ales în obiceiul strămoşesc ce ertà pe ostaşi să cânte, urmând carul de triumf al izbânditorului, versuri comice în care nu-i cruţà nici cea mai mică vină. Astfel soldaţii lui Cesar strigau, intrând pe uliţele Romei cu gloriosul lor general în cap:

Urbani, servate uxores, mœchum calvum adducimus!

adică: «Cetăţeni, păziţi-vă nevestile; căci aducem pe berbantul cel pleşuv!»[3]).

---

[1]) Niebubr, în *Istoria Romană,* trage această numire dela oraşul *Fescennia*, aşezat în Etruria unde s'ar fi inventat aceste versuri pline de murdării.

[2]) Asupra Satirei latine vadă cineva: Casaubon, cartea sus numită: Bæhr, *Geschichte der lateinischen Literatur;* Ruperti *de Satira Romanorum*, în edit. lui Juvenal din 1801, etc., etc.

[3]) Bernstein, *Versus ludicri in Romanorum Cæsares priores*, p. 10.

Încă o dovadă de spiritul de critică al plebeilor împotriva celor mai mari ai lor, este acest vestit vers al poetului Neviu:

Fato Metelli Romæ fiunt consules,

adică «numai întâmplarea, şi nu meritul, a făcut pe Metelii să fie consuli în Roma», la care Metelii răspunseră cu fapta şi cu vorba:

Malum dabunt Metelli Nævio poetæ.

sau «Rău va păţi poetul Neviu dela Metelli». Şi'ntr'adevăr bietul poet plebeu, scăpând din fundul bolţilor Tuliane, îşi sfârşi viaţa pe ţărmurile pribegiei[1]).

Deci, fie-ne ertat a crede că, precum au făcut soldaţii triumfătorilor şi poetul Nevie, asemenea făceau şi autorii sau actorii acelor satire teatrale despre care am vorbit. Acele mici comedii, care n'aveau altă scenă decât cetatea Romei, nici altă îmbrăcăminte decât haina romană, se schimbară foarte puţin când, sub înrâurirea literilor elineşti, se iviră comediile lui Plaut, Terenţiu şi Ceciliu, lucrate după tiparul grecesc. Ele se păstrară încă multă vreme într'o treaptă mai josnică, sub numele de *Fabulæ tabernariæ* adică *comedii de cârciumă*.

Junimea patriciană se lepedă de aceste jocuri poporane şi ea împrumută dela naţiunea oscă, comedia numită *Atellana*, în care toate personagiile îşi aveau rolul şi caracterul, ba şi chiar costumul lor, cunoscute de mai nainte, şi în care aşa dar nu rămâneà de inventat decât numai intriga.

Astfel de comedii, născute în mica cetate Atella din ţinutul Campaniei, şi jucate câtva timp la Roma în limba oscă, iar pe urmă în cea latină[2]), pot fi privite ca vechiul trunchiu din care au ieşit comediile poporane ce se joacă încă şi azi în Italia, mai ales la Roma pe piaţa Navona, sub nume de *Comedie dell'Arte*, şi ale căror persoane sunt neschimbate. *Pulcinella*, *Brighella*, *Pantaleone*, *Arlechino* sunt adevăraţi

[1]) Clussman, *Cn. Nævii vita et carminum reliquiæ*, p. 16.

[2]) Munck. *De fabulis Atellanis;* Schober, *Ueber die Atellanische Schauspiele der Roemer*. L. Pomponius şi Novius fură cei mai vestiţi scriitori de Atellane la Romani.

strănepoţi ai lui *Maccus*, *Bacco*, *Dossenus*, *Manducus* din atellanele latine[2]). Ca modernul *Pulcinella*, asemeni şi vechiul *Maccus*, poartă o cocoaşă în spate şi alta în piept, şi un nas mare şi cocârjat; deosebirea e că unul erà îmbrăcat cu togă, iar cellalt cu peptar pestriţ şi crestat, ca gentilomii şi cavalerii din timpul Renaşterii.

Insă aceste măsci sau personagii pocite şi ridicule ale Italienilor n'aveau negreşit nimic a face cu persoanele dramei satyrice elineşti, care erau alese printre semizeii şi eroii poemelor ciclice, arătate sub o faţă glumeaţă; astfel, nici o rudenie nu puteà să fie între un Ercul lacom, un Odiseu viclean, un Polifem beat, cu un Maccus de două ori ghebos, cu un Manducus cu gura căscată până la urechi şi cu dinţii rânjiţi, cu un nătărău, ca Bucco cel din orăşelul Atella. Mai ales că punctul de căpetenie al dramei satyrice, adică corul de Satyri lipseà cu totul în Atellane, şi, dacă ne vom suì chiar până la origină, lesne ne vom încredinţà că comedia oscă, acea petrecere întâmplătoare a junilor patrici şi a oamenilor fără treabă, nu puteà să aibă nici o legătură din naştere cu drama satyrică, jucată solemn în sărbătorile dionysiace şi cerută cu tot dinadinsul de poporul atenian care se plângeà că au uitat pe Bacchus în folosul tragediei.

Izbutirăm până aci, cred, a arătà că atât vechia *satiră* teatrală a Romanilor, cât şi *atelana* de origină oscă, s'au născut chiar în Italia şi n'au fost turnate după tipar grecesc. Dar acest punct capital este cu atât mai lesne de întemeiat, cu cât, pe vremile despre care vorbirăm până acum, înrâurirea Elenilor nu se simţià încă în Laţiu; Roma erà încă mânată numai de însuşi geniul său, sau cel puţin n'aveau alţi ctitori decât naţiunile ce o înprejmuiau pe pământul Italiei, adică pe Etrusci şi pe Osci.

III.

Cu toate aceste, greutatea nu va fi mai mare spre a dovedì că, chiar în epocile când toate celelalte feluri de com-

[1]) W. A. Schlegel, *Geschichte der dramatische Literatur*.

puneri literare, poema epică, tragedia, comedia, poezia lirică, erau sub asuprirea literilor elineşti, că chiar şi atuncea, zic, satira ştiù să-şi păstreze o mare originalitate în deosebitele căi pe care ea le apucă. Dar mai înainte de a expune pe scurt această istorie, trebuie să ne aducem aminte că *satira*, la Latini, este o zicere colectivă care poate însemnà totdeodată mai multe feluri, şi că fiecare autor aveà voie a numì într'astfel amestecătura de scrieri felurite ce el compusese. Poetul Enniu, părintele poeţilor latini, şi după dânsul tragicul Pacuviu, deteră acest titlu la deosebite mici scrieri în versuri iambice, în care se vede că ei dezbăteau despre filozofie, despre morală şi în sfârşit despre politică; se poate ca ei să fi amestecat într'aceste dezbateri, ceva lovituri cu ascuţiş împotriva relelor năravuri ale societăţii şi împotriva unor persoane cu nume rău în Roma; însă nimic nu se poate hotărî despre acestea şi ne vom mulţumì transcriind aci mărturia lui Diomede: «Satira este acum la Romani o poemă defăimătoare şi lucrată în chipul vechei comedii, spre a îndreptà relele; astfel au scris-o Luciliu, Oraţiu şi Persiu. Dar odinioară o poemă compusă de felurite poezii, se numeà *satira*: astfel au scris Pacuviu şi Enniu».

Deci, iată încă două feluri de satiră la Romani: de-oparte, numai o adunare de scrieri felurite în versuri, şi acest fel a perit cu cei doi scriitori însemnaţi de Diomede; iar cealaltă parte, o poemă cu formă determinată, cu un caracter particular şi cu mari nume ca s'o facă pentru totdeauna strălucită. Dar cui suntem oare datori o astfel de invenţiune? Să întrebăm pe Quintilian, carele ne va răspunde astfel: «Satira e cu totul a noastră; într'însa Luciliu mai întâiu a dobândit laude însemnate». Iar Pliniu cel bătrân se întinde şi mai departe zicând: «Poezia satirică a fost aflată mai întâiu de Luciliu» [1]).

Într'adevăr Luciliu întemeiè felul curat literar ce poartă acest nume şi care, dela cei vechi, trecù la moderni în mânile lui Regnier, lui Boileau şi altora.

[1]) În prefaţa *Istoriei Naturale*.

Luciliu, născut din clasa patricilor cu 148 de ani înainte de Christos, la Sussa, în ţara Aruncilor, şi mort la Neapoli în 103, liber fiind prin înalta sa poziţiune de a cenzurà şi oamenii şi faptele, şi de a ofilì mârşevia, plin încă de cucernicie pentru vechile virtuţi ale Romei, vărsă fără preget al său geniu ferbinte şi puternic într'o mulţime de lungi bucăţi exametre, unde biciuià şi dărâmà tot ce i se părea vrednic de cârteală şi de dojană în religia, în politica, în instituţiunile şi în năravurile ţării sale. Dar pe lângă această censură a relelor, el dà măreţe şi sănătoase învăţături. Dacă, pe de o parte, cu versul său aspru dar vârtos, ruşinà zgârcenia şi desfrânarea, de cealaltă, el făceà o neasemuită laudă a virtuţei zmerite şi solide:

Virtutea, Albine, e d'a ştì să preţuim după adevăratul lor preţ, treburile în care ne amestecăm şi în mijlocul cărora trăim; virtutea e pentru om de a cunoaşte ceea ce este în sineşi fieşce lucru; virtutea pentru om e de a deosebì ce e drept, folositor, ceea ce e onest, care lucruri sunt bune, care sunt rele, ceea ce e netrebuincios, ruşinos, necinstit; virtutea e de a pune o margine şi un sfârşit dorinţei de a dobândi; virtutea e d'a cântări cu balanţă dreaptă preţul avuţiilor; virtutea e de a face onoarea cuvenită la ceea ce este onest, de a fi protivnicul şi vrăjmaşul relelor năravuri şi răilor oameni, de a fi, din contră, apărătorul bunelor năravuri şi al oamenilor buni; de a mărì pe aceştia, de a le voì binele, de a trăì prieten cu dânşii; de a se socotì mai întâi la binele patriei, pe urmă la al părinţilor, şi tocmai într'al treilea rând la sfârşit, la al nostru» [1]).

Cel ce urmă lui Luciliu, Varron din Atace, nu prea lăsà urme despre talentul său satiric. Quintilian ne zice că el n'a avut mult merit. Dar după dânsul venì ilustrul Oraţiu, scriitor plin de spirit şi de graţie; el apucă în mâna sa măiastră, armele lui Luciliu, îndreptă şi alungă ceea ce erà prea aspru şi prea gloduros în limba şi în exametrul părintelui satirei şi, luându-şi şi el asupra de a criticà relele generale ale societăţei, ştiù să pună, în locul amărăciunei şi mâniei lui Luciliu, o ironie glumeaţă şi delicată. Cu o minte veselă, cu

[1]) Lucilii *Saturarum reliquiæ*, et Gerlach. Fragm. p. 79; Ch. Labitte. *Les Satires de Lucile.*

o formă modestă dar isteaţă, cu o limbă mlădioasă şi dulce, el glumì asupra poeţilor fără talent, asupra bădăranilor boieriţi, asupra paraziţilor nesăturaţi, asupra răsipitorilor şi asupra zgârciţilor; dar foarte rar se ridică satira lui până la o puternică răscoală în contra mârşăviei şi a desfrânării. E şi adevărat că el trăià într'o vreme când multe trebuiau cruţate; el însuşi nu prea erà om care să voiască a'şi jertfì liniştea pentru orice preţ; erà numai un poet plin de gust şi de vioiciune. Când citeşte cineva satirele lui, i se pare că aude o conversaţiune plină de graţii şi de spirit. Ele ne-au rămas ca un eco din acele ospeţe ale lui Mecena, unde cântau şi râdeau, lungiţi în triclinile bogatei ville de pe Escuilin [1]), Virgil, Oraţiu, Varru şi amicii lor.

Mult mai silite şi mai puţin curgătoare sunt cele şease satire lăsate de Persiu; dorinţa acestui autor de a intrà mereu în dezbateri filosofice şi gustul său pentru stilul strâns, fac ca ale sale scrieri să fie un şir de enigme pe care criticii îşi pun toată iscusinţa spre a le descurcà.

Insă satira nu se cufundă cu Persiu în întuneric; un nou Luciliu o aşteptà, sub puternica pană a lui Juvenal. Cât de mare ar fi fost gloria acestui poet de n'ar fi uneori pătată! Cât foc e într'însul! Ce bogăţie în imaginaţiune! Ce putere în expresiuni! Dar epoca de degradare în care el a trăit s'a resfrânt asupra acestui frumos geniu. Înfuriat de desfrânările şi de ticăloşiile ce vedeà împrejuru-i, cu un cinism înverşunat, el se apucă a le descrie, blestemându-le. Limba lui înveninată, înfruntând orice desgust, spuse curat cele mai scârboase adevăruri şi, aprinzându-se în acea beţie de desfrânări, ea se prostituì în tabelurile cele mai respingătoare. Astfel sunt scrise satirele lui Juvenal, împreunare minunată de descrieri ruşinoase şi de nobile inspiraţiuni.

Aşa, purtată din mâni în mâni de trei mari geniuri, Luciliu, Oraţiu şi Juvenal, satira poate să dea drept rezumare

[1]) Satir. I. 8.

a scopului şi a îndatoririlor sale, aceste versuri ale poetului din urmă:

> Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
> Gaudia, discursus nostrì est farrago libelli.

«Orice mişcă pė oameni, urări, temeri, mânie, dorinţe, bucurii, strădări vor fi materii amestecate în cărticica noastră». Şi spre a explicà mai pe larg această definiţiune, zicem că satira ajunsese a fi, în Roma, un fel de poezie al cărui scop erà d'a trece sub censură defectele comune ale societăţii, culegând ici şi colea exemple personale, şi de a prezentà totdeodată învăţăturile unei morale tari şi sănătoase. Acest fel de poezie s'a născut chiar în Roma; într'însa nu se iveşte nici un semn de imitaţiune d'a dreptul dela Greci; însă dacă ar voi cineva să-l semuiască negreşit cu ceva din literatura elenă, atunci ar putea găsì, în cele după urmă, că *Iambele* şi *Syllii* au oarecare analogie cu critica relelor, şi *Gnomele* cu învăţăturile de morală, cari amândouă întrunite compun genul satiric latin.

Însă *syllii* [1]) lui Timon din Fliunta, filosof sceptic carele trăià pela 279 înainte de Christos, precum şi *iambele* lui Archiloch [2]), poet liric din Paros, între 714 şi 679, nu aveau acel caracter de generalitate al satirilor romane. Acesta din urmă, cu versu-i iute şi arţăgos, cu limba-i muşcătoare şi înveninată, îşi vărsă fără cumpăt veninul asupra nenorocitului Licamb, care nu voià să-l ia de ginere. Celalt, deşi se servì cu versul exametru şi întrebuinţă, în două-trei cărţi ale sale, forma dialogului, care se găseşte câte odată şi în satira Latinilor, însă criticele lui se atingeau numai şi numai de filosofi, atât răposaţi, cât şi vieţuitori, şi de ale lor sisteme, pe care le luà în râs.

Aşa dar nu putem zice că Luciliu, Oraţiu şi Juvenal au luat drept model nici pe Timon, nici pe Archiloch; mai puţin

[1]) Wœlke, *De Græcorum Sylliis;* Paul, *Disputatio de Sylliis*

[2]) Liebel, *Archilochi reliquae;* K. Ot. Müller, *Geschichte der griechischen Literatur*, I.

încă putem zice că ei s'au adăpat în *gnomele* Grecilor. Într'adevăr aceste versuri, culese sub numele celor şapte înţelepţi ai Greciei[1]), sub al lui Solon, lui Teognis şi altora, sunt nişte scurte maxime şi învăţături de morală, de politică, de economie, precum se găsesc pe ici pe colea în satirele Latinilor; dar ele mai adesea sunt scrise într'unul sau două versuri şi le lipseşte cu totul acel cadru care dă satirei romane, caracterul său de originalitate.

Deci să nu mai căutăm în zadar imitaţiune acolo unde totul e original roman, şi să primim numai că satiricii latini au putut negreşit să se folosească de unele idei, de unele expresiuni glumeţe şi iscusite, pe care le culesese în scriitorii eleni şi pe care au nimerit la urmă a le întrupà în compunerile lor.

IV.

Pe de altă parte, de vom aruncà cătarea asupra fragmentelor rămase din adunarea de satire ale lui Terenţiu Varro[2]), născut la anul 216 înainte de Christos, nu trebue să ne amăgească titlul lor, care poartă numele filosofului Menip. Învăţatul amic al lui Cicerone compusese, în ceasurile-i de răgaz când întrerupeà adâncile şi serioasele sale studii, o mulţime de bucăţele despărţite, în proză şi în versuri de deosebite măsuri, în care el criticà mai cu seamă feluritele sisteme ale şcoalelor filosofice, astfel precum făcuse mai înainte filosoful cinic şi σπουδογελοίον (iubitor de râs) Menip, discipol al lui Diogen. Deci, între scrierile lui Varro şi ale lui Menip nu erà decât o asemănare de subiect, iar nu de formă. *Satirele Menipee,* de şi purtau un nume de jumătate grecesc, de şi erau pline de cuvinte elineşti şi negreşit de o mulţime de nume proprii de ale filosofilor greci, cu toate acestea ele erau numai o adunătură de felurite lucrări, precum fusese satirele

[1]) Orelli, *Opuscula Graecorum sententiosa et moralia.*

[2]) Oehler, *Terenti Varronis Saturorum Menippearum reliquiae.* — Ch. Labitte, *Varron et ses Ménippées.*

lui Enniu şi ale lui Pacuviu. Tot atâta deosebire va fi fost între scrierile lui Menip şi satirele lui Varron, cât între acestea şi *La Satyre Ménippée* a Francezilor, scrisă de Rapin, Passerat şi alţii, în timpul războaelor de religiune din secolul al XVI-lea, împotriva Ligei catolice.

Dela Varron încoace, — afară numai dacă vom numărà şi pe împăratul Iulian, autorul unei poeme greceşti, numită Μισοπογὼν, satiră încontra bărbii cetăţenilor din Antiochia, — nu mai avem cunoştinţă, multă vreme, despre nici un autor care să fi scris satire de felul acesta. Insă la moartea împăratului Claudiu, filosoful Seneca, părtaş lesnicios şi linguşitor slugarnic al crimei săvârşite de Agripina, prenoì vechia satiră şi compuse, în versuri şi în proză, o povestire glumeaţă şi batjocoritoare a morţii şi a apoteozei nenorocitului împărat. *Apokolokyntosea* pare a fi una din urmele cele mai târzii ale satirii romane sub vechea ei formă. Trebue însă să mărturisim că, dela Enniu până la Varron, se făcuse mari schimbări într'acel fel de compuneri; negreşit că dela Varron până la Seneca, schimbările nu fură mai puţin însemnate. Insfârşit, în epocele ce urmară, închipuirile capriţioase înmulţiră în tot chipul aceste lucrări de fantazie, ce nu erau strâmtorate de nici o lege, de nici o regulă; printre cele mai de însemnat vom numì scrierea *Satyricon* a lui Petroniu, care ne descrie viaţa unui sibarit din vremile imperiului şi pe care, mai mult titlul decât cuprinderea, ne face a o prenumărà printre scrierile satirice.

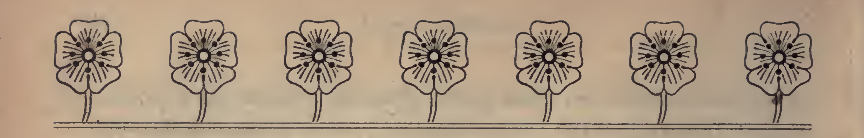
Aşà dar, afară de satira în versuri exametre, inaugurată de Luciliu, Romanii avură totdeauna o satiră lipsită de regule şi născută, ca şi cealaltă, îu societatea romană. Nu trebue dar să tăgăduim cuvântul lui Quintilian, «*Satira tota nostra est*». El aveà drept a-l zice şi mândria cu care îl rosteşte, se vede că o câştigase chiar în analele literare ale Romei. Acolo puteà să se încredinţeze că satira s'a născut şi s'a dezvoltat în cetatea nemuritoare. Precum am văzut, ea trecù prin trei feţe deosebite ; mai întâiu fù o mică comedie poporană; la urmă, o scriere unde se amestecau tot felul de

spuse mai mult sau mai puţin glumeţe; însfârşit o poezie cu regule statornice, cu forme măestrite, cu măreţe îndatoriri.

Sub această din urmă înfăţişare, a trecut ea în literaturile moderne; mai toate naţiunile civilizate ale Europei au cultivat, cu mai mult sau mai puţin succes, această ramură a poeziei. La noi, Românii, avem bune începuturi şi speranţe de a merge mai departe. Nepoţii învaţă lezne meseria străbunilor!

Paris, 1853.

Din *România Literară, foaie periodică sub redactarea* D-lui V. Alecsandri. Iaşi, 1855. — Reprodusă în *Revista Română pentru Ştiinţe, Litere Arte*. Vol. 1, 1861, Bucureşti.

Traducerea Comentarielor lui Iuliu Cezar premiată cu premiul „Alexandru Ioan I-iu Cuza“

EXTRACT DINTR'UN RAPORT, PREZENTAT ÎN SESIUNEA ANULUI 1873

Societatea Academică Română, în şedinţa sa din 3 Septemvre anul 1871 a pus la concurs *Traducţiunea în limba română a Comentarielor lui Iuliu Cezar de Bello Civile,* împreună cu anexele (lui Hirţiu şi altora) *de Bello Alexandrino, Africano et Hispaniensi*, anunţând pentru acest concurs tot aceleaşi condiţiuni ce se pusese pentru traducţiunea *Comentarielor de Bello Gallico*, precum şi un premiu de una mie două sute lei noui, din fondul *Alexandru Ioan I Cuza*, ce are a se decerne traducţiunii celei mai bune.

Mai nainte de 15 Iulie, anul curgător, termin fixat pentru depunerea manuscriptelor prezentate la concurs, s'au primit estimp două elaborate, ce s'au însemnat cu literile A şi B.

Comisiunea însărcinată de d-voastră cu examinarea acestor manuscripte, şi compusă de d-nii Laurian, Maxim şi subsemnatul, a cercetat aceste lucrări după metodul comparativ, întrebuinţat acum doui ani în examinarea manuscriptelor din traducţiunea *Comentarielor de Bello Gallico*, şi ea n'a încercat greutate spre a se convinge că manuscriptul cu lit. A este superior celuilalt, cel puţin sub raportul înlesnirii şi corecţiunii stilului românesc.

In privinţa exactităţii cu care înţelesul autorului latin e produs în limba română, comisiunea n'ar puteà da precădere nici unuia din ambii concurenţi; dar fiecăruia i-ar puteà împută de a se depărtà, adese ori fără necesitate, de la structura frazeologiei latine, spre a produce fraze româneşti mult mai

împedecate şi mai puţin elegante decât ar fi fost o traducţiune simplă şi fidelă a textului latin. Printre erorile de această natură, s'a observat mai cu seamă prea deasa schimbare a timpurilor în traducerea verbilor şi aceasta mai adesea fără să fie necesitate de diversitatea sintaxei ambelor limbi.

In manuscriptul lit. B, provincialismii neîndemânatici şi expresiunile de un caracter puţin literar abundă; dar nici manuscriptul lit. A nu este ferit de oarecare forme gramaticale incorecte, care, deşi sunt uzitate în unele părţi ale României, nu pot fi admise în limba scrisă, în limba *literară*.

Pe lângă aceste generalităţi vom adăogà cum că termenii technici, şi mai ales cei de resbel, adesea întrebuinţaţi în textul latin, sunt traduşi româneşte într'un mod foarte neregulat, adică amestecând ziceri vechi din limba română, dar foarte rar adaptabile la obiecte de strategie antică, cu expresiuni latine transportate d'a dreptul în limba română.

Convenim de îndată că aceştia din urmă sunt mai totdauna preferabili celor dintâi; dar, în orice caz, ne simţim nevoiţi a recomandà o mai scrupuloasă exactitate în întrebuinţarea celorlalţi.

Pe de altă parte, observăm că, în manuscriptul lit. A, al cărui stil este cu neasemănare mai lesnicios, mai elegant şi mai corect decât cel din manuscriptul B, nu se mai simte aşa tare, ca în traducţiunile cele preferite acum doui ani, influenţa galicismilor nejustificabili, cari s'au introdus la noi prin uzul cuotidian al traducţiunilor servile din limba franceză.

Precum se vede din citaţiuni (aci omise), comisiunea nu poate acordà o deplină aprobaţiune, nici chiar manuscriptului lit. A., care, fără îndoială, însuşeşte mai multe calităţi decât cellalt. Pre lângă o destul de mare exactitate în reproducerea înţelesului din textul latin, primul manuscript se prezentă mai adesea cu un stil românesc pe care-l poate citì cineva cu oarecare plăcere. Să adăugăm încă cum că notele, deşi scurte, sunt totdauna nemerite, şi că introducţiunea la *Comentariul despre Belul civil* este un bun conspect de situaţiunea Statului roman în momentul când încep evenimentele narate.

Manuscriptul lit. B, prezentă drept introducere o prescurtare din viaţa lui Iuliu Cezar; notele dintr'însul au şi ele valoare critică, şi nu se pot trece cu vederea două bune accesorii ce s'au pus la sfârşitul operatului, şi adică, o tabelă alfabetică de numiri şi de obiecte, şi o tabelă cronologică (cu anii şi zilele) de evenimentele coprinse în naraţiunea lui Cezar.

Fără dar de a recomandà manuscriptul lit. A, ca o traducţiune ce nu lasă nimica de dorit, comisiunea crede însă că aceasta nu este câtuşi de puţin mai prejos de lucrările ce s'au prezentat acum doui ani. Pe acest temei şi considerând marea necesitate ce se simte de a stimulà cât se poate mai mult în sânul naţiunii noastre aplecarea şi gustul la lucrări literare serioase, comisiunea nu crede că este oportun, de această dată, a refuzà nici chiar a amânà decernerea premiului propus.

Societatea noastră, domnilor, a lucrat până acum în mod de a deschide tuturor bărbaţilor laborioşi şi cu cunoştinţe, o cale lesnicioasă spre a înavuţi limba cu opere de o mare valoare literară, fără de a le prezentà alte dificultăţi de învins, decât ale unei traduceri din limbile clasice în limba noastră.

Lucrările de această natură ce s'au propus de către Academie ofereau concurenţilor încă şi retribuţiuni din cele mai cuviincioase. Să constatăm că în anul trecut, s'au prezentat pentru asemene lucrări un număr mult mai considerabil de concurenţi, de cât în anul de faţă. Oare această împuţinare a aspiraţiunilor nu provine în mare parte, din împrejurarea că Societatea Academică n'a putut aprobà lucrarea nici unuia din concurenţii de an?

Ne temem ca nu cumva, printr'o exigenţă prea riguroasă, Societatea să nu facă alt de cât a micşorà şi mai tare puţinul îndemn la asemenea lucrări lungi şi anevoiase, ce se simte printre bărbaţii noştrii de litere.

Cugetăm asemenea cum că rigoarea ce Societatea trebuie neapărat să arate, când este cestiunea de a pune în execu-

tare o idee provenită din propria sa iniţiativă, când voeşte, bună oară, să scoată la lumină, cu spese însemnate şi prin acord mut, traduceri româneşti de pe autorii clasici antici, acea rigoare, credem se poate îmblânzì atunci când, precum este în cazul de faţă, Societatea nu are altă funcţiune decât cea de a îndeplinì voinţele unui generos donator, recompensând lucrările, care relativamente se vor crede cele mai bune la timpul când este prescris a se decerne premiul.

Chiar acel premiu, pus astăzi sub arbitrul d-voastră, fiind mai cu seamă un premiu de încurajare, de îndemn şi de stimulaţiune la produceree de lucrări serioase în limba română, în atare calitate mai vârtos, comisiunea se crede în destul îndreptăţită a vă propune şi de astă dată a lui decernere.

Ea dară, întemeiată pe consideraţiunile de mai sus, invită pe Societate să acorde premiul fixat de 1200 lei din fondul principelui Alexandru Ioan I, persoanei care a prezentat manuscriptul (A) cu deviza: «Non solum armatis, sed interdum «etiam otiosis minabantur (Pompeiani), nec quid, quisque «sensisset, sed ubi fuisset cogitandum esse dicebant».—Ciceronis *pro M. Marcello.)* .

Aşa dar, domnilor, azi pentru a doua oară, Societatea Academică Română se vede în poziţiune de a decerne premiul literar instituit de răposatul marele Domnitor al României, *Alexandru Ioan I,* şi azi ne aflăm în ziua de 30 August, ziua onomastică a fostului Domnitor, în care pentru întâia dată estimp, avem a deplânge perderea sa dintre muritori.

Sunt acum zece ani domnilor, de când avusei fericirea de a fi organul prin care Alexandru Ioan I, fundă în România întâiul premiu de încurajare literară, deschizând astfel primul avânt al activităţii viitoare a Societăţii noastre, tot *dânsul* carele a pus piatra fundamentală la cele mai multe acte prin care se înalţă patria.

Am socotit domnilor că nu putem trece în tăcere această coincidenţă întâmplătoare, şi că este o datorie solemnă, pro-

videnţială a noastră de a ridicà glasul aci, împreună cu ţara întreagă, spre a rostì azi, cu o pietoasă durere, cuvintele: «Eternă să fie memoria marelui Domnitor al României A«lexandru Ioan I Cuza!»

Bucureşti, 1873.

Din *Analele Societăţei Academice Române.* Tom. VI, 1873.

Condiţiunile unei bune traduceri româneşti din autorii Eleni şi Latini.

RAPORT ASUPRA TRADUCERII ROMÂNE DIN DIONE CASIU, PREZENTAT ÎN SESIUNEA ANULUI 1874.

Domnilor,

Pentru a treia oară Societatea noastră, mereu stăruitoare în dorinţa-i de a da publicului român traducţiuni bune de pe autorii clasici, a pus la concurs, în sesiunea anului trecut seria de scriitori eleni şi latini, asupra cărora de două ori repeţitele noastre încercări au rămas fără de rezultat mulţumitor. Şi nu s'a înşelat întru această obstinată răbdare a Societăţii, căci al treilea rând de probe, adică cel de estimp, iată-l că ni se prezentă cu câteva lucrări care nu prea sunt aşa tare depărtate de condiţiunile ce se pot impune, în momentul de faţă, traducătorilor români de pre scrise antice.

Ţinând seamă de fluctuaţiunile la care limba noastră este încă expusă în procesul ei de limpezire, ştiind cât de greu este a se ferì cineva atât de exageraţiunile adimenitoare ale sistemelor limbistice, cât şi de incorecţiunile consimţite de usul zilnic al vorbirii şi al tiparului românesc, nu este oare permis domnilor, a cere de la scriitorii români, pre care datoria şi dorinţa noastră ne duc a-i îmbărbătà la lucrări literare, o perfecţiune de stil clasică, totdeauna în raport cu aceia a autorului pe care ei au a-l românì? Să mai cugetăm apoi că chiar şi literaturele cele mai bine cultivate ale Europei moderne posedă puţine, foarte puţine traducţiuni perfecte de pre autorii antici.

Adevărul e că dificultatea unei traduceri creşte în propor-

ţiune cu diferenţa ce există între vocabularele, sintaxele şi construcţiunile bine întemeiate şi bine statornicite a două limbe ce se încearcă la lupta înfrăţitoare a traducţiunii, aşa dar, ca principiu general, se poate zice că cu cât o limbă are cuvinte şi regule mai temeinic stabilite, cu cât ea a ajuns a fi mai de sineşi stătătoare, cu atât ea este mai puţin priincioasă, mai puţin înlesnitoare la translaţiuni dintr'o limbă rivală; şi din contră limbele nu încă de tot formate, limbele încă slabe şi sărace, dar care însă aspiră la înavuţire, au şi folos şi îndemânare de a se mlădià, prin mijlocul traducerilor, după chipul şi asemănarea limbelor celor mai corecte.

Acesta este fără îndoială cazul limbei noastre, şi pentru aceea mai cu seamă, — s'o declarăm încă odată, domnilor, — stăruim noi aşa tare ca să îndemnăm pe scriitorii noştri la dese şi înmulţite cercări de transferire a modelelor antice în limba românească.

Pentru ca să atingem însă scopul şi să facem ca traducţiunile propuse şi premiate de Societatea Academică să fie cu adevărat folositoare la înavuţirea treptată a limbei şi la sporirea bunei literature române, nu cred că putem de o cam dată cere dela concurenţii noştri altceva decât:

Mai întâiu, ca ei să se pătrunză bine de înţelesul autorului ce le stă în faţă, fără ca să nesocotească nici una din nuanţele, uneori foarte delicate, ale cuvintelor şi ale frazelor.

Apoi ca ei să se silească a reprezentà pre româneşte, în mod clar şi cu fidelitate, atât înţelesul general al frazelor şi al cuvintelor, cât şi toată acea minunată varietate de nuanţe, care este podoaba cea mai admirabilă a frumoaselor şi măiestritelor limbe antice, în fine, ca ei să nu piarză şi să nu răsipească cu totul, în acea strămutare a materiei, a ideilor şi a impresiunilor străine pre românie, caracterele care constitue însăşi originalitatea limbei noastre, semnele distinctive care fac dintr'însa o fiinţă limbistică *a-parte;* în câteva cuvinte, să nu nesocotească nici calităţile, nici virtuţile, nici farmecul ei propriu.

Dacă, după experimentele făcute într'un şir de mai mulţi

ani, vom căutà astăzi a consemnà principalele defecte la care se află mai cu seamă expuşi traducătorii noştri în raport cu fiecare din aceste trei norme pe care, în mod tacit, Societatea le-a fost impus chiar din ziua când, pentru întâia dată, a deschis cariera concurselor de traduceri, şi pe care ea le-a delineat din ce în ce mai lămurit în criticele publicate după fiecare concurs, dacă vom face astăzi inventarul substanţial şi explicit al pericolelor de traducţiune, credem că astfel ne vom fi îndeplinit cu totul datoria noastră pentru viitor şi că de acum înainte, la fiecare nouă probă ce se va prezentà, rolul Societăţii se va puteà mărginì întru a constatà numai până la ce punt nouii concurenţi au putut şi au ştiut să se ferească de primejdiele pe care noi le vom fi arătat ca semănate în calea lor.

Această schimbare de procedere în criticele noastre ne este, pare-mi-se, prescrisă chiar prin simţitoarele progrese ce, cu o învietoare mulţumire, am putut constatà estimp într'o bună parte din probele ce ni s'au înfăţişat. Rămâne acum învederat că ale noastre consilii n'au fost nici greşite, nici sterpe. Ca o sămânţă vie, ele nu s'au spulberat în vânt, ci au picat în ţărână roditoare. Precât însă o asemenea idee ne poate insuflà şi mulţumire, şi mângâiere, şi bun augur pentru viitor, tot atât trebuie dânsa să ne întemeeze a recunoaşte că concurenţii cari răspund la chemările noastre nu sunt şcolari îndărătnici, cărora trebuie fără preget şi fără îndurare să le repeţim mereu şi neîncetat învăţături elementare de gramatică, de logică şi de estetică, ci în mare parte sunt bărbaţi instruiţi şi literaţi cari stau, — iertaţi-mă, domnilor, a o zice, — ca şi noi, în nedomerire asupra multor cestiuni de limbistică română şi cari cer numai să li se arate direcţiunea cea mai bună, pentru ca ei să o urmeze cu paşi siguri şi fără şovăire.

Apoi oare, astfel stând lucrurile, nu este de ajuns, domnilor, ca în câteva trăsuri generale să schiţăm aci, odată pentru tot periodul actual al culturii noastre filologice şi literare, care sunt pericolele ce trebuesc ocolite de către scrii-

torii români, în calea pe unde ei urmăresc, traducându-i, pe autorii eleni şi latini?

Mai nainte de toate, — am mai zis-o, — se cade ca traducătorul să cunoască bine limba din care se apucă a traduce, aşa de bine încât să nu-i scape nici una din acele delicate nuanţe ale înţelesului cuvintelor, nici una din acele construcţiuni sintactice care fac să varieze până la infinit tendinţa principală a conceputului unei fraze. Ar fi, negreşit, a cere prea mult, dacă am pretinde ca, în lupta traducerii, el să nu intre cu altă armă decât cu acelea pe care i le dau cunoştinţele sale limbistice de mai nainte dobândite; dar însă nu e mai puţin adevărat că o traducere bazată numai pe neîncetate cătări în dicţionar, pe continue răsfoiri prin gramatici, pe ajutoare mereu împrumutate dela traduceri în alte limbe moderne, acea traducţiune nu poate nici odată să fie nici o reproducere exactă a autorului tradus, nici o operă literară în limba traducătorului. Puntul de atac către care privirea traducătorului va să fie direct ţintită, este însuşi textul autorului antic şi numai acel text; de aceea, mai nainte de a-l atacà, zelosul traducător să-şi cerce bine puterile, să se încredinţeze bine dacă se află în stare a învinge dificultăţile limbei originalului chiar şi fără de ajutoare străine; şi numai atunci când va fi sigur că limba şi stilul autorului de tradus nu conţin pentru dânsul prea numeroase arcane, atunci numai să cuteze a se apucà de lucru, ajutorându-se, în mod accesoriu, cu dicţionarele cele mai complete, cu scholiele şi adnotaţiunile cele mài erudite, cu traducerile cele mai perfecte. Asemenea ajutorinţe sunt chiar şi de recomandat acelora cari înţeleg bine pe autor şi fără sprijinul lor, căci din confruntarea unui material variat se naşte o critică ce va aveà mai adesea rezultate folositoare pentru noua traducţiune.

Ceea ce este limpede şi lămurit în mintea omului, el poate s'o şi exprime cu claritate şi cu preciziune. Această axiomă a logicei literare este tot aşà de adevărată în privinţa traducătorului, cât şi în a scriitorului care dela sineşi compune; dacă acestuia se cere ca să-şi lămurească propriele sale cu-

getări mai nainte de a le enunciă, celalalt trebue să se pătrunză bine de gândirile modelului său, să-şi însuşească tot complexul de idei ce să văd şi se străvăd în stilul lui. Când va fi căpătat acest dar, cu care studiul singur îl poate înzestrà, sarcina îi va fi foarte împuţinată. El va şti cu cine are a face, cunoscând şi puterile şi subtilităţile modelului său, preţuindu-i frumuseţile şi cumpănindu-i slăbiciunile; unica lui grijă de traducător va rămâne a fi, cum mai bine să le strămute, toate netrunchiate, toate nevătămate, toate vii, în limba nouă d'asupra căreia el voieşte să altoiască anticul model.

Aci naşte fără îndoială adevărata luptă. Lupta se arată negreşit grea şi periculoasă celui ce n'are la îndămână decât o armă slabă, imperfectă şi stângace. La prima încercare, la primul atac, fiecare se va înspăimântà de neputinţele sale; dar să nu se amăgească cutezătorul luptător, să nu-şi piardă curajul. In mii de cazuri, chiar acea nestatornicită flexibilitate a elementului plăpând, de care el dispune, îi va venì întru ajutor; ea îi va permite a urmărì de aproape, pas cu pas, pe trufaşu-i antagonist; ea îl va învăţà să-i soarbă, — de aş puteà zice aşà, — virtutea, lipindu-se de el, precum văşcul de stejar; ea îl va face să-l învingă, supunându-se şi asemuindu-se lui, precum odinioară.

Cræcia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio...

Intru această insinuire victorioasă a perfecţiunii clasice în puţin, până acum, cultivata noastră limbă, întru acea bună şi solidă direcţiune ce modelele antice pot da născândei noastre literature, constau principalele foloase didactice ce avem să tragem din traducerile pe care societatea academică le propune; aşà dar, să nu fugă aspirantul la premiele noastre de temerea ce preocupă mai cu seamă pe francezi, că va sta prea mult servil în traducere; din contră, traducătorii români să nu piardă nici o ocaziune priincioasă de a rămâne fideli construcţiunilor frazeologiei antice, de câte ori ei vor simţi încă că, făcând astfel, înţelesul frazei nu se perde pe româneşte. Când se prezentă dar asemenea cazuri, să se ferească

mai ales şi cu tot dinadinsul a traduce prin perifraze împrumutate din alte limbe străine.

E ştiut că junele studios dela învăţătorul bun mai mult câştigă, şi cine poate fi mai bun învăţător pentru limba noastră, aşà spornic şi aşà felurit vlăstărită, decât scrierile clasice ale antichităţii?

Nu e rău, — o repeţim — ca traducătorul român să consulte şi pe cei cari, mai nainte de dânsul, s'au cercat a interpretà în limbe moderne pe autorii vechi; dar cât de îndemânatici şi cât de experimentaţi ar fi aceia, nu se cuvine ca noul cercător să-i ia orbeşte drept călăuze, şi urmând poteca lor laturală şi poate chiar mai lin aşternută, să părăsească calea cea largă şi adesea mai accidentată a textului original.

Insistăm asupra acestui consiliu, căci ne-am putut cam des încredinţà cum că, în momentele de oboseală ale nevoioasei lor sarcine, unii din concurenţii noştri cei mai meritoşi îl pun cam lesne la uitare. Le aducem dar aminte că este cu putinţă a face într'altfel; şi dacă nu e mai uşor, în orice caz este mai bine.

Ceea ce este însă şi mai puţin uşor, chiar pentru cei cari ştiu bine limba din care traduc, pentru cei cari se ţin strânşi legaţi de înţelesul autorului şi cari se silesc a traduce cu exactitate, toate ideile, toate nuanţele stilului său, este de a scrie tot deodată şi frumos româneşte. Cu toate însă, aceasta este a treia şi poate mai de toţi simţită şi preţuită condiţiune a unei bune traduceri. Ce foloseşte în adevăr publicului cititor dacă un erudit, carele netăgăduit cunoaşte foarte bine limbile antice şi poate chiar gustà în sineşi toate fineţele scrierilor clasice, s'a opintit a transvasà, — mi-aş fi permis a zice îndată a *pritocì,* de n'ar fi fost vorba de nobilele creaţiuni ale geniului antic, — a scălămbà cel puţin acele creaţiuni într'o limbă trivială sau extravagantă, greoaie sau pretenţioasă?

Cărţile se scriu spre a fi citite, şi numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înţelege şi care, conţi-

nând idei sănătoase, prezentate într'un mod logic, sunt scrise într'o limbă de toţi pricepută, de toţi gustată, într'o limbă care nici desgustă mintea prin formele şi expresiunile ei pocite şi înjosite, nici o osteneşte prin a ei frazeologie nomoloasă şi încâlcită, nici o spăimântă prin netrebuincioase şi nejustificabile inovaţiuni.

Iată dar o nouă şiră de stânci, printre care traducătorul cată să-şi prefire vasul, fără de a-l periclità, izbindu-l prea tare de vreuna din ele. Aceste pericole, care se înfăţişează nu totdeauna aşà ameninţătoare pe cât ele adesea se arată pline de înlesniri şi de adimeniri, sunt *provincialismii* sau formele şi expresiunile necorecte care se întrebuinţează numai în câteva localităţi, cu dispreţul bunului uz mai general; sunt *vulgarităţile* sau creaţiunile hibride ale graiului poporan şi familiar, care adesea sunt şi contrarii spiritului limbei naţionale, sunt *platitudinile* de stil sau lipsa de vigoare, de eleganţă şi de corecţiune în alegerea cuvintelor şi mai ales în construcţiunea frazelor, care se destramă sau se împletecesc fără spor şi fără gust, sunt *archaismii* nevoiaşi sau cuvintele sterpe care au îmbătrânit şi au răposat fără de a lăsà sămânţă în limba cea viie; sunt în fine *neologismii* prisositori, sau formele şi vorbele din nou create care, pe lângă dificultatea de înţeles ce prezentă cititorului, mai au şi neiertatul păcat de a fi făurite fără de necesitate practică, sau numai dintr'un simplu capriciu, sau chiar şi ca o consecinţă riguroasă a unei sisteme personale de reformă limbistică.

Aşa dar, traducătorului i se cere a fi limpede, corect, elegant, cumpănit şi mai cu seamă inteligibil în limba sa; căutând formele literare el nu trebue să scape din vedere nici puritatea şi demnitatea stilului, dar nici folosul ce pot trage cititorii din claritatea cărţii lui. Cu cât vor fi ideile mai simplu şi mai lămurit expuse, cu atât ele vor fi mai apreţuite şi mai spornic semănate în inima lectorului; cu cât cuvintele vor fi mai alese, cu atât ele îi vor susţine mintea în sfere mai nobile şi mai înalte; cu cât mai mult vor lipsì din limbă ziceri hibride, gârbovite şi scăpătate, cu cât mai puţin vor răsărì

într'însa superfetaţiuni neologiste, cu atât scriitorul va fi mai gustat de public, şi totdeodată mai folositor şi limbei şi literaturei naţionale.

In perioadele cele mari ale culturii omeneşti, scriitorii cei buni au fost luminătorii epocei lor; ei au scris pentru oamenii din timpul lor; au scris ca să fie pricepuţi de dânşii, şi numai astfel au reuşit chiar a face ca razele răspândite de ei în timpul vieţuirii să se răsfrângă şi asupra depărtatei posterităţi. A scrie limba trecutului este un joc retrospectiv, o petrecere de anticar care, chiar când e perfect executată, rămâne a mulţămì numai un foarte mic număr de amatori. A voì din contra să scrie cineva limba viitorului, este o utopie fără de niciun temeiu, este a cercà după calculele iluzorie viitorul limbelor, precum necromanţii şi vrăjitorii cearcă în zodii şi cu bobii viitorul sufletelor.

Dar este timp acum, domnilor, să rezumăm toate celece am luat voie a dezvoltà dinaintea d-voastră, sub proaspăta impresiune a traducerilor de pre autorii latini şi eleni, cari ne-au venit estimp la concurs.

In câteva cuvinte, vom zice dar, adresându-ne către aceia din studioşii români cari vor voì să traducă pe limba lor scriitori clasici, că ei trebuie mai întâi să cunoască bine ambele limbe pe cari vor a le pune în luptă, şi apoi să nu uite, că, ţinându-se pe cât se poate mai alăture cu textul original, ei au datoria de a scrie o limbă românească aleasă, dar tot deodată şi înţeleasă.

Cu aceste premise şi ţinând seamă de toate justele şi finele observaţiuni pe care le-a consemnat colegul nostru d. Nicolae Ionescu în ingeniosul şi măiestritul său raport asupra traducţiunilor de pe autorii latini, venite în sesiunea aceasta la Societate, vom deschide acum dinaintea d-voastră pe rând cele patru manuscripte de traducţiuni din limba elenă cari s'au dat în cercetarea comisiunei noastre. Onorabilii mei colegi, d-nii Sion, Maxim şi Caragiani, mi-au delegat favoarea de a strânge în snop pentru adunarea Societăţii ceeace noi în comisiune am spicuit prin manuscriptele de probă.

Ca şi în anii trecuţi, autorii eleni propuşi la concurs nu au fost aleşi cu privire la perfecţiunea lor de stil, ci mai mult la materiele ce ei au tractat. Patru istorici ai analelor romane, toţi din epoce mai mult sau mai puţin scăzute ale clasicităţii, întocmesc lista concursului. Dacă o asemenea alegere ne obligă la oarecare condescendenţă în privinţa corecţiunii de stil a traducerilor, ea pe de altă parte ne atrage atenţiunea asupra înlesnirii mai mari ce oferă translaţiunea unor scrieri lipsite de un riguros caracter de perfecţiune clasică. Aceste consideraţiuni se răsfrâng neapărat în proporţiuni inegale asupra autorilor puşi la concurs, cari au fost:

Polibiu, cu 16 capitole din cartea I a *Istoriilor* sale;

Dionisiu din Halicarnas, cu 12 capete dela începutul *Antichităţilor romane;*

Dionie Casiu, cu o parte din domnirea lui Tiberiu (cap. 58, § 1—12 din *Istoria romană*); şi în fine:

Plutarc, cu câteva paragrafe din viaţa lui Tiberiu Grachu.

Niciun concurent, estimp n'a mai cutezat să înfrunte frazeologia prolixă şi complicată a biografului din Cheronea, cel mai popular, dacă nu şi cel mai corect din scriitorii propuşi spre încercare.

Polibiu, preţuitul istoric al politicei romane, ni s'a prezentat într'un specimen românesc de 8 coale, primit de delegaţiunea noastră la 24 Iulie 1874, cu epigraful:

Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.

Se vede că traducătorul a urmat cu sfinţenie povaţa lui Oraţiu, pe care o ia drept semn distinctiv al lucrării sale. Se simte că el cunoaşte limba elenă şi că s'a pătruns bine de înţelesul autorului său, pe care-l urmăreşte foarte fidel, poate prea foarte mult fidel, în frazeologia lui. Dacă acest traducător ar şti să scrie aşa corect şi aşa elegant româneşte pre cât pricepe de bine elineşte, comisiunea ar fi fost fericită că a găsit de îndată într'însul pe traducătorul lui Polibiu. Dar citirea unui capitol, în care am subliniat numai unii provin-

cializmi şi unele expresiuni rău alese, va dà îndestulă dovadă de neîndemănarea stilului:

«Pre acestu tempu[1]), Romanii încercara cea de antaiu trecere cu potere armata în Illyri'a, [2]) si în aceste parti ale Europei, unu evenimentu *acest'a,* preste care nù potu trece usioru, ci trebue se *persevereze* pre lenga *acel'a* cu attentiune, *acelia,* carii voiescu intru adeveru, a si-procurá idea *intentionata* dein partea nostra, despre *incrementulu* si consolidarea *domniei* romane. El se determinara a trece în Illyria, cam dein urmatoriele cause:

«Agron, regele Illyriloru, *fù* fiulu lui Pleuratu si *dispuneá preste* cea mai mare *potere pedestra* si *navale* deintre regii Illyriei, carii domnisera în ainte de elu. Acest'a fiindu induplecatu cu bani dein partea lui Demetriu, tatalu lui Philippu, promise ajutoriu Medionenilor[3]), carii erau impresurati *dein partea* Etoliloru. Etolii *adeca,* dupa ce nu putura *nici decatu persuadá* pre Medioneni, cá se participe la confederatiunea loru; intreprinsera *pre aceia,* a si-i subjugà cu forti'a. Deci scotiendu-si afora tota poterea armata *impresurasera* cetatea acelor'a, si continuara a o *impresurá,* folosinduse de orice midilocu al' poterei si al' artei. Veniendu inse tempulu alegerei magistratilor si fiindu de a se alege unu nou strategu, chiar pre candu assediatii se aflau într'o *pusetiune* atatu de precarie, *catu* pre tota dio'a se asceptà supunerea loru: Strategulu de *pono aici, fece* propunere Etolilor, dicundule: cá de orece elu a suferitu greutatile si periculii assediului, este de cuvenintia *cá deca* voru occupa cetatea, se-i-se adjudece lui si impartirea predii, *cum si* inscrierea numelui pre arme. Dar unii si mai alesu aceli'a, carii *competira* pentru locuri de onore, se oppusera acestei pretensiuni, si *admoniara* pre poporu, cá se nu *preocupe,* ci se lase nedecisu *acea, ca cui* va imparti fortun'à acést'a distinctiune. Deci Etolii decisera, cá Strategulu care se va denumi, daca ar'ocupá cetatea, se aiba impreuna cu Strategulu de mai nainte, dreptulu de a imparti pred'a, cum si onorea de a si-inscrie numele pe arme».

Comisiunea vă încredinţează, domnilor, că traducerea de pe Polibiu este minunat de exactă; cât despre stilul românesc, aţi putut înşi-vă judicà. Cred dar că ne veţi aprobà, căci referindu-ne la frumoasele versuri ale epigrafului acestui probe, vom zice: «Împarţă-şi orele de ziuă, împarţă-şi şi pe cele de noapte între răsfoirea exemplarelor grece, şi deprinderea la

[1]) adecă: 231 a Ch. (523 urb. cond.).

[2]) Illyri'a era tier'a de lenga marea Adriatica în Albani'a si Dalmati'a de astadi.

[3]) in Acarmani'a lenga confiniele Etoliei.

scrierea corectă şi elegantă a limbei româneşti, şi cercătorul de azi al lui Polibiu va deveni mâne demnul său traducător!»

Mai puţin norocos încă decât părintele istoriei pragmatice ni s'a arătat retorul din Halicarnas, în cele 6 coale de probă românească, venite la 5 Iunie 1874, sub scutul rău apărător, dar de mai nainte mângâios al următoarei strofe din Oraţiu:

Virtus repulsæ nescia sordidæ
Intaminatis fulget honoribus,
Nec sumsit aut ponit secures
Arbitrio popularis auræ.

Luarăm şi aci un capitol, pre cel dintâi, spre a-l transcrie pentru d-niile voastre; dar el dela început ne ese înainte cu o frază rău înţeleasă de traducător şi încă şi mai grea de înţeles pentru cititorul traducţiunii. De aci înainte, urmarea lasă tot aşa mult de dorit şi sub raportul stilului românesc, şi sub acela al fidelităţii traducerii. S'ar puteà zice că concurentul n'a ştiut a se ferì de nici una din acele trei serii de pericole pe care noi le-am semnalat mai sus ca semănate în calea traducătorilor. Ar fi de dorit, în interesul său propriu, ca să caute întărirea sa prin studiu şi să nu prea pună temeiu pe semeaţa şi amăgitoarea mângâiere că meritului nu-i pasă de ruşinea unei respingeri: *Virtus repulsæ nescia sordidæ.*

Am însemnat unele defecte mai aparente subliniând cuvintele în acel prim capitol:

«Contra voientiei mele, me vedu necesitatu *la limba indatinata* pentru precuventarile istorice de a vorbi mai antaiu despre *mene* insumi; totusi nu voiu *excedá nece* in laud'a propria, carea, cum sciu, pre auditori [1]) i-obosesce, *nece n'am de cugetu*, de a defaimá pre alti scriitori, — cum *fecera* Anaxilau si Theopompu [2]) in precuventarile la istoriile lor, — ci

[1]) (Scriitorulu si-*representeza* mai antaiu unu cercu de auditori si nu de cetitori, carui'a elu si a perlesu opulu seu, dupe datin'a romana de pre atunci.»)

[2]) «Anaxilau, unu istoricu necunoscutu. Theopompu, unu istoricu forte bunu, s'a nascutu in Olimpiadu. 100 (377 a. Chr.). Desi opulu seu «istoria Greciloru» nu s'a pastratu pana la noi, totusi acelá a sierbitu ca isvoru principale pentru istoricii mai tardii.»

voiescu numai a aratá motivele, care me indemnara la compunerea acestui opu, si *ami* dá seam'a despre isvorele, dein care mi-am luatu cunoscientia pentru descrierea istoriei insesi. Sum *adeca* convinsu, cumca *fiacare, carele* se *determineza* a lasá posteritatei monumente a le spiritului, pre care tempulu nu le póte nemici de odata cu corpulu, mai alesu istoriculu, la care noi presupunemu adeverulu, acestu fundamentu al'totei intieleptiunei si prudentie, trebue inainte de tote, se sialega materii demne, distincte si aducatorie de folose abundente pentru cetitoriu, si dupe acea pentru prelucrarea acelorá, se si aduне cu multa grigia si incordare mediloce corespondietorie. Coci carii seau dein *pofť'a* de a se face cunoscuti, si a-si *pastra* oresicare nume, seau spre a si-aratá talentele loru eminente de scriitori, scriu tractate istorice despre obiecte neinsemnate seau rele, seau despre atari obiecte, care nu *meriteza* nece una atentiune, aceli dein partea posteritatei nece voru fi invidiati pentru cunoscienti'a loru, nece voru fi glorificati pentru talentulu loru. Si *acesta pentru acea, coci* eli lasa prin acea cetitoriloru *séi*, un'a presupunere, cumca insusi au dusu o vietia conforma scrieriloru, ce le-au *edatu,* fiendu ca cuventele scriitoriului mai in generalu, se considera cá icon'a spiritului seu.»

Ne mai rămâne acum Dione Casiu, spre a pune capăt la răpedea ochire ce arunc dinaintea d-lor voastre asupra manuscriptelor, pe care însă comisiunea, în şedinţele sale, le-a examinat şi le-a studiat cu o atenţiune mult mai specială şi mult mai minuţioasă decât cum este rezumatul opiniunilor ei pe care am onoare a vi-l transmite.

Dintre toţi autorii eleni, Dione fu în rândul acesta cel mai favorit de soartă. Pentru dânsul doui concurenţi intrară în luptă, venind unul la 20 iunie cu un manuscript de 5 coale, însemnat cu un vers archaic al vechiului poet Neviu:

Provenibant oratores novi
Stulti adolescentuli...

altul, şi cel din urmă sosit, la 30 iulie, cu epigraful:

Fortes creantur fortibus et bonis,

coprinzând 22 pagine, în mare parte ocupate de bune note critice şi istorice.

Nu putem şi nu voim a defăimă pre cea dintâi din aceste probe; dar mulţimea de ziceri rău întrebuinţate şi o mare

stângăcie în enunciarea ideilor, ne-au făcut a-l rânduì cam între traducţiunea de pe Dionisiu din Halicarnas şi aceea de pe Polibiu, prin urmare cu mult mai jos de treapta pe care se cuvine a sta traducătorii premiaţi de Societate. Transcrierea primului capitol, însemnată după cum au fost şi celelalte, ne va sta dovadă de cele ce ziserăm; dar totdeodată ea va arătà că, dacă cumva concurentul, în extrema-i modestie, a gândit să-şi aplice sieşi epitetele versului Nævian din fruntea încercării sale, apoi adolescentul încă noviciu şi nedeprins cu arta de a zice şi de a scrie bine poate prin studiu să ajungă a fi un bun orator, un scriitor de merit[1]):

«Tiberiu[2]) *fu* dein generatiune vechia nobila, si *avuse* crescere buna, *fu* inse de unu *naturelu* forte *particulariu.* Elu nu *permiteá a se observa ca ce doresce*, si cuventele sale nu corespondeau intentiunei sale, *ma* inca vorbele sale adese ori steteau in contradicere directa cu *acésta.* Tote acele, la care *nisuia,* le *nega*, si se pareá a dori aceea, ce elu chiaru *urea;* se *simula* irritatu asuprá lucruriloru, ce chiaru le avea în cugetu, si se aratá bunu, candu erà mai reu; se pareá misicatu de compatimire, candu pedepseá mai tare, si se *mania*, candu ertá cuivá; pre celu mai urgisitu naintea-lui, lu priviá cu faciá cea mai *amicabila*, si tractá cu cea mai mare recela, pre amicii sei cei mai *increduiti.* Principiul lui erá, că unu domnitoriu nu trebue se si vedesca semtimentele sale. Prein aceea *devenì* nenorocit în multe si mari lucruri, pe când pe cale contraria cu multu mai multe si mai mari lucruri ar'fi potutu *conduce* la scopu. Deca tienut'a lui ar'fi fostu totu deuná un'á si aceeasi, atunci acel'a carele a avut *de* a face cu *densulu*, lesne s'ar'fi potutu padi de *densulu.* Ar'fi trebuitu să presupuna totudeun'a numai contrariulu; ori ce manifestare de antipatia cá dorentia, si ori ce dorentiă cá antipatia. Daru elu se maniă, candu cinevá *apparea ai* fi nemeritu adeverat'a intentiune,

---

[1]) Ne-am silit a transcrie toate manuscriptele citate în acest raport cu ortografia fiecăruia din ele. Societatea Academică nu poate încă luà asupră'şi de a impune o sistemă oarecare de ortografie; ea admite dar de o cam dată fără de a le judicà orice fel de scriere; însă nu ne putem oprì de a semnalà subliniându-le acele erori de ortografie care sunt chiar erori gramaticale şi care mai cu seamă se găsesc în prezentul specimen de traducţiune de pre Dione Casiu.

[2]) «Tiberiu fiulu adoptivu *a* imperatoriului Augustu nascutu în 712 a. urbis conditæ (42 înainte de Christosu) a domnitu dela 767—790 a. U. C. 14—37 d. Chr.»

si multor'a nemicu alt'a le a servitu spre *stricare*, decatu nefericit'a imi pregiurare, ca ei lu pricepura. Asiadara erá de o potriva reu *al'nulu* pricepe, coci multi *cadiura* prin aceea, cà eli *sia* datu consentimentulu loru dupa vorbele lui er nu dupa cugetulu lui celu ascunsu; dar 'mai periculosu erá' ai nemeri cugetulu lui celu adeveratu. . . . .

In privinţa manuscriptului al douilea de pre Dione Casiu,— cel care a căutat a se întărì făcându-se fiu şi discipol la cei tari şi la cei buni, *fortibus et bonis*, — noi, domnilor, în comisiune ne-am simţit îndată dispuşi a-l declarà ca demn de a fi adoptat drept fiu român al scriitorului antic. Nu doară că este cu totul lipsit de abateri nejustificabile dela textul original, în care abateri se simte poate cam des cum că traducătorul a fost răpit de adimenirile ce-i prezentau admirabila traducţiune franceză a lui Gros şi Boissé; nu doară că nu se împiedică uneori într'o frazeologie întortochiată, şi alte ori alunecă în perifraze fără folos; nu doară în fine că nu-i scapă pe ici şi pe colea câte un neologism de acelea pe care necesitatea nu-l reclamă şi pentru care cititorul român se va aflà cu nedrept cuvânt nevoit a recurge la dicţionare latine sau franceze.

Dar de am voì chiar să alegem cu obstinaţiune şi fără cruţare toate aceste pete oacheşe de pre faţa manuscriptului, nu rămâne mai puţin adevărat că el prezentă o lectură lesnicioasă şi plăcută, că înţelesul textului original este în genere reprodus cu exactitate şi preciziune, că limba este aleasă şi curgătoare, într'un cuvânt, că Dione Casiu, sub această formă, pare a nu se simţì strâmtorat şi desfigurat în traducţiune, şi că cititorul român va preţuì într'însa la dreapta sa valoare pe scriitorul elen. Tradusă într'astfel, sau poate şi ceva mai binişor, *Istorìa romană* a lui Dione Casiu va fi o operă literară recomandabilă a limbei române.

Daţi-mi voie de a vă demonstrà aceasta prin citirea aceluiaş prim capitol, în care ne-am încercat a însemnà cu rigoare toate greşelile şi toate slăbiciunile.

«Tiberiu se trageá d'in parenti nobili si priimisse una educatione *potrivita cu nascerea lui,* dero erá de una fire cu totulu singularia. Nu

declará nimicu din celle ce doriá si nu voiá *mai* nimicu din câte diceá cà voiá; ci vorbindu contr'a intentionii selle, desapprobá totu ce-i placeá si propunea totu ce *uria;* se infuriá candu erá pré putinu suparatu, si se aretá blandu candu erá forte interitatu; deplangeá pre cei-ce 'i *punia* cu asprime si se irritá contr'a acellor'a pre cari i iertá; câte una data, priimiá pre cellu mai mare inimicu allu seu cá pre unu amicu intimu, si cotra cellu mai bunu amicu se portá cá cotra celu mai strainu [1]). In scurtu, credeá ca unu domnitoriu nu se cuvine se 'si dee pre facia cugetarile; cáci, dicea ellu, din acest'a se nascu numerose si mari nenjunsuri, pre candu *sistem'a* contraria offere mai multe si mai mare folose. Si de ar fi avutu numai acesta, *ar fi fostu* usioru cui-va se se feresca de ellu [2]), deco i afflá una data firea; (càci, luandu togmai contrariul coventeloru lui, *conchidea din aceea ca* n oesce unu lucru, *cà* lu doresce forte tare, si *din aceea cà* cere cutare lucru, cà nu le recommanda de locu); *dero* se maniá indata ce sentiá cà este intellesu, si pre

[1]) Cauta se distingemu in conduit'a lui Tiberiu, cá in a celloru mai multi din imperatorii cei rei, trei elemente: influenti'a tempului si a situationei si a caracteriului, lucruri pre cari le au neglessu toti istoricii anticitatii. Se nu uitamu, pre de alta parte, citindu pre Dione Cassiu, ce ne spune Tacitu *(de oratoribus*, 35) despre educationea oratoria a juniloru romani. Caracteriul litteraturei imperiului este unu tonu de declamatione si fortiatu, care essageredia tote, *ingentia verba.* Petroniu (*Satyricon*, I) 'si bate jocu de acesti atleti ai scoleloru cari, candu se presenta pentru prima ora la tribunale, vorbescu parc'à ar fi cadiutu din alta lume; atâtu suntu de straini de viueti'a reale. Chiaru sub Augustu, Strabone se plangeá de acea inflatura orientale ce incursá Rom'á. D. Duruy, meritosulu es-ministru alu instructionii publice din Franci'a, publicà la 1853 una these in latinesce (*de Tiberio imperatore*) unde cauta nu a scusá crudimile lui Tiberiu, ci a restabili caracteriulu acestui imperatoriu, asiá de desnaturatu de scriitorii anticitatii mai cu sema. Opinionea ce eminentele istoricu sustineá in acea tese a predomni in Angli'a, in Germani'a si in Olland'a.—Cf. Merivale (*History of the Romans under the Empire*, 1875); Stark (*Tiberius*, 1863); Sievers (*Tiberius und Tacitus*, 1870); Karsten (*de Taciti fide*), etc.—Freytag (*Tiberius und Tacitus,* 1870 si Hoeck (*Roemische Geschichte*) mergu si mai departe; celu din urma a dissu: *„Wer die Reiche der Imperatoren durch Iahrhundert verfolgt hat, und wem Hass und Gunst fern liegen, der muss Tiberius Principat den ehrenxerthesten zuzaehlen“*. (T. III, p. 190).

[2]) Citimu εὐφύλακτος, ero nu ἀφύκατος, cá in editionea Tauchnitiana; pentru cà, dice Reimar, nu esistu essemple in cari ἀφύλακτος se aiba intellesulu cerutu de mersulu ideeloru si pentru-çà ἀφύλακτος ar fi ambiguu si fora claritate.

multi i ucisse, fora se aiba a le imputá altu-ceva decâtu cà l'au intellesu Periculosu erá si de nu lu intellegeai (multi in adeveru se compromitteau sustinendu ce dicea, ero nu ce voia ellu), dero si mai periculosu de lu inteligeai ;.. .

Pagina care o auzirăţi şi care împreună cu cele ce urmează ne-au inspirat condiţiunile ce am avut onoare a le expune mai sus, ne-a îndemnat, domnilor, a lepădà în favoarea acestui ultim manuscript reserva ce ne-a fost impusă de imperfecţiunile mai vădite ale celor trei anterioare.

Să le lăsăm dar pe acelea în misterul anonimului, invitând pe autorii lor a se silì să păşească gradat pe treptele mai mult sau mai puţin numeroase, ce-i despart de culmea unei bune traducţiuni româneşti; iar celui din urmă, să-i tindem o mână bine-voitoare ca să-l săltăm până pe pragul dorit şi, rupând acì între noi sigiliul care ascunde numele meritosului concurent, să rescumpărăm această legitimă indiscreţiune, dând premiatului nostru însărcinarea de a traduce, în cursul anului ce vine, porţiunea reglementară din *Istoria romană* a lui Dione Casiu, în condiţiunile de îndemnizare ce sunt prescrise prin deciziunile Societăţei Academice.

Crez, domnilor, că abia va mai fi trebuinţă de a se mai adaogà recomandaţiuni speciale în privinţa negligenţelor semnalate. Studiosul scriitor, care va aveà dela noi sarcina să traducă pentru publicul român pre istoricul carele ne-a păstrat cele mai numeroase şi mai preţioese datine despre augustul întemeietor al coloniilor romane în Dacia, acela va simţì fără îndoială în sineşi nobila emulaţiune de a lucrà opera cu mult mai bine încă de cum a lucrat proba. Demn şi pietos strănepot al coloniilor divului Train, el va càtà neapărat să nu desminţă deviza ce însuşi şi-a ales:

Fortes creantur fortibus et bonis!

Bucureşti, 1874.

Din *Analele Societăţii Academice*, T. VII, 1874, şi reprodus în *Columna lui Traian* din 1874.

Traducerea română din Erodot

Raport prezentat în sesiunea anului 1878

Domnilor,

«Erodot trebuià tradus înnainte de a se fi format limba prozei, înnainte de a fi dispărut din limbă acea frăgezime, care este fermecătoare în acest autor».

Această idee, susţinută la începutul secolului nostru de ingeniosul elenist francez Paul Louis Courrier, a fost înscrisă, drept epigraf, în fruntea unia din cele cinci probe de traducţiune română de pre Erodot, care ne-au venit în ăsttimp la concurs.

Aceasta ne dovedeşte cel puţin că concurenţii noştri, — căci putem adăogà că, din studiul tutulor probelor în genere, se constată că acelaşi spirit a mânat pre toţi în lucrările lor, ne dovedeşte, zic, cum că toţi concurenţii noştri au fost pătrunşi de gingăşia întreprinderii lor; ei şi-au zis că, în cazul special de faţă, le este impus a se folosì de naivele şi nenstrunatele porniri ale stilului lui Erodot, spre a mlădià după dânsele mersul încă şovăit al prozei noastre româneşti.

Din cele zise s'ar crede poate că dificultăţile pentru traducător scad acolo unde o limbă, încă nu pe deplin statorită, are numai să'şi aştearnă graţiele sale copilăreşti în leagănul plin de farmece al unei vechi şi ilustre literaturi.

Dar în realitate sarcina este cu mult mai anevoioasă de pe cât s'ar crede.

A respicà şi a pătrunde cu deamănuntul toate răsfăţările de stil ale unui autor, carele ca Erodot, prin întorsăturile capricioase ale graiului familiar din timpul său, a ştiut să descrie cu pană măiastră toate faptele şi toate lucrurile

străine, cu care el minunà pe contimporanii săi, este mai tot aşa de anevoie — fie'mi permis această comparaţiune cam exagerată — cât de a'şi dà cineva bine seama de toate acele infinite inflexiuni ale gungănitului unui prunc, când mintea lui vede şi închipuieşte câte abia vocea lui ştie să le exprime. Drept exemplu de această mobilitate, specială prozei lui Erodot, vom cità numai acea mulţime nespusă de particule cu care el îşi împestriţează fraza, astfel încât să i se strecoare mai lin înţelesul în mintea ascultătorului, prin modulaţiuni mai totdeauna foarte delicate.

Negreşit că este o greutate capitală pentru un cititor, despărţit acum prin secoli şi prin deosebiri radicale în graiuri, de a urmărì fără sminteală acea cale împletecită, ale cării nenumărate cotituri anticul povestitor elen le-a însemnat numai prin ţăruşii plăpânzi ai particulelor sale.

Dar şi mai greu este de a înzestrà cu dânsele reproducerea într'o altă limbă, a acelui stil aşa de răsfăţat, fără de a pierde nimic din naiva lui complicaţiune.

Aceasta erà însă sarcina pe care părù a o fi înţeles mai toţi concurenţii noştri şi dinaintea căria ei mai cu osebire au rămas foarte adesea neputincioşi.

Şi nu este lucru de mirare. Li s'a cerut să ne dea pe româneşte, nu numai o reproducere erudită a lui Erodot, cu explicarea filologică, geografică, istorică şi archeologică a faptelor consemnate în cărţile părintelui istoriei, ci mai cu seamă li s'a cerut să păstreze farmecul acelui stil naiv şi curgător, lipsit de orice pretenţiune, de orice emfază, graţioasă şi nemăiestrită simplitate care a născut, nu dintr'o stăruitoare voinţă a autorului, ci din însăşi natura graiului cu care el s'a servit.

El a aflat şi ne-a păstrat proza elenă în gingăşia pruncieì sale. Pruncul, prin creşterea ce el a ştiut să-i deà, a devenit în curând acel strălucit semi-zeu, ale cărui fapte constituie pentru eternitate una din cele mai mari glorii ale literilor omeneşti.

Noi cerem dela traducătorii români ai lui Erodot ca, pe

urmele înflorite ale istoricului elen, să dea pruncei noastre limbe o creştere ce-i va deschide cale largă şi frumos bătută pentru viitor.

Aşa dar, nu puţin cerem dela dânşii.

Să vedem acum ceeace ei ne-au adus deocamdată.

Sunt cinci, ziserăm, cari au venit la concurs; şi dela început caută să mărturisim că cu toţii cinci se văd a se fi aplicat tare mult la demna îndeplinire a sarcinei lor. Pare că le-a plăcut tuturor a traduce din Erodot; şi aci ne putem felicità, domnilor, cu alegerea acestui autor, care singur dintre scriitorii eleni puşi până acum la concurs de Societatea noastră, a putut produce o aşa meritorie emulaţiune.

Sunt dar cinci concurenţi, din care unul (manuscriptul însemnat cu litera *F*) poartă epigraful citat la începutul acestui raport.

Altul (Mns. Lit. *E*) 'şi-a ales drept moto, următoarea frază din Cartea V, Cap. 44 a lui Tucidide: Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων μόνον, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἀχρείω τῆς ἡλικίας τὸ κερδαίνειν ὥσπερ τινὲς φασὶ. μᾶλλον τέρπει, αλλὰ τὸ τιμᾶσθαι.

Al treilea (Mns. Lit. *G*) se servă, spre a se distinge, cu un vers al lui Bolintineanu:

«Fericirea ţărei dela noi s'aşteaptă».

Următorul (Mns. Lit. *H*) iea drept deviză fraza latină:

«Mens cujusque id est quisque».

In fine ultimul (Mns. Lit. *I*) are drept moto cuvintele: Μολὼν λάβε.

Ca să le judicăm dinaintea d-voastră în mod comparativ, le vom deschide pe fiecare pe rând la acelaş loc, şi anume (fără nici un fel de precugetare) la capitolul 31[1]).

Să citám dar acest capitol de a rândul, în câteşi cinci probele noastre:

Textul lui Erodot, Cartea VI, 31. — Περὶ δὲ τῶν πτερῶν

[1]) Suprimăm aci alte mai multe capitole care au fost studiate comparativ în raportul complect.

τῶν Σκύθαι λέγουσι ἀνάπλεον εἶναι τὸν ἠέρα, καὶ τούτων ανεκεν οὐκ οἷά τε εἶναι οὔτε ἰδέειν τὸ πρόσω τῆς ἠπείρου οὔτε διεξιέναι, τήνδε ἔχω περὶ αὐτῶν γνώμην. τὰ κατύπερθε ταύτης τῆς χώρης αἰεὶ νίφεται, ἐλάσονι δὲ τοῦ χειμῶνος, ὥσπερ καὶ οἰκός. ἤδη ὦν ὅστις ἀγχόθεν χιόνα ἁδρὴν πίπτουσαν εἶδε οἶδε το λέγω. οἶκε γὰρ ἡ χιὼν πτεροτσῖ καὶ θιὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον ἐόντα τοιοῦτον ἀνοίκητα τὰ πρὸς βορέην ἐστὶ τῆς ἠπείρου ταύτης. Τᾶ ὦν πτερὰ εἰκάζοντας τὴν χιόνα τοὺς Σκύδας τε καὶ τούς περιοίκους δοκέω λέγειν. Ταῦτα μὲν νυν τά λέγεται μακρότατα, εἴρηται.

Manuscriptul E. — În privinţa fulgiloru de zăpadă [1]), cu cari dicu Sciţii că este plin aerulu, şi din causa cărora nu potu vedea înainte prin ţéră, nici pătrunde, am părerea următoare: în părţile care, sûntu din susu de această ţeară, ninge necurmatu, mai puţin véra decât iarna, precum este şi natural. Cine a vĕzutu din apropiare cazându multa zăpadă, acela înţelege ce dicu eu, pentrucă zăpada este asemenea peneloru. Şi din causă că domneşte acolo o atare iarnă, părţile acestei regiuni, care suntu spre meazănoapte, nu se potu locui. Eu credu că Sciţii, şi cei ce locuiescu în jurulu loru, numescu zăpada pene din cauza asemănărei. Aceste sûnt relatările mele peste acea, ce se vorbeşte despre ţările cele mai depărtate.

Manuscriptul F. — In ce privesce penele de care. cum ḑic Scythii, e plin aerul, şi care nu lassă pe cineva nici să vază ţérra de dincolo, nici să uă străbată, părerea mea este astfel. In părţile care sunt mai sus de acest pămĕnt, ninge necontenit, mai puţin ĕnsĕ vara decât iérna, precum e firesc lucru; cine a vĕḑut de aprópe căḑend strĕns ninsórea, înţelege cele ce ḑic; ninsórea sémănă în adevĕr a pene. Şi din causa acestei ninsori, care este cum ḑic, părţile dela miaḑă-nópte ale acestei ţĕri nu sunt de locuit. Prin comparaţiune dar, după părerea mea, Scythii şi vecinii lor numesc ninsórea pene. Am spus cele ce se ḑic despre aceste locuri depărtate.

Manuscriptul G. — Iaru despre fulgii de cari ḑicu Scythii că este plin vĕzduhulu şi din pricina loru nu se póte nici vedé mai departe pe continentu nici străbate, acéstă părere am despre ei. In părţile de susu alle acestei ţĕri ninge într'una, mai puţinu véra decât iérna, precumu e şi firescu. Deci acumu cine a vĕḑut de aprópe zăpada désă căḑêndu, scie ce spunu eu. In adevăru sémănă zăpada cu fulgii; şi din pricina acestei zăpezi ţinuturile din spre méză-nópte ale acestei părţi de pămêntu sunt nelocuibile. Deci credu că Scythii şi vecinii loru numescu zăpada, din causa

[1]) Vezi, IV, 7.

aseměněrii, fulgi [1]). Iată spusele melle asupra aceloru ţérri ce se ḑicu că sunt fórte depărtate.

Manuscriptul H. — Acum, in privinţa fulgilor, de care ḑic Sciţii că aerul e plin, şı că din causa lor nu sunt nici visibile nici de străbătut părţile mai înaintate ale ţerrii, acésta este părerea mea: în părţile mai depărtate ale ţării aceştia, ninge continuu, mai puçin însă, se inţelege, vara decât iarna. Căci ori cine a văḑut zăpada căḑend cu desime lăngă sine scie ce voi să ḑic: fiind că zăpada sémănă cu fulgii; şi din cauza acestei ierne, fiind astfel (de aspră) părţile medinopţiale ale acestei ţerri nu pot fi locuite (de om). Eu cred ca Sciţii şi vecinii lor chiamă acelea fulgi, fiindcă compară zăpada cu fulgii. Atît (ajunge) să spunem despre aceste locuri ḑise cele mai depărtate.

(223) οὐκ οἷά vezi nota la cap. 7. Manuscrisul Florentin are aci οὐκ οἷοί.

(224) ἐλάσσονι cu acest cuvênt se sub-inţelege χιόνι sau mai bine νιφετῷ.

(225) τά ὦν πτερὰ. Trebue să observăm aci puterea articolului «*Acelea*, fulgi», adică de care e vorba aci.

(226) εἰκάζοντας τήν χιόνα. Se subînţelege τοῖς πτεροῖς.

Manuscriptul I. — Ear despre penele. de cari Scyţii spun că este plin aerul şi că din cauza lor nu este cu putinţă nici a vedea cineva continentul de mai încolo nici al percurge, eu despre ele am opiniunea următoare; în părţile deasupra a acestei ţări totdauna ninge, se înţelege mai puţin vara decât earna, după cum şi este natural; acuma dar cine vezu de aproape zăpadă căzènd în abondenţă, ştie ceace spun; căci zăpada seamînă cu pene; şi din cauza acestei erni care este astfel părţile despre mează noapte ale acestui continent sunt nelocuite; cred dar că Scyţii şi vecinii lor vorbesc de pene înţelegând prin aseminare zăpada. Atâta dar despre naţiunile, cari se ḑîce că sunt cele mai îndepărtate.

Auzirăţi, domnilor, cum sună fiecare din traducţiuni.

Negreşit că niciuna nu se abate mult dela înţelesul general al autorului, dar apoi iară, luându-le cu de-amăruntul, niciuna nu reproduce cu destulă simplă fidelitate, toate acele inflexiuni de înţeles (de a-şi puteà zice aşa), care sunt însemnate de autor prin multiplele şi diversele lui particule.

Asemenea la niciunul din traducători, stilul nu se vede de a fi ţare incorect; dar apoi iarăşi, niciunul nu satisface pe

[1]) K. Abicht traduce această frază aşa: «Scythii numescu, precum am arĕtat mai sus (τὶ), într'un mod figurativ (εἰκάζοντες), zăpada *fulgi*».

deplin auzul românesc al aceluia mai cu seamă care ştie să preţuiască proza elenă a lui Erodot, aşa de mult netedă şi de neîmpedecată.

S'a putut constatà oarecare stângăcie la legătura frazelor şi la unele expresiuni nepotrivite în Mns. *E.*

Cel cu lit. *F.* are negreşit un stil mai curgător, dar el păcătueşte prin întrebuinţarea frecuentă de galicismi.

Mns. cu lit. *G.*, aşa de bogat provăzut cu note explicative a faptelor, culese de prin cei mai renumiţi comentatori ai lui Erodot, se poticneşte foarte des în alegerea cuvintelor româneşti, şi astfel vrând să fie prea mult elenic, el devine neînţeles pre limba noastră,

In Mns. cu lit. *H*, care posedă meritele unei cercetări şi limpeziri scrupuloase a textului elen pre care îl reproduce în faţă cu bogate adnotaţiuni critice împrumutate din cele mai renumite ediţiuni străine, se recunoaşte fără îndoială o mare preocupaţiune despre adevăratul înţeles al autorului, pre care de sigur traducătorul l-a pătruns adânc, fără ca, din nenorocirea, sa, el să ştie a mânuì limba românească cu destulă agerime, spre a reproduce lămurit pre româneşte ceia ce dânsul pricepe foarte bine în textul elen.

In fine Mns. *I* dovedeşte asemenea o deplină străbatere în înţelesul autorului şi în fineţele limbei lui; el destăinueşte tot de o dată şi dorinţa de a preface fără sminteală textul original pe limba noastră; dar aceste silinţe se văd cam des nimicite prin aplecări stranii ale traducătorului către unii provincialismi neautorizaţi, aparţinând uneori ţinuturilor de peste Milcov, alte ori s'ar crede chiar graiului Românilor de decindea Dunărei. Apoi încă se mai găsesc pe ici pe colea neologismi de aceia cărora le-am puteà zice banali.

Din toate aceste răpezi apreţuiri, pe care urechia d-voastră le-a simţit tot aşa de bine cât şi studiul nostru le-a cântărit, ce răsare oare mai clar în minţile noastre?

Aceea că mai toţi concurenţii noştri s'au silit a face bine, că unii au dovedit chiar o conştiinţioasă aplicare la pătrunderea adâncă a autorului antic, dar că nici unul, nici chiar

cei cari l-au înţeles mai bine, n'au nimerit a ni-l da pe româneşte astfel cum el în realitate este în elineşte, ba nici chiar cum par a-l fi şi priceput unii din traducători.

Ne-ar fi plăcut a vedeà, în nenumărate locuri, mai multă fidelitate în amănuntele de stil, de care am vorbit mai sus, şi pretutindeneà ne-ar fi plăcut a vedeà mai multă simplitate în stilul românesc.

Nu pretindem a impune rândurile următoare, ca un *model:* dar credem că şi stilul elen al lui Erodot şi limba noastră românească ar fi mai puţin trădate, când traducătorii s'ar menţine în limitele de fidelitate şi de simplitate, ce am impus acestor câte-va fraze din acelaş capitol :

3. «Cât despre fulgii de care Sciţii spun că plin este aerul şi că din cauza lor nu este cu putinţă nici a vedeà mai departe, nici a pătrunde în acea ţară, iată părerea ce am eu despre dânşii : în părţile din sus de aceste locuri ninge totdauna, dar mai puţin vara decât iarna precum este şi (lucru) firesc ; deci acum, cel ce a văzut zăpada căzând deasă de sus, pricepe ce am zis ; căci zăpada seamănă a fulgi, şi din cauză că iarna este, acolo, într'astfel, părţile despre miază-noapte ale acestei ţări sunt nelocuite. De aceia cred că Sciţii şi vecinii lor vorbesc despre fulgi, asemănând (cu dânşii) zăpada. Acestea sunt acum de spus despre locurile ce se zic (a fi) cele mai depărtate.»

Repetim că aceasta este un *exemplu*, şi nu un *model* ; şi aşteptăm ca alţii să prefacă în viitor modestul nostru exemplu în adevărat model.

Ziserăm în viitor... şi cu aceasta pare că ne şi deterăm verdictul asupra probelor de traducţiuni din Erodot, ce ne-au venit estimp la concurs.

Totuşi cată să mărturisim că ele rele nu sunt, că ele dovedesc o emulaţiune ce nu poate face alta decât a ne bucurà şi a ne da tari speranţe pentru viitorul literilor noastre clasice.

Să lăudăm dar pe concurenţii noştri, pentru ca lauda noastră să-i îndemne a face încă şi mai bine.

Şi aci aflu ocaziune de a rezumà în câteva cuvinte, observaţiunile ce colegul nostru, d-l Caragiani, ne-a comunicat, înainte de plecarea sa, în urma studiului ce d-lui a făcut

asupra unicului manuscris care ne-a venit estimp la concurs, ca probă de traducere de pre viaţa lui Mariu din Plutarch (cap. I—XVIII), purtând epigraful:

«Ah, vorbiţi, scrieţi româneşte, pentru Dumezeu»!
G. Sion.

Cel, carele a prescris aceste versuri în fruntea încercării sale, s'a folosit fără îndoială de consiliele coprinse în raportul nostru de-acum un an, asupra traducerilor din ilustrul biograf elen; dar fie că lucrarea sa de estimp a fost făcută în mod cam pripit, fie că n'a ştiut pretutindeni să nimerească în buna sa limbă românească, adevăratul înţeles al textului original, ne simţim şi aci împinşi a cere ca traducătorul nostru să cerce la anul a săltà cu o treaptă şi mai sus pe scara progresului în exactitudinea traducerii.

Acesta a fost, domnilor, spiritul ce a condus estimp judecata noastră în toate operaţiunile capitale ale acestei sesiuni. El nu se va desminţì nici în ultima noastră lucrare.

Am avut mereu ocaziunea de a constatà că, în toate cercurile de activitate de care Societatea noastră se atinge, e adevărat progres, e multă silinţă spre bine.

Dar poate chiar aceasta ne-a făcut să ne ridicăm cu gândurile încă şi mai sus, şi să cerem ca totul să se facă încă şi mai bine.

N'am mai voit de estimp, ca adese ori în anii trecuţi, să remunerăm un bine relativ. Meritoasele silinţi dovedite de concurenţii ce ni s'au prezentat, ne-au întemeiat în nobila cutezare de a le cere întru toate o perfecţiune neîndoioasă.

Aşà fiind, Societatea noastră nu poate face nici părintelui istoriei, nemuritorului prozator ionic Erodot, nici ilustrului biograf şi moralist din Cheronea, umilirea de a primì pe sama lor o pârgă de o valoare negreşit egală, dar totuşi nu superioară atâtor alte obiecte pe care le-a respins, nu doară ca *rele,* ci numai că *nu întru toate perfecte.*

Dar poate că nu toţi în sânul Societăţei noastre au fost dispuşi, dela început, a călcà chiar de îndată cu paşi aşà de

tare apăsaţi pe această cale semeaţă. Au fost — şi mărturisesc că sunt şi eu unul dintre aceia, — cari au crezut că tot încă este timpul de a ne arătà mai îngăduitori, spre a nu descuragià pe concurenţii ce abia de curând au început a venì cu ceata, şi nu rari şi izolaţi ca mai anii trecuţi.

Dar aşà s'a croit dela început, prin voinţa celor mai mulţi; aşà rămână până la capăt!

Aici, permiteţi-mi, d-lor, după ostenitoarele lucrări şi asprele preţuiri, ce cu toţii am avut, acum în curs de şease lungi săptămâni, permiteţi-mi, zic, a vă descreţì frunţile preocupate, cu o mică istorioară din timpii trecuţi.

Ea va servì poate de comentariu propunerii de respingere, cu care ne încheiem şi noi acest raport.

Deci, pe la finele ultimului secol, pe la 1789, biata ţeara noastră se aflà într'o situaţiune politică cu totul de plâns. Poarta declarase războiu Rusiei şi Austriei de-odată. *Kazacii* Ecaterinei erau la Iaşi şi *Nemţii cu coadă* în munţii noştri. Turcia alesese atunci un caikgiu din Constantinopol ca să-l pună Domn peste ţara Românească şi dânsul, Mavrogheni-Voevod, ridicase oştiri de ţară spre a se luptà, aici la noi, cu inamicii Sultanului.

Dar ticniţii noştrii boieri din *Protipendadă,* fiind mereu luaţi în râs şi în răspăr de fantasticul grec, îi stau la toate împotrivă şi în tot chipul se cercau a-i pune piedeci şi a-l depărtà din scaun. Foarte puţini din fruntaşii ţărei se arătau îngăduitori pentru silinţele lui Mavrogheni de a reînvià vechea vitejie a Românilor. Printre rarii apărători ai lui, se aflà şi Mitropolitul Cosma, Român de neam din Curtea de Argeş, (pe care ţin minte că bunica mea îl numeà cu mândrie unchiul mare al ei).

Cosma nu voià să se unească cu boierii, când ei se tot plângeau la Poartă şi cereau depărtarea Domnului; prin urmare *arz-mahzarurile* sau voturile de blam date de boierime, se porneau la *devlet,* fără de subscrierea mitropolitului.

Aşà merse câtva timp; dar în fine Mavrogheni, desperat

de necurmatele sale insuccese, începù cu mânie a stoarce din ţară mai mult decât ea puteà să deà. Atunci credinţa lui Cosma începù şi dânsa a şovăì, şi când i se prezentă o nouă ocaziune de a cere respingerea lui Mavrogheni, el luă condeiul în mână şi subscrise, zicând în gura mare:

«Ὅπου ο κόσμος καὶ ο Κοσμᾶς»!
Unde merge o lume, hai să meargă şi Cosma!

Fie dar, şi din parte-ne, respinse cercările de traduceri de pe Erodot şi Plutarch, precum au fost şi alte lucrări, cu scop însă numai, — bine înţeles, — ca la anul să ne vină altele, încă şi mai bune.

Bucureşti, 1878.

Din *Analele Societăţii Academice Române*, Tom. XI, 1877.

Din Herondas[1]

MIMUL I.

Verigaşa sau Meretricea.

PERSOANELE:

METRICHE.
GYLLIS.
THREISSA, servitoarea Metrichei.

METRICHE. — Threisso, bate cineva la uşă; iea vezi, n'a venit la noi cineva dela ţară?

THREISSA. — Cine-i la uşă?

GYLLIS. — Eu.

TH. — Cine, tu? Ce, ţi-e frică să vii mai aproape?

GYL. — Iacă-mă, am venit mai aproape.

TH. — Cine eşti tu?

GYL. — Gyllis, mama lui Philaenios. Du-te înăuntru de spune Metrichei că sunt eu.

TH. — Auzi-o, chiamă.

MET. — Cine e?

TH. — Gyllis.

MET. — Mama Gyllis! (către servitoare) Hai! Cară-te de p'aci, fă! Ce ursită te-a făcut să vii pe la noi, Gyllis? Oare din cer picaşi pe pământ? Fiindcă mi se pare că, iacă sunt vre-o cinci luni, de când, pre legea mea, nici prin vis nu te-a văzut cineva venind până la astă uşă.

GYL. — Şez departe, fata mea, şi prin mahalale noroiul stă mereu până la glezne; iar eu abia pot cât o muscă, căci bătrâneţele mă trag la vale şi umbra mi-e cât colea.

---

[1] Vezi *Herondas*, studiu literar de Const. Litzica, cu o traducere română a mimilor de A. I. Odobescu. Bucureşti. 1901.

Met. — Ia taci; nu-ţi mai da vârsta de minciună, căci tu, Gyllis, ai destulă putere să sugrumi şi pe alţii.

Gyl. — Iţi baţi joc de astea. Bine vă vine vouă, celor mai tinere...

Met. — Hai nu mi te aprinde aşa.

Gyl. — Ia spune-mi, fetico, de câtă vreme văduveşti acum, muncindu-te singurică în culcuşu-ţi pustiu? De când s'a pornit Mandris în Egipt, sunt acum zece luni, şi nici carte nu-ţi trimite; te-a uitat cu totul. Se vede c'a şi băut din apă ne'ncepută. Vezi că acolo e chiar casa zeiţei dragostelor, că toate câte se află şi se întâmplă undeva, în Egipt se găsesc: bogăţie, jocuri de palestră, putere, traiu senin, cinste, spectacole, filosofi, aur, băeţandri, templul zeilor fraţi, regele cel bun, Muzeul, vin, bunătăţi ori câte ai poftì, muieri, câte — zău, pe mireasa dracului — nici cerul nu se poate mândrì că poartă atâtea stele, ìar la vedere tocmai la fel cu zeiţele de s'au dus odată la Paris, ca să le judece frumuseţile; a parte) de n'ar auzì ele ce spusei. (Tare). Ce minte ai tu dar, vai de tine, să tot cloceşti pe scaun? Aşa ai să mi te topeşti cu încetinelul, până-i îmbătrânì, şi ca cenuşa o să mi ţi se mistuească tinereţele. Mai trage şi tu în altă parte, mai mută-ţi gândurile pe două trei zile şi mai petreci şi tu cu vre-un alt prieten; corabia, numai cu o ancoră, nu stă temeinic proptită. Unul ca acela de-ar venì!... Numai cu unul nu e viaţă..., şi mai ales când e iarna grea... ş'apoi, vezi, nimeni nu ştim ce are să ne-ajungă. La noi, biet, viaţa e nestatornică...

Met. — Şi adică?

Gyl. — Oare n'o fi cineva aci, pe aproape de noi?

Met. — Nu-i nimeni.

Gyl. — Ascultă dar treaba despre care am venit acì să-ţi dau de ştire. Feciorul Matachinei a lui Pataekios, Gryllos, ştii cel care de cinci ori a eşit biruitor la întreceri, odată ca copil, la Pytho, apoi de două ori în Corint printre tinerii, cărora le încolţesc tiuleele, şi însfârşit în Pisa printre bărbaţi, la lupta cu pumnul, un flăcău bogat, blând de nu s'ar îndurà

nici un piron să înfigă în pământ, şi apoi nici măcar atins de pecetia Venerii; acesta te-a văzut pe tine la serbarea Misei; îndată toată firea i s'a turburat de dragoste; l-ai pătruns până la inimă, şi de atunci, fata mea, din casă dela mine nu mai ese nici noaptea nici ziua; se roagă de mine cu lacrimi şi mă giugiuleşte... şi iacă aşà, moare de dorul tău. Metricho, fata mea, fă-mi şi mie atâta hatâr, cu acest singur păcat; lasă-te şi tu în voia zeiţei; vezi să nu te prinză bătrâneţile fără veste. Apoi, drăguţă, ai să fi îndoit mulţumită de ce vei face; ai să capeţi mai mult decât crezi. Gândeşte-te, ascultă-mă, ştii că eu te iubesc, zău, să n'am parte de soarta mea.

MET. — Gyllis, dacă părul ţi-a albit, apoi şi minţile ţi s'au întunecat; uite, să n'am parte de întorsul lui Mandris şi de buna zeiţă Demetra, dacă dela altă femee aş fi primit să ascult astfel de vorbe; cu picioarele şoldiş-grăpiş, şi zbierând ca vai de ea, aş fi învăţat-o să se uite pe viitor cu groază la pragul uşei mele. Tocmai de aceea, draga mea, nici tu să nu mai vii pe la mine cu aşà treburi; vorbe care se potrivesc femeilor pe tocmeală, spune-le numai tinerèlelor; iar pe Metriche a lui Pytheas las-o să clocească pe scaun: astfel, de Mandris nimeni nu-şi va bate joc. Dar pe tine, Gyllis, cum vine vorba, n'am să te învăţ eu carte. Threisso! Ia şterge năstrapa cea neagră şi toarnă într'însa trei cinzeci de vin curat şi după ce-i picà niţică apă, dă-i să beà în bună voe. Na! Gyllis, beà.

GYLLIS. — Ad-o! că doară n'am venit să te înduplec, ci pentrucă e sărbătoare.

MET. — Oricum o fi, Gyllis, să-ţi fie de bine.

GYL. — Belşug să-ţi fie, fata mea, în cadă, că mult e dulce, pe Demetra; ca vinul Metrichei mai dulce n'a băut Gyllis vin niciodată. Ei! rămâi cu bine fata mea, şi poartă-ţi singură de grijă, (a parte) iar mie să-mi rămâie tinerèlele Myrtale şi Sima, cât o trăi şi Gyllis.

MIMUL II

V o t r u.

PERSOANELE :

BATAROS.
MIRTALE, persoană mută.
UN GRĂMĂTIC.

BATTAROS. — Boeri judecători, despre neamul nostru nu aveţi de sigur a judecà, nici despre cinstea noastră, iar dacă acest Thales are o corabie în preţ de cinci talenţi şi eu de abia pâinea, nu va să zică, că dânsul va întrece la judecată pe Battaros, pe care l-a păgubit[1]. . . . .

. . . .

. . . .

Apoi dacă el, pornindu-se din Ake, a adus în corabia ce are, grăunţe şi a curmat foametea cea rea, apoi şi eu ca negustor de fete, am adus aci din Tyr câte-ceva pentru popor. Că doar de geaba nu-şi dă nici el grăunţele pentru mâncare; aşa nici eu pe ale mele pentru petrecere. Ce! adică fiindcă el călătoreşte pe mare şi poartă pe dânsul o bondă de lână în preţ de trei mine atice, iar eu stau aci în ţară cu o treanţă pe mine şi târşiind nişte papuci scâlciaţi, i se cuvine lui să-mi iea cu de-a sila şi fără de-a se înţelege cu mine, una dintre ale mele, şi aceasta chiar noaptea! Va să zică la noi, boieri Dumneavoastră, s'a dus siguranţa cetăţii, şi neatârnarea noastră, de care aşa tare ne mândrim, a desfiinţat-o un Thales, carele ar trebuì să ştie cine este şi din ce prost gunoiu este plămădit, mai ales când mă vede pe mine cum trăiesc cu frica tuturor cetăţenilor şi chiar de a celui mai umilit. Aci însă chiar cei cari sunt ocrotitorii cetăţii şi care din neamul lor au aci altă vază, nu pe potriva lui, nu perd legea din vedere. Şi pe mine străinul, nici un cetăţean nu m'a bătut, nici a venit la uşa mea noaptea, nici mi-a dat foc

[1]) Versurile 5—16 sunt foarte lacunoase; nu le traducem, deşi Crusius s'a încercat să le reconstituească.

casei cu masalalele ce aveà, nici n'a plecat luând cu sila vreuna din fetele dela mine.

Dar, boeri judecători, Frygianul acesta, care acuma să numeşte Thales, iar mai înainte Artimmes, a făcut toate astea şi nu s'a temut nici de lege, nici de prostat, nici de stăpân. Iea scoate-mi, grămătice, legea despre schingiuiri şi zi-o pe de rost. Iar tu scumpule, astupă gaura clepsydrei până va zice, pentru ca nu cumva, măre, să se brodească tocmai acum, aşa vine vorba, ca ţişnitoarea să se deà gata aci pe lăicerul nostru.

. . . .

TABLA DE MATERII

